

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ФАКУЛТЕТ**

”ИҚТИСОДИЁТ” КАФЕДРАСИ

МАСТУРА АЛЛАЯРОВА

**“ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ИНФРАТУЗИЛМАСИ
ИНФРАТУЗИЛМАСИ” фанидан**

Ўқув услубий мажмуа

ГУЛИСТОН - 2014

М.Қ. Аллаярова. "Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти" фанидан ўқув-услубий мажмуа. - Гулистон. 2014. 208 бет.

Ўқув - услубий мажмуа 5230100-иқтисодиёт таълим йўналиши бўйича ўқиётган бакалаврларга ихтисослик фанлар доирасида ўқитишга мўлжалланган бўлиб, унда "Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти" фани предмети ва методлари, унинг қишлоқ хўжалигидаги такрор ишлаб чиқариш жараёнини узлуксизлигини таъминланишига оид маълумотлар келтирилган.

Ўқув - услубий мажмуа педтехнология талабларига мос равишда тайёрланиб, унда ўқув мақсадлари, мавзуда кўриб чиқиладиган муаммолар, назорат саволлари ва мустақил иш топшириқлари келтирилган. Ўқув - услубий мажмуада ўқув дастур, ишчи дастур таълим технологияси, амалий машғулотлар учун масалалар тўплами, назорат турлари учун топшириқлар вариантлари, 200 тадан иборат тест саволлари, фандан умумий назорат саволлари, тақдимот материаллари, глоссарий, фойдаланган адабиётлар рўйхати, таянч конспект, ўқув материаллари ва хорижий адабиётлар ўз ифодасини топган.

Ўқув – методик мажмуа Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги қошидаги Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалар фаолиятини Мувофиқлаштирувчи Кенгаши томонидан («___» _____ 20 йил, 1-баённома) нашрга тавсия қилинган.

Масъул муҳаррир:

Тақризчилар: Иқт. фанлари номзоди, доц. О.Т. Сатторкулов
Иқт. фанлари номзоди, доц. О.Р.Райимбердиева

Allayarova M. K. Training aid on Economy of the infrastructure of agriculture.- Gulistan, 2014. 208 p.

The training aid is prepared on the base of Economy of the infrastructure of agriculture course program, the branch of education is 5230100 - economic.

The manual is about economic activities of infrastructure spheres of serving to agricultural production and their external economic relations.

The manual is designed for bachelor, master students of higher educational establishments majoring in economics as well as for professors, teachers and scientific researchers.

Аллаярова М.К. Учебно-методический комплекс по курсу «Экономика инфраструктуры сельского хозяйства».- Гулистан 2014.208 стр.

Учебно - методический комплекс подготовлен на основании программы курса «Экономика инфраструктуры сельского хозяйства» по специальности 5230100-экономика. Освещены основные стороны развития инфраструктуры сельского хозяйства, его место и значение в развитие экономики страны

Учебно-методический комплекс предназначен для студентов, магистров и аспирантов экономического направления.

АННОТАЦИЯ

Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида миллий иқтисодиётнинг барқарор ривожланиши барча тармоқларнинг ўзаро узвий боғлиқликда ривожланишини талаб қилади. Ўзбекистонда ялпи миллий маҳсулотнинг аксарият қисми агросаноат мажмуаси тармоқларида ишлаб чиқарилаётганлиги уларнинг ўзаро боғлиқлик доирасини янада кенгайтириш заруратини келтириб чиқаради.

Бозор иқтисодиётида агросаноат мажмуи самарадорлигининг асосий мезони якуний маҳсулот қиймати ҳисобланади. Қишлоқ хўжалигида етиштирилган маҳсулот нобудгарчилигини пасайтиришда, тармоқларни етук кадрлар билан таъминлашда, уларнинг меҳнат қобилиятини тиклашда, шунингдек, АСМ тармоқларининг ўзаро узвий боғлиқлигини таъминлашда инфратузилманинг аҳамияти катта. У ўзаро боғлиқ икки таркибий қисмдан иборат бўлиб, ишлаб чиқариш инфратузилмаси ва ижтимоий инфратузилмани ўз ичига олади. Ишлаб чиқариш инфратузилмаси бевосита ишлаб чиқаришга хизмат қилиб, маълум маънода унинг таркибий бўғини ҳисобланса, ижтимоий инфратузилма АСМни кадрлар билан таъминлашга, ходимларнинг соғлиғини сақлашга, турмуш даражаларини оширишга хизмат қилади.

Ижтимоий инфратузилма ҳам ишлаб чиқариш самарадорлигининг ошишига бевосита таъсир кўрсатади. Инфратузилманинг ривожланиши иқтисодиётнинг реал сектори билан бевосита боғлиқ.

АСМ тузилмаси шундай мураккаб вазифалар тизимидан иборат. Ундаги барча унсурлар бир-бири билан шу қадар узвий боғланганки, улардан бирининг ривожланишда орқада қолиши, бошқаларида самарадорлик пасайиб кетишига сабаб бўлади.

Шу боисдан ҳам республика АСМнинг яхлит ривожланишини таъминлаш ўта муҳим. Ушбу ўқув услубий мажмуа инфратузилманинг моҳияти, унинг таркиби, вазифалари ва ривожланиш тамойиллари билан боғлиқ масалалар моҳиятини очиб беришга мўлжалланган.

Ўқув услубий мажмуа “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанидан бўйича тўлиқ маълумотларни қамраб олган бўлиб 15та таркибдан иборат. ЎУМнинг асосий қисми фан бўйича ўқув дастур, ишчи ўқув дастур, таълим технологияси, амалий машғулотлар учун масалалар тўплами, назорат турлари учун топшириқлар вариантлари, 200 тадан иборат тест саволлари, фандан умумий назорат саволлари, тақдимот материаллари, глоссарий, фойдаланган адабиётлар рўйхати, таянс конспект, ўқув материаллари ва хорижий адабиётлардан ташкил топган.

Талаба учун зарур бўлган барча материаллар тўлалигича баён этилган.

МАЪЛУМОТНОМА

Аллаёрова Мастура Қудратуллаевна

У 2006 йилнинг 2 сентябридан буён:

**Гулистон давлат университети «Умумий иқтисодиёт»
кафедраси катта ўқитувчиси лавозимида ишлайди.**

Туғилган йили:
05.10.1967 йил

Туғилган жойи:
Сирдарё вилояти

Миллати:
ўзбек

Партиявийлиги:
йўқ

Маълумоти:
олий

Тамомлаган:
1989 йил, Москва Давлат
Университети (кундузги)

Маълумоти бўйича мутахассислиги:

иқтисодчи, иқтисодиёт
назариясидан ўқитувчи

Илмий даражаси:
йўқ

Илмий унвони:
йўқ

**Қайси чет ва МДХ давлатлари тилларини билади (тўлиқ кўрсатилиши
лозим):**
рус (мукамал) ва инглиз (луғат ёрдамида) тиллари.

Давлат мукофотлари билан тақдирланганми:
йўқ

**Халқ депутатлари, республика, вилоят, шаҳар ва туман кенгаши
депутатими ёки бошқа сайланадиган органларнинг аъзосими (тўлиқ
кўрсатилиши лозим):**
йўқ

МЕҲНАТ ФАОЛИЯТИ

1984-1989 йй. - Москва давлат университети талабаси

1989-1990 йй. - Тошкент давлат педагогика институти “Сиёсий иқтисод”
кафедраси ўқитувчиси

1990-1992 йй. - Сирдарё давлат педагогика институти “Сиёсий иқтисод”
кафедраси ўқитувчиси

- 1992-1998 йй.- Гулистон давлат университети «Иқтисодиёт назарияси» кафедраси ўқитувчиси, катта ўқитувчиси
- 1998-2006 йй. - Гулистон давлат университети «Иқтисодиёт» кафедраси катта ўқитувчиси
- 2006 й .ҳ.в. - Гулистон давлат университети «Умумий иқтисодиёт» кафедраси катта ўқитувчиси.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ИНФРАТУЗИЛМАСИ ИҚТИСОДИЁТИ ФАНИ БЎЙИЧА МАСЛАҲАТ ВА ТАВСИЯЛАР

Билим олиш жараёни билан боғлиқ таълим сифатини белгиловчи ҳолатлар: дарсни юқори илмий-педагогик даражада ташкил этилиши, муаммоли машғулотлар ўтказиш, дарсларни савол-жавоб тарзида қизиқарли ташкил қилиш, илғор педагогик технологиялардан ва мультимедиа қўлланмалардан фойдаланиш, тингловчиларни мустақил фикрлашга ундайдиган, ўйлантирадиган муаммоларни улар олдида қўйиш, ижодкорликка йўналтириш ва бошқа тадбирлар таълим устуворлигини таъминлайди. Таълим самарадорлигини орттиришда фанлар бўйича таълим технологиясини ишлаб чиқишнинг концепцияси аниқ белгиланиш ва унга амал қилиши ижобий натижа беради. Фанни ўқитишнинг мақсади ва таълим бериш технологиясини лойиҳалаштиришдаги асосий концептуал ёндашувлар қуйидагилардан иборат.

Фаннинг мақсади. 5340100-иқтисодиёт таълим йўналишида таҳсил олаётган талабаларга мамлакатимизда содир бўлаётган ижтимоий-иқтисодий ўзгаришлар бевосита миллий иқтисодиётнинг тармоқ хўжалигини ривожланишига боғлиқ эканлиги билан таништиришдир.

Фанни ўқитишнинг вазифалари. Қишлоқ хўжалиги инфратузилмасининг моҳияти, таркиби, туркумланиши, агросаноат мажмуасида моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари, транспорт хизматини ташкил этиш, электр энергиясидан фойдаланишни ташкил этиш, тайрлов тизими ва унинг ташкилий-иқтисодий асослари тўғрисида тушунчалар беришдир.

Шахсга йўналтирилган таълим. Ўз моҳиятига кўра таълим жараёнининг барча иштирокчиларини тўлақонли ривожланишларини кўзда тутди. Таълимни лойиҳалаштирилаётганда келгусидаги мутахассислик фаолияти билан боғлиқ ўқиш мақсадларидан келиб чиққан ҳолда ёндошишга эътибор қаратишни амалга оширади. Ҳар бир талабанинг шахс сифатида касбий такомиллашувини таъминлайди. Таълимнинг марказига билим олувчи қўйилади.

Тизимли ёндошув. Таълим технологияси тизимнинг барча белгиларини ўзида мужассам этмоғи лозим: жараённинг мантиқийлиги, унинг барча бўғинларини ўзаро боғланганлиги, яхлитлиги билим олиш ва касб эгаллашнинг мукамал бўлишига ҳисса қўшади.

Фаолиятга йўналтирилган ёндошув. Шахснинг жараёнли сифатларини шакллантиришга, таълим олувчининг фаолиятини жадаллаштириш ва интенсивлаштириш, ўқув жараёнида барча қобилият ва имкониятларни, ташаббускорликни очишга йўналтирилган таълимни ифодалайди. Эгалланган билимларнинг кўникма ва малакага айланиши, амалиётда татбиқ этилишига шароит яратади.

Диалогик ёндошув. Бу ёндошув ўқув жараёни иштирокчиларининг психологик бирлиги ва ўзаро муносабатларини яратиш заруриятини билдиради. Ўқитувчи ва талабанинг ҳамкорликдаги таълимий фаолият юритишига замин яратади.

Ҳамкорликдаги таълимни ташкил этиш. Демократлилик, тенглик, таълим берувчи ва таълим олувчи ўртасидаги субъектив муносабатларда ҳамкорликни, мақсад ва фаолият мазмунини шакллантиришда эришилган натижаларни баҳолашда биргаликда ишлашни жорий этишга эътиборни қаратиш зарурлигини билдиради. Таълим жараёнида “субъект-субъект” муносабатлари таркиб топади.

Муаммли таълим. Таълим мазмунини муаммоли тарзда тақдим қилиш орқали таълим олувчи фаолиятини активлаштириш усулларида бири. Бунда илмий билимни объектив қарама-қаршилиги ва уни ҳал этиш усуллари, диалектик мушоҳадани шакллантириш ва ривожлантиришни, амалий фаолиятга уларни ижодий тарзда қўллашни таъминлайди. Муаммоли савол, вазифа, топшириқ ва вазиятлар яратиш ва уларга ечим топиш жараёнида онгли, ижодий, мустақил фикрлашга ўргатилади.

Ахборотни тақдим қилишнинг замонавий воситалари ва усуллари қўллаш - ҳозирги ахборот коммуникация технология воситалари кучли ривожланган шароитда улардан тўғри ва самарали фойдаланиш, ахборотларни танлаш, саралаш, сақлаш, қайта ифодалаш кўникмалари ҳосил қилинади. Бу жараёнда компьютер саводхонлиги алоҳида аҳамият касб этади.

Ўқитишнинг методлари ва техникаси. Маъруза муаммовий усул, кейс-стади, пинборд, лойиҳа ва амалий ишлаш усуллари. Интерфаол усулларни мавзунинг мазмунига мос ҳолда танлаш ва улардан самарали фойдаланишга ўргатади.

Ўқитиш воситалари: ўқитишнинг анъанавий воситалари билан бир қаторда – компьютер ва ахборот технология воситалари кенг қўламда татбиқ этилади.

Коммуникация усуллари: тингловчилар билан оператив икки ёқлама (тескари) алоқага асосланган бевосита ўзаро муносабатларнинг йўлга қўйилиши.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА
ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**Талабаларнинг фанлардан қолдирган
дарсларини қайта ўзлаштириши тўғрисида
НИЗОМ**

Гулистон-2013

Талабаларнинг фанлардан қолдирган дарсларини

қайта ўзлаштириши тўғрисида

НИЗОМ

1. Умумий ҳолатлар

1. Ушбу Низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2010 йил 18 июндаги “ОТМга қабул қилиш, талабалар ўқишини қўчириш, қайта тиклаш ва ўқишдан четлаштириш тартиби тўғрисидаги Низомларни тасдиқлаш ҳақида”ги 118-сонли Қарорининг 30-банди, Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим Вазирлигининг 1999 йил 29 мартдаги 99-сонли “Олий ўқув юртларида ўқув ва меҳнат интизомини мустаҳкамлаш тўғрисида”ги буйруғи, “Олий ўқув юртининг факултети тўғрисида Низом”, 2010 йил 25 августдаги 333-сонли буйруқ билан тасдиқланган (Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2010 йил 26 августда 1981-1 сон билан давлат рўйхатидан ўтказилган) “Олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисида Низом”нинг 2, 23, 24, 25, 26, 33, 34-бандлари, “Талаба мустақил ишини ташкил қилиш, назорат қилиш ва баҳолаш тартиби тўғрисидаги намунавий Низом” ҳамда 2010 йил 29 августдаги “ОТМнинг кафедра ва деканатлари иш юритувида бўлган асосий ҳужжатларни соддалаштириш тўғрисида”ги 340-сонли буйруғи талаблари асосида талабаларнинг сабабсиз дарс қолдиришлари олдини олиш ва фанлардан қолдирган дарсларини қайта ўзлаштириши тартибини белгилайди.

2. Ушбу Низомнинг мақсади талабаларда касбий малакаларни мустаҳкамлаш жараёнида фанлардан билим олиш самарадорлигини янада ошириш ҳамда ўқув ва меҳнат интизомини яхшилашга қаратилган.

3. Мазкур Низом:

- фан ўқитувчиси, гуруҳ мураббийси, кафедра мудири ва факултет деканининг талабалар томонидан ўқув фанларидан сабабсиз дарс қолдирилишини камайтириш ва қайта ўзлаштиришни ташкил қилиш бўйича ҳуқуқ ва масъулиятларини белгилаш;
- қайта ўзлаштиришнинг ўз вақтида бўлишини таъминлаш;
- фанлардан қолдирилган дарсларни қайта ўзлаштиришда ҳозирги кунгача шаклланиб қолган эски (семестр якунида қайта ўзлаштириш каби) салбий услублардан воз кечиш, талаба ва фан ўқитувчисининг мазкур жараёнга масъулият билан ёндашиши ҳамда қайта ўзлаштириш жараёнида илғор инновацион услуб ва тажрибаларидан фойдаланиш каби асосий вазифаларнинг бажарилишини кўзда тутади.

II. Фанлардан қолдирилган дарсларнинг қайта

ўзлаштирилишини қайд қилиш тартиби

4. Ўқув фанларидан қолдирилган дарслар Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2010 йил 29 августдаги 340-сонли буйруғи асосида юритиладиган академик гуруҳ журнаliga “й” ёки “нб” белгиларини қўйиш орқали қайд қилинади. Узрли сабаб билан қолдирилган дарс доирага олинади (одатда қора ёки кўк сиёҳда). Сабабнинг узрлилиги деканат маълумотномаси асосида белгиланади.

5. "Ўқитувчи журнали" ва "Гуруҳ журнали"даги "й" ёки "нб" белгилари қайта топширилган дарс мавзуси мос санада қизил сиёҳ билан (иккинчи) доирага олинади.

6. Ўқув фанларидан қолдирилган дарслар ва уларни қайта ўзлаштириш "Ўқитувчи журнали" ва "Гуруҳ журнали"да бир хил кўринишда қайд қилинади. Бу борадаги маълумотларнинг аниқлигига ўқитувчи масъулдир.

7. Дарсдан сўнг фан ўқитувчиси кафедрада юритиладиган махсус журналга дарс қолдирган талабалар ва фан мавзуси бўйича тегишли маълумотларни ўрнатилган тартибда қайд этади ва бу тўғрисида талабани огоҳлантиради.

Қайта ўзлаштиришдан сўнг ўқитувчи томонидан талабанинг дафтарига ва кафедрада жорий қилинган махсус журналга дарснинг қайта ўзлаштирилганлиги қайд қилинади.

8. Қолдирилган дарсларни тўлиқ ўзлаштирамаган талабалар фанни ўзлаштириш бўйича юқори баллга даъвогарлик қила олмайди.

III. Қолдирилган дарсларни қайта топшириш ва қабул қилиш тартиби

9. Қолдирилган дарсларни (маъруза, амалий, семинар, лаборатория) қайта топшириш учун талаба мавзу бўйича ўқув материални тегишли турдаги машғулот дафтарига тайёрлаб келади ва ўқитувчининг қисқа суҳбатидан ўтади.

10. Қолдирилган лаборатория машғулотларини қайта топшириш учун талаба ўқитувчига коллоквиумни топшириб, лаборант назорати остида ишни бажаради ва ҳисоботни расмийлаштириб ўқитувчига топширади.

11. Қайта топширишлар Вазирликнинг 340-сонли буйруғи иловасининг 11-шакли ("Рейтинг қайдномаси") бўйича белгиланган 3 та муддат ичида қабул қилинади. Муддат ўтганидан сўнг деканат рухсати билан қабул қилинади.

12. Қолдирилган дарсларни қабул қилиш, рейтинг кўрсаткичларини баҳолаш юкламаси ҳисобидан амалга оширилади.

13. Қайта топширишни ўз вақтида бажармаган ва фанни ўзлаштирамаган талабага семестр якунида қолдирган дарсларини қайта топширишига рухсат берилмайди.

14. Қолдирилган дарсларни узрли сабаб билан (касаллик маълумотномаси **ТМК** тасдиғи билан ёки касаллик тарихидан кўчирма) ўзлаштира олмаган талабаларга ўрнатилган тартибда деканат томонидан қайта топшириш ташкил этилади.

IV. Дарсларнинг қолдирилишини камайтириш ва қайта ўзлаштирилишини ташкил қилиш бўйича белгиланган ҳуқуқ ва мажбуриятлар

16. Талаба фанлардан қолдирилган дарсларга ва уларни белгиланган муддатларда ўзлаштиришга шахсан жавобгар ҳисобланади.

17. Дарсдаги даволат ҳамда қолдирилган дарсларнинг ўзлаштирилиши учун фан ўқитувчиси ҳамда гуруҳ мураббийси масъул ҳисобланади.

18. Гуруҳ мураббийси гуруҳ талабаларининг фанлардан қолдирган дарслари сабаблари ва уларни қайта ўзлаштирилиши ҳақида тўлиқ маълумотга эга бўлиши, гуруҳнинг ҳар бир мажлисида ва ахборот таълим-тарбия соатида талабаларнинг даволати ҳамда фанлардан қайта ўзлаштиришларни муҳокама қилиб, тегишли чоралар кўриши ва сабабсиз дарс қолдирилмаслигини ҳамда фанлардан қолдирилган дарсларни ўз вақтида ўзлаштирилишини таъминлаши зарур.

19. Кафедра мудири қайта топширишларни қабул қилиш жадвалига мувофиқ профессор-ўқитувчилар фаолиятининг ташкил этилишини назорат қилади ва фанлар бўйича қайта ўзлаштириш натижаларини ҳар ойда бир марта кафедра мажлисларида муҳокамадан ўтказиб, дарс қолдирган талабалар ва уларнинг қайта топширишлари натижалари юзасидан деканатга маълумотнома тақдим этади.

20. Талабаларнинг давомати учун масъулият Вазирлик томонидан тасдиқланган "Олий ўқув юртининг факултети тўғрисида Низом"нинг 6-бандига асосан факултет декани зиммасига юклатилади. Декан сабабсиз кўп дарс қолдирган талабалар ҳақида батафсил маълумотга эга бўлиши, фан ўқитувчилари ва гуруҳ мураббийларининг фаолиятини узлуксиз назорат қилиб бориши ва талабаларнинг сабабсиз дарс қолдирмаслиги учун кескин чоралар кўриши лозим.

Фан ўқитувчиси тақдим этган билдиришномага мувофиқ 3 маротабадан кўп дарс қолдирган ёки кўпол тарзда университет ички тартиб-қоидаларини бузиб, дарсга халақит берган талабанинг дарс қолдириш сабаблари ўрганилиб, чора кўрилганидан кейин факультет деканининг рухсати билан талаба дарсга киритилади.

21. Талабаларнинг ўқув фанларидан дарс қолдириш ҳолати бўйича факультет деканлари томонидан тақдим этилган маълумотлар маъмурият йиғилишларида муҳокама қилиб борилади ва тегишли қарорлар қабул қилинади.

23. Ушбу Низомга ўзгартириш киритиш университет Илмий Кенгаши қарори асосида амалга оширилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2009 йил 14 августдаги 286-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Талабаларнинг фанлардан қолдирган дарсларини қайта ўзлаштириши тўғрисида НИЗОМ”и асосида тайёрланган “Гулистон давлат университети талабаларининг фанлардан қолдирган дарсларини қайта ўзлаштириши тўғрисида Низом” Гулистон давлат университетининг 2013 йил 25 январдаги Илмий Кенгашининг 5-сонли мажлисида муҳокама этилиб, университетнинг 2013 йил __ январдаги __-сонли буйруғи билан қайта тасдиқланган.

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва Ўрта Махсус Таълим
Вазирлиги**

Гулистон Давлат университети

**Талабаларнинг фанлардан мустақил
ишларини ташкил этиш, назорат қилиш
ва баҳолаш тартиби тўғрисида
Низом**

Гулистон-2013 йил

**Гулистон давлат университетида талабалар мустақил
ишларини ташкил этиш, назорат қилиш ва баҳолаш**

тартиби тўғрисида Низом

I. Умумий қоидалар

1.1. Мазкур Низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001-йил 16-августдаги "Олий таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида"ги 343-сон қарори, Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2005-йил 21-февралдаги "Талабалар мустақил ишини ташкил этиш, назорат қилиш ва баҳолаш тартиби тўғрисидаги намунавий низом тўғрисида"ги 34-сонли буйруғи, 2009 йил 14 августдаги 286-сонли буйруғи билан тасдиқланган "Талабалар мустақил ишини ташкил этиш ва назорат қилиш бўйича йўриқнома" асосида талабалар томонидан фанларни ўзлаштириш сифатини яхшилаш ҳамда талабаларда мустақил фикрлаш, ахборот манбаларидан олинган маълумотларни таҳлил этиш, хулосалаш, татбиқ этишга йўналтирилган кўникма ва малакаларни ривожлантириш мақсадида ишлаб чиқилган бўлиб, талабаларнинг мустақил ишларини ташкил этиш, назорат қилиш ва баҳолаш тартибини белгилайди.

1.2. Фанлардан мустақил ишлар намунавий ва ишчи ўқув режалари асосида муайян фанни тўла ўзлаштириш учун белгиланган ўқув ишлари ҳажмининг бир қисми сифатида, ўқитувчи назорати остида талабанинг фан учун тутган умумий дафтарига (маъруза, амалий, семинар, лаборатория) фанлар кесимида келтирилган мустақил таълим мавзулари мустақил тарзда бажарилади. Мустақил иш мавзуларини бажаришда асосан фаннинг ишчи дастурида келтирилган асосий, қўшимча адабиётлардан, университет АРМи манбаларидан ҳамда Интернет тармоғида мавжуд материаллардан, кафедра профессор-ўқитувчилари томонидан яратилган ЎУМ, ўқув-услубий қўлланма ва кўрсатма, маъруза матнлари, шунингдек бошқа манбалардан фойдаланилади.

1.3. Талабаларнинг мустақил ишларни бажариш бўйича тўплаган рейтинг баллари ўқув семестри давомида ҳар бир фан бўйича аудитория ўқув ишларига берилган рейтинг баллари билан биргаликда академик гуруҳларнинг рейтинг қайдномасида қайд этилади.

II. Талабалар мустақил ишининг мақсад ва вазифалари

2.1. Талаба мустақил ишининг асосий мақсади - талабаларда, фан ўқитувчисининг раҳбарлиги ва назорати остида, муайян фан бўйича маъруза, амалий (семинар) ва лаборатория машғулотларидан берилган ўқув топшириқларини мустақил равишда бажариш жараёнида зарур билим, кўникма ва малакаларни шакллантириш ҳамда ривожлантиришдан иборат.

2.2. Талаба мустақил ишининг вазифалари:

- фанлардан маъруза (амалий лаборатория) машғулотида берилган билимларни мустақил тарзда пухта, мукамал ўзлаштириш кўникмаларига эга бўлиш;
- тавсия этилган адабиётларни университет АРМида ва интернет сайтларидан топиш, мавзуларни ўрганиш жараёнида керакли маълумотларни излаб йиғиш, қулай

усуллари ва воситаларини аниқлаш;

- ўқув ва илмий адабиётлар, илмий, илмий-методик журналлар ҳамда меъёрий хужжатлар билан ишлаш, электрон ўқув адабиётлар ва маълумотлар банкидан фойдалана олиш ва зарур маълумотларни тўплаш ҳамда таҳлил қилиш;
- интернет тармоғининг тавсия этилган сайтларидан мақсадли фойдаланишга ўргатиш;
- ўқув машғулотларида берилган топшириқларнинг рационал ечимини топиш ва таҳлил этиш;
- фанлардан мустақил иш топшириқларни, ҳисоб чизма ишларини, курс иши ва курс лойиҳаларини бажаришда тизимли ва ижодий ёндошишга ўргатиш;
- мустақил иш топшириқларини бажариш жараёнида ишлаб чиқилган ечим, лойиҳа ёки ғояларни асослаш ва мутахассислар жамоасида ҳимоя қилиш;
- фан бўйича талабанинг мустақил фикрлаш, билим, кўникма ва тасаввур оламини ҳамда муаммоларни мустақил ҳал қила олиш қобилиятини шакллантиришдан иборат.

III. Талаба мустақил ишининг ташкилий шакллари

3.1. Талаба мустақил ишини ташкил этишда муайян фан(курс)нинг хусусиятларини, шунингдек, ҳар бир талабанинг академик ўзлаштириш даражаси ва қобилиятини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланилади:

- Ўқув-услубий мажмуалар асосида маъруза мавзулари материалларини мустақил ўзлаштириш;
- семинар ва амалий машғулотлар бўйича уйга берилган топшириқларни бажариш;
- лаборатория ишларини бажаришга тайёргарлик кўриш ҳамда ҳисоботлар тайёрлаш;
- Техникавий, табиий фанлар бўйича ҳисоб-график ишларни бажариш;
- курс иши (лойиҳаси)ни мустақил бажариш;
- илмий мақола, Республика ва халқаро микёсидаги анжуманларга маъруза тезисларини тайёрлаш.

Фаннинг хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда, кафедра йиғилиши қарорига кўра фанлардан талаба мустақил ишларини ташкил этишда бошқа шакллардан ҳам фойдаланилиши мумкин.

3.2. Ўқув фанлари бўйича намунавий ва ишчи дастурларда талаба мустақил ишининг шакли, мазмуни ва ҳажми ҳамда баҳолаш мезони кўрсатилади;

3.3. Кафедралар томонидан талаба мустақил иши учун ажратилган вақт бюджетига мос равишда ҳар бир фан бўйича мустақил ишнинг ташкилий шакллари, топшириқлар ишлаб чиқилади ва кафедра йиғилишида муҳокама этилиб, факультет ўқув-услубий кенгашида тасдиқланади. Кафедранинг рейтинг ойнасида ҳар бир фан бўйича мустақил таълим мавзулари таништириш учун эълон қилинади.

3.4. Кафедралар томонидан мустақил ишларни бажариш бўйича фанлардан талабаларга зарурий методик қўлланма, кўрсатма ва тавсиялар ишлаб чиқилади.

IV. Фанлардан ўқув машғулотлари бўйича топшириқлари

4.1. Фанлар бўйича маъруза (амалий, семинар, лаборатория) машғулотларидан мустақил иш топшириқлари кафедраларнинг етакчи профессор–ўқитувчилари (профессор, доцентлар), фан ўқитувчиси билан биргаликда ишлаб чиқилади, кафедра йиғилишида муҳокамадан ўтказилади ва тегиши қарор билан тасдиқланади.

4.2. Фанлардан мустақил иш топшириқлари фан бўйича ишчи дастурга мос ҳолда мавзулар келтирилади ва мустақил иш топшириқларини бажариш муддатлари кўрсатилади.

4.3. Фаннинг ишчи ўқув дастурига киритилган ва маъруза шаклида ўрганиши белгиланган мавзуларни тўлалигича мустақил иш сифатида бажарилишига рухсат этилмайди.

4.4. Амалий, (семинар) машғулотлар бўйича аудиторияда бажарилган топшириқларга мазмунан ўхшаш, мураккаблиги мос келувчи топшириқлар мустақил тарзда уйда ишлашга тавсия этилади.

4.5. Лаборатория ишида назарий тайёргалик кўриш, натижалар олиш, таҳлил этиш ҳамда ўлчаш хатоликларини аниқлаш мустақил иш топшириғи ҳисобланади, лекин лаборатория иши бажарилиб, тўла топширгандан сўнг ҳисобга олинади.

4.6. Кафедралар томонидан фанлардан мустақил иш топшириқларини бажариш учун зарур бўлган ўқув адабиётлари, методик адабиётлар, методик тавсиялар, кўрсатмалар, интернет сайтлари ва ҳ.к.лар аниқ кўрсатилади. Мустақил ишларни бажариш жараёнида фан ўқитувчиси томонидан талабаларнинг талаблари асосида консултациялар уюштирилади.

4.7. Талабалар томонидан курс иши (лойиха) ларини тайёрлаш жараёнида зарур ҳолларда марказий АКМ, АРМлардан коллежлар, лицейларнинг АРМларидан, интернет тармоқларидан фойдаланишга амалий имкониятлар яратиб берилади.

V. Талабалар томонидан мустақил ишларни расмийлаштириш топшириш тартиби

5.1. Фанлардан мустақил ишлар бўйича тайёрланган материаллар талабанинг фан бўйича туган маъруза ва амалий (семинар) машғулотлари дафтарига ёзилади, ўқитувчи томонидан кўриб чиқилади ва қисқа оғзаки сўров орқали баҳоланади.

Лаборатория машғулотларида мустақил иш топшириқларини бажариш натижалари ҳам лаборатория дафтарига ёзилади. Талаба ҳар бир лаборатория иши бўйича коллоквиум топширганидан сўнг лаборатория ишини бажаришга рухсат этилади ва ишни тўла топширгандан сўнг баҳоланади.

5.2. Ҳисоб-чизма ишларини ҳамда курс иши ёки курс лойихаси ишларини мустақил бажариш натижалари белгиланган тартибда ёзилади ва ҳимоя қилинади, баҳоланади.

5.3. Кафедралар томонидан фанлардан маъруза, амалий (семинар) ва лаборатория машғулотлари бўйича мустақил иш топшириш графиги семестр бошланишида кафедранинг рейтинглар ойнасига осиб қўйилади.

5.4. Фанлардан ўқув машғулотлари кесимида мустақил иш топшириқларини график асосида машғулот дафтарига қайт этиб бажариш ва муддатида топшириш масъулияти талабага, назорати фан ўқитувчиси зиммасига юклатилади. Белгиланган муддатда топширилмаган мустақил иш топшириқлари факультет деканатининг рухсатномаси асосида ЖНдан кейинги ЖНга қадар, ОНдан кейинги ОНга қадар муддатларда топширишга рухсат этилади.

VI. Талабалар мустақил ишларини бажарилишини назорат қилиш ва баҳолаш

6.1. Фанлардан талабалар мустақил ишларининг бажарилиши фан ўқитувчиси томонидан назорат қилинади. Фан ўқитувчиси мустақил иш топшириқларини муддатида бажармаган ва топширмаган талабалар тўғрисида кафедра йиғилишида ахборот беради. Кафедранинг йиғилиш қарорига асосан деканатларга ўзлашгирмаган талабалар тўғрисида маълумот берилади.

6.2. Фанлардан талабалар мустақил ишларининг бажарилиши кафедра йиғилишларида ҳар ойда бир марта, факультет кенгашида семестр давомида камида уч марта муҳокама этилади.

6.3. Фанлардан талабаларнинг мустақил ишлари ўқув режада фан бўйича ажратилган соатлар ҳисобидан ишлаб чиқилган рейтинг ишланмага кўра рейтинг жадвалида қайд этилган бўлиб, ЖН ва ОН учун ажратилган балларга қўшиб баҳоланади.

6.4. Фанлардан ЖН ва ОН ҳамда мустақил иш топшириқларини бажариш бўйича тўпланган баллари кафедранинг рейтинг ойнасида ёритиб борилади.

6.5. Фанлардан талабалар мустақил ишларини назорат қилиш тартиби ва баҳолаш мезонлари кафедралар томонидан ишлаб чиқилади ва тегишли тартибда тасдиқланади.

Мустақил ишларни баҳолаш мезонлари талабаларга ўқув семестри бошланишида эълон қилинади.

Ҳар бир мустақил ишнинг мавзусига баллар ажратиш, фаннинг рейтинг ишланмасига асосланган ҳолда фан ўқитувчиси томонидан ишлаб чиқилади ҳамда кафедра йиғилишида муҳокама этилиб, кафедра мудири томонидан тасдиқлашга тавсия этилади.

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2005 йил 21 февралдаги “Талабалар мустақил ишини ташкил этиш, назорат қилиш ва баҳолаш тартиби ҳақидаги намунавий низом тўғрисида”ги 34-сонли буйруғи, 2009 йил 14 августдаги 286-сонли буйруғи билан тасдиқланган “Талабалар мустақил ишини ташкил этиш ва назорат қилиш бўйича йўриқнома”си асосида тузатишлар киритилган “Гулистон давлат университети талабаларининг мустақил ишларини ташкил этиш, назорат қилиш ва баҳолаш тартиби тўғрисида Низом” Гулистон давлат университетининг 2013 йил 25 январдаги Илмий Кенгашнинг 5-сонли мажлисида муҳокама этилиб, университетнинг 2013 йил __ январдаги _____-сонли буйруғи билан қайта тасдиқланган.

**Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлиги**

Гулистон Давлат университети

**Олий таълим муассасаларида талабалар билимини
назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими
тўғрисида**

НИЗОМ

Гулистон-2013

**Олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат
қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизими тўғрисида
НИЗОМ**

**(Ушбу Низом Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим
вазирлигининг 2009 йил 11 июндаги 204-сон буйруғи билан тасдиқланган ва
Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2009 йил 10 июлда 1981-сон билан
давлат рўйхатидан ўтказилган.)**

Топшириққа мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг 2010 йил 25 августдаги буйруғи билан Низомга ўзгартириш ва қўшимчалар киритилган ҳамда Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2010 йил 26 августда 1981-1-сон билан давлат рўйхатидан қайта ўтказилган.)

Мазкур Низом Ўзбекистон Республикасининг [“Таълим тўғрисида”](#)ги ва [“Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида”](#)ги қонунларига ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2001 йил 16 августдаги 343-сон “Олий таълимнинг давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида” қарорига мувофиқ олий таълим муассасаларида талабалар билимини назорат қилиш ва баҳолашнинг рейтинг тизимини тартибга солади.

Ушбу низом қуйидаги 6 та бўлимдан иборат:

- I. Умумий қоидалар
- II. Назорат турлари ва уни амалга ошириш тартиби
- III. Баҳолаш тартиби ва мезонлари
- IV. Назорат турларини ўтказиш муддати
- V. Рейтинг натижаларини қайд қилиш ва таҳлил этиш тартиби
- VI. Яқуний қоидалар
-

I. Умумий қоидаларга киритилган ўзгартиришлар

2-банд:

а) талабалар билимини холис ва адолатли баҳолаш ҳамда унинг натижаларини вақтида маълум қилиш;

б) ўқув жараёнининг ташкилий ишларини компьютерлаштиришга шароит яратиш.

в). Фанлар бўйича талабалар билимини семестрда баҳолаб бориш рейтинг назорати жадваллари ва баҳолаш мезонлари асосида амалга оширилади. [4--Reyting Adliядан 2-09-2010.doc](#)

II. Назорат турлари ва уни амалга ошириш тартиби

Назорат турлари, *уни ўтказиш тартиби ва мезонлари* кафедра мудири тавсияси билан олий таълим муассасасининг (факультет) ўқув-услубий кенгашида муҳокама қилинади ва тасдиқланади ҳамда *ҳар бир фаннинг ишчи ўқув дастурида* машғулот турлари билан биргаликда кўрсатилади.

Рейтинг назорати жадваллари, назорат тури, шакли, сони ҳамда ҳар бир назоратга ажратилган максимал балл, шунингдек жорий ва оралиқ назоратларнинг саралаш баллари ҳақидаги маълумотлар фан бўйича биринчи машғулотда талабаларга эълон қилинади.

Оралиқ назорат – семестр давомида ўқув дастурининг тегишли (фаннинг бир неча мавзуларини ўз ичига олган) бўлими тугаллангандан кейин талабанинг билим ва амалий кўникма даражасини аниқлаш ва баҳолаш усули. Оралиқ назоратнинг сони (*бир семестрда мартадан кўп ўтказилмаслиги лозим*) ва шакли (*ёзма, оғзаки, тест ва ҳоказо*) ўқув фанига ажратилган умумий соатлар ҳажмидан келиб чиққан ҳолда белгиланади;

Якуний назорат – семестр якунида муайян фан бўйича назарий билим ва амалий кўникмаларни талабалар томонидан ўзлаштириш даражасини баҳолаш усули. **Якуний назорат асосан таянч тушунча ва ибораларга асосланган “Ёзма иш” шаклида ўтказилади.**

Оралик назоратни ўтказиш жараёни кафедра мудири томонидан тузилган комиссия ишгирокида даврий равишда ўрганиб борилади ва уни **ўтказиш тартиблари бузилган ҳолларда, оралик назорат натижалари бекор қилинади** ҳамда оралик назорат **қайта** ўтказилади.

Олий таълим муассасаси раҳбарининг буйруғи билан **ички назорат ва мониторинг бўлими раҳбарлигида** тузилган комиссия ишгирокида якуний назоратни ўтказиш жараёни даврий равишда ўрганиб борилади ва уни ўтказиш тартиблари бузилган ҳолларда, якуний назорат натижалари **бекор қилинади** ҳамда якуний назорат **қайта** ўтказилади.

Ш. Баҳолаш тартиби ва мезонлари

Талабаларнинг билим савияси, кўникма ва малакаларини назорат қилишнинг **рейтинг тизими асосида** талабанинг ҳар бир фан бўйича **ўзлаштириш даражаси баллар** орқали ифодаланади

- Ҳар бир фан бўйича талабанинг семестр давомидаги **ўзлаштириш кўрсаткичи 100 баллик** тизимда **бутун сонлар** билан баҳоланади.
- Ушбу 100 балл назорат турлари бўйича қуйидагича тақсимланади:
- **якуний назоратга – балл;**
- **жорий ва оралик назоратларга –балл** (фаннинг хусусиятидан келиб чиққан ҳолда 70 балл кафедра томонидан жорий ва оралик назоратларга тақсимланади).

Талабанинг рейтинг дафтарчасига алоҳида қайд қилинадиган **курс иши** (лойихаси, ҳисоб-график ишлари), **малакавий амалиёт**, фан (фанлараро) бўйича **якуний давлат аттестацияси, битирув малакавий иши** ва магистратура талабаларининг илмий-тадқиқот ва илмий-педагогик ишлари, магистрлик диссертацияси бўйича ўзлаштириш даражаси – 100 баллик тизимда баҳоланади.

Талабанинг фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичини назорат қилишда қуйидаги намунавий мезонлар тавсия этилади:

а) 86-100 балл учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

- хулоса ва қарор қабул қилиш;
- ижодий фикрлай олиш;
- мустақил мушоҳада юрита олиш;
- олган билимларини амалда қўллай олиш;
- моҳиятини тушуниш;
- билиш, айтиб бериш;
- тасаввурга эга бўлиш.

б) 71-85 балл учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

- **мустақил мушоҳада юрита олиш;**
- **олган билимларини амалда қўллай олиш;**
- **моҳиятини тушуниш;**
- **билиш, айтиб бериш;**
- **тасаввурга эга бўлиш.**

в) 55 -70 балл учун талабанинг билим даражаси қуйидагиларга жавоб бериши лозим:

- **моҳиятини тушуниш;**

- *билиш, айтиб бериш;*
- *тасаввурга эга бўлиш.*

г) куйидаги ҳолларда талабанинг билим даражаси **0-54 балл** билан баҳоланиши мумкин:

- *аниқ тасаввурга эга бўлмаслик;*
- *билмаслик.*

Намунавий мезонлар асосида муайян фандан жорий ва оралиқ назоратлар бўйича **аниқ мезонлар** ишлаб чиқилиб, кафедра мудирини томонидан **тасдиқланади** ва талабаларга эълон қилинади.

Намунавий мезонларга мувофиқ мутахассислик фанлар бўйича таянч олий таълим муассасалари томонидан **якуний назорат учун баҳолаш мезонлари** ишлаб чиқилиб, олий таълим муассасаси **Илмий-услубий кенгаши томонидан тасдиқланади** ва турдош олий таълим муассасаларига етказилади.

Талабаларнинг ўқув фани бўйича **мувақил иши** жорий, оралиқ ва якуний назоратлар жараёнида тегишли топшириқларни бажариши ва унга ажратилган баллардан келиб чиққан ҳолда баҳоланади.

Талабанинг фан бўйича бир семестрдаги рейтинги куйидагича аниқланади:

$$Rf = \frac{V \cdot O'}{100}$$

бу ерда:

V– семестрда фанга ажратилган умумий ўқув юкларини (соатларда);

O' –фан бўйича ўзлаштириш даражаси (балларда).

Фан бўйича жорий ва оралиқ назоратларга ажратилган умумий балнинг **саралаш балли** ҳисобланиб, ушбу фоиздан кам балл тўплаган талабалар якуний назоратга **киритилмайди**.

Жорий ва оралиқ назорат турлари бўйича **55 ва ундан юқори балли** тўплаган талаба фанни ўзлаштирган деб ҳисобланади ва **ушбу фан бўйича** якуний назоратга **кирмаслигига** йўл қўйилади.

Талабанинг семестр давомида фан бўйича тўплаган **умумий бали** ҳар бир назорат туридан белгиланган қоидаларга мувофиқ **тўплаган баллари йиғиндисига** тенг.

IV. Назорат турларини ўтказиш муддати

Оралиқ ва якуний назорат турлари **календарь** тематик режага мувофиқ **деканат** томонидан тузилган **рейтинг назорат жадваллари** асосида ўтказилади. Якуний назорат семестрнинг охириги **2 ҳафтаси** мобайнида ўтказилади.

Талаба фан бўйича **курс лойиҳаси (иши)ни** ушбу фан бўйича тўплаган баллари **умумлаштирилишига қадар** топшириши шарт.

Жорий ва оралиқ назоратларда саралаш баллидан **кам балл тўплаган** ва **узрли** сабабларга кўра назоратларда қатнаша олмаган талабага **қайта топшириш** учун, **навбатдаги шу назорат туригача**, сўнгги жорий ва оралиқ назоратлар учун **якуний назоратгача** бўлган муддат берилади.

Касаллиги сабабли дарсларга қатнашмаган ҳамда белгиланган муддатларда **жорий, оралиқ ва якуний** назоратларни топшира олмаган талабаларга **факультет декани фармойиши** асосида, ўқишни бошлаганидан сўнг **2 ҳафта** муддатда топширишга рухсат берилади

Талабанинг семестрда жорий ва оралиқ назорат турлари бўйича тўпланган баллари ушбу назорат турлари **умумий балининг 55 фоизидан** кам бўлса ёки семестр якунида **жорий, оралиқ ва якуний** назорат турлари бўйича тўпланган баллари йиғиндиси **55 балдан** кам бўлса, у академик қарздор ҳисобланади.

Академик қарздор талабаларга *семестр тугаганидан кейин* қайта ўзлаштириш учун *бир ой* муддат берилади. Шу муддат давомида *фанни ўзлаштира олмаган* талаба, факультет *декани* тавсиясига кўра белгиланган тартибда *ректорнинг буйруғи* билан талабалар сафидан *четлаштирилади*.

Талаба назорат натижаларидан *норози* бўлса, фан бўйича назорат тури натижалари эълон қилинган вақтдан бошлаб мобайнида факультет *деканига* ариза билан муурожаат этиши мумкин. Бундай ҳолда факультет деканининг *тақдимномасига* кўра *ректор буйруғи* билан 3 (уч) аъзодан кам бўлмаган таркибда *апелляция* комиссияси ташкил этилади.

Апелляция комиссияси талабаларнинг аризаларини кўриб чиқиб, *шу куннинг* ўзида хулосасини билдиради.

Баҳолашнинг ўрнатилган талаблар асосида *белгиланган муддатларда* ўтказилиши ҳамда расмийлаштирилиши *факультет декани, кафедра мудири, ўқув бўлими* ҳамда *ички назорат ва мониторинг бўлими* томонидан назорат қилинади.

VI. Яқуний қоидалар

Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлиги ҳамда Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази тест баҳолари ва рейтинг балларининг ҳолислигини текширишни ташкил этади ва назорат қилади.

Ушбу Низомда белгиланган масалалар бўйича келиб чиққан низолар қонун ҳужжатлари асосида ҳал қилинади.

Ушбу Низом Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Давлат тест маркази, Халқ таълими вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги, Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, Ўзбекистон Бадий академияси, Ташқи ишлар вазирлиги, Ўзбекистон алоқа ва ахборотлаштириш агентлиги, “Ўзбекистон темир йўллари” давлат-акциядорлик компанияси, Давлат солиқ қўмитаси ва Навоий кон-металлургия комбинати билан келишилган.

Рейтинг баҳолаш тизими

Рейтинг назорати жадвали

Назорат тури	Рейтинг баҳолашлар			Жами	Саралаш бали
	1	2	3		
ЖН (40 %) шу жумладан	7	15	18	40	22
ОН (30 б.)	4	13	13	30	17
ЯН (30 б.)	-	-	30	30	17
Жами:	11	28	61	100	55

КУЗГИ СЕМЕСТР

№		Сентябр				Октябр				Ноябр				Декабр				Январ				Ж А М И	
		3-8	10-15	17-22	24-29	2-6	8-13	15-20	22-27	29-3	5-10	12-17	19-24	26-1	3-7	10-15	17-22	24-27	28-10	11-12	14-19		21-26
		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20		21
1	ЖН 40%	Амалиёт		2		2			3		3					4			4				18
		Мустақил таълим		1		2			4		5					5				5			
2	ОН 30%	Маъруза								7									7				14
		Мустақил Таълим					4		3		3				3					3			16
3	ЯН – 30%																				30	30	
Жами		11				28				31								30	100				
Жами ГП бўйича		11				39				70								30	100				

Баҳо	5	4	3	2
Рейтинг	86-100	71-85	55-70	< 55
Фанни ўзлаштириш кўрсаткичлари	108-126	89-107	69-88	<69

Эслатма: 8- семестрда ўқитиладиган “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанининг ўқув ҳажми 124 соатни ташкил этганлиги сабабли фан коэффиценти 1,24 бўлади. Фан бўйича ўзлаштиришни аниқлашда талаба тўплаган бали 1,24 га кўпайтирилади ва бутунгача яхлитлаб олинади.

4.2. ЖНни баҳолаш мезонлари

“Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фани бўйича жорий баҳолаш талабанинг семинар машғулотидаги ўзлаштиришини аниқлаш учун қўлланилади. ЖН ҳар бир семинар машғулотида сўров ўтказиш, савол ва жавоб, тақдимот ишлари топшириқларини бажариш ва ҳимоя қилиш каби шаклларда амалга оширилади. Талабага ЖН да бутун баллар қўйилади.

**Талабанинг амалий машғулотларни ўзлаштириш даражаси
қуйидаги
мезон асосида аниқланади**

Баҳолаш кўрсаткичи	Баҳолаш мезонлари	рейтинг бали
Аъло, 86-100%	Етарли назарий билимга эга. Топшириқларни мустақил бажарган. Берилган саволларга тўлиқ жавоб беради. Саволнинг моҳиятига тўлиқ тушунади. Аудиторияда фаол. Ўқув тартиб интизомига тўлиқ риоя қилади. Топшириқларни намунали расмийлашгирган.	4
Яхши, 71-85%	Етарли назарий билимга эга. Топшириқларни бажарган. Берилган саволларга етарли жавоб беради. Масаланинг моҳиятини тушунади. Ўқув тартиб интизомига тўлиқ риоя қилади.	3
Қониқарли, 55-70%	Топшириқларни ечишга ҳаракат қилади. Берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат қилади. Саволнинг моҳиятини чала тушунган. Ўқув тартиб интизомига риоя қилади.	2
Қониқарсиз 0-54%	Талаба амалий машғулот дарси мавзусига назарий тайёрланиб келмаса, мавзу бўйича масала, мисол ва саволларига жавоб бера олмаса, дарсга сушт қатнашса билим даражаси қониқарсиз баҳоланади	1

4.3. ОНни баҳолаш

Оралиқ назорат “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанининг бир неча мавзуларини қамраб олган бўлими бўйича, тегишли амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг тегишли саволларни билиши ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. Ўқув йилининг 1-семестрида 2-та ОН ўтказиш режалаштирилган бўлиб 14 балдан иборат. ОН назорат ишлари ёзма иш ва тест усулида ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш ва тест соволлари ишчи ўқув дастур асосида тайёрланади. ОН га ажратилган баллдан 55% дан паст балл тўплаган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади. ОН ни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ОН бўйича олинган тестлар кафедра мудири раҳбарлигида ташкил этилади ва кафедрада ўқув йилининг охиригача сақланади.

4.4. ЯНни баҳолаш

Якуний назорат “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанининг барча мавзуларини қамраб олган амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичлари, яъни билим даражаси ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. ЯН назорат ишлари ёзма усулида ҳам ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш соволлари

ишчи ўқув дастури асосида тайёрланади. ОН ва ЖНларга ажратилган баллдан 55% дан паст балл тўплаган талаба ўзлаштирамаган ҳисобланади ва ЯНга киритилмайди. ЯНни ўзлаштирамаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ЯН бўйича олинган ёзма иш вариантлари кафедра мудири раҳбарлигида тузилади ва деканатларга топширилади.

Тест усулида ЯН ни баҳолаш мезонлари:

ЯН баҳолаш тест синов ёки ёзма шаклларда ўтказилади. Бунда талабалар 30 та тест саволига жавоб берадилар (тест саволининг ҳар бири 1 баллик тизимида баҳоланади) ёки ёзма ишда белгиланган 6 та саволга жавоб ёзади. Агар талаба ЯН да 16,5 балл кам тўпласа, у ҳолда талаба қайта ЯН топширади.

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС

ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

ИЖТИМОЙ – ИҚТИСОДИЙ ФАКУЛТЕТ

“Иқтисодиёт” кафедраси

“ТАСДИҚЛАЙМАН”
Гул ДУ ректори
Проф. А.Эминов

«__» _____ 2013 й.

ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ИНФРАТУЗИЛМАСИ ИҚТИСОДИЁТИ

фани бўйича

ИШЧИ ЎҚУВ ДАСТУРИ

Таълим йўналиши:	5340100 иқтисодиёт
Умумий ўқув соати	– 124
Шу жумладан:	
Маъруза	– 24
Амалиёт машғулоти	– 32
Мустақил таълим соати	– 68

Фаннинг ишчи ўқув дастури намунавий ўқув дастури ва ўқув режасига мувофик ишлаб чиқилди.

Тузувчилар: М.Қ.Аллаярова–Гул ДУ “Иқтисодиёт” кафедраси катта ўқитувчиси _____(имзо)

О.Сатторкулов – Гул ДУ “Иқтисодиёт” кафедраси мудири, иқтисод фанлари номзоди, доцент _____(имзо)

Тақризчи: О.Райимбердиева – Гул ДУ и.ф.н доцент _____имзо)

Фаннинг ишчи ўқув дастури “___” _____ даги ___ - сонли мажлисида кўриб чиқилиб, факультет Илмий-услубий Кенгашида кўриб чиқиш учун тавсия қилинди.

Кафедра мудири:

О.Т.Сатторкулов

Фаннинг ишчи ўқув дастури “Ижтимоий-иқтисодий” факультети Илмий-услубий Кенгашининг 2013 йил “___” _____ даги “___” - сонли мажлисида тасдиқланди.

Факультет Илмий-услубий

Кенгаши раиси:

проф. А.Маматов

Келишилди:

Ўқув ишлари бўйича проректор

доц. Н.Баракаев

КИРИШ

Олий таълим тизимида юксак малакали, ижодкорлик ва ташаббускорлик қобилиятига эга, келажакда касбий ва ҳаётий муаммоларни мустақил ҳал қила оладиган, кадрларни тайёрлашда таълим жараёнини замонавий ўқув-методик мажмуалар билан таъминлаш муҳим аҳамиятга эга.

Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фанидан Ўқув-методик мажмуа (ЎММ) – давлат таълим стандарти ва фан дастурида белгиланган талабалар томонидан эгалланиши лозим бўлган билим, кўникма, малака ва компетенцияларни шакллантиришни, ўқув жараёнини комплекс лойиҳалаш асосида кафолатланган натижаларни олишни, мустақил билим олиш ва ўрганишни ҳамда назоратни амалга оширишни таъминлайдиган, талабанинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришга йўналтирилган ўқув –услугий манбалар, дидактик воситалар ва материаллар, электрон таълим ресурслари, ўқитиш технологияси, баҳолаш методлари ва мезонларини ўз ичига олади.

1. Фаннинг мақсади ва вазифалари

1.1.Фаннинг мақсади – Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси фанининг ушбу ўқув ишчи дастури Ўзбекистон Республикасининг таълим тўғрисидаги қонуни ва «Кадрлар тайёрлаш миллий дастури» талабларидан келиб чиққан ҳолда Давлат стандартлари бўйича бакалаврият даражасидаги малакали иқтисодчи-мутахассислар тайёрлашни мақсад қилиб қўяди.

1.2.Фаннинг вазифалари - Қўйилган мақсаддан келиб чиққан ҳолда фанни ўқитиш орқали қўйидаги вазифаларни ҳал этиш кўзда тутилади:

-талабаларни қишлоқ хўжалигида инфратузилманинг ўрни ва аҳамияти тўғрисида тасаввур ҳосил қилиш;

-муўобил МТПлар, ёқилғи мойлаш материалларини қуйиш материаллари қуйиш шахобчалари, мини банклар, минерал ўғитлар билан таъминлаш шахобчалари тўғрисида маълумот бериш;

-қишлоқ инфратузилмасини иқтисодий ислоҳатларни амалга ошириш босқичларида янада такомиллаштириш.

1.3.Фан якунида талабалар – Қишлоқ инфратузилмаси иқтисодиёти фани бўйича талабалар билимига қўйиладиган асосий талаб ҳар бир мавзудаги муаммоларни ўзлаштириш ва улар бўйича мустақил фикр юритиш даражаси билан белгиланади. Бу дарслик ва ўқув қўлланмалар характердаги адабиётларни ўзлаштириш билан бирга Президентимиз И.А.Каримов асарларини, Республика Олий Мажлис томонидан иқтисодиётга тегишли бўлган қабул қилинган қонунларни ва бошқа меъёрий ҳужжатларни ўрганишни ҳам тақозо этади

1.4. Фанни ўрганишда талабалар - Қишлоқ инфратузилмаси иқтисодиёти фанини ўрганишда АСМ иқтисодиёти, Пул муомаласи, молия ва кредит ва бошқа иқтисодий фанлардан олган билимларга суянадилар.

1.1. Фаннинг ўқув режасидаги фанлар билан боғлиқлиги

Қишлоқ инфратузилмаси иқтисодиёти фанини чуқур ўзлаштириш, назарий ва амалий масалалар ечимини тўлиқ ниҳоясига етказиш учун қатор иқтисодий фанларга асосланади, чунончи: Иқтисодиёт назарияси, Ўзбекистон миллий иқтисодиёти, Макроиқтисодиёт, АСМ иқтисодиёти, Деҳқон ва фермер хўжаликлари иқтисодиёти фанининг замонавий концепцияси фанларидан етарли билим ва кўникмаларга эга бўлиши керак.

Қишлоқ инфратузилмаси иқтисодиёти фанида фаннинг предметини ёритиш фаннинг, ўрганишнинг аҳамиятини очиқ бериш, қишлоқ хўжалигида инфратузилма тармоқларининг ўрни ва ролини ёритиб берилган.

Қишлоқ инфратузилмаси иқтисодиёти фани хизмат кўрсатиш соҳасининг моддий соҳанинг узлуксизлигини таъминлаб бериш учун шарт-шароит яратиб беришини, ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилманинг ишлаб чиқаришнинг якуний натижаси бўлган ялпи миллий маҳсулотга таъсирини ёритиб беради.

1.2. Фанни ўқитишда педагогик ва ахборот технологияларидан фойдаланиш

Талабаларнинг ибтидоий жамият тарихи фанини ўзлаштиришлари учун ўқитишнинг илғор усулларидан фойдаланиш, янги информацион-педагогик технологияларни тадбиқ қилиш муҳим аҳамиятга эгадир. Фаннинг ўзлаштиришда дарслик, ўқув ва услубий қўлланмалар, маъруза матнлари, тарқатма материаллар, электрон материаллар, виртуал стендлар, жадваллардан фойдаланилади.

Дастурда берилган мавзулар, маъруза, семинар шаклда олиб борилади. Шунингдек, фаннинг долзарб масалалари, мустақил иш сифатида талабаларга ўзлаштириш учун берилади. Фан замонавий педагог технологиянинг “Бумеранг”, ФСМУ, Кластер, Инсерт, Ақлий ҳужум ва бошқа интерфаол усуллар ва тақдимотлардан фойдаланилади.

1.3. Фандан ўтиладиган мавзулар ва улар бўйича машғулот турларига ажратилган соатларнинг тақсимоти

Т/р	Фаннинг бўлими ва мавзуси, маъруза мазмуни	Соатлар			
		Жами	Маъруза	Амалий ташғулот	ТМИ
1.	Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма.	4	2	4	-
2.	Инфратузилманинг моҳияти, таркиби ва туркумланиши	4	2	2	-
3.	Қишлоқ хўжалиги ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ўртасидаги алоқаларнинг ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлари	4	2	2	-
4.	АСМ да моддий техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари.	4	2	2	-
5.	АСМ да моддий техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари.	4	2	2	-
6.	Электр энергиясидан фойдаланишни ташкил қилиш	4	2	2	-
	ОН				34
7.	АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш	6	2	4	-
8.	Ижтимоий инфратузилманинг мазмуни ва тушунчаси.	6	2	2	-
9.	Қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишни ривожлантириш	6	2	4	-
10.	Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш.	6	2	2	-
11.	Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш.	4	2	2	-
12.	Тайёрлов тизими ва унинг ташкилий-иқтисодий асослари	4	2	4	-
	ОН				34
	ЯН				
	Жами	124	24	32	68

2. Ўқув материаллари мазмуни

2.1. Маъруза машғулотлари мазмуни (жами 24 соат)

2.1.1. Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма (2 соат).

Агросаноат соҳалари. АСМда ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятлари. Қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлигининг асосий кўрсаткичлари. АСМда самарадорликни ошириш муаммолари. “Қишлоқ

хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанининг предмети ва вазифалари, тадқиқот усуллари.

(А,5-20; Қ,101-111)

2.1.2. Инфратузилманинг моҳияти, таркиби ва туркумланиши (2 соат)

Қишлоқ хўжалигидаги инфратузилманинг моҳияти ва аҳамияти. Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий моҳияти. Ижтимоий инфратузилманинг қишлоқ хўжалиги ривожланишидаги аҳамияти.

(А,21-32;)

2.1.3. Қишлоқ хўжалиги ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ўртасидаги алоқаларнинг ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлари (2 соат).

Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятининг таҳлили. Қишлоқ хўжалиги тармоқлари ривожланишининг табиий ва иқтисодий шароитлари. Бозор муносабатлари шароитида корхоналарнинг ҳуқуқий-иқтисодий имкониятлари

(А,33-46;)

2.1.4. АСМ да моддий техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари (2 соат).

«Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси» тушунчаси. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг ташкилий омиллари. Қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатлари

(А,47-59;)

2.1.5. АСМ да моддий техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари (2 соат).

Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг иқтисодий омиллари ва уларни моддий-техника жихатдан ривожлантиришнинг асосий йўналишлари. Қишлоқ хўжалигида МТПларни ташкил этиш

(А,47-59;)

2.1.6. Электр энергиясидан фойдаланишни ташкил қилиш (2 соат).

Электрлаштириш - техник тараққиётнинг муҳим йўналиши. Электр хўжалигини ташкил қилиш.

Ишлаб чиқариш жараёнини электрлаштириш. Электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари.

(А,60-65;)

2.1.7. АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш. (2 соат).

АСМ да транспортнинг аҳамияти ва ўзига хос хусусиятлари. Транспортдан фойдаланишни ташкил қилиш. Транспорт хизматлари нархини белгилаш

(А,66-71;)

2.1.8. Ижтимоий инфратузилманинг мазмуни ва тушунчаси (2 соат).

Ижтимоий инфратузилманинг моҳияти ва тузилмаси. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари. Ижтимоий инфратузилмани ташкил қилиш ва ривожлантириш

(А,72-76;)

2.1.9. Қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишни ривожлантириш (2 соат).

Ўзбекистон Республикасида аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш турлари ва улар фаолиятини янгилаш ташкил қилишда мулкчилик. Қишлоқларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоғида кадрлар тайёрлаш ва иқтисодий ҳамкорликлар.

(А,77-82;)

2.1.10. Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш. (2 соат).

Соғлиқни сақлаш муассаларининг таъминоти ва молиялаштириш. Соғлиқни сақлаш ишларини ташкил қилиш муаммолари

(А,83-95;)

2.1.11. Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш (2 соат).

Соғлиқни сақлаш муассаларининг таъминоти ва молиялаштириш. Соғлиқни сақлаш тизимида ислохотлар

(А,83-95;)

2.1.12. Тайёрлов тизими ва унинг ташкилий-иқтисодий асослари (2 соат).

Тайёрлов тизимини инфратузилма тармоғи сифатида шаклланиши Ишлаб чиқаришни жойлаштириш ва марказлаштиришнинг тайёрлов тизимига таъсири. Тайёрлов тизимининг режали-иқтисодий ва ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалалари

(А,96-106;)

2.2. Амалий машғулотлар мазмуни

Семинар машғулотларида талабалар Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фанидан маъруза дарсларида олган назарий билимларини мустақамлаш билан бирга, семинарлар мавзулари бўйича тайёргарлик кўриш жараёнида қўшимча адабиётлар ва тарихий манбалар билан танишиш орқали қўшимча билим оладилар. Натижада уларнинг билим доиралари илмий жиҳатдан асосланган ҳолда кенгайди.

2.1.1. Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма (4 соат).

Агросаноат соҳалари. АСМда ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятлари. Қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлигининг асосий кўрсаткичлари. АСМда самарадорликни ошириш муаммолари. “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанининг предмети ва вазифалари, тадқиқот усуллари.

(А,5-20; Қ,101-111)

2.1.2. Инфратузилманинг моҳияти, таркиби ва туркумланиши (4 соат)

Қишлоқ хўжалигидаги инфратузилманинг моҳияти ва аҳамияти. Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий моҳияти. Ижтимоий инфратузилманинг қишлоқ хўжалиги ривожланишидаги аҳамияти.

(А,21-32;)

2.1.3. Қишлоқ хўжалиги ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ўртасидаги алоқаларнинг ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлари (4 соат).

Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятининг таҳлили. Қишлоқ хўжалиги тармоқлари ривожланишининг табиий ва иқтисодий шароитлари. Бозор муносабатлари шароитида корхоналарнинг ҳуқуқий-иқтисодий имкониятлари

(А,33-46;)

2.1.4. АСМ да моддий техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари (2 соат).

«Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси» тушунчаси. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг ташкилий омиллари. Қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатлари

(А,47-59;)

2.1.5. АСМ да моддий техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари (2 соат).

Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг иқтисодий омиллари ва уларни моддий-техника жихатдан ривожлантиришнинг асосий йўналишлари. Қишлоқ хўжалигида МТПларни ташкил этиш. (А,47-59;)

2.1.6. Электр энергиясидан фойдаланишни ташкил қилиш (2 соат).

Электрлаштириш - техник тараққиётнинг муҳим йўналиши. Электр хўжалигини ташкил қилиш.

Ишлаб чиқариш жараёнини электрлаштириш. Электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари.

(А,60-65;)

2.1.7. АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш. (2 соат).

АСМ да транспортнинг аҳамияти ва ўзига хос хусусиятлари. Транспортдан фойдаланишни ташкил қилиш. Транспорт хизматлари нархини белгилаш

(А,66-71;)

2.1.8. Ижтимоий инфратузилманинг мазмуни ва тушунчаси (2 соат).

Ижтимоий инфратузилманинг моҳияти ва тузилмаси. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари. Ижтимоий инфратузилмани ташкил қилиш ва ривожлантириш.

(А,72-76;)

2.1.9. Қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишни ривожлантириш (2 соат).

Ўзбекистон Республикасида аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш турлари ва улар фаолиятини янгича ташкил қилишда мулкчилик. Қишлоқларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоғида кадрлар тайёрлаш ва иқтисодий ҳамкорликлар.

(А,77-82;)

2.1.10. Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш. (2 соат).

Соғлиқни сақлаш муассаларининг таъминоти ва молиялаштириш. Соғлиқни сақлаш ишларини ташкил қилиш муаммолари.

(А,83-95;)

2.1.11. Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш (2 соат).

Соғлиқни сақлаш муассаларининг таъминоти ва молиялаштириш. Соғлиқни сақлаш тизимида ислохотлар

(А,83-95;)

2.1.12. Тайёрлов тизими ва унинг ташкилий-иқтисодий асослари (4 соат).

Тайёрлов тизимини инфратузилма тармоғи сифатида шаклланиши Ишлаб чиқаришни жойлаштириш ва марказлаштиришнинг тайёрлов тизимига таъсири. Тайёрлов тизимининг режали-иқтисодий ва ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалалари

(А,96-106;)

ТАЪМИНОТ

Асосий адабиётлар:

1. Ўзбекистон республикаси Президенти И.А.Каримонинг 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлар ва 2013 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устивор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи” 19 январ 2013 йил
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма йиллигини нишонлашга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”. “Халқ сўзи” 2011 йил 7 апрель, № 68 (5235).
3. Каримов И.А. Мамлакатда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш Концепцияси. Президент И.А.Каримовнинг 2010 йил 12 ноябрдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик Палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. //Халқ сўзи, 2010 йил 13 ноябр.
4. Каримов И.А. асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Т.: “Ўзбекистон”, 2010.
5. Каримов И.А. Бизнинг йўлимиз - демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Президент Ислам Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимидаги маърузаси. // Халқ сўзи. 2011 йил 8 декабр.
6. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. – Т: Ўзбекистон, 2009
7. Салимов Б.Т., Ўроқов Н. Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти. – Т.: ТДИУ, 2004-112 бет
8. Салимов Б.Т., Ҳамдамов ва бошқалар Дехқон ва фермер хўжаликлари иқтисодиёти.- Т.: ТДИУ, 2004-176 бет.

Қўшимча адабиётлар:

1. Рахимова М. Минтақа ва маҳаллий хўжалик иқтисодиёти.-Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси. 2004 й.
2. Тухлиев Н. Ўзбекистон иқтисодиёти. – Т. Ўзбекистон. 2002 й.
3. Додобоев А. Ўзбекистон миллий иқтисодиёти. Фарғона 2004й.
4. Ишмухаммедов А. Ўзбекистон миллий иқтисодиёти.-Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси. 2004 й.
5. Йўлдошев З. Миллий иқтисодиёт.-Т: Молия институти. 2004.
6. Данилов Ю. Национальная экономика.-Т: Янги аср авлоди. 2003

Мустақил таълимни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Талаба мустақил ишни тайёрлашда фаннинг хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиш тавсия этилади:

- дарслик ва ўқув қўлланмалари бўйича фан боблари ва мавзуларни ўрганиш;
- таркатма материаллари бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;
- махсус адабиётлар бўйича фанлар бўлимлари бўйича ёки мавзулари устида ишлаш;
- талабаларнинг ўқув-илмий-тадқиқот ишларини бажариш билан боғлиқ бўлган фанлар бўлимлари ва мавзуларини чуқур ўрганиш;
- фаол ва муаммоли ўқитиш услубларидан фойдаланидиган ўқув машғулоти.

Талабалар мустақил таълимнинг мазмуни ва ҳажми (Маъруза, амалий (семинар) машғулоти)

Ишчи ўқув дастурининг мустақил таълимга оид бўлим ва мавзулари	Мустақил таълимга оид топшириқ ва тавсиялар	Бажарилиш муддатлари	Ҳажми (соатда)
“Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фанининг предмети ва усуллари” мавзусида маълумот тайёрлаш.	Талабалар ушбу мустақил ишни бажаришда Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фанининг предмети ва усуллари, бажариши лозим бўлган вазифалари тўғрисида фикрларни баён этиш зарур.	1-хафта	4
“Агросаноат мажмуасида инфратузилманинг туркумланиши” мавзусида маълумот тайёрлаш.	Талабалар танланган мавзу юзасидан тақлиф этилган Интернет сайтларидан зарур маълумотларни йиғишлари, уларни таҳлил қилишлари, тўпланган материаллар асосида «Повер Пойнт» дастурида тақдимот тайёрлашлари керак. Бунда талабаларнинг ўзларининг	2-хафта	6

	мустикал, ижодий фикрлари баён этилиши лозим.		
“Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида корхоналарнинг ҳуқуқий-иқтисодий имкониятлари” мавзусида маълумот тайёрлаш.	Талабалар мамлакатимиз тараққиётини янги босқичга кўратишда корхоналарнинг ҳуқуқий ва иқтисодий имкониятлари, корхоналарда меҳнатни ташкил этиш ва бошқариш ҳақида берадиган маълумоти.	3-хафта	4
“Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси” мавзусида маълумот тайёрлаш.	Талабалар умумий овқатланиш, савдо ҳамда транспорт хизматларининг ривожланиш ҳолатларини ёритиб берилади. Инфратузилма тармоқларининг, айниқса ижтимоий инфратузилма тармоқларидан маданий-маиший хизмат кўрсатиш бўғинларини ривожлантириш қишлоқ аҳолисининг турмуш даражасини янада яхшиланишига олиб келишини кўрсатади.	4-хафта	6
Қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатлари тўғрисида маълумот тайёрлаш	Талабалар қишлоқ хўжалиги субъектлари фермер хўжаликлари техникани лизингга олиш тартиби тўғрисидаги маълумотни беришади.	5-хафта	4
“Қишлоқ хўжалиги субъектларига банк хизматини ташкил этиш” мавзусида маълумот тайёрлаш.	Талабалар банklar капиталлашуви даражасининг ошиши, унинг барқарорлиги ва ликвидлигини мустаҳкамлаш, аҳоли маблағларини тижорат банклари омонатларига жалб этиш ишларининг самарадорлигини кўрсатиши керак.	6-хафта	6
Ижтимоий соҳани ривожлантириш.	Талабалар мамлакатимиз иқтисодиётида ижтимоий соҳани ривожлантириш борасидаги қилинган ислохотлар, аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини ошириш бўйича амалга оширилган чора-тадбирлар тўғрисида маълумот бериши керак.	7-хафта	4
Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишга қаратилган комплекс дастурнинг моҳияти.	Талабалар изчил ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаш, макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш, иқтисодиёт рақобатбардошлигининг моҳияти, омиллари, барқарор иқтисодий ривожланишни таъминлашдаги ролини ёритиб бериши зарур.	8-хафта	6
Қишлоқ жойларда замонавий хусусий уй-жойларни қуриш бўйича амалга ошириб	Талабалар юрт ободлиги ва халқ фаровонлигининг асоси қишлоқ тараққиётида, қишлоқларимизнинг шаҳар билан бўйлашуви, намунавий	9-хафта	4

келинаётган дастурни жадаллаштириш	лойихалар асосида хусусий уй-жойларни қуриб фойдаланишга топширилиши тўғрисида маълумот бериш.		
“Қишлоқ жойларда аҳолига маданий маиший хизмат кўрсатишни ташкил этиш” мавзусида маълумот тайёрлаш	Талабаларга кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодиётда тугган ўрни ва унинг давлат томонидан қўллаб-қуватланиши, аҳоли бандлигини таъминлаш ва касб-хунар коллежлари битирувчиларини ишга жойлаштириш кўламини кенгайтиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг роли ва ривожлантириш истиқболлари ўз аксини топади.	10-хафта	6
“Таълим соҳасини ривожлантириш бўйича олиб борилган тизимли ишлар” мавзусида маълумот тайёрлаш	Талабалар таълим тизимини мустақкамлашга қаратилган меъерий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш бўйича амалга оширилган ишлар, педагогик кадрлар салоҳияти ва малакасини ошириш соҳасидаги ишлар, таълим тизимининг моддий-техника базасини янгилаш, таълим мазмуни ва сифатини янада такомиллаштириш, таълим соҳасини ривожлантириш бўйича хорижий тажрибалардан фойдаланган ҳолда ижодий иш тайёрлашлари керак.	11-хафта	6
Янги иш ўринларини ташкил этиш орқали аҳоли бандлигини таъминлашнинг устивор йўналишлари	Талабалар аҳолининг иш билан бандлигини таъминлаш борасидаги ижобий ўзгаришлар, иш билан таъминлашга муҳтож бўлган аҳолига кўрсатилаётган хизматлар, иш ўринларини ташкил этиш бўйича комплекс чора-тадбирларнинг изчил амалга оширилиши ҳақида ўзлари тўплаган маълумотларни умумлаштирган ҳолда ижодий иш тайёрлашлари керак.	12-хафта	6
Транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари	Талабалар транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини ривожлантиришнинг асосий мақсадли йўналишлари ва истиқболлари борасидаги амалга оширилган чора-тадбирлар тўғрисида ўзлари тўплаган маълумотларни умумлаштирган ҳолда ижодий иш тайёрлашлари керак.	13-хафта	6
Жами			68

**Талабалар мустақил таълимининг мазмуни ва ҳажми
(Ҳисоб график ишлари)**

Ишчи ўқув дастурининг мустақил таълимга оид бўлим ва мавзулари	Мустақил таълимга оид топшириқ ва тавсиялар	Бажариш муддати	Ҳажми (соатда)
<p>“Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фанининг предмети ва усуллари” мавзусида маълумот тайёрлаш. “Агросаноат мажмуасида инфратузилманинг туркумланиши” мавзусида маълумот тайёрлаш.</p> <p>“Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида корхо-наларнинг ҳуқуқий-иқтисодий имкониятлари” мавзусида маълумот тайёрлаш</p>	<p>Талабалар ушбу мустақил ишни бажаришда Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фанининг предмети ва усуллари, бажариши лозим бўлган вазифалари тўғрисида фикрларни баён этиш зарур. Талабалар танланган мавзу юзасидан тақлиф этилган Интернет сайтларидан зарур маълумотларни йиғишлари, уларни таҳлил қилишлари, тўпланган материаллар асосида «Повер Пойнт» дастурида тақдимот тайёрлашлари керак. Бунда талабаларнинг ўзларининг мустақил, ижодий фикрлари баён этилиши лозим. Талабалар мамлакатимиз таракқиётини янги босқичга кўратишда корхоналарнинг ҳуқуқий ва иқтисодий имкониятлари, корхоналардп меҳнатни ташкил этиш ва бошқариш ҳақида берадиган маълумоти</p>	3-хафта	14
<p>“Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида корхо-наларнинг ҳуқуқий-иқтисодий имкониятлари” мавзусида маълумот тайёрлаш.</p> <p>“Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси” мавзусида маълумот тайёрлаш. Қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатлари тўғрисида маълумот тайёрлаш.</p>	<p>Талабалар мамлакатимиз таракқиётини янги босқичга кўратишда корхоналарнинг ҳуқуқий ва иқтисодий имкониятлари, корхоналардп меҳнатни ташкил этиш ва бошқариш ҳақида берадиган маълумоти. Талабалар умумий овқатланиш, савдо ҳамда транспорт хизматларининг ривожланиш ҳолатларини ёритиб берилади. Инфратузилма тармоқларининг, айниқса ижтимоий инфратузилма тармоқларидан маданий-маиший хизмат кўрсатиш бўғинларини ривожлантириш қишлоқ аҳолисининг турмуш даражасини янада яхшиланишига олиб келишини кўрсатади. Талабалар қишлоқ хўжалиги субъектлари фермер хўжаликлари техникани лизингга олиш тартиби тўғрисидаги маълумотни беришади.</p>	3-хафта	16
<p>“Қишлоқ хўжалиги субъектларига банк хизматини ташкил этиш”</p>	<p>Талабалар банклар капиталлашуви даражасининг ошиши, унинг барқарорлиги ва ликвидлигини</p>	3-хафта	20

<p>мавзусида маълумот тайёрлаш. Ижтимоий соҳани ривожлантириш. Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишга қаратилган комплекс дастурнинг моҳияти мавзуларида маълумот тайёрлаш.</p>	<p>мустаҳкамлаш, аҳоли маблағларини тижорат банклари омонатларига жалб этиш ишларининг самарадорлигини кўрсатиши керак. Талабалар мамлакатимиз иқтисодиётида ижтимоий соҳани ривожлантириш борасидаги қилинган ислоҳотлар, аҳоли даромадлари ва турмуш даражасини ошириш бўйича амалга оширилган чора-тадбирлар тўғрисида маълумот бериши керак. Талабалар изчил ва юқори иқтисодий ўсиш суръатларини таъминлаш, макроиқтисодий барқарорликни янада мустаҳкамлаш, иқтисодиёт рақобатбардошлигининг моҳияти, омиллари, барқарор иқтисодий ривожланишни таъминлашдаги ролини ёритиб бериши зарур.</p>		
<p>Қишлоқ жойларда замонавий хусусий уй-жойларни қуриш бўйича амалга ошириб келинаётган дастурни жадаллаштириш. “Қишлоқ жойларда аҳолига маданий маиший хизмат кўрсатишни ташкил этиш” мавзусида маълумот тайёрлаш. “Таълим соҳасини ривожлантириш бўйича олиб борилган тизимли ишлар” мавзусида маълумот тайёрлаш. Транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари тўғрисида маълумот тайёрлаш.</p>	<p>Талабалар юрт ободлиги ва халқ фаровонлигининг асоси қишлоқ таракқиётида, қишлоқларимизнинг шаҳар билан бўйлашуви, намунавий лойиҳалар асосида хусусий уй-жойларни қуриб фойдаланишга топширилиши тўғрисида маълумот бериш. Талабаларга кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг иқтисодиётда тутган ўрни ва унинг давлат томонидан қўллаб-қуватланиши, аҳоли бандлигини таъминлаш ва касб-хунар коллежлари битирувчиларини ишга жойлаштириш кўламини кенгайтиришда кичик бизнес ва хусусий тадбиркорликнинг роли ва ривожлантириш истиқболлари ўз аксини топади. Талабалар таълим тизимини мустаҳкамлашга қаратилган меъёрий-ҳуқуқий базани такомиллаштириш бўйича амалга оширилган ишлар, педагогик кадрлар салоҳияти ва малакасини ошириш соҳасидаги ишлар, таълим тизимининг моддий-техника базасини янгилаш, таълим мазмуни ва сифатини янада такомиллаштириш, таълим соҳасини ривожлантириш бўйича хорижий тажрибалардан фойдаланган ҳолда ижодий иш тайёрлашлари керак. Талабалар транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини</p>	4-хафта	18

	ривожлантиришнинг асосий мақсадли йўналишлари ва истиқболлари борасидаги амалга оширилган чоратadbирлар тўғрисида ўзлари тўплаган маълумотларни умумлаштирган ҳолда ижодий иш тайёрлашлари керак.		
Жами:			68

Рейтинг баҳолаш тизими
Рейтинг назорати жадвали

Назорат тури	Рейтинг баҳолашлар			Жами	Саралаш бали
	1	2	3		
ЖН (40 %) шу жумладан	7	15	18	40	22
ОН (30 б.)	4	13	13	30	17
ЯН (30 б.)	-	-	30	30	17
Жами:	11	28	61	100	55

КУЗГИ СЕМЕСТР

№	Сентябр				Октябр					Ноябр				Декабр				Январ				Ж А М И
	3-8	10-15	17-22	24-29	2-6	8-13	15-20	22-27	29-3	5-10	12-17	19-24	26-1	3-7	10-15	17-22	24-27	28-10	11-12	14-19	21-26	
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	
1	ЖН 40%	Амалиёт		2		2			3			3				4			4			18
		Мустақил таълим		1			2			4			5			5				5		
2	ОН 30%	Маъруза								7									7			14
		Мустақил Таълим					4			3			3			3				3		
3	ЯН – 30%																			3	0	30
	Жами		11				28					31						3	0		10	0
	Жами ГП бўйича		11				39					70						3	0		10	0

Баҳо	5	4	3	2
Рейтинг	86-100	71-85	55-70	< 55
Фанни ўзлаштириш Кўрсаткичлари	108-126	89-107	69-88	<69

Эслатма: 8- семестрда ўқитиладиган “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанининг ўқув ҳажми 124 соатни ташкил этганлиги сабабли фан коэффиценти 1,24 бўлади. Фан бўйича ўзлаштиришни аниқлашда талаба тўплаган бали 1,24 га кўпайтирилади ва бутунгача яхлитлаб олинади.

4.5. ЖНни баҳолаш мезонлари

“Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фани бўйича жорий баҳолаш талабанинг семинар машғулотларидаги ўзлаштиришни аниқлаш учун қўлланилади. ЖН ҳар бир семинар машғулотларида сўров ўтказиш, савол ва жавоб, тақдимот ишлари топшириқларини бажариш ва ҳимоя қилиш каби шаклларда амалга оширилади. Талабага ЖН да бутун баллар қўйилади.

Талабанинг амалий машғулотларни ўзлаштириш даражаси куйидаги мезон асосида аниқланади

Баҳолаш кўрсаткичи	Баҳолаш мезонлари	рейтинг бали
Аъло, 86-100%	Етарли назарий билимга эга. Топшириқларни мустақил бажарган. Берилган саволларга тўлиқ жавоб беради. Саволнинг моҳиятига тўлиқ тушунади. Аудиторияда фаол. Ўқув тартиб интизомига тўлиқ риоя қилади. Топшириқларни намунали расмийлаштирган.	4
Яхши, 71-85%	Етарли назарий билимга эга. Топшириқларни бажарган. Берилган саволларга етарли жавоб беради. Масаланинг моҳиятини тушунади. Ўқув тартиб интизомига тўлиқ риоя қилади.	3
Қониқарли, 55-70%	Топшириқларни ечишга ҳаракат қилади. Берилган саволларга жавоб беришга ҳаракат қилади. Саволнинг моҳиятини чала тушунган. Ўқув тартиб интизомига риоя қилади.	2
Қониқарсиз 0-54%	Талаба амалий машғулот дарси мавзусига назарий тайёрланиб келмаса, мавзу бўйича масала, мисол ва саволларига жавоб бера олмаса, дарсга суэт қатнашса билим даражаси қониқарсиз баҳоланади	1

4.6. ОНни баҳолаш

Оралиқ назорат “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанининг бир неча мавзуларини камраб олган бўлими бўйича, тегишли амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг тегишли саволларни билиши ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. Ўқув йилининг 1-семестрида 2-та ОН ўтказиш режалаштирилган бўлиб 14 балдан иборат. ОН назорат ишлари ёзма иш ва тест усилида ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш ва тест соволлари ишчи ўқув дастур асосида тайёрланади. ОН га ажратилган баллдан 55% дан паст балл тўплаган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади. ОН

ни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ОН бўйича олинадиган тестлар кафедра мудирини раҳбарлигида ташкил этилади ва кафедрада ўқув йилининг охиригача сақланади.

4.7. ЯНни баҳолаш

Якуний назорат “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанининг барча мавзуларини қамраб олган амалий машғулотлар ўтиб бўлингандан сўнг ёзма равишда амалга оширилади. Бундан мақсад талабаларнинг фан бўйича ўзлаштириш кўрсаткичлари, яъни билим даражаси ёки муаммоларни ечиш кўникмалари ва малакалари аниқланади. ЯН назорат ишлари ёзма усулида ҳам ўтказилиши назарда тутилган, ёзма иш соволлари ишчи ўқув дастури асосида тайёрланади. ОН ва ЖНларга ажратилган баллдан 55% дан паст балл тўплаган талаба ўзлаштирмаган ҳисобланади ва ЯНга киритилмайди. ЯНни ўзлаштирмаган талабаларга қайта топшириш имконияти берилади. ЯН бўйича олинадиган ёзма иш вариантлари кафедра мудирини раҳбарлигида тузилади ва деканатларга топширилади.

Тест усулида ЯН ни баҳолаш мезонлари:

ЯН баҳолаш тест синови ёки ёзма шаклларда ўтказилади. Бунда талабалар 30 та тест саволига жавоб берадилар (тест саволининг ҳар бири 1 баллик тизимида баҳоланади) ёки ёзма ишда белгиланган 6 та саволга жавоб ёзади. Агар талаба ЯН да 16,5 балл кам тўпласа, у ҳолда талаба қайта ЯН топширади.

ИНФОРМАЦИОН-УСЛУБИЙ ТАЪМИНОТ

АСОСИЙ АДАБИЁТЛАР

№	Муаллиф, адабиёт номи, тури, нашриёт, йили, ҳажми	Кутубхонада мавжуд нусхаси
1.	Ўзбекистон республикаси Президенти И.А.Каримовнинг 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлар ва 2013 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устивор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи” 19 январь 2013 йил.	3
2.	Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма йиллигини нишонлашга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”. “Халқ сўзи” 2011 йил 7 апрель, № 68 (5235).	5
3.	Каримов И.А. Мамлакатда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш Концепцияси. Президент И.А.Каримовнинг 2010 йил 12 ноябрдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик Палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги	5

	маърузаси. //Халқ сўзи, 2010 йил 13 ноябр.	
4.	Каримов И.А. асосий вазифамиз – Ватанамиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Т.: “Ўзбекистон”, 2010.	10
5.	Каримов И.А. Бизнинг йўлимиз - демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимидаги маърузаси. // Халқ сўзи. 2011 йил 8 декабр.	8
6.	Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. – Т: Ўзбекистон, 2009.	14
7.	Салимов Б.Т., Ҳуроқов Н. Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти.-ТДИУ 2004	17
8.	Салимов Б.Т., Ҳамдамов Қ.С., Дехқон ва фермер хўжаликлари иқтисодиёти.-ТДИУ 2004	16

5.2. ҚЎШИМЧА АДАБИЁТЛАР

№	Муаллиф, адабиёт номи, тури, нашриёт, йили, ҳажми	Кутубхонада мавжуд нусхаси
1	Йўлдошев З. Миллий иқтисодиёт.-Т: Молия институти. 2004	1
2	Ишмухаммедов А. Ўзбекистон миллий иқтисодиёти.-Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси. 2004 й.	17
3.	Данилов Ю. Национальная экономика.-Т: Янги аср авлоди. 2003	3
4.	Рахимова М. Минтақа ва маҳаллий хўжалик иқтисодиёти.-Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси. 2004 й.	15

Кутубхона мудираси
имзоси ва муҳри

«ТАСДИҚЛАЙМАН»

ГулДУ ректори А. Эминов
« ____ » _____ 2013

**“Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фани дастури
бажарилишининг календарь режаси**

Маъруза машғулотлари
(Машғулот тури)

2013-2014
(ўқув йили)

Факультет: *Ижтимоий-иқтисодий* _____ Гуруҳ _____

Фаннинг номи: *Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти*

Маъруза ўқитувчиси: _____ к.ў. *М. Аллаярова* _____

Амалий машғулотлари ўқитувчиси: _____ к.ў. *М. Аллаярова* _____

№	Мавзулар номи	Режа бўйича ажратилган ҳажм	Амалда бажарилиши		Ўқитувчи имзоси
		соатда	Соат	сана	
1	Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма.	2			
2	Инфратузилманинг моҳияти, таркиби ва туркумланиши	2			
3	Қишлоқ хўжалиги ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ўртасидаги алоқаларнинг ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлари	2			
4	АСМ да моддий техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари.	2			
5	АСМ да моддий техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари.	2			
6	Электр энергиясидан фойдаланишни ташкил қилиш	2			
	ОН				
7	АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш	2			
8	Ижтимоий инфратузилманинг мазмуни ва тушунчаси.	2			
9	Қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишни ривожланг ириш				
10	Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш	2			
11	Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш	2			
12	Тайёрлов тизими ва унинг ташкилий- иқтисодий асослари	2			
	Якуний назорат				
	Жами	24			

КЕЛИШИЛДИ:

Ўқув ишлари проректори. _____ Н. Баракаев

Факультет декани. _____ А. Маматов

ТУЗУВЧИ:

Кафедра мудири . _____ доц. О.Сатторкулов

Профессор-ўқитувчи имзоси. _____ к.ўқ. М.Аллаярова

Календарь режанинг бажарилиши ҳақида кафедра мудири хулосаси

—

—

_____ (имзо)

Ф.И.Ш.

«ТАСДИҚЛАЙМАН»

ГулДУ ректори А. Эминов
« _____ » _____ 2013 й.

**“Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фани дастури
бажарилишининг календарь режаси**

Амалиёт машғулотлари
(Машғулот тури)

2013-2014
(ўқув йили)

Факультет: *Ижтимоий-иқтисодий* _____ Гуруҳ _____

Фаннинг номи: *Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти*

Маъруза ўқитувчиси: _____ к.ў. *М. Аллаярова* _____

Амалий машғулотлари ўқитувчиси: _____ к.ў. *М. Аллаярова* _____

№	Мавзулар номи	Режа бўйича ажратилган ҳажм	Амалда бажарилиши		Ўқитувчи имзоси
		соатда	Соат	Сана	
1	Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма.	2			
2	Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма.	2			
3	Инфратузилманинг моҳияти, таркиби ва туркумланиши	2			
4	Қишлоқ хўжалиги ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ўртасидаги алоқаларнинг ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлари	2			
5	АСМ да моддий техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари.	2			
6	АСМ да моддий техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари.	2			
7	Электр энергиясидан фойдаланишни ташкил қилиш.	2			
8	АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш	2			
	ОН				
9	АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш	2			
10	Ижтимоий инфратузилманинг мазмуни ва тушунчаси.	2			
11	Қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишни				

	ривожланг ириш				
12	Қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишни ривожланг ириш	2			
13	Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш	2			
14	Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш	2			
15	Тайёрлов тизими ва унинг ташкилий-иқтисодий асослари	2			
16	Тайёрлов тизими ва унинг ташкилий-иқтисодий асослари	2			
	Якуний назорат				
	Жами	32			

КЕЛИШИЛДИ:

Ўқув ишлари проректори _____ Н. Баракаев

Факультет декани _____ А.Маматов

ТУЗУВЧИ:

Кафедра мудири _____ доц. О.Сатторкулов

Профессор-ўқитувчи имзоси _____ к.ўқ. М.Аллаярова

Календарь режанинг бажарилиши ҳақида кафедра мудири хулосаси

_____ (имзо)

Ф.И.Ш.

Фанни ўқитиш технологияси:
«Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма» фанининг мазмуни ва вазифаси мавзусидаги маъруза машғулотининг технологик харитаси

т/р, босқич	Босқичлар ва бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1	<p>Тайёрлов босқичи</p> <p>1.1. Дарс мақсади: Талабаларда «Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти» фанининг предмет ва вазифалари ҳақида тушунчалар ҳосил қилиш.</p> <p>1.2. Идентив ўқув мақсадлари:</p> <p>1.2.1. Агросаноат мажмуаси тушунчасини изоҳлаб бера олади.</p> <p>1.2.2. АСМ соҳаларини ва боғлиқлигини тушунтира олади.</p> <p>1.2.3. АСМда ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятларини изоҳлаб бера олади.</p> <p>1.2.4. Қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлигининг асосий кўрсаткичларини таҳлил қила олади..</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: агросаноат мажмуаси, қишлоқ хўжалиги, инфратузилма, ялпи даромад, ялпи маҳсулот, соф даромад, ер муносабатлари, такрор ишлаб чиқариш, агросаноат интеграцияси, озиқ-овқат хавфсизлиги стратегияси.</p> <p>1.4. Дарс шакли: маъруза.</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: суҳбат, маъруза-ҳикоя, баҳс, тақдимот ва видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: тарқатма материаллар, китоб билан ишлаш, видеопроректор, видеофилмлар.</p>	Ўқитувчи
2	<p>Ўқув машғулотларини ташкил этиш босқичи:</p> <p>2.1. Мавзу эълон қилинади.</p> <p>2.2. Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи 20 минут
3	<p>Гуруҳда ишлаш:</p> <p>3.1. Инфратузилма тушунчасини моҳиятини ёртади.</p> <p>3.2. АСМ ва унинг соҳаларига таъриф беради.</p> <p>3.3. Қишлоқ хўжалигини самарадорлик кўрсаткичларини таҳлил қилади.</p> <p>3.4. АСМдаги самарадорликни ошириш муаммоларини объектив баҳолайди.</p> <p>3.5. Қишлоқда инфратузилманинг турларини санаб беради.</p>	Ўқитувчи –талаба 40-минут
4	<p>Мустақамлаш ва баҳолаш босқичи:</p> <p>4.1. АСМ соҳалари қандай ташкил этилади?</p> <p>4.2. АСМ ишлаб чиқаришининг ўзига хос хусусиятлари нималарда намоён бўлади?</p> <p>4.3. АСМ инфратузилмасининг турлари ва моҳияти нималардан иборат?</p> <p>4.4. АСМда хўжалик юритишнинг қандай шакллари мавжуд?</p> <p>4.5. Озиқ-овқат хавфсизлиги деганда нимани тушунисиз?</p>	Ўқитувчи 10 минут
	Ўқув машғулотини якунлаш босқичи:	

5	<p>5.1. Талабалар билими таҳлил қилинади.</p> <p>5.2. Мустақил иш топшириқлари берилади</p> <p>5.3. Ўқитувчи ўз фаолиятини таҳлил қилади ва тегишли ўзгартиришлар киритади.</p>	<p>Ўқитувчи 10 минут</p>
---	--	--

Фанни ўқитиш технологияси:
« Инфратузилманинг моҳияти, таркиби ва туркумланиши »
фанининг мазмуни ва вазифаси мавзусидаги маъруза машғулотининг
технологик харитаси

т/р, босқич	Босқичлар ва бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1	<p>Тайёрлов босқичи</p> <p>1.1. Дарс мақсади: Талабаларда инфратузилманинг моҳияти, таркиби ва туркумланиши тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.</p> <p>1.2. Идентив ўқув мақсадлари:</p> <p>1.2.1. Инфратузилманинг иқтисодий моҳиятини тушунтириб бера олади.</p> <p>1.2.2. АСМ инфратузилмаси элементларининг туркумланишини ёритиб бера олади.</p> <p>1.2.3. Қишлоқ хўжалигидаги ишлаб чиқариш инфратузилмасини моҳиятини очиб бера олади.</p> <p>1.2.4. Ижтимоий чиқариш инфратузилмасининг тушунчасини ёрита олади.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: ишлаб чиқариш хажми, корхонанинг самарали фаолияти, пировард маҳсулот, моддий ишлаб чиқариш, АСМ инфратузилмаси элементлари, ҳудудий инфратузилма, функционал йўналиш.</p> <p>1.4. Дарс шакли: маъруза.</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: суҳбат, маъруза-ҳикоя, баҳс, тақдимот ва видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: тарқатма материаллар, китоб билан ишлаш, видеопроректор, видеофилмлар.</p>	<p>Ўқитувчи</p>
2	<p>Ўқув машғулотларини ташкил этиш босқичи:</p> <p>2.1. Мавзу эълон қилинади.</p> <p>2.2. Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	<p>Ўқитувчи 20 минут</p>
3	<p>Гуруҳда ишлаш:</p> <p>3.1. Инфратузилма тушунчасини моҳиятини ёртади.</p> <p>3.2. Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг мазмунини ёрита олади.</p> <p>3.3. Ижтимоий инфратузилманинг қишлоқ жойлардаги аҳамиятини оча олади.</p> <p>3.4. Қишлоқ хўжалигидаги инфратузилманинг ролини ёрита олади.</p>	<p>Ўқитувчи –талаба 40-минут</p>
	<p>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш босқичи:</p> <p>4.1. АСМда инфратузилма қандай аҳамиятга эга?</p> <p>4.2. АСМда инфратузилма қандай хусусиятларга кўра</p>	

4	туркумланади? 4.3. АСМда инфратузилма қандай турларга бўлинади? 4.4. Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг вазифалари нималардан иборат? 4.5. Ижтимоий инфратузилмасининг вазифалари нималардан иборат?	Ўқитувчи 10 минут
5	Ўқув машғулоти яқунлаш босқичи: 5.1. Талабалар билими таҳлил қилинади. 5.2. Мустақил иш топшириқлари берилади 5.3. Ўқитувчи ўз фаолиятини таҳлил қилади ва тегишли ўзгартиришлар киритади.	Ўқитувчи 10 минут

Фанни ўқитиш технологияси:

«Қишлоқ хўжалиги корхоналари ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ўртасидаги алоқаларнинг ва ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлари» фанининг мазмуни ва вазифаси мавзусидаги маъруза машғулотининг технологик харитаси

т/р, босқич	Босқичлар ва бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1	<p>Тайёрлов босқичи</p> <p>1.1. Дарс мақсади: Талабаларда қишлоқ хўжалиги корхоналари ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ўртасидаги алоқаларнинг ва ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлари тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.</p> <p>1.2. Идентив ўқув мақсадлари:</p> <p>1.2.1. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини таҳлил қила олади.</p> <p>1.2.2. Қишлоқ хўжалиги тармоқларининг табиий ва иқтисодий шароитларини ёритиб бера олади.</p> <p>1.2.3. Қишлоқ хўжалиги корхоналарида меҳнатни ташкил этишни тушунтира олади.</p> <p>1.2.4. Агросаноат мажмуини бошқаришнинг замонавий усуллари тушунтира олади.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: таққослаш усули, ишлаб чиқариш имкониятлари, иқтисодий кўрсаткичлар, статистик гуруҳлаш, тармоқларни жойлаштириш, ихтисослашиш, меҳнатни бошқариш, АСМ ни бошқариш тизими.</p> <p>1.4. Дарс шакли: маъруза.</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: суҳбат, маъруза-ҳикоя, баҳс, тақдимот ва видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: тарқатма материаллар, китоб билан ишлаш, видеопрофессор, видеофилмлар.</p>	Ўқитувчи
2	<p>Ўқув машғулотларини ташкил этиш босқичи:</p> <p>2.1. Мавзу эълон қилинади.</p> <p>2.2. Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи 20 минут
	<p>Гуруҳда ишлаш:</p> <p>3.1. Қишлоқ хўжалиги корхоналарида қўлланиладиган</p>	

3	<p>усулларни ёритади.</p> <p>3.2. Қишлоқ хўжалиги тармоқлари ривожланишининг табиий ва иқтисодий омилларини тушунтиради.</p> <p>3.3. Корхоналарда меҳнатни ташкил этишни ва бошқаришни аҳамиятини очади.</p> <p>3.4. Корхоналарнинг ҳуқуқий-иқтисодий имкониятларини айтади.</p>	<p>Ўқитувчи –талаба 40-минут</p>
4	<p>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш босқичи:</p> <p>4.1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолияти қандай таҳлил этилади?</p> <p>4.2. Корхоналарда меҳнатни ташкил этиш қандай амалга оширилади?</p> <p>4.3. Бозор шароитида корхоналарнинг турлари ва уларнинг ўрни, фаолияти нималардан иборат?</p>	<p>Ўқитувчи 10 минут</p>
5	<p>Ўқув машғулотини яқунлаш босқичи:</p> <p>5.1. Талабалар билими таҳлил қилинади.</p> <p>5.2. Мустақил иш топшириқлари берилади</p> <p>5.3. Ўқитувчи ўз фаолиятини таҳлил қилади ва тегишли ўзгартиришлар киритади.</p>	<p>Ўқитувчи 10 минут</p>

Фанни ўқитиш технологияси:

«АСМда моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари» фанининг мазмуни ва вазифаси мавзусидаги маъруза машғулотининг технологик харитаси

т/р, босқич	Босқичлар ва бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1	<p>Тайёрлов босқичи</p> <p>1.1. Дарс мақсади: Талабаларда АСМда моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.</p> <p>1.2. Идентив ўқув мақсадлари:</p> <p>1.2.1. Қишлоқ хўжалигининг «моддий техника базаси» тушунчасини тушунтира олади.</p> <p>1.2.2. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини моддий техника таъминотининг ташкилий омилларини ёрита олади.</p> <p>1.2.3. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини моддий техника таъминотининг иқтисодий омилларини ёрита олади.</p> <p>1.2.4. Қишлоқ хўжалигидаги лизинг муносабатларини тушунтира олади.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: моддий техника базаси, энергетика ресурслари, энергия кувватлари, биологик жараёнлар, технологик карта, лизинг операциялар, молиявий лизинг, муқобил машина трактор парклари.</p> <p>1.4. Дарс шакли: маъруза.</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: суҳбат, маъруза-ҳикоя, баҳс, тақдимот ва видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: тарқатма материаллар,</p>	<p>Ўқитувчи</p>

	китоб билан ишлаш, видеопроректор, видеофилмлар.	
2	Ўқув машғулотларини ташкил этиш босқичи: 2.1. Мавзу эълон қилинади. 2.2. Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.	Ўқитувчи 20 минут
3	Гуруҳда ишлаш: 3.1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари «моддий техника базаси» тушунчасининг моҳиятини ёритади. 3.2. Қишлоқ хўжалиги корхонлари моддий техника таъминотининг ташкилий омилларини ёритади. 3.3. Қишлоқ хўжалиги корхонлари моддий техника таъминотининг иқтисодий омилларини ёритади. 3.4. Қишлоқ хўжалиги корхонларининг моддий техника жihatдан ривожланишининг асосий йўналишларини айтади.	Ўқитувчи –талаба 40-минут
4	Мустақамлаш ва баҳолаш босқичи: 4.1. Қишлоқ хўжалигида моддий техника базаси деб нимага айтилади? 4.2. Моддий-техника таъминоти деганда нимага айтилади? 4.3. Моддий-техника таъминотининг ривожлантиришнинг асосий йўналишлари нималардан иборат бўлади?	Ўқитувчи 10 минут
5	Ўқув машғулотини яқунлаш босқичи: 5.1. Талабалар билими таҳлил қилинади. 5.2. Мустақил иш топшириқлари берилади 5.3. Ўқитувчи ўз фаолиятини таҳлил қилади ва тегишли ўзгартиришлар киритади.	Ўқитувчи 10 минут

Фанни ўқитиш технологияси:

«Электр энергиясидан фойдаланишни ташкил қилиш» фанининг мазмуни ва вазифаси мавзусидаги маъруза машғулотининг технологик харитаси

т/р, босқич	Босқичлар ва бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1	Тайёрлов босқичи: 1.1. Дарс мақсади: Талабаларда қишлоқ хўжалигида электр энергиясидан фойдаланишни ташкил қилиш тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш. 1.2. Идентив ўқув мақсадлари: 1.2.1. Қишлоқ хўжалигини электрлаштиришнинг моҳиятини ёрита олади. 1.2.2. Қишлоқ хўжалигини электр хўжалигини ташкил этиш механизмини тушунтира олади. 1.2.3. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш жараёнини электрлаштиришни ёрита олади. 1.2.4. Қишлоқ хўжалигида электр энергияни меҳнат унумдорлигига таъсирини ёрита олади. 1.3. Асосий тушунча ва иборалар: табиий монополия, электр энергияси билан таъминланганлик, электр узатиш тармоқлари, электр тарқатувчи объектлар,	Ўқитувчи

	<p>электрлаштиришнинг самарадорлиги, эксплуатация харажатлари, электр энергиясига талаб, трансформаторнинг қуввати.</p> <p>1.4. Дарс шакли: маъруза.</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: сухбат, маъруза-хикоя, баҳс, такдимот ва видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: таркатма материаллар, китоб билан ишлаш, видеопроректор, видеофилмлар.</p>	
2	<p>Ўқув машғулотларини ташкил этиш босқичи:</p> <p>2.1. Мавзу эълон қилинади.</p> <p>2.2. Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи 20 минут
3	<p>Гуруҳда ишлаш:</p> <p>3.1. Қишлоқ хўжалигида электр энергиядан фойдаланишни аҳамиятини ёритади.</p> <p>3.2. Қишлоқ хўжалигининг деҳқончилик ва чорвачилик тармоқларида электр энергиясидан фойдалинишни тушунтиради.</p> <p>3.3. Электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичларини айтади.</p> <p>3.4. Хўжаликларда электр энергияга бўлган талабни аниқлайди.</p>	Ўқитувчи –талаба 40-минут
4	<p>Мустақамлаш ва баҳолаш босқичи:</p> <p>4.1. Ишлаб чиқаришни электрлаштириш нималардан иборат?</p> <p>4.2. Электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари нималардан иборат?</p> <p>4.3. Ишлаб чиқаришни электрлаштириш хўжалик фаолиятига қандай таъсир кўрсатади?</p> <p>4.4. Чорвачиликда электр энергиясидан фойдаланиш меҳнат сарфида қандай ўзгаришларга олиб келади?</p>	Ўқитувчи 10 минут
5	<p>Ўқув машғулотини яқунлаш босқичи:</p> <p>5.1. Талабалар билими таҳлил қилинади.</p> <p>5.2. Мустақил иш топшириқлари берилади</p> <p>5.3. Ўқитувчи ўз фаолиятини таҳлил қилади ва тегишли ўзгартиришлар киритади.</p>	Ўқитувчи 10 минут

Фанни ўқитиш технологияси:

« АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш » фанининг мазмуни ва вазифаси мавзусидаги маъруза машғулотининг технологик харитаси

т/р, босқич	Босқичлар ва бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
	<p>Тайёрлов босқичи:</p> <p>1.1. Дарс мақсади: Талабаларда АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.</p> <p>1.2. Идентив ўқув мақсадлари:</p> <p>1.2.1. АСМда транспортнинг аҳамиятини кўрсата олади.</p> <p>1.2.2. АСМда транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятларни тушунтира олади.</p>	

1	<p>1.2.3. Транспортдан фойдаланишни ташкил қилишни тушунтира олади олади.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: моддий ишлаб чиқариш сохалари, транспорт воситалари транспортдан фойдаланиш хусусиятлари, юк ташаш масофаси, марказлаштирилган таърифлар, транспортдан воситаларидан унумли фойдаланиш, юк кўтариш коэффициенти.</p> <p>1.4. Дарс шакли: маъруза.</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: суҳбат, маъруза-хикоя, баҳс, тақдирот ва видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: тарқатма материаллар, китоб билан ишлаш, видеопрофессор, видеофилмлар.</p>	Ўқитувчи
2	<p>Ўқув машғулотларини ташкил этиш босқичи:</p> <p>2.1. Мавзу эълон қилинади.</p> <p>2.2. Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи 20 минут
3	<p>Гуруҳда ишлаш:</p> <p>3.1. АСМда транспортдан фойдаланишни аҳамиятини ёритади.</p> <p>3.2. Транспортнинг ўзига хос хусусиятларини айтади.</p> <p>3.3. Транспорт хизматидан самарали фойдаланиш кўрсаткичларини айтади.</p> <p>3.4. Хўжалиқларда транспортга бўлган талабни аниқлайди.</p>	Ўқитувчи –талаба 40-минут
4	<p>Мустақамлаш ва баҳолаш босқичи:</p> <p>4.1. Ишлаб чиқариш жараёнидаги узлуксизликда транспортни роли қандай?</p> <p>4.2. Электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари нималардан иборат?</p> <p>4.3. Транспорт хизматига таъсир этувчи қандай омиллар мавжуд?</p> <p>4.4. Транспортга нисбатан тариф қандай белгиланади?</p>	Ўқитувчи 10 минут
5	<p>Ўқув машғулотини яқунлаш босқичи:</p> <p>5.1. Талабалар билими таҳлил қилинади.</p> <p>5.2. Мустақил иш топшириқлари берилади</p> <p>5.3. Ўқитувчи ўз фаолиятини таҳлил қилади ва тегишли ўзгартиришлар киритади.</p>	Ўқитувчи 10 минут

Фанни ўқитиш технологияси:

«Ижтимоий инфратузилманинг мазмуни ва тушунчаси» фанининг мазмуни ва вазифаси мавзусидаги маъруза машғулотининг технологик харитаси

т/р, босқич	Босқичлар ва бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
	<p>Тайёрлов босқичи</p> <p>1.1. Дарс мақсади: Талабаларда ижтимоий инфратузилманинг моҳияти, таркиби ва туркумланиши тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.</p> <p>1.2. Идентив ўқув мақсадлари:</p>	

1	<p>1.2.1. Ижтимоий инфратузилманинг иқтисодий моҳиятини тушунтириб бера олади.</p> <p>1.2.2. АСМ ижтимоий инфратузилмаси элементларининг туркумланишини ёритиб бера олади.</p> <p>1.2.3. Қишлоқ хўжалигидаги ижтимоий инфратузилмасини моҳиятини очиб бера олади.</p> <p>1.2.4. Ижтимоий инфратузилмасининг тушунчасини ёрита олади.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: Ижтимоий турмуш, аҳоли меҳнат фаоллиги, меҳнат ресурслари, мақсадли нормативлар, иқтисодий нормативлар тизими, демографик омил, ижтимоий омил, ижтимоий сиёсат.</p> <p>1.4. Дарс шакли: маъруза.</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: сухбат, маъруза-ҳикоя, баҳс, тақдимот ва видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: тарқатма материаллар, китоб билан ишлаш, видеопроктор, видеофилмлар.</p>	Ўқитувчи
2	<p>Ўқув машғулотларини ташкил этиш босқичи:</p> <p>2.1. Мавзу эълон қилинади.</p> <p>2.2. Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи 20 минут
3	<p>Гуруҳда ишлаш:</p> <p>3.1. Ижтимоий инфратузилма тушунчасини моҳиятини ёртади.</p> <p>3.2. Ижтимоий инфратузилмасининг мазмунини ёрита олади.</p> <p>3.3. Ижтимоий инфратузилманинг қишлоқ жойлардаги аҳамиятини оча олади.</p> <p>3.4. Қишлоқ хўжалигидаги ижтимоий инфратузилманинг ролини ёрита олади.</p>	Ўқитувчи –талаба 40-минут
4	<p>Мустақамлаш ва баҳолаш босқичи:</p> <p>4.1. АСМда ижтимоий инфратузилма қандай аҳамиятга эга?</p> <p>4.2. АСМда ижтимоий инфратузилма қандай хусусиятларга кўра туркумланади?</p> <p>4.3. АСМда ижтимоий инфратузилма қандай турларга бўлинади?</p> <p>4.4. Ижтимоий инфратузилмасининг вазифалари нималардан иборат?</p>	Ўқитувчи 10 минут
5	<p>Ўқув машғулотини яқунлаш босқичи:</p> <p>5.1. Талабалар билими таҳлил қилинади.</p> <p>5.2. Мустақил иш топшириқлари берилади</p> <p>5.3. Ўқитувчи ўз фаолиятини таҳлил қилади ва тегишли ўзгартиришлар киритади.</p>	Ўқитувчи 10 минут

Фанни ўқитиш технологияси:
«Қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишни ривожлантириш» фанининг мазмуни ва вазифаси мавзусидаги маъруза машғулотининг технологик харитаси

т/р, босқич	Босқичлар ва бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
----------------	---------------------------------------	------------------------

1	<p>Тайёрлов босқичи</p> <p>1.1. Дарс мақсади: Талабаларда қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишини ривожлантириш тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.</p> <p>1.2. Идентив ўқув мақсадлари:</p> <p>1.2.1. Аҳолига хизмат кўрсатиш турларини тушунтириб бера олади.</p> <p>1.2.2. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш турларини ёритиб бера олади.</p> <p>1.2.3. Қишлоқда маданий-маиший хизмат кўрсатиш корхоналарини таўкил қилишда мулкчиликни очиб бера олади.</p> <p>1.2.4. Қишлоқда маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоғида кадрлар тайёрлаш ва иқтисодий ҳамкорликни ёрита олади.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: хизмат кўрсатиш соҳаси, аҳолини иш билан таъминлаш, маданий-маиший хизмат, маиший хизмат кўрсатиш уюшмаси, ижтимоий муҳофаза, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш, кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш.</p> <p>1.4. Дарс шакли: маъруза.</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: суҳбат, маъруза-ҳикоя, баҳс, тақдимот ва видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: тарқатма материаллар, китоб билан ишлаш, видеопроректор, видеофилмлар.</p>	Ўқитувчи
2	<p>Ўқув машғулотларини ташкил этиш босқичи:</p> <p>2.1. Мавзу эълон қилинади.</p> <p>2.2. Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи 20 минут
3	<p>Гуруҳда ишлаш:</p> <p>3.1. Хизмат кўрсатиш тизимини ёритади.</p> <p>3.2. Маданий хизмат кўрсатиш тизимининг қишлоқлардаги аҳамиятини ёрита олади.</p> <p>3.3. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш турларини моҳиятини оча олади.</p>	Ўқитувчи –талаба 40-минут
4	<p>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш босқичи:</p> <p>4.1. Қишлоқларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш қандай аҳамиятга эга?</p> <p>4.2. Маиший хизмат кўрсатиш қандай хусусиятларга кўра туркумланади?</p> <p>4.3. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш қандай турларга бўлинади?</p> <p>4.4. Кадрлар тайёрлашнинг роли қандай?</p>	Ўқитувчи 10 минут
5	<p>Ўқув машғулотини яқунлаш босқичи:</p> <p>5.1. Талабалар билими таҳлил қилинади.</p> <p>5.2. Мустақил иш топшириқлари берилади</p> <p>5.3. Ўқитувчи ўз фаолиятини таҳлил қилади ва тегишли ўзгартиришлар киритади.</p>	Ўқитувчи 10 минут

Фанни ўқитиш технологияси:
«Соғлиқни сақлашни ташкил» фанининг мазмуни ва вазифаси
мавзусидаги маъруза машғулотининг технологик харитаси

т/р, босқич	Босқичлар ва бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1	<p>Тайёрлов босқичи</p> <p>1.1. Дарс мақсади: Талабаларда соғлиқни сақлашни ташкил этиш зарурияти ва моҳияти тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.</p> <p>1.2. Идентив ўқув мақсадлари:</p> <p>1.2.1. Соғлиқни сақлаш муассасаларининг таъминотини тушунтира олади.</p> <p>1.2.2. Соғлиқни сақлашни молиялаштириш тизимини ёритиб бера олади.</p> <p>1.2.3. Соғлиқни сақлаш ишларини ташкил этиш муаммоларини еча олади.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: соғлиқни сақлаш тизими, соғлиқни сақлашни молиялаштириш, соғлиқни сақлашни ривожлантириш тамойиллари, соғлиқни сақлашни ислоҳ қилиш, она ва бола саломатлиги, пулик тиббий хизматлар, тиббий ёрдам марказлари</p> <p>1.4. Дарс шакли: маъруза.</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: суҳбат, маъруза-ҳикоя, баҳс, тақдимот ва видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: тарқатма материаллар, китоб билан ишлаш, видеопроректор, видеофилмлар.</p>	Ўқитувчи
2	<p>Ўқув машғулотларини ташкил этиш босқичи:</p> <p>2.1. Мавзу эълон қилинади.</p> <p>2.2. Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи 20 минут
3	<p>Гуруҳда ишлаш:</p> <p>3.1. Соғлиқни сақлаш тизимининг моҳиятини очади.</p> <p>3.2. Соғлиқни сақлаш тизимининг молиялаштиришни ёритади.</p> <p>3.3. Соғлиқни сақлаш ишларини ташкил этишдаги муаммоларни ечади.</p>	Ўқитувчи –талаба 40-минут
4	<p>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш босқичи:</p> <p>4.1. Қишлоқларда соғлиқни сақлаш қандай ташкил этилган?</p> <p>4.2. Қишлоқ врачлик пунктлари деганда нимани туўунасиз?</p> <p>4.3. Умумий врачлик амалиётининг қишлоқлардаги аҳамитяини нимада?</p>	Ўқитувчи 10 минут
5	<p>Ўқув машғулотини яқунлаш босқичи:</p> <p>5.1. Талабалар билими таҳлил қилинади.</p> <p>5.2. Мустақил иш топшириқлари берилади</p> <p>5.3. Ўқитувчи ўз фаолиятини таҳлил қилади ва тегишли ўзгартиришлар киритади.</p>	Ўқитувчи 10 минут

Фанни ўқитиш технологияси:
«Тайёрлов тизими ва унинг ташкилий-иқтисодий асослари»
фанининг мазмуни ва вазифаси мавзусидаги маъруза машғулотининг
технологик харитаси

т/р, босқич	Босқичлар ва бажариладиган иш мазмуни	Амалга оширувчи маъсул
1	<p>Тайёрлов босқичи</p> <p>1.1. Дарс мақсади: Талабаларда тайёрлов тизими ва унинг ташкилий-иқтисодий асослари тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.</p> <p>1.2. Идентив ўқув мақсадлари:</p> <p>1.2.1. Тайёрлов тизимини такомиллаштиришнинг объектив завруриятини тушунтира олади.</p> <p>1.2.2. Тайёрлов тизимини режали-иқтисодий ва ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалаларини ёрита олади.</p> <p>1.3. Асосий тушунча ва иборалар: Тайёрлов тизими, технологик ва функционал хизматлар, агросаноат кооперацияси, махсулот сотиш тизими, тўғридан-тўғри алоқалар, хўжаликлар аро кооперация, махсулот учун аванс бериш.</p> <p>1.4. Дарс шакли: маъруза.</p> <p>1.5. Фойдаланиладиган метод ва усуллар: сухбат, маъруза-ҳикоя, баҳс, тақдимот ва видеоусул.</p> <p>1.6. Керакли жиҳоз ва воситалар: тарқатма материаллар, китоб билан ишлаш, видеопроректор, видеофилмлар.</p>	Ўқитувчи
2	<p>Ўқув машғулотларини ташкил этиш босқичи:</p> <p>2.1. Мавзу эълон қилинади.</p> <p>2.2. Маъруза бошланади, асосий қисмлари баён қилинади.</p>	Ўқитувчи 20 минут
3	<p>Гуруҳда ишлаш:</p> <p>3.1. Тайёрлов тизимининг моҳиятини ёритади.</p> <p>3.2. АСМда тайёрлов тизимини аҳамиятини акс эттиради.</p> <p>3.3. Фермер хўжаликларининг тайёрлов тизими Билан алоқасини тушунтиради.</p>	Ўқитувчи –талаба 40-минут
4	<p>Мустаҳкамлаш ва баҳолаш босқичи:</p> <p>4.1. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида махсулотлар тайёрлови қандай аҳамиятга эга?</p> <p>4.2. Тайёрлов тизимининг иқтисодий самарадорлик даражасига қандай омиллар таъсир кўрсатади?</p> <p>4.3. Махсулот ишлаб чиқарувчи ва тайёрловчи ўртасидаги бевосита алоқаларни ташкил этишнинг афзалликлари нималардан ибора?</p>	Ўқитувчи 10 минут
5	<p>Ўқув машғулотини яқунлаш босқичи:</p> <p>5.1. Талабалар билими таҳлил қилинади.</p> <p>5.2. Мустақил иш топшириқлари берилади</p> <p>5.3. Ўқитувчи ўз фаолиятини таҳлил қилади ва тегишли ўзгартиришлар киритади.</p>	Ўқитувчи 10 минут

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАРИНИ БАЖАРИШ ЮЗАСИДАН КЎРСАТМАЛАР

1.1. ЎЗБЕКИСТОНДА АГРОСАНОАТ РИВОЖЛАНИШИ ВА ИНФРАТУЗИЛМА

Амалий машғулотни олиб бориш технологияси

Дарс мақсади: Талабаларда Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фанининг тадбиқ қилиш объекти ва вазифалари ҳақида тушунчалар ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.1.1. АСМ ва унинг соҳаларини ёритиб бера олади.

1.1.2. Қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлигининг асосий кўрсаткичларини таҳлил қила олади.

1.1.3. АСМда самарадорликни ошириш муаммоларини айта олади.

Керакли жиҳоз ва материаллар: Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фани бўйича тайёрланган маърузалар тўплами, ўқув услубий мажмуа, тарқатма материаллар, проектор, компьютер, экран.

Ишни бажариш тартиби:

1. Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси Ўзбекистон миллий иқтисодиёти фанининг ҳозирги кунда долзарблигини ўрганиш.
2. Фаннинг предмети ва таркибини ёритиш.
3. АСМда ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятларини айтиш.
4. АСМ соҳаларида инфратузилма тармоқларининг аҳамиятини ёритади.
5. АСМда самарадорликни ошириш йўллари кўрсатади.

1.2. «ИНФРАТУЗИЛМАНИНГ МОҲИЯТИ, ТАРКИБИ ВА ТУРКУМЛАНИШИ»

Амалий машғулотни олиб бориш технологияси

Дарс мақсади: Талабаларда инфратузилманинг иқтисодий моҳияти, асосий таркибий қисмлари ва туркумланишит тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.2.1. Инфратузилманинг иқтисодий моҳиятини очиб бера олади.

1.2.2. АСМда инфратузилманинг туркумланишини таҳлил қила олади.

1.2.3. Ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмани мазмунини айта олади.

Керакли жиҳоз ва материаллар: Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фани бўйича тайёрланган маърузалар тўплами, ўқув услубий мажмуа, тарқатма материаллар, проектор, компьютер, экран.

Ишни бажариш тартиби:

1. Инфратузилманинг моҳияти ва турларини очиб бериш.
2. Инфратузилманинг қишлоқ хўжалигидаги аҳамиятини ёритиш.
3. Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг тармоқларини ёритиш.

4. АСМда инфратузилмани туркумланишини тушунтириш.
5. Ижтимоий инфратузилманинг иқтисодиётдаги ролини очиб бериш.

1.3. ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ КОРХОНАЛАРИ ВА ХИЗМАТ КЎРСАТУВЧИ КОРХОНАЛАР ЎРТАСИДАГИ АЛОҚАЛАРНИНГ ҲУҚУҚИЙ ВА ИҚТИСОДИЙ ШАРОИТЛАРИ

Амалий машғулотни олиб бориш технологияси

Дарс мақсади: Талабаларда қишлоқ хўжалиги корхоналари ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ўртасидаги ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлар ҳақида тушунчалар ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.3.1. Қишлоқ хўжалиги фаолиятини ўрганиш усуллари тушунтириб бера олади.

1.3.2. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини табиий ва иқтисодий шароитини тушунтира олади.

1.3.3. Қишлоқ хўжалиги корхоналарида меҳнатни ташкил этишни тушунтира олади.

Керакли жиҳоз ва материаллар: Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фани бўйича тайёрланган маърузалар тўплами, ўқув услубий мажмуа, тарқатма материаллар, проектор, компьютер, экран.

Ишни бажариш тартиби:

1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятини таҳлил қилиш.
2. Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг табиий шароитларини ёритиш.
3. Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг иқтисодий шароитларини ёритиш.
4. Корхоналарда меҳнатни ташкил этиш ва бошқаришни тушунтириш.
5. Инқироз шароитида корхоналарнинг ҳуқуқий-иқтисодий имкониятларини айтиб бериш.

1.4. АСМДА МОДДИЙ-ТЕХНИКА ТАЪМИНОТИНИНГ ТАШКИЛИЙ ВА ИҚТИСОДИЙ ОМИЛЛАРИ

Амалий машғулотни олиб бориш технологияси

Дарс мақсади: Талабаларда АСМда моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.4.1. Қишлоқ хўжалигининг «моддий-техника базаси» тушунчасини ёритиб бера олади.

1.4.2. Энергетик ресурсларнинг моҳияти ва таркибини очиб бера олади.

1.4.3. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омилларини тушунтира олади.

Керакли жиҳоз ва материаллар: Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фани бўйича тайёрланган маърузалар тўплами, ўқув услубий мажмуа, тарқатма материаллар, проектор, компьютер, экран.

Ишни бажариш тартиби:

1. Қишлоқ хўжалигининг моддий-техник ресурсларининг таркибини ёритиш.
2. Энергетик ресурсларнинг қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини оширувчи восита сифатида ёритиш.
3. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини моддий-техника таъминотининг ташкилий омилларини айтиш.
4. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини моддий-техника таъминотининг ташкилий омилларини айтиш.
5. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини моддий-техник жиҳатдан ривожлантиришнинг асосий йўналишларини аниқлаш.

1.5. ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИДАН ФОЙДАЛАНИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШ**Амалий машғулотни олиб бориш технологияси**

Дарс мақсади: Талабаларда қишлоқ хўжалигида электр энергиясидан фойдаланишни ташкил этишни тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.5.1. Электр энергиядан фойдалинишнинг қишлоқ хўжалигида тутган ўрнини ёритиш.

1.5.2. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш жараёнида электрлаштиришни заруриятини тушунтириш.

1.5.3. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омилларини тушунтира олади.

Керакли жиҳоз ва материаллар: Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фани бўйича тайёрланган маърузалар тўплами, ўқув услубий мажмуа, тарқатма материаллар, проектор, компьютер, экран.

Ишни бажариш тартиби:

1. Қишлоқ хўжалигининг моддий-техник ресурсларининг таркибини ёритиш.
2. Энергетик ресурсларнинг қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлигини оширувчи восита сифатида ёритиш.
3. Дехқончиликда электр энергиясидан фойдаланишни ташкил этишни ёритиш.
4. Чорвачиликда электр энергиясидан фойдаланишни ташкил этишни ёритиш.
5. Электр энергиясидан фойдаланиш кўрсаткичларини аниқлаш.

1.6. АСМДА ТРАНСПОРТ ХИЗМАТИНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ**Амалий машғулотни олиб бориш технологияси**

Дарс мақсади: Талабаларда АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш механизми ҳақида тушунчалар ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.1.1. АСМда транспорт хизматини аҳамиятини ёритиб бера олади.

1.1.2. АСМда транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари ёрита олади.

1.1.3. Транспортдан фойдаланишни ташкил қилиш муаммоларини айта олади.

Керакли жиҳоз ва материаллар: Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фани бўйича тайёрланган маърузалар тўплами, ўқув услубий мажмуа, тарқатма материаллар, проектор, компьютер, экран.

Ишни бажариш тартиби:

1. Қишлоқ хўжалигида транспортнинг заруриятини кўрсатиш.
2. АСМда транспортнинг ролини ёритиш.
3. АСМда транспортнинг ўзига хос хусусиятларини айтиш.
4. АСМ транспортдан фойдаланишни ташкил қилишни ёритади.
5. АСМда транспортдан фойдаланиш самарадорлигини ошириш йўллари кўрсатади.

1.7. «ИЖТИМОЙ ИНФРАТУЗИЛМАНИНГ МАЗМУНИ ВА ТУШУНЧАСИНИ»

Амалий машғулотни олиб бориш технологияси

Дарс мақсади: Талабаларда ижтимоий инфратузилманинг моҳияти, асосий таркибий қисмлари ва туркумланишит тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.2.1. Ижтимоий инфратузилманинг моҳиятини очиб бера олади.
- 1.2.2. АСМда ижтимоий инфратузилманинг туркумланишини таҳлил қила олади.
- 1.2.3. Ижтимоий инфратузилмани мазмунини айта олади.

Керакли жиҳоз ва материаллар: Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фани бўйича тайёрланган маърузалар тўплами, ўқув услубий мажмуа, тарқатма материаллар, проектор, компьютер, экран.

Ишни бажариш тартиби:

1. Ижтимоий инфратузилманинг моҳияти ва турларини очиб бериш.
2. Ижтимоий инфратузилманинг қишлоқ хўжалигидаги аҳамиятини ёритиш.
3. Ижтимоий инфратузилмасининг тармоқларини ёритиш.
4. АСМда ижтимоий инфратузилмани туркумланишини тушунтириш.
5. Ижтимоий инфратузилманинг иқтисодиётдаги ролини очиб бериш.

1.8. ҚИШЛОҚЛАРДА АҲОЛИГА МАДАНИЙ-МАИШИЙ ХИЗМАТ КўРСАТИШНИ РИВОЖЛАНТИРИШ

Амалий машғулотни олиб бориш технологияси

Дарс мақсади: Талабаларда қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишни ривожлантириш йўллари ҳақида тушунчалар ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.3.1. Ўзбекистон Республикасида аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш турларини тушунтириб бера олади.

1.3.2. Қишлоқларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш корхоналарини ташкил қилишда мулкчиликни тушунтира олади.

1.3.3. Қишлоқларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоғида кадрлар тайёрлаш ва иқтисодий ҳамкорликни тушунтира олади.

Керакли жиҳоз ва материаллар: Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фани бўйича тайёрланган маърузалар тўплами, ўқув услубий мажмуа, тарқатма материаллар, проектор, компьютер, экран.

Ишни бажариш тартиби:

1. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш турларини ёритиш.
2. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш корхоналари мулкчилик шакллари ёритиш.
3. Қишлоқларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоғида кадрлар тайёрлаш самарасини кўрсатиш.
4. Қишлоқларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоғида иқтисодий ҳамкорликни тушунтириш.
5. Инқироз шароитида маданий-маиший корхоналарнинг ҳуқуқий-иқтисодий имкониятларини айтиб бериш.

1.9. СОҒЛИҚНИ САҚЛАШНИ ТАШКИЛ ҚИЛИШ

Амалий машғулотни олиб бориш технологияси

Дарс мақсади: Талабаларда соғлиқни сақлаш тизими тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.4.1. Қишлоқ жойларда соғлиқни сақлаш тизимининг аҳамиятини ёритиб бера олади.

1.4.2. Соғлиқни сақлашни таъминотини ёритиб бера олади.

1.4.3. Соғлиқни сақлашни молиялаштириш манбаларини тушунтира олади.

Керакли жиҳоз ва материаллар: Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фани бўйича тайёрланган маърузалар тўплами, ўқув услубий мажмуа, тарқатма материаллар, проектор, компьютер, экран.

Ишни бажариш тартиби:

1. Республикада амал қилаётган хизмат кўрсатиш турларини санаш.
2. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш турларини айтиш.
3. Қишлоқ жойларда маданий хизмат кўрсатиш корхоналарини ташкил қилишда мулкчиликнинг ролини ёритиш.
4. Қишлоқ жойларда маиший хизмат кўрсатиш корхоналарини ташкил қилишда мулкчиликнинг ролини ёритиш.
5. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш соҳаси истиқболларини ёритиш.

1.10. ТАЙЁРЛОВ ТИЗИМИ ВА УНИНГ ТАШКИЛИЙ-ИҚТИСОДИЙ АСОСЛАРИ

Амалий машғулоти олиб бориш технологияси

Дарс мақсади: Талабаларда қишлоқ хўжалигида тайёрлов тизимини самарали ташкил этишни тўғрисида тушунчалар ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.5.1. Тайёрлов тизимини такомиллаштиришнинг объектив шарт-шароитлари ва унинг инфратузилма сифатида шаклланишини тушунтириш.

1.5.2. Тайёрлов тизимини режали-иқтисодий амал қилишини такомиллаштириш масалаларини ёритиш.

1.5.3. Тайёрлов тизимини ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалаларини ёритиш.

Керакли жиҳоз ва материаллар: Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти фани бўйича тайёрланган маърузалар тўплами, ўқув услубий мажмуа, тарқатма материаллар, проектор, компьютер, экран.

Ишни бажариш тартиби:

1. Тайёрлов тизимининг ишлаб чиқариш жараёнидаги аҳамиятини ёритиш.
2. Тайёрлов тизимининг моҳияти ва мазмунини очиш.
3. Тайёрлов тизими ва фермер хўжалиқларининг бевосита алоқаларини ёритиш.
4. Тайёрлов тизимидаги бевосита алоқаларни ташкил этиш йўллари кўрсатиш.
5. Тайёрлов тизимининг истиқболларини кўрсатиш.

Оралиқ назорат учун саволлар

I – оралиқ назорат

I – вариант

1. Ижтимоий инфратузилма моҳияти, мазмуни ва вазифалари.
2. Қишлоқ хўжалигида моддий-техника базаси тушунчасига таъриф беринг.
3. Ишлаб чиқаришни электрлаштиришнинг мазмун моҳияти.
4. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари.
5. Масала.

II – вариант

1. Қишлоқ хўжалигида моддий-техника таъминоти.
2. Ижтимоий инфратузилмани ташкил этиш ва уни ривожлантириш.
3. Ўзбекистон Республикасида ижтимоий инфратузилмани амалга ошириш шакллари.
4. Агросаноат мажмуаси инфратузилмасининг турлари ва моҳияти.
5. Масала.

II – оралиқ назорат

I – вариант

1. АСМ транспортдан фойдаланишнинг ўзигага хос хусусиятлари.
2. Ижтимоий инфратузилманинг моҳияти.
3. Ишлаб чиқаришни электрлаштиришнинг мазмун моҳияти
4. Агросаноат мажмуаси инфратузилмасининг турлари ва моҳияти.

5. Масала.

II – вариант

1. Соғлиқни сақлаш инфратузилмасининг моҳияти.
2. Ўзбекистон Республикасида транспортнинг аҳамияти
3. Бозор муносабатлари шароитида корхонани турлари, уларнинг ўрни ва фаолиятини таҳлил қилиш.
4. Корхоналарда меҳнатни ташкил этиш амалга оширилиш шакллари.
5. Масала.

Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодий фанидан тайёрланган якуний назорат вариантлар

Вариант № 1

1. Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма.
2. Электр энергиясидан фойдаланишни ташкил қилиш.
3. Соғлиқни сақлаш ишларини ташкил қилиш муаммолари.

Вариант № 2

1. Агросаноат мажмуаси соҳалари.
2. Электрлаштириш-техник тараққиётнинг муҳим йўналиши.
3. Республика соғлиқни сақлаш тизимидаги ислохатлар.

Вариант № 3

1. АСМда ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятлари.
2. Ишлаб чиқариш шароитини электрлаш.
3. Тайёрлов тизими ва унинг ташкилий-иқтисодий асослари.

Вариант № 4

1. Қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлигининг асосий кўрсаткичлари.
2. Электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари.
3. Тайёрлов тизимини такомиллаштиришнинг объектив шарт-шароитлари.

Вариант № 5

1. АСМда самарадорликни ошириш муаммолари.
2. АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш.
3. Тайёрлов тизимининг инфратузилма тармоғи сифатида шаклланиши.

Вариант № 6

1. «Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодий фанининг предмети ва вазифалари.
2. АСМда транспортнинг аҳамияти.
3. Тайёрлов тизимининг режали-иқтисодий ва ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалалари.

Вариант № 7

1. Инфратузилманинг моҳияти ва турлари.

2. АСМда транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари.
3. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожланишида алоқанинг аҳамияти.

Вариант № 8

1. Қишлоқ хўжалигида инфратузилманинг моҳияти ва аҳамияти.
2. Транспортдан фойдаланишни ташкил қилиш.
3. Ижтимоий инфратузилманинг мазмуни ва тушунчаси.

Вариант № 9

1. Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий моҳияти.
2. Ижтимоий инфратузилманинг моҳияти ва тузулмаси.
3. Қишлоқда маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоқлари томонидан кадрларни тайёрлаш ва иқтисодий ҳамкорлик.

Вариант № 10

1. Ижтимоий инфратузилманинг қишлоқ хўжалиги ривожланишидаги аҳамияти.
2. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари.
3. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий техника таъминотининг иқтисодий омиллари.

Вариант № 11

1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари ва хизмат кўрсатиш корхоналари ўртасидаги алоқаларнинг ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлари.
2. Ижтимоий инфратузилмани ташкил қилиш.
3. Тайёрлов тизими ва унинг ташкилий-иқтисодий асослари.

Вариант № 12

1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолияти таҳлили.
2. Институционал инфратузилмани ривожлантириш.
3. Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма.

Вариант № 13

1. Қишлоқ хўжалиги тармоқлари ривожланишининг табиий ва иқтисодий шароитлари.
2. Қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишни ривожлантириш.
3. Агросаноат мажмуаси соҳалари.

Вариант № 14

1. Корхоналарда меҳнатни ташкил этиш зарурати.
2. Қишлоқда маданий-маиший хизмат кўрсатиш корхоналарини ташкил этишда мулкчилик.

Вариант № 15

1. Бозор муносабаталари шароитида корхоналарнинг ҳуқуқий иқтисодий имкониятлари.
2. Инфратузилманинг моҳияти ва турлари.
3. АСМда моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий

Вариант № 16

1. «Қишлоқ хўжалиги моддий техник базаси» тушунчаси.
2. Ижтимоий инфратузилманинг қишлоқ хўжалиги ривожланишидаги аҳамияти.
3. Электр энергиясидан фойдаланишни ташкил қилиш.

Вариант № 17

1. Ишлаб чиқариш шароитини электрлаш.
2. Соғлиқни сақлаш соҳасининг хизмат кўрсатиш соҳасидаги роли.
3. Хизмат кўрсатиш соҳасининг иқтисодиётда тутган ўрни.

Вариант № 18

1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий техника таъминотининг ташкилий омиллари.
2. АСМда транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари.
3. Қишлоқ хўжалигида инфратузилманинг моҳияти ва аҳамияти.

Вариант № 19

1. АСМда транспорт инфратузилмасининг роли.
2. Бозор инфратузилмасининг иқтисодиёт ривожидagi роли.
3. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолияти таҳлили.

Вариант № 20

1. Корхона фаолияти таҳлилида қўлланиладиган усуллар.
2. АСМда ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятлари.
3. Бозор муносабатлари шароитида корхоналарнинг ҳуқуқий иқтисодий имкониятлари.

Вариант № 21

1. Электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари.
2. АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш.
3. Агросаноат мажмуаси соҳалари.

Вариант № 22

1. Бозор муносабатлари шароитида корхоналарнинг ҳуқуқий иқтисодий имкониятлари.
2. АСМда моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари.
3. АСМда инфратузилманинг туркумланиши.

Вариант № 23

1. Қишлоқ хўжалигининг табиий ва иқтисодий омилларининг боғлиқлиги.
2. Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш.
3. Тайёрлов тизимининг инфратузилма тармоғи сифатида шаклланиши.

Вариант № 24

1. Тайёрлов тизимининг режали-иқтисодий ва ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалалари.
2. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожидa алоқанинг аҳамияти.

3. Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма.

Вариант № 25

1. АСМда самарадорликни ошириш муаммолари.
2. Корхоналарда меҳнатни ташкил этиш зарурати.
3. АСМда транспортнинг аҳамияти.

Вариант № 26

1. Муқобил МТПларни ташкил этиш.
2. АСМда транспортнинг аҳамияти.
3. Тайёрлов тизимининг режали-иқтисодий ва ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалалари.

Вариант № 27

1. Қишлоқ хўжалиги корхоналарида лизинг муносабатлари.
2. АСМда транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари.
3. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожда алоқанинг аҳамияти.

Вариант № 28

1. Ишлаб чиқариш жараёнида электр энергиядан фойдаланиш.
2. Транспортдан фойдаланишни ташкил қилиш.
3. Қишлоқ хўжалиги самарадорлиги кўрсаткичлари.

Вариант № 29

1. Тайёрлов тизимининг тармоқ хўжалигида тутган ўрни.
2. Ижтимоий инфратузилманинг тузилиши.
3. Соғлиқни сақлаш тизимининг истиқболлари.

Вариант № 30

1. Чорвачилик ва деҳқончиликда электр энергиядан фойдаланиш даражаси.
2. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари.
3. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий техника таъминотининг иқтисодий омиллари.

Вариант № 31

1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятини таҳлил қилиш усуллари.
2. Ижтимоий инфратузилманинг аҳоли турмуш даражасини оширишдаги роли.
3. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий техника таъминотининг таркиби.

“Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанидан тест саволлари

1. АСМ нечта соҳани ўз ичига қамраб олади?
 А. * 4 та
 Б. 3та
 В. 2 та
 Г. 1 та

2. АСМнинг биринчи соҳаси

А. * қишлоқ хўжалиги корхоналари

Б. саноат корхоналари

В. қишлоқ хўжалиги корхоналарини истеъмолчигача етказиб берадиган тармоқлар

Г. инфратузилма тармоқлари

3. АСМнинг иккинчи соҳаси

А. *Саноат корхоналари

Б. қишлоқ хўжалиги корхоналарини истеъмолчигача етказиб берадиган тармоқлар

В. инфратузилма тармоқлари

Г. қишлоқ хўжалиги корхоналари

4. АСМнинг тўртинчи соҳаси

А. * инфратузилма тармоқлари

Б. қишлоқ хўжалиги корхоналари

В. саноат корхоналари

Г. қишлоқ хўжалиги корхоналарини истеъмолчигача етказиб берадиган тармоқлар

5. АСМнинг учинчи соҳаси

А. *қишлоқ хўжалиги корхоналарини истеъмолчигача етказиб берадиган тармоқлар

Б. инфратузилма тармоқлари

В. қишлоқ хўжалиги корхоналари

Г. саноат корхоналари

6. Инфратузилмага қайси тармоқлар киради?

А. *ҳамма жавоблар тўғри

Б. йўл-транспорт хизмати

В. моддий-техника хизмати

Г. маҳсулотни сақлаш тизими

7. Инфратузилманинг нечта тури мавжуд?

А. *4 та

Б. 3 та

В. 2 та

Г. 1 та

8. Йўллар, транспорт хўжалиги, алоқа, омбор хўжалиги –

А. *Ишлаб чиқариш инфратузилмаси

Б. Ижтимоий инфратузилма

В. Моддий соҳа

Г. Номоддий соҳа

9. Тураржой, маданий-маиший хизмат тармоқлари, савдо, умумий овқатланиш –

А. *Ижтимоий инфратузилма

Б. ишлаб чиқариш инфратузилмаси

В. АСМ тармоғи

Г. моддий соҳа

10. АСМ интеграция жараёнининг шаклига кўра қуйидагига бўлинади

А. *Тармоқ бўйича АСМ ва ҳудуд АСМ

Б. Маҳсулот бўйича АСМ ва соҳа бўйича АСМ

В. Худудий АСМ

Г. Мажмуа, тармоқ ва корхона бўйича

11. Қишлоқ хўжалиги натурал кўрсаткичлари

А. *Ҳосилдорлик ва маҳсулдорлик

Б. Рентабеллик даражаси

В. Меҳнат унумдорлиги

Г. Соф даромад

12. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши самарадорлигининг қиймат кўрсаткичлари

А. *Ялпи ва товар маҳсулот, ялпи ва соф даромад, фойда ва ишлаб чиқариш рентабеллиги

Б. ЯММ, ЯИМ, СММ, МД, ШД

В. Соф фойда, соф даромад, ва ишлаб чиқариш рентабеллиги

Г. Маҳсулот қиймати, таннархи ва тушуми

13. Ялпи маҳсулот бу

А. *Маълум бир давр ичида яратилган барча қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг пулдаги ифодаси

Б. Маълум бир давр ичида яратилган барча қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг натурал шакли

В. Маълум бир давр ичида яратилган барча қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг натурал ва пулдани ифодаси

Г. Маълум бир давр ичида яратилган барча қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг йиғиндис

14. Товар маҳсулот –

А. * Сотилган маҳсулот

Б. Тушум

В. Сотилажак маҳсулот

Г. Ишлаб чиқарилган маҳсулот

15. Ялпи даромад –

А. * ЯМ – Мс

Б. ЯММ – амортизация

В. ЯММ – таннарх

Г. ЯМ – ўзгарувчан харажатлар

16. Соф даромад –

А. *ЯММ – таннарх

Б. ЯМ – ўзгарувчан харажатлар

В. ЯМ – Мс

Г. ЯММ – амортизация

17. Фойда –

А. *Тушум – таннарх

- Б. Тушум – амортизация
 В. Тушум – моддий сарфлар
 Г. Тушум – иш хақи
18. Иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари
 А. *Натурал ва қиймат
 Б. Қиймат
 В. Натурал
 Г. Иқтисодий, ижтимоий
19. Инфратузилма –
 А. *Ижтимоий ва иқтисодий ишлаб чиқариш учун нормал шарт-шароитларни таъминловчи тармоқлар мажмуи
 Б. Моддий ишлаб чиқариш жараёнида узлуксизлиуни таъминлаб турувчи тармоқлармажмуи
 В. Хизмат кўрсатувчи соҳа
 Г. Моддий соҳа
20. АСМда инфратузилманинг неча туркуми мавжуд?
 А. *4та
 Б. 3та
 В. 2та
 Г. 1та
21. АСМ инфратузилмаси ишлаб чиқариш жараёнига таъсири бўйича қуйидаги 2 гуруҳга бўлинади
 А. *Ишлаб чиқариш ва ижтимоий
 Б. ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш
 В. ҳудудий ва тармоқ
 Г. тармоқлараро ва армоқичида
22. АСМ инфратузилмаси ҳудудий хусусияти бўйича қуйидаги гуруҳларга бўлинади
 А. *Халқ хўжалиги, ҳудудий, маҳаллий
 Б. Ҳудудий, маҳаллий, муниципал
 В. Ҳудудий ва тармоқ
 Г. Ташқи ва ички
23. Алоҳида корхоналарнинг фаолиятини таъминлайдиган элемент ва ишлаб чиқариш
 А. *Локал инфратузилма
 Б. Ижтимоий инфратузилма
 В. Бозор инфратузилмаси
 Г. Институционал инфратузилма
24. Алоҳида иқтисодий районларни ривожлантирадиган ва ҳудудий ишлаб чиқариш мажмуаларини шакллантирадиган –
 А. *Ҳудудий инфратузилма
 Б. Локал инфратузилма
 В. Бозор инфратузилмаси
 Г. Институционал инфратузилма

25. Бутун халқ хўжалигининг самарали ишлашига хизмат қиладиган тармок
- А. *Халқ хўжалиги инфратузилмаси
 - Б. Худудий инфратузилма
 - В. Локал инфратузилма
 - Г. Ижтимоий инфратузилма
26. Тармок хусусиятига кўра инфратузилма қуйидагиларга бўлинади
- А. *тармоқлараро ва тармоқичидадаги
 - Б. Тармоқлараро
 - В. Тармоқичидаги
 - Г. Мажмуа а тармок
27. Функционал йўналтирилганлик бўйича АСМ инфратузилмаси 2 соҳага бўлинади
- А. *Қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатиш ва маҳсулотни истеъмолчига етказиб бериш
 - Б. Таъминот ва сотиш
 - В. Реализация ва сақлаш
 - Г. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш ва сақлаш
28. Транспорт, алоқа, электроэнергия, моддий техника таъминоти, тайёрлов қайси тармоқларга киради?
- А. *Қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқариш инфратузилмаси тармоқлари
 - Б. Қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи ижтимоий инфратузилма тармоқлари
 - В. Қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи бозор инфратузилмаси тармоқлари
 - Г. Қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи институционал инфратузилма тармоқлари
29. Қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи махсус хизмат ва бўлимлар
- А. *Ҳамма жавоблар тўғри
 - Б. Агротехника хизмати
 - В. Ўсимлик ҳимояси
 - Г. Ветеринария
30. Мева ва сабзавотларни сақлаш омборхоналари турлари
- А. *Муваққат ва доимий
 - Б. Вақтинчалик
 - В. Консигнацион
 - Г. Доимий ва консигнацион
31. Дунё миқёсида дон маҳсулотлари қандай тартибда сақланади?
- А. *Ҳамма жавоблар тўғри
 - Б. Куруқ ҳолда
 - В. Совутилган ҳолда
 - Г. Ҳавосиз жойда
32. Ижтимоий инфратузилма объектлари
- А. *Коммунал уй-жой хўжаликлари, тиббиёт, умумий овқатланиш
 - Б. Транспорт, алоқа, электроэнергия, мелиорация иншоотлари

- В. Ўқув-ишлаб чиқариш комбинатлари, фабрикалар
 Г. Тўғри жавоб йўқ
33. Аҳолига хизмат кўрсатувчи ташкилот ва муассасалар
 А. *Тиббиёт, таълим, маданият, савдо
 Б. Ўқув комбинатлари
 В. Транспорт
 Г. Алоқа
34. Корхоналарда ишлаб турадиган бўлимлар ва хизмат соҳалари
 А. *Дам олиш хоналари, хизмат транспорти, тиббий пунктлар
 Б. Спорт ташкилотлари
 В. Аҳоли ташиш транспорти
 Г. Коммунал хўжалик
35. Қайси усул ёрдамида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида ўзаро узвий кўрсаткичлар бир бири билан солиштирилади?
 А. *Таққослаш усули
 Б. Статистик усул
 В. Математик усул
 Г. Боғланиш усули
36. Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш имкониятларини аниқлаб беради
 А. *Статистик усул
 Б. Математик усул
 В. Боғланиш усули
 Г. Таққослаш усули
37. Гурухлаш маълумотларини маълум белгиларга кўра гурухларга бўлиш
 А. * Гурухларга ажратилган услуб
 Б. Статистику услуб
 В. Метаматик услуб
 Г. Таққослаш услуби
38. Қишлоқ хўжалигини ривожлантирининг энг муҳим шарти
 А. *Меҳнат унумдорлигини ошириш
 Б. Рентабеллик дарадасини кўтариш
 В. Соф даромадни ошиши
 Г. Тушумнинг ошиши
39. Қишлоқ хўжалигида меҳнатни ташкил этишнинг янги шакли
 А. *Ижара
 Б. Тўлов – шартнома
 В. Хусусий мулкчилик
 Г. Ҳиссадорлик
40. АСМни замонавий бошқарув усуллари
 А. *Тизимли ва вазиятли
 Б. Чизиқли ва функционал
 В. Тизимли ва функционал
 Г. Чизиқли ва вазиятли

41. Ривожланган мамлакатларда қишлоқ хўжалиги секторининг неча фоизини турли шаклдаги бизнес корхоналари ташкил этади?
- А. * 80 – 90 %
 - Б. 90 – 100 %
 - В. 70 – 80 %
 - Г. 60 – 70 %
42. Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси
- А. * Меҳнат воситалари ва меҳнат предметлари
 - Б. Моддий ишлаб чиқариш
 - В. Номоддий ишлаб чиқариш
 - Г. Техника ва технология
43. Қишлоқ хўжалигининг моддий базаси таркиби
- А. * Ер, тракторлар, ЁММ, электр жихозлар
 - Б. Ер, сув, технология, тажриба, билим
 - В. Уруғлик, техника, инновация, алоқа
 - Г. Меҳнат куроллари, ер ресурслари, технология
44. Хўжалик моддий-техника базасида асосий ролини нима ўйнайди?
- А. * Ер
 - Б. Сув
 - В. Техника
 - Г. Меҳнат ресурслари
45. Лизинг –
- А. * Қишлоқ хўжалиги техникасини узоқ муддатга ижарага бериш
 - Б. Техник марказ томонидан техникани сотиш
 - В. Техникани кредитга бериш
 - Г. Техникани қайтариб олиш шарти билан ижарага бериш
46. Техник маркахнинг вазифалари
- А. * Машиналар, ускуналар, эҳтиёт қисмларни сотиш ва сервис хизмат кўрсатиш
 - Б. Машиналар, ускуналар, эҳтиёт қисмларни ижарага бериш
 - В. Машиналар, ускуналар, эҳтиёт қисмларни лизингга бериш
 - Г. Машиналар, ускуналар, эҳтиёт қисмларни кредитга бериш
47. Техник марказга техника етказиб берувчилар билан муносабатлар қандай вариантда ташкил этилади?
- А. * Шартномавий ва корпоратив
 - Б. Корпоратив
 - В. Шартномавий
 - Г. Форс-можор
48. Техника ва ускуналар етказиб берувчилар билан лизинг келишуви ҳақида шартнома тузилади
- А. * Шартномавий
 - Б. Корпоратив
 - В. Форс-можор
 - Г. Корпоратив ва форс-можор

49. Техник марказ техника ва бошқа моддий ресурсларни сақлаб беради
 А. *Корпоратив
 Б. Форс-можор
 в. Корпоратив ва форс-можор
 Г. Шартномавий
50. Техника ишлаб чиқарувчилар, техник марказлар ва истеъмолчилар ўртасидаги вакил бу –
 А. *Диллерлик маркази
 Б. Техник марказ
 В. Лизинг компанияси
 Г. Брокерлик идораси
51. Қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқариш инфратузилмалари объектларида қайси тармоқлар давлат тасарруфида қолган?
 А. * электр узатиш, йўл хўжалиги;
 Б. транспорт
 В. молиявий хизмат
 Г. моддий-техника хизмати
52. Қишлоқ хўжалигида электр энергияси асосан ... ишлатилади.
 А. * барча жавоблар тўғри
 Б. сув кўтариб берувчи насос станцияларни электрлаштириш
 В. инкубаторияларда ҳамда чорвачилик фермаларида микроиқлим ҳосил қилиш учун
 Г. ёритиш, иситиш, яъни иссиқхоналар
53. Энергетика ресурслари таркибида асосий ўринни қайси эгаллайди?
 А. * электр энергияси
 Б. газ
 В. нефт
 Г. ўтин
54. Қишлоқ хўжалигида 1 киловат-соат электр энергияси ёрдамида қанча кг донни янчиш мумкин?
 А. *120 кг
 Б. 135 кг
 В. 400 кг
 Г. 95 кг
55. Қишлоқ хўжалигида 1 киловат-соат электр энергияси ёрдамида қанча бош сигирни соғиш мумкин?
 А. *38 та
 Б. 15 та
 В. 55 та
 Г. 18 та
56. Қишлоқ хўжалигида 1 киловат-соат электр энергияси ёрдамида қанча бош қўйни жунини олиш мумкин?
 А. *15 та

Б. 32 та

В. 16 та

Г. 10 та

57. Қишлоқ хўжалигида 1 киловат-соат электр энергияси ёрдамида қанча тонна илдимевани қирқиш мумкин?

А.* 2,3 тонна

Б. 3,5 тонна

В. 1,3 тонна

Г. 4,5 тонна

58. Қишлоқ хўжалигида 1 киловат-соат электр энергияси ёрдамида қанча кг нонни ёпиш мумкин?

А.* 88 кг

Б. 55 кг

В. 80 кг

Г. 46 кг

59. Ғаллачиликда электр энергиясидан фойдаланиш меҳнат унумдорлигини қанчага оширади?

А.* 3-4 марта

Б. 5-6 марта

В. 2 марта

Г. оширмайди

60. Паррандачилик фермаларида электр энергиясидан қанақа фойдаланиш усули ёрдамида товук ва ўрдақлардан олинадиган тухум 25-30% га кўпайтириш мумкин ?

А.* тунда электр энергияси ёрдамида ёритиш

Б. катақларни иссиқ қилиш

В. эмишларни кўпайтириш

Г. хонани ёритмаслик

61. Қўй жунини механизмлар билан қирқиш меҳнат унумдорлигини қанчага оширади?

А.* 3-4 баробар

Б. 5 баробар

В. 5-6 баробар

Г. 2 баробар

62. Чорвачиликда электр энергиясидан фойдаланиш сут соғиб олиш меҳнатини тежаб қолмай, балки

А.* соғиладиган сутнинг тозалик даражасини ҳам оширади

Б. сигирлар соғлиғига фойда

В. бузоқлар соғлиғига зиён

Г. соғиладиган сутнинг миқдорини камайтиради

63. Қишлоқ хўжалигида ҳар бир сўмлик электр энергияси ҳисобига неча сўмлик маҳсулот яратилади?

А.* 100-150 сўмлик

Б. 300-500 сўмлик

В. 600-700сўмлик

Г. 100-200 сўмлик

64. Қишлоқ хўжалигига сарфланган электр энергияси неча йўл билан ҳисобланади?

А.* 2 та

Б. 6 та

В. 3 та

Г. 9 та

65. Қишлоқ хўжалигида фойдаланилган ҳар бир миллиард квт/соат электр энергия йилига меҳнатга яроқли қанча кишининг меҳнатини тежайди?

А.* 700 минг киши

Б. 500 минг киши

В. 600 минг киши

Г. 550 минг киши

66. Қишлоқ хўжалигида фойдаланилган ҳар бир миллиард квт/соат электр энергия йилига маҳсулот етиштириш учун сарфланадиган харажатларни қанчага камайтиради?

А.* 2 млн сўмга

Б. 5 млн сўмга

В. 3 млн сўмга

Г. 1 млн сўмга

67. Қишлоқ хўжалигида электр энергиясидан самарали фойдаланиш қандай кўрсаткичлар ёрдамида аниқланади?

А.* барча жавоблар тўғри

Б. маҳсулот таннархи

В. 1 киши-соатга тўғри келадиган соф даромад

Г. меҳнат унумдорлиги

68. Моддий ишлаб чиқаришнинг тўрт соҳаси тўғри ва тўлиқ кўрсатилган қаторни топинг?

А.* қазиб олувчи, ишлаб берувчи, саноат, деҳқончилик ва транспорт

Б. қазиб олувчи, саноат, деҳқончилик ва транспорт, алоқа

В. қазиб олувчи, ишлаб берувчи, саноат

Г. қазиб олувчи, ишлаб берувчи, алоқа

69. Транспортнинг бошқа ишлаб чиқарувчи соҳалардан фарқи қайси қаторда тўғри кўрсатилган?

А.* у янги маҳсулот яратмайди, балки ишлаб чиқарилган моддий бойликни истеъмолга етказди

Б. у янги маҳсулот яратади

В. фақат аҳолига хизмат кўрсатади

Г. давлат тасарруфига киради

70. Транспорт воситаларидан фойдаланиш маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни реализация қилиш учун ... қисқартиради?

А.* сарфланадиган вақтни

Б. маҳсулот сифатини

В. маҳсулот сонини

Г. ишсизларни

71. Транспорт воситаларидан унумли фойдаланиш нима?

А.* кишлок хўжалигида йўллар қуриш, уларнинг юк ташиш қобилиятини ошириш;

Б. таъмир ишларини мунтазам йўлга қўймаслик;

В. йўл хўжалиги ихтиёридаги техникани эътибор бермаслик;

Г. улардан унумли фойдаланмаслик

72. Хўжаликлараро ва хўжалик ичидаги йўлларни реконструкциялаш ва ўз муддатида таъмирлаш, йўл қуришини кенгайтириш ва кишлок хўжалигини қандай усулда ривожлантириш учун реал шароитлар яратади?

А.* интенсив

Б. экстенсив

В. паст даражада ривожланиш

Г. тўғри жавоб йўқ

73. Кузатишлар автомобилнинг юк кўтариш қобилияти қаттиқ қопламали йўлларда қаттиқ қопламасиз йўллардагига нисбатан қанча фоиз камайишини кўрсатади?

А.* 25-80 %

Б. 50 %

В. 60 %

Г. 75 %

74. Кузатишлар автомобилнинг тезлиги қаттиқ қопламали йўлларда қаттиқ қопламасиз йўллардагига нисбатан қанча марта ошишини кўрсатади ?

А.* 2-3 марта

Б. 5-6 марта

В. 7-8 марта

Г. 4 марта

75. Кузатишлар автомобилнинг ёнилғи сарфи қаттиқ қопламали йўлларда қаттиқ қопламасиз йўллардагига нисбатан неча мартага камайишини кўрсатади?

А.* 2 марта

Б. 4 марта

В. камайтирмайди

Г. 3 марта

76. Қишлоқ хўжалигида транспорт воситаларидан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари қайси қаторда тўғри кўрсатилган?

А.*;қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришнинг мавсумийлиги туфайли юк ташишни йил мобайнида бир меъёрда амалга ошириб бўлмайди;

Б. ташиладиган юклар тури, ҳажми, хусусиятига кўра бир хилдир;

В.бир хил транспорт воситалари талаб этилиши мумкин

Г. юк ташиш масофаси бир хил бўлади;

77. Маҳсулот таннархида транспорт харажатлари неча фоизни кўрсатади?

А.* 30-40 % ни

Б. 35-50 % ни

В. 45-60 % ни

Г. 60-70 % ни

78. Ҳозирги вақтда фермер хўжаликларида ташиладиган юкларнинг 80 % қайси транспортга тўғри келади?

А.* автомобиль

Б. от-улов

В. темир йўл

Г. трактор

79. Ҳозирги вақтда фермер хўжаликларида ташиладиган юкларнинг 16 % қайси транспортга тўғри келади?

А.* трактор

Б. темир йўл

В. от-улов

Г. автомобиль

80. Ҳозирги вақтда фермер хўжаликларида ташиладиган юкларнинг 4 % қайси транспортга тўғри келади?

А.* от-улов

Б. автомобиль

В. темир йўл

Г. трактор

81. Хўжалик юритишнинг маъмурий-буйруқбозлик шароитида автотранспорт хизматлари учун нарх-наволарни ким белгилаган?

А.* давлат томонидан марказлаштирилган ҳолда

Б. фермер хўжалиги томонидан

В. истеъмолчилар томонидан

Г. бозор мувозанатига қараб

82. Нарх-навонинг шаклланишига таннарх қандай омил чифатида таъсир кўрсатади?

А.* ички омил

Б. ташқи омил

В. ҳам ташқи, ҳам ички омил

Г. тўғри жавоб йўқ

83. Транспорт воситаларидан самарали фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигида бир тонна километр юк таннархи кўрсатгичи қандай аниқланади?

А.* қилинган харажатларни ташилган тонна. километрга бўлиш йўли билан;

Б. ташилган тонна километрни қилинган харажатларга

В. умумий ташилган юкнинг юк билан босилган йўлга нисбати

Г. машина-кунлари сонини машинанинг хўжаликда бўлган машина кунлари сонига нисбати

84. Ижтимоий инфратузилма ишлаб чиқариш самарадорлиги ўсишига қандай таъсир кўрсатади?

А.* бевосита

Б. билвосита

В. тўғридан-тўғри

Г. таъсири йўқ

85. Ижтимоий турмушга таъсир ўтказувчи инфратузилманинг асосий жихатлари қайси қаторда кўрсатилган?

А.* барча жавоблар тўғри

Б. аҳоли меҳнат фаоллиги кўламини кенгайтириш;

В. меҳнат ресурслари сафарбарлигини тартибга солиш;

Г. ишлаб чиқарувчи кучларни оқилона жойлаштириш; иш кучини такрор этиштиришга таъсир этиш;

86. Ижтимоий инфратузилманинг меъёрий базаси ва ижтимоий нормативлар тизими нималардан иборат?

А.* мақсадли нормативлар, ижтимоий инфратузилма муассасалари хизматлари билан таъминланишнинг энг кам даражаси, иқтисодий нормативлар

Б. фақат ижтимоий нормативлар

В. фақат иқтисодий нормативлар

Г. ижтимоий инфратузилма муассасалари хизматлари билан таъминланишнинг энг кам даражаси, иқтисодий нормативлар

87. Ижтимоий инфратузилмани шакллантиришдаги Жўғрофий омилларга қуйидагиларнинг қайси бири киради?

А.* аҳоли жойлашув таркиби, шаҳарлашув даражаси, биологик иқлим хусусиятлари

Б. аҳолининг кўпайиш режими, унинг сони, таркиби ва табиий кўчиб юриш таъсирида жойлашувнинг ўзгариши;

В. ишлаб чиқарувчи кучларининг ривожланиш даражаси ва ўсиш истикболи, минтақанинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги улуши

Г. тўғри жавоб йўқ

88. Ижтимоий инфратузилмани шакллантиришдаги демографик омилларга қуйидагиларнинг қайси бири киради?

А.* аҳолининг кўпайиш режими, унинг сони, таркиби ва табиий кўчиб юриш таъсирида жойлашувнинг ўзгариши;

Б. аҳоли жойлашув таркиби, шаҳарлашув даражаси, биологик иқлим хусусиятлари

В. ишлаб чиқарувчи кучларининг ривожланиш даражаси ва ўсиш истикболи, минтақанинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги улуши

Г. тўғри жавоб йўқ

89. Ижтимоий инфратузилмани шакллантиришдаги ижтимоий омилларга қуйидагиларнинг қайси бири киради?

А.* ишлаб чиқарувчи кучларининг ривожланиш даражаси ва ўсиш истикболи, минтақанинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги улуши

Б. аҳоли жойлашув таркиби, шаҳарлашув даражаси, биологик иқлим хусусиятлари

- В. аҳолининг кўпайиш режими, унинг сони, таркиби ва табиий кўчиб юриш таъсирида жойлашувнинг ўзгариши;
- Г. тўғри жавоб йўқ
90. Аҳолини иш билан таъминлаш муаммосини ҳал этиш қишлоқда қандай тадбирларни амалга ошириш билан бевосита боғлиқ?
- А.* саноат ва хизмат кўрсатиш соҳасини кенгайтириш
- Б. сувни тежаш
- В. чорва молларини кўпайтириш
- Г. қишлоқни тўла иш билан таъминлаб бўлмайди
91. Аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш таркибига қайси хизмат турлари киради?
- А.* барча жавоблар тўғри
- Б. маросимлар ўтказиш хизмати; буюмларни ижарага бериш хизмати;
- В. уй-жойларни таъмирлаш ва қуриш; металл буюмларни тайёрлаш ва таъмирлаш
- Г. Пойабзал таъмирлаш ва тикиш; ҳаммом ва душ хизмати; кир ювиш хизмати; автомобилларга техник хизмат кўрсатиш;
92. Маиший хизмат кўрсатишнинг янги, соатбай ижарага бериш хизмати турига қайси қатордагилар киради?
- А.*бильярд ва теннис столлари
- Б. сартарошлик ва косметаллогик хизмат
- В. мебель ясаш ва таъмирлаш
- Г. ҳаммом ва душ хизмати
93. АСМ қандай тармоқлар мажмуидан иборат?
- А. * ҳамма жавоблар тўғри
- Б. қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш
- В. қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш ва қайта ишлаш
- Г. қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини истеъмолчиларга етказиб бериш
94. АСМ нинг биринчи тармоғи тўғри кўрсатилган қаторни топинг.
- А. * қишлоқ хўжалик корхоналари
- Б. қишлоқ хўжалигига ишлаб чиқариш воситаларини етказиб берадиган саноат тармоқлари
- В. қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини истеъмолчига етказиб беришни таъминлаш
- Г. инфратузилма
95. АСМ нинг иккинчи тармоғи тўғри кўрсатилган қаторни топинг.
- А. *қишлоқ хўжалигига ишлаб чиқариш воситаларини етказиб берадиган саноат тармоқлари
- Б. қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини истеъмолчига етказиб беришни таъминлаш
- В. инфратузилма
- Г. қишлоқ хўжалик корхоналари
96. АСМ нинг учинчи тармоғи тўғри кўрсатилган қаторни топинг.

- А.* қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини истеъмолчига етказиб беришни таъминлаш
- Б. қишлоқ хўжалик корхоналари
- В. инфратузилма
- Г. қишлоқ хўжалигига ишлаб чиқариш воситаларини етказиб берадиган саноат тармоқлари
97. АСМ нинг тўртинчи тармоғи тўғри кўрсатилган қаторни топинг.
- А.* инфратузилма
- Б. қишлоқ хўжалигига ишлаб чиқариш воситаларини етказиб берадиган саноат тармоқлари
- В. қишлоқ хўжалик корхоналари
- Г. қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини истеъмолчига етказиб беришни таъминлаш
98. Инфратузилма неча қисмдан иборат?
- А.* 2 та
- Б. 4 та
- В. 3 та
- Г. 6 та
99. Ижтимоий инфратузилмасига . . . киради
- А.* кишиларнинг ҳаёт фаолиятлари шароитини таъминловчи тураржой, маданий-маиший хизмат тармоқлари
- Б. савдо, йўллар, омборхона
- В. умумий овқатланиш, омборхона
- Г. омборхона, алоқа
100. Ишлаб чиқариш инфратузилмасига . . . киради.
- А.* йўллар, транспорт хўжалиги, алоқа, омборхона
- Б. савдо, йўллар, омборхона
- В. умумий овқатланиш, омборхона
- Г. кишиларнинг ҳаёт фаолиятлари шароитини таъминловчи тураржой, маданий-маиший хизмат тармоқлари
101. Маиший хизмат кўрсатиш уюшмаси қандай ташкилий бўлимлардан ташкил топади?
- А.* Раис, Молия-ҳисобот бўлими, Мувофиқлаштириш ва техник сиёсат бўлими, Хусусий тадбиркорлар ва корхоналар,
- Б. Раис, Мувофиқлаштириш ва техник сиёсат бўлими, Хусусий тадбиркорлар ва корхоналар,
- В. Раис, Молия-ҳисобот бўлими, Хусусий тадбиркорлар ва корхоналар,
- Г. Мувофиқлаштириш ва техник сиёсат бўлими, Хусусий тадбиркорлар ва корхоналар,
102. Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш объектларини қуриш, реконструкция қилиш жараёнидаги харажатларни қандай йўллар билан камайтириш мумкин?
- А.* Маиший хизмат кўрсатиш корхоналаридан тушган солиқлар орқали
- Б. Давлат бюджетидан

В. Маҳаллий бюджетдан

Г. камайтириб бўлмади

103. Маиший хизмат кўрсатиш соҳасида монополия тугатилиши қандай оқибатларга олиб келди?

А.* Рақобат кучайиб, нарх пасайди, хизмат кўрсатиш сифати даражаси ортди

Б. Рақобат сусайиб, нарх пасайди, хизмат кўрсатиш сифати даражаси ортди

В. Рақобат кучайиб, нарх ортди, хизмат кўрсатиш сифати даражаси ортди

Г. Рақобат кучайиб, нарх пасайди, хизмат кўрсатиш сифати пасайди

104. Маиший хизмат кўрсатишнинг қайси соҳасида Германия ва Франция давлатлари билан дастгоҳлар учун шартномалар тузилган?

А.* Сартарошлик хизмати

Б. Автомобилларни таъмирлаш

В. Кимёвий тозалаш ва кир ювиш хизмати

Г. Радиоаппаратура, сурат ва сурат кинооператорлари хизмати

105. Маиший хизмат кўрсатишнинг қайси соҳасида Корея, Туркия, АҚШ, Германия, Италия давлатлари билан дастгоҳлар учун шартномалар тузилган?

А.* Автомобилларни таъмирлаш

Б. Сартарошлик хизмати

В. Кимёвий тозалаш ва кир ювиш хизмати

Г. Радиоаппаратура, сурат ва сурат кинооператорлари хизмати

106. Маиший хизмат кўрсатишнинг қайси соҳасида Корея, АҚШ давлатлари билан дастгоҳлар учун шартномалар тузилган?

А.* Радиоаппаратура, сурат ва сурат кинооператорлари хизмати

Б. Сартарошлик хизмати

В. Кимёвий тозалаш ва кир ювиш хизмати

Г. Автомобилларни таъмирлаш

107. “Ўзбекистон Республика фуқароларининг соғлиғини сақлаш тўғрисида”ги қонуни қачон қабул қилинган?

А.* 1996 йил 29 августда

Б. 1995 йил 28 августда

В. 1997 йил 25 августда

Г. 1998 йил 21 августда

108. Ўзбекистон Республикасида соғлиқни сақлашни ривожлантириш таъминоти берилган қаторни топинг.

А.* ривожланишнинг экстенсив йўлидан тиббий-санитария муассасаларини интенсификациялашга ўтиш; юқумли касалликларнинг олдини олиш чораларини кўриш;

Б. фақат тиббий кадрлар тайёрлаш тизимига эътибор бериш

В. соғлиқни сақлашни барча харажатларини давлат томонидан молиялаштириш

Г. соғлиқни сақлаш бошқарувини марказлаштириш

109. Соғлиқни сақлаш бюджети маблағлари 60 %ини давлат ҳисобидан, 10 %ини пулик хизмат, 30%и қайси ҳисобдан қопланади?

А.* тиббий суғуртани ривожлантириш ҳисобидан

Б. аҳоли ҳисобидан

В. фермерлар ҳисобидан

Г. тўғри жавоб йўқ

110. Соғлиқни сақлашни ривожлантиришда давлатга муҳим аҳамият берилиши қуйидаги уч асосий шарт билан белгиланади: . . .

А.* барча жавоблар тўғри

Б. тиббий хизматларнинг баъзи кўринишлари ижтимоий неъмат ҳисобланади ва у ташқи самарага эга.

В. соғлиқни сақлашга ҳамда тиббий суғурта бозори механизми камчиликларни бартараф этиш;

Г. камбағалликни қисқартириш ва хизмат учун ўзи ҳақ тўлай олмайдиганларни тиббий ёрдам билан таъминлашнинг зарурати;

111. Амбулатория-поликлиника муассасаларини молиялаштириш нимага қараб белгиланади?

А.* хизмат кўрсатилган аҳоли сонига, доимий даволаш муассасаларида даволанган беморлар сонига қараб;

Б. ишчи сонига қараб;

В. истеъмолчилар таъсири йўқ;

Г. барча жавоблар тўғри;

112. Республикада илк бор умумий врачлик амалиёти тизими ишлаб чиқилди ва жорий этила бошлади, бунинг натижасида ...

А.* қишлоқ врачлик муассасалари тармоғини интеграциялаш ва самарасиз ишлаётган бир қатор тиббиёт муассасаларини қисқартириш имконини берди;

Б. қишлоқ врачлик муассасалари тармоғини интеграциялаш имконини берди;

В. қишлоқ врачлик муассасалари тармоғини самарасиз ишлаётган бир қатор тиббиёт муассасаларини кўпайтириш имконини берди;

Г. барча жавоблар тўғри

113. Соғлиқни сақлашни тизимида мустақиллик йилларида эришилган ютуқлари берилган қаторни топинг.

А.* мамлакатда умр кўриш даражаси узайди; оналар ва болалар ўлими камайди;

Б. юқумли касалликлар кузатилмади;

В. врачлар сони кўпайди;

Г. шифохоналар хусусийлаштирилди;

114. Соғлиқни сақлашни тизимида пулли хизматларнинг ўсиш жараёни қандай вазият туфайли юз бериши мумкин?

А.*1) ва 2) жавоблари тўғри

Б. 1) ҳар қандай тиббий хизматларни сотиб олиш имконига эга бўлган бой кишилар сонининг кўпайиши

В. 2) аҳолини ўз пул маблағларининг маълум қисмини, бошқа муҳим ҳаётий эҳтиёжларидан тежаган ҳолда, табиий хизматлар учун ажратишга мажбур қилувчи соғлиқни сақлаш соҳасидаги мураккаб вазият

Г. тўғри жавоб йўқ

115. Республика шошилиничи тиббий ёрдам маркази хизматлари пулли хизмат турига кирадими?

А.* Йўқ, бепул хизмат турига киради

Б. Ҳа

В. фақат аёллар ва болалар учун бепул

Г. фавкулотда вазиятдаги беморлар учун бепул

116. Қишлоқ хўжалигида сотиш бўғинининг вазифаси нимадан иборат?

А.* қишлоқ хўжалиги корхоналари ишлаб чиқарадиган барча турдаги маҳсулотларни сотиш ҳисобланади;

Б. қишлоқ хўжалиги корхоналари ишлаб чиқарадиган фақат пахта маҳсулотларини сотиш ҳисобланади

В. қишлоқ хўжалиги корхоналари ишлаб чиқарадиган фақат буғдой маҳсулотларини сотиш ҳисобланади

Г. қишлоқ хўжалиги корхоналари ишлаб чиқарадиган барча турдаги маҳсулотларни сотиб олиш ҳисобланади

117. Қишлоқ хўжалиги корхоналарида омборлар қуришнинг афзаллиги нимада?

А.* қишлоқ хўжалик корхоналарининг бевосита ўзида қайта ишлаш қувватлари ривожига баъзи турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини нафақат натурал ҳолида, балки қайта ишланган кўринишда ҳам сотиш масалаларини ҳал этади.

Б. тайёрлов жараёнида тиғизликни оширади

В. маҳсулотни оқилона ишлатишга ҳалақит беради

Г. хом-ашё ва истеъмол фонди камаяди

118. Ўзбекистон Республикасида соғлиқни сақлашни ривожлантириш тамойиллари берилган қаторни топинг.

А.* ривожланишнинг экстенсив йўлидан тиббий-санитария муассасаларини интенсификациялашга ўтиш; юқумли касалликларнинг олдини олиш чораларини кўриш;

Б. фақат тиббий кадрлар тайёрлаш тизимига эътибор бериш

В. соғлиқни сақлашни барча харажатларини давлат томонидан молиялаштириш

Г. соғлиқни сақлаш бошқарувини марказлаштириш

119. Транспорт воситаларидан унумли фойдаланиш нима?

А.* қишлоқ хўжалигида йўллар қуриш, уларнинг юк ташиш қобилиятини ошириш;

Б. таъмир ишларини мунтазам йўлга қўймаслик;

В. йўл хўжалиги ихтиёридаги техникани эътибор бермаслик;

Г. улардан унумли фойдаланмаслик

120. Транспортнинг бошқа ишлаб чиқарувчи соҳалардан фарқи қайси қаторда тўғри кўрсатилган?

А.* у янги маҳсулот яратмайди, балки ишлаб чиқарилган моддий бойликни истеъмолга етказди

Б. у янги маҳсулот яратади

В. фақат аҳолига хизмат кўрсатади

Г. давлат тасарруфига киради

121. «Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисоди» фанининг предмети нимадан иборат?

А. *Иқтисодий қонунлар, категориялар асосида ҳозирги даврдаги иқтисодий муносабатларни ишлаб чиқариш кучлари билан боғланган ҳолда ўрганиш

Б. Ташкилий-сиёсий ва ижтимоий муносабатларни ўрганиш

В. Қишлоқ хўжалигида инфратузилма иқтисодини ўрганиш, уни ривожлантириш йўналишлари, асосларини ўрганиш

Г. Маҳсулот ишлаб чиқаришни ўрганиш

122. Аҳолини озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминланганлиги қандай аниқланади?

А. *Жами аҳоли сонини етиштирилган маҳсулотлар миқдorigа бўлиб

Б. Ялпи маҳсулот қийматини аҳоли жон бош сонига нисбати билан

В. Ялпи маҳсулотни меҳнат ресурсларига бўлиб

Г. Етиштирилган маҳсулот миқдорини аҳоли сони бошига тақсимлаб

123. АСМни ривожлантиришнинг мақсади, объектив зарурлиги.

А. *Қишлоқ хўжалигини ишлаб чиқариш воситалари билан таъминлаш хизмат кўрсатиш натижасида маҳсулот ҳажмини

кўпайтириш, сифатини яхшилаш, ўз вақтида тайёрлаш, қайта ишлаш, сақлаш ва истеъмолчини талабини доим қондиришдир

Б. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқарилган маҳсулотни истеъмолчига ўз вақтида етказишдир

В. Қишлоқ хўжалигини ишлаб чиқариш воситалари билан таъминлаш

Г. Истеъмолчилар талабини қондириш

124. АСМнинг таркиби қандай тармоқлардан ташкил топган?

А. *Қишлоқ хўжалиги учун ишлаб чиқариш воситалари яратувчи, қишлоқ хўжалигининг ўзи, хизмат кўрсатувчи,

тайёрловчи, қайта ишловчи, сақловчи, уларни истеъмолчиларга етказиб берувчи тармоқлардан

Б. Ижтимоий инфратузилмани ташкил этувчи тармоқлардан

В. Қишлоқ хўжалиги ҳамда қайта ишлаш, савдо тармоқларидан

Г. Ишлаб чиқариш воситаларини ишлаб чиқарувчилар, қайта ишлаб чиқарувчилар

125. Қишлоқ хўжалигининг хусусиятлари нималардан иборат?

А. *Ер, сув ресурсларининг асосий воситалиги, табиатни таъсири, ишлаб чиқаришнинг кенг территорияда амалга

оширилиши, иш даври билан ишлаб чиқариш даврини номутаносиблиги, меҳнат тақсмотини ўзгалиги

Б. Турли хилдаги техникаларни, чорва ҳайвонларини, шахсларни қатнашиши

В. Турли мулкчиликка асосланган корхоналарнинг мавжудлиги, маҳсулотларни ишлаб чиқарилиши, уларни тақсимланиши

Г. Сезонлилиги

126. АСМда хўжалик юритиш механизми таркибига нималар киради?

А. *Техникалар, технологиялар, агротехник тадбирлар

Б. Барча турдаги хўжаликлар

В. Баҳолар, солиқлар, молия тизимларини режалаштириш ва ҳақ тўлаш

Г. Бошқарув аппарати

127. Кооператив корхоналарига қайсинисини киритиш мумкин?

А. *Кооператив хўжаликларини

Б. Агрофирмаларни

В. Бирлашмалар, деҳқон хўжаликларини

Г. Фермер хўжаликларини

128. Ижара хўжаликларини иқтисодий негизини нима ташкил этади?

А. *Ижара мулки, унга бўлган эгалик

Б. Давлат мулки, унга бўлган эгалик

В. Кооператив мулк, унга бўлган эгалик

Г. Ер майдони

129. Бозор иқтисодиётига ўтаётган даврда янгитдан барпо этилган хўжаликлар?

А. *Ижара, деҳқон хўжаликлари, майда, қўшма корхоналар

Б. Совхозлар, бирлашмалар, заводлар

В. Колхозлар

Г. Агрофирмалар

130. Бозор иқтисодиётига ўтаётган даврда янгитдан шаклланган мулк турлари?

А. *Ижара, хусусий, маҳалла ва бошқа мулклар

Б. Давлат мулки

В. Кооператив мулк

Г. Умумхалқ мулк

131. Ижара ҳақида тушунча.

А. *Ижара-шартнома асосида хўжаликни мустақил юритиш мақсадида асосий воситаларни ижарачига зарур бўлган

миқдорда ҳақ тўлаш эвазига муддатли эгалик қилиш, ундан фойдаланиш

Б. Ижара-ижарачи ишлаб чиқариш воситаларини маълум ишларни бажариш мақсадида олиш

В. Ишлаб чиқариш воситаларини хўжалик юритиш мақсадида сотиб олиш

Г. Шартнома асосида маълум муддатга олиш

132. Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг таркиби.

А. *Трактор парклари, ижтимоий объектлар

Б. Қишлоқ хўжалиги, тайёрлаш, қайта ишлаш, сақлаш тармоқлари

В. Асосий воситаларни ишлаб чиқариш, қишлоқ хўжалиги

Г. Қишлоқ хўжалиги

133. Ижтимоий инфратузилма таркиби.

А. *Уй-жой, соғлиқни сақлаш, жисмоний тарбия, спорт, маориф, маданият, савдо, транспорт

- Б. Жисмоний тарбия, маориф, маданият
 В. Уй-жой, қурилиш, транспорт
 Г. Савдо ва транспорт
134. Корхонани иқтисодий самарадорлик даражасини қайси кўрсаткич ифодалайди?
 А. *Даромадлилик, рентабеллик даражаси
 Б. Таннарх даражаси, фондлар сигими
 В. Ҳосилдорлик, маҳсулдорлик
 Г. Фондлар қиймати
135. Рентабеллик даражасини аниқлаш тартиби.
 А. *Фойда суммасининг ишлаб чиқариш харажатларига (ишлаб чиқариш фондлари қийматига) тақсимлаб ва 100 га кўпайтириб
 Б. Ялпи маҳсулот қийматини ишчилар сонига тақсимлаб
 В. Фойда суммасини ер майдонига бўлиб
 Г. Даромадни харажатларга кўпайтириб
136. Ижтимоий самарадорлик даражасини ифодаловчи кўрсаткичлар.
 А. *Ойлик маош, пенсия миқдори, аҳоли жон бошига тўғри келадиган чакана савдода сотилган маҳсулотлар, қилинган маданий, маиший, маориф ва бошқа харажатлар суммаси, аҳолини табиий ўсиш коэффициенти ва бошқалар
 Б. Меҳнат унумдорлиги, фондлар қиймати
 В. Маданий, маиший, маориф, спорт иншоотларидан фойдаланиш коэффициенти
 Г. Пенсия миқдори
137. Ерни асосий восита сифатида ўзига хос хусусиятлари.
 А. *Ер ишлаб чиқариш воситаси
 Б. Ер табиат маҳсули, у чегараланган, унумдорлиги узлуксиз ошиб боради
 В. Ер табиат маҳсули, у чегараланган, унумдорлиги узлуксиз пасайиб боради
 Г. Ер бошқа асосий воситалардан фарқ қилмайди
138. Ер кадастрининг таркиби.
 А. *Ерларни худудлар бўйича жойлашуви
 Б. Ердан фойдаланувчиларга ерларни миқдори, уларни сифати
 В. Шаҳар ерлари, асосий фондлар
 Г. Жами ер майдони, территория
139. Қишлоқ хўжалигини моддий-техника ресурслари ҳақида тушунча.
 А. *Мавжуд бўлган асосий ва айланма воситалар, ер ресурсларининг ҳаммаси
 Б. Ишлаб чиқаришда қатнашган меҳнат ресурслари
 В. Темир йўл, ҳаво транспорти, сув ресурслари
 Г. Тракторлар сони
140. Қишлоқ хўжалигини энергетик ресурсларини нималар ташкил этади?
 А. *Трактор ва автомашина, энергетик, механик двигателлар ҳамда ишчи ҳайвонлари кучи
 Б. Электростанцияларда ишлаб чиқарилаётган электро энергиялар

В. Қуёш энергияси, атом энергияси

Г. Ўғитлар

141. Хўжаликни энергетик ресурслар билан таъминланганлиги қандай аниқланади?

А. *Энергетик ресурсларини аҳоли жон бошига тақсимлаб

Б. Электроэнергия қувватини ер майдонига бўлиб

В. Энергетик ресурсларни кишлоқ хўжалик ерларига бўлиб

Г. Энергетик ресурсларни суғориладиган ер майдонига бўлиб

142. Бажарилган ишларни механизациялашган даражасини аниқлаш тартиби.

А. *Механизмлар ёрдамида бажарилган ишларни жами иш ҳажмига тақсимлаб

Б. Жами иш ҳажмини қўлда бажарилган иш ҳажмига бўлиб

В. Механизмлар ёрдамида бажарилган ишлар йиғиндиси

Г. Тракторлар сони

143. Мехнатни энергетик ресурслар билан қуролланганлиги.

А. *Бир кишига тўғри келадиган энергетик ресурслар миқдори

Б. Бир гектар ерга тўғри келадиган энергетик қувват

В. Жами энергетик қувватни умумий миқдори

Г. 10 кишига тўғри келадиган энергетик ресурслар миқдори

144. АСМда инфратузилманинг туркумланиши неча қисмга бўлинади.

А. * 4 қисмга

Б. 5 қисмга

В. 3 қисмга

Г. 2 қисмга

145. Машина-трактор паркидан фойдаланиш коэффициентини аниқлаш.

А. *Ишлаган машина-тракторлар сонини жами тракторлар миқдорига тақсимлаб

Б. Машина-тракторларнинг ўртача бажарган иш кунлари

В. Ишламаган машина-тракторларни ишлаганлари миқдорига бўлиб

Г. Ишлаган тракторлар сони

146. Машина-трактор паркидан фойдаланишни самарадорлигини ифодаловчи асосий кўрсаткичлар.

А. *Мехнат унумдорлиги, эталон гектар, тонна/км таннархи, харажатлар, фойда

Б. Смена бажарилган иш, жами тежалган харажатлар суммаси

В. Битта тракторга қилинган харажат

Г. Тракторлар сонини ер майдонига нисбати

147. Асосий фондлар ҳақида тушунча.

А. *Ишлаб чиқаришда бир неча йиллар давомида қатнашиб қийматини ўтказадиган фондлар

Б. Ишлаб чиқаришда бир марта қатнашадиган воситалар

В. Мехнат ресурслари, табиат воситалари

Г. Ишлаб чиқаришда қатнашадиган воситалар

148. Асосий фондларнинг янгиланиш коэффициентини аниқлаш усули.

А. *Йил давомида яратилган, олинган асосий фондлар қийматини асосий фондлар қийматини асосий фондларни йил бошидаги қийматига тақсимлаб

Б. Йил ичида чиқарилган асосий фондлар қийматини шу фондларнинг йил охиридаги қийматига тақсимлаб

В. Яратилган асосий фондлар билан ишдан чиққан асосий фондлар ўртасидаги фарқи

Г. Яратилган фондлар қиймати

149. Ҳозирги даврда асосий ва айланма воситаларни сотиб олишни шакланган янги манбалари.

А. *Фуқароларни маблағлари, чет давлатлардан жалб қилинган маблағлар, акционерлар маблағлари

Б. Банклардан олинган маблағлар

В. Хўжаликларнинг ихтиёридаги маблағлар

Г. Акционерлик маблағлари

150. Капитал қўйилма ҳақида тушунча.

А. *Асосий воситаларни сотиб олиш, куриш, қайта ишлаш учун сарфланадиган маблағ

Б. Йил давомида ишлаб чиқаришга сарфланган маблағ

В. Мавжуд бўлган жами ишлаб чиқариш фондларининг қиймати

Г. Бир йил давомида олинган кредитлар

151. Меҳнат ресурслари ҳақида тушунча.

А. *Меҳнат қилиш қобилиятига эга бўлган 16 дан 55 ёшгача аёллар, 60 ёшгача бўлган эркеклар, ишлаётган ўсмирлар, кексалар ташкил этади

Б. Хўжаликда мавжуд бўлган жами аҳоли миқдори

В. Ишлаб чиқариш воситаларининг йиғиндиси

Г. 16 дан 60 ёшгача аёллар, 65 ёшгача бўлган эркеклар, ишлаётган ўсмирлар, кексалар

152. Ишсизлар ҳақида тушунча.

А. *Хўжалик томонидан иш билан таъминланмаган сифатида рўйхатга олинган меҳнат ресурсларининг бир қисми

Б. Ўз ҳошишига кўра ишламасдан юрган фуқаролар

В. Иш билан тўлиқ таъминланган фуқаролар

Г. Касби бўйича иш тополмаган ишсизлар

153. Меҳнат ресурсларини такрор ишлаб чиқаришни тадбирлари.

А. *Меҳнат ресурсларининг билими, малакасини ошириш мақсадида амалга ошириладиган тадбирлар

Б. Аҳолининг табиий ўсишини ташкилий равишда йўлга қўйиш

В. Меҳнат ресурсларини умумий сонини кўпайтириш тадбирлари

Г. Иш ҳақини ошириш

154. Қишлоқ хўжалигини ривожлантириш омиллари.

А. *Моддий техника таъминоти

Б. Экстенсив, интенсиф

В. Инвестиция сиёсати

Г. Интенсив

155. Интенсивлаштириш самарадорлигини ифодаловчи кўрсаткичлар.

А. *1 сўмлик ишлаб чиқариш фондлари эвазига етиштирилган ялпи даромадлар

Б. 1 киши ҳисобига етиштирилган маҳсулот

В. Маҳсулот таннари

Г. Бир кишига тўғри келадиган ялпи маҳсулот

156. Марказлаштирилганлик ҳақида тушунча.

А. *Ишлаб чиқариш потенциалини маълум доирада тўпланиши

Б. Янги хўжаликларни, районларни тузиш

В. Вилоят, туман марказларини ташкил этиш

Г. Битта маҳсулот турини ишлаб чиқариш

157. Қишлоқ хўжалигида қуйидаги мулк шакллари мавжуд.

А. *Ижара, хусусий ва шерикли мулк

Б. Ширкат, жамоа, шахсий, хорижий мулк

В. Ширкат, хусусий, давлат, жамоа ва шахсий мулк

Г. Жамоа, акционерлик,

158. Қишлоқ хўжалигида тадбиркорликни ҳуқуқий жиҳатдан қуйидаги шакллари мавжуд.

А. *Якка тартибдаги қўшма мулкка асосланган

Б. Якка тартибдаги маъсулияти чекланган

В. Маъсулияти чекланган жамоа асосидаги

Г. Маъсулияти чекланмаган жамоа асосидаги

159. Тармоқ бу-

А. *Ишлаб чиқариш технологияси маҳсулотни хусусияти билан фарқ келадиган йирик ҳажмдаги ишлаб чиқариш кўлами

Б. Ишлаб чиқаришни бир қисми

В. Ишлаб чиқаришни у ёки бу соҳада таркиб топган қисми

Г. Бир хил эҳтиёжни қондирадиган ишлаб чиқарувчилар, Вазирлик таркибига кирувчи корхоналар

160. Инвестиция

А. * асосий тармоқларга узоқ муддатли капитални киритиш.

Б. қишлоқ хўжалигига маблағларни киритиш.

В. хизмат кўрсатиш тармоқларига узоқ муддатли капитални киритиш.

Г. асосий тармоқларга қисқа муддатли капитални киритиш.

161. Агентлик нима?

А. * Хизмат кўрсатувчи соҳа.

Б. Савдо корхонаси фаолиятини юритувчи муассаса.

В. Саноат корхонасини юритувчи муассаса.

Г. Ишлаб чиқариш корхонаси.

162. Фермер хўжалиги қайси кредит фондидан имтиёзли шартларда фойдаланади?

А. *Давлат траншидан;

- Б. Махсус кредит фондидан;
- В. Узоқ муддатли кредитдан;
- Г. Инвестицион фонддан;

163. Ерни текис ҳайдаш плугларининг вазифаси нима?

- А. *Агрегат дала бошидан этагига қайтиб, яна бошига қара ҳаракатланади, тупроқ қатламини бир томонга ташлайди.
- Б. Агрегат тупроқ қатламини даланинг бирини ўнг томонга, иккинчисини чап томонга ташлаб кетади.
- В. Даланинг ўрталарида марза ва эгатлар қолдириб кетади.
- Г. Дала бўйлаб мутлоқ марза ва эгатлар қолдириб кетмайди.

164. Минерал ўғитлардан саноатимиз қандай ўғит турларини ишлаб чиқаради?

- А. * Ҳамма жавоблар тўғри.
- Б. Сопорела, ипак қурти чиқиндилари, гўнг, азот, фосфор чиқаради.
- В. Аммиакли селитра, ампак суви, суюлтирилган ампак, алюминий сульфат, калий тузи, кальций, цианамиз, фосфорли суперфосфат, кальций хлорид, аммофоз.
- Г. Суюқ органик ўғитлар, суяк ва балиқ, унинг гўшт, сут маҳсулотлари чиқиндилари, қанд ишлаб чиқаришда ҳосил бўладиган чиқиндилар.

165. Ерга ишлов бериш машиналари қандай гуруҳларга бўлинади?

- А. *Шудгор қиладиган, бороналайдиган, текислайдиган, зичлайдиган.
- Б. Тупроқ қатламини ағдариб ҳайдайдиган ва ағдармасдан ҳайдайдиган.
- В. Ағдариб ва ағдармасдан ҳайдайдиган, ярусли чуқур ҳайдайдиган, ерни юза ишлайдиган ва уларни зичлайдиган, текислайдиган.
- Г. Ўртача ва икки, уч ярусли ҳайдайдиган.

166. Ўсимликларни зараркунанда ва касалликларга қарши кураш усуллари?

- А. *Агротехник, биологик, механик, биофизик ва кимёвий.
- Б. Биофизик, механик.
- В. Олтингугурт эритмали ва тамаки қайнатилган суюқлик билан.
- Г. Агротехник, биофизик, кимёвий, физик.

167. Ўсимликларни ҳимоя қилишда заҳарли дорилар қандай усуллар билан дориланади?

- А. *Чангланади, пуркаланади, аэрозалар билан ишлов берилади, уруғлар дориланади, фумигация қилинади, ёлғон ем қўлланади.
- Б. Самолётдан, вертолётдан ва трактор агрегатларидан туриб чангланади, пуркаланади.
- В. Фақат аэрозал установакалари қўлланади.
- Г. Зараркунандалар қўлда теришиб, даладан чиқариб ташланади, касалликларга қарши қўл билан заҳарли дорилар дала бўйлаб сочиб чиқилади.

168. Ерга ишлов бериш учун қандай машиналар керак?

- А. *Сеялкалар, суғориш машиналари, комбайнлар.
 Б. Тракторлар, қишлоқ хўжалиги машиналари, плуг ва бошқалар, ҳамда иш объекти майдони.
 В. Юлдузчалар, ғозпанжа юмшатгичлар, лемех ағдаргичлар.
 Г. Тракторлар, автомобиллар, мелиоратив машиналари, йиғиш-териш машиналари.
169. Пахтани машинада териш олдидан тайёргарлик ишларини қандай бажариш керак?
 А. *Ёқилғи захирасини ҳосил қилиш, машиналарни ремонтдан чиқариш, расмий ҳужжатларни тайёрлаб қўйиш, механизаторларни машиналарга бирлаштириш, далани тайёрлаш.
 Б. Пахтани теришдан олдин суғориб, ўғит бериш, культивация қилиш, далага лозинглар осиш, мусобақа ташкил этиш.
 В. Кўприк, йўл ва бошқа иншоотларни таъмирлаш ва пахта қуритиладиган жойларни аниқлаш.
 Г. Далани машинага тайёрлаш ва механизаторларни машиналарга бириктириш.
170. Қишлоқ хўжалик ишлаб чиқаришини ўзига хос хусусияти-
 А. *Сезонлилиги, очик майдонларда олиб бориш, маҳсулотларни тез бузулувчанлиги
 Б. Кенг ва очик майдонларда олиб бориш
 В. Мехнат қуролларини доимо ҳаракатда бўлиши
 Г. Маҳсулотларни тез бузулувчан ва рақобатбардош эмаслиги
171. Қуйидагилардан қайси бири институтционал инфратузилмага мисол бўла олади?
 А. *Фермерлар уюшмаси
 Б. Алоқа компанияси
 В. Суғурта компанияси
 Г. Нотариал идора
172. Ишлаб чиқариш жараёнига хизмат қилувчи инфратузилманинг бўғини..
 А. *Ишлаб чиқариш инфратузилмаси
 Б. Ижтимоий инфратузилма
 В. Институтционал инфратузилма
 Г. Бозор инфратузилмаси
173. Шартнома ва битимларни бажаришдаги ишончлилиқни англатиши:
 А. *Инфратузилманинг асосий хусусиятларидан биридир
 Б. Инфратузилманинг асосий мақсадидир
 В. Биржага доир қоидалар
 Г. А ва В
174. Корхона нархи ва чакана нарх ўртасидаги фарқ бу-
 А. *Инфратузилманинг даромадидир
 Б. Биржа соф фойдаси
 В. Савдо ташкилотлари фойдаси
 Г. Давлат даромадлари

175. Қуйидагиларнинг қайси бири инфратузилманинг асосий таркибий қисмларига қирмайди?

- А. *Барчаси тўғри жавоблар
- Б. Хусусий бизнесни рўйхатдан ўтказиш
- В. Транспорт хизмати
- Г. Агрохизматлар бозори

176. Реклама, консалтинг хизмати ва зооветеринария хизматлари..

- А. *Ҳамма жавоблар тўғри
- Б. Биржалар бозорига тегишли
- В. Хизматлар бозорига тегишли
- Г. Агрохизматлар бозорига тегишли

177. «Биржа» сўзининг луғавий маъноси нима?

- А. *ҳамён
- Б. йиғилиш
- В. майдон
- Г. нақд пул

178. Биржанинг асосий субъектлари қимлар?

- А. *Брокерлар ва диллерлар
- Б. Дилерлар
- В. Брокерлар
- Г. Маклерлар

179. Фонд биржасида нималар иштирок этади?

- А. *Листингдан ўтган қимматли қоғозлар
- Б. Акция ва облигациялар
- В. Чет эл валюталари
- Г. Турли компаниялар маҳсулотлари

180. «Инвеститция» сўзининг маъноси нима?

- А. *лот. «кийинтирмоқ» дегани
- Б. лот. «пул қўймоқ» дегани
- В. юнонча «ўрамоқ» дегани
- Г. лот. «фойда олмоқ» дегани

181. Акция, облигация ва бошқа қимматли қоғозларни сотиб олиш инвеститциянинг қайси турига қиради?

- А. *молиявий инвестиция
- Б. тўғри инвестиция
- В. реал инвестиция
- Г. барча жавоблар тўғри

182. Ўзбекистон Республикасида банк тизими неча поғонали?

- А. *икки поғонали
- Б. бир поғонали
- В. уч поғонали
- Г. тўрт поғонали

183. Гаров тўғрисидаги шартнома

- А. *ёзма шаклда тузилади

- Б. нотариус тасдиғидан ўтади
 В. кредит шартномасига илова қилинади
 Г. Босма шаклида
184. Хўжалик юрутувчи субъектларнинг мустақил экспертиза ва молиявий ҳисобини таҳлил этувчи ташкилот?
 А. *Аудиторлик фирмалари
 Б. Консалтинг фирмалари
 В. Инженеринг фирмалари
 Г. тўғри жавоб кўрсатилмаган.
185. «Улгуржибиржасавдо» уюшмаси нима мақсадда ташкил этилган?
 А. *Тадбирларга ёрдам кўрсатиш мақсадида
 Б. Тадбирларни рўйхатга олиш учун
 В. Тадбирларни бирлаштириш учун
 Г. Кўпгина компанияларни назорат қилиш учун.
186. Ўзбекистонда нечта йирик суғурта компаниялари фаолият юритади?
 А. *4
 Б. 2
 В. 3
 Г. 1
187. Хусусий тартибда иш олиб боровчи кичик ва хусусий бизнесни қўллаб қувватловчи суғурта компаниясининг номи?
 А. *Мадад
 Б. Ўзбекинвест
 В. Ўзагросуғурта
 Г. Кафолат
188. Муқобил машина трактор парклари қандай мулк шакли ҳисобланади?
 А. *фермерлар мулк
 Б. хусусий мулк
 В. давлат мулки
 Г. аралаш мулк
189. Хозирда вилоятда нечта муқобил машина трактор парклари фаолият юритадилар?
 А. *63
 Б. 50
 В. 40
 Г. 30
190. Минибанк фаолияти предмети?
 А. *нақт пул сақламайди
 Б. кредит фоизларини сақлаш
 В. инкассаса билан боғлиқ эмас
 Г. Т.Ж.Й.
191. Сунъий уруғлаштириш хизматига .. киради.
 А. *насл хизмати
 Б. зооветеринария хизмати

В. селекция хизмати

Г. Ҳеч бири кирмайди.

192. Қуйидаги мулоҳазалардан қайси бири нотўғри?

А. *Барча мулоҳазалар тўғри.

Б. Вилоятда 37 та сунъий уруғлаштириш пункти мавжуд

В. Нефтабаза хиссадорлик жамиятининг 54 % акцияси давлат мулкидир

Г. Вилоятимизда ММТП давлат мулкидир

193. Инфратузилманинг мақсади

А. * тўловга қобилиятли талаб чекланган ҳолда манфаатларда мослик излаш билан савдо-сотик иштирокчиларини фойдасини кўтариш.

Б. нархнинг инфратузилма бўғинлари бўйлаб ҳаракати.

В. товарни корхонадан харидоргача етказиш.

Г. тўловга қобилиятли талаб чекланмаган ҳолда манфаатларда мослик излаш билан савдо-сотик иштирокчиларини фойдасини кўтариш.

194. Таннарх нима?

А. * доимий ва ўзгарувчан харажатлар.

Б. маҳсулот қиймати.

В. жами ижтимоий маҳсулот.

Г. муомала харажатлари.

195. Қарз линияларини кўрсатинг

А. * Очиқ ва мақсадли.

Б. муддатли ва белгиланган.

В. Очиқ, мақсадли ва белгиланган.

Г. мақсадли.

196. Қишлоқ хўжалиги маҳсулоти бўйича инфратузилманинг асосий вазифалари

А. * Қабул, ювиш, саралаш, ажратиш ва қадоқлаш.

Б. Фьючерс битимларини тузиш.

В. Форвард битимларини тузиш.

Г. Хеджерлаш.

197. Бозор инфратузилмасининг бўғинларини кўрсатинг

А. * Молия-кредит, ахборот хизмати

Б. Ишлаб чиқариш.

В. Ижтимоий соҳа.

Г. Ҳамма жавоблар тўғри.

198. Молиявий инвестициялар таркибига нималар кирди?

А. * қимматли қоғозларни сотиб олиш.

Б. Корхоналарга қарз бериш.

В. мамлакат ичидаги ишлаб чиқариш.

Г. капитал қўйиш.

199. Фонд биржаси-бу

А. * қимматли қоғозлар бозори.

Б. амлок бозори

В. кўчмас мулк биржаси.

Г. республика ярмаркалари.

200. Товар биржасида нималар сотилади?

А.* тайёр маҳсулотлар ва хизматлар.

Б. хом-ашё.

В. меҳнат предметлари.

Г. ишлаб чиқариш воситалари.

“Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанидан умумий назорат саволлари

1. “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси” фанинг предмети, вазифалари ва тадқиқот усуллари нималардан иборат?
2. Инфратузилманинг луғавий маъносини нимадан иборат?
3. Инфратузилманинг нечта тури мавжуд?
4. Озиқ - овқат хавфсилги, мустақиллиги ва қарамлилиги деганда нимани тушунасиз?
5. АСМда инфратузилма туркумланадими?
6. АСМда самарадорликни ошириш муаммолари ўз ечимини қандай топади?
7. Қишлоқ хўжалигидаги инфратузилманинг моҳияти ва аҳамияти нималардан иборат?
8. Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий моҳиятини тушунтиринг.
9. Ижтимоий инфратузилманинг қишлоқ хўжалиги ривожланишидаги аҳамиятига нималан иборат?
10. Қишлоқ хўжалиги тармоқлари ривожланишининг қандай табиий шароитлари мавжуд?
11. Қишлоқ хўжалиги тармоқлари ривожланишининг қандай иқтисодий шароитлари мавжуд?
12. Қишлоқ хўжалиги корхоналарида меҳнатни ташкил этиш ва бошқариш қандай йўлга қўйилган?
13. Иқтисодиётни модернизациялаш шароитида корхоналарнинг ҳуқуқий-иқтисодий имкониятлари нималардан ташкил топади?
14. «Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси» деганда нимани тушунасиз?
15. Қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатлари қандай тартибда шаклланади?
16. Электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари қайси формулаларда акс этади?
17. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг ташкилий омиллари нимлаардан ташкил топади?
18. Соғлиқни сақлашда таъминот тушунчаси нима?
19. Ижтимоий инфратузилма моҳияти нима?
20. Қишлоқ хўжалигида моддий-техника базаси деб нимага айтилади?
21. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолияти қандай таҳлил этилади?

22. Маданий- маиший хизмат кўрсатиш турлари нималардан иборат?
23. АСМ инфратузилманинг турлари ва моҳияти?
24. Ишлаб чиқаришни электрлаштириш нималардан иборат?
25. АСМ транспортдан фойдаланишнинг ўзигага хос хусусиятлари нималардан иборат?
26. Соғлиқни сақлаш инфратузилмаси нима?
27. Ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришни амалга оширилиши.
28. Соғлиқни сақлашда таъминот тушунчаси нима?
29. Ижтимоий инфратузилма моҳияти нима?
30. Қишлоқ хўжалигида моддий- техника базаси деб нимага айтилади?
31. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолияти қандай таҳлил этилади?
32. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш турлари нималардан иборат?
33. АСМ соҳалари ташкил этилиши.
34. Ишлаб чиқаришни электрлаштириш нималардан иборат?
35. Ўзбекистон Республикасида транспортнинг аҳамияти?
36. Соғлиқни сақлаш инфратузилмаси нима?
37. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари нималардан иборат?
38. Моддий-техника таъминоти деб нимага айтилади?
39. Корхоналарда меҳнатни ташкил этиш қандай амалга оширилади?
40. Турли мулкчилик шаклларидаги корхоналарда маданий-маиший хизмат қандай амалга оширилади.
41. АСМ ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятлари.
42. Электр энергиядан самарали фойдаланиш қандай амалга оширилади?
43. АСМ транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?
44. Ижтимоий инфратузилма қандай ташкил этилади?
45. Ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш қандай амалга оширилмоқда?
46. Ўзбекистон Республикасида моддий-техника таъминоти қандай амалга оширилган?
47. Бозор муносабатлари шароитида корхонани турлари ва уларнинг ўрни, фаолияти нималардан иборат?
48. Қишлоқда маданий-маиший хизмат кўрсатишда кадрлар тайёрлаш қандай амалга оширилмоқда?
49. АСМ инфратузилмасининг турлари ва моҳияти.
50. Ўзбекистон Республикасида ижтимоий инфратузилма қандай амалга оширилган?
51. Моддий-техника таъминотларини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари.
52. Соғлиқни сақлашда таъминот тушунчаси нима?
53. Соғлиқни сақлаш инфратузилмаси нима?
54. Ижтимоий инфратузилма моҳияти нима?

55. Ўзбекистон Республикасида моддий-техника таъминоти қандай амалга оширилган?
56. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолияти қандай таҳлил этилади?
57. Турли мулкчилик шаклларидаги корхоналарда маданий-маиший хизмат қандай амалга оширилган?
58. АСМ транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?
59. Электр энергиядан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари қандай амалга оширилади?
60. АСМ инфратузилмасининг турлари ва моҳияти.
61. Қишлоқда маданий-маиший хизмат кўрсатишда кадрлар тайёрлаш қандай амалга оширилади?
62. Бзор муносабатлари шароитида корхонани турлари ва уларнинг ўрни, фаолияти нималардан иборат?
63. Ўзбекистон Республикасида транспортнинг аҳамияти.
64. Ишлаб чиқаришни электрлаштириш нималардан иборат?
65. АСМ соҳалари қандай ташкил этилади?
66. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш турлари нималардан иборат?
67. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолияти қандай таҳлил этилади?
68. АСМ ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятлари?
69. Турли мулкчилик шаклларидаги корхоналарда маданий-маиший хизмат қандай амалга оширилади?
70. Корхоналарда меҳнатни ташкил этиш қандай амалга оширилади?
71. Моддий-техника таъминоти деб нимага айтилади?
72. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари нималардан иборат?
73. Соғлиқни сақлашда таъминот тушунчаси нима?
74. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари нималардан иборат?
75. Ўзбекистон Республикасида моддий-техника таъминоти қандай амалга оширилган?
76. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолият қандай таҳлил этилади?
77. Турли мулкчилик шаклларидаги корхоналарда маданий маиший хизмат қандай амалга оширилади?
78. АСМ транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари нималардан иборат?
79. Ишлаб чиқаришни электрлаштириш нималардан иборат?
80. АСМ инфратузилмасининг турлари ва моҳияти.
81. Турли мулкчилик шаклларидаги корхоналарда маданий-маиший хизмат қандай амалга оширилади?
82. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолияти қандай таҳлил этилади?
83. Қишлоқ хўжалигида моддий-техника базаси деб нимага айтилади?
84. Корхоналарда меҳнатни ташкил этиш қандай амалга оширилади?
85. Қишлоқда маданий-маиший хизмат кўрсатишда кадрлар тайёрлаш

қандай амалга оширилади?

86. АСМ соҳалари қандай ташкил этилади?

87. Электр энергиядан самарали фойдаланиш қандай амалга оширилади?

88. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари нималардан иборат?

89. Ўзбекистон Республикасида моддий-техника таъминоти қандай амалга оширилган?

90. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолияти қандай таҳлил этилади?

91. Турли мулкчилик шаклларидаги корхоналарда маданий-маиший хизмат қандай амалга оширилади?

92. АСМ инфратузилмасининг турлари ва моҳияти.

93. Ижтимоий инфратузилма моҳияти нима?

94. АСМ инфратузилмасининг турлари ва моҳияти.

95. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари нималардан иборат?

96. Қишлоқ хўжалигида моддий-техника базаси деб нимага айтилади?

97. Ишлаб чиқаришни электрлаштириш нималардан иборат?

98. Ўзбекистон Республикасида ижтимоий инфратузилманинг таркибий тузилмаси.

99. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида маҳсулотлар тайёрловчи (заготовкаи)нинг аҳамияти.

100. АСМда инфратузилма хусусиятларига кўра туркумлаштирилиши.

101. АСМда инфратузилманинг аҳамияти.

102. Ижтимоий инфратузилманинг вазифалари.

103. Маҳсулотларни реализация қилишнинг энг мақбул каналлари.

104. Бевосита алоқаларни ташкил этишнинг зарурий шартлари.

105. Ижтимоий турмушга таъсир ўтказувчи инфратузилманинг асосий жиҳатлари.

106. АСМда тайёрлов тизимининг ўзига хос хусусиятлари.

107. Ижтимоий инфратузилма тараққиётини бошқаришнинг асосий йўналишлари.

108. Маҳсулот ишлаб чиқарувчи ҳамда тайёрловчи ўртасидаги бевосита алоқаларни ташкил этишнинг афзалликлари.

109. АСМ транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари.

110. Ўзбекистон Республикасида моддий-техника таъминоти.

111. Қишлоқда маданий-маиший хизмат кўрсатишда кадрлар тайёрлаш қандай амалга оширилади?

112. АСМ инфратузилмасининг турлари ва моҳияти.

113. Соғлиқни сақлаш инфратузилмаси нима?

114. Ўзбекистон Республикасида транспортнинг аҳамияти.

115. АСМ ишлаб чиқаришининг ўзига хос хусусиятлари.

116. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари нималардан иборат?

*“Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанидан
тақдимотлар*

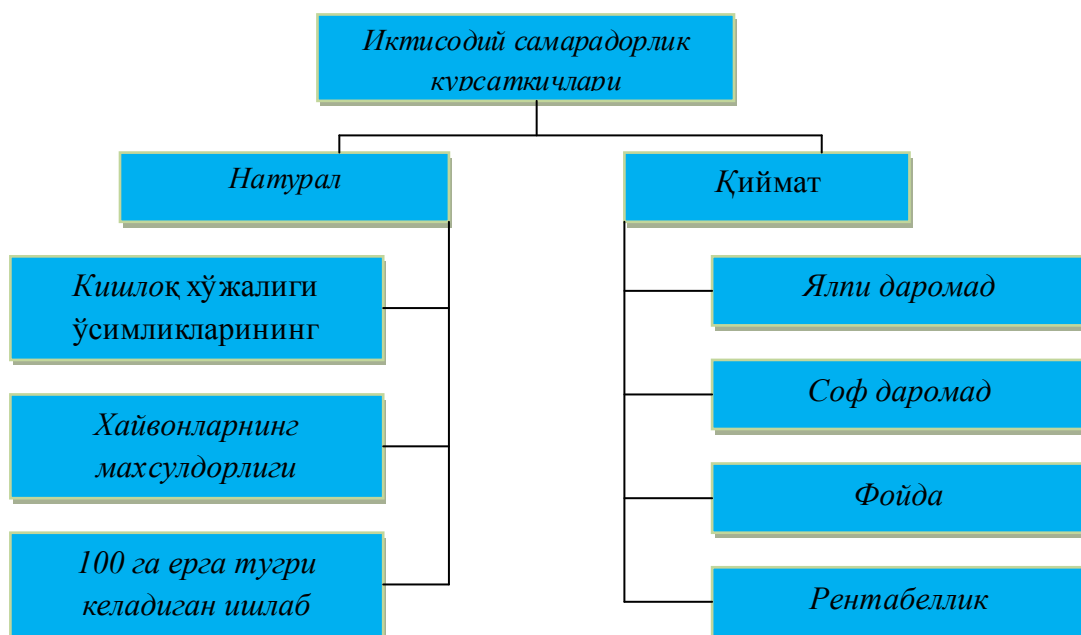
*1-мавзу: Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши
ва инфратузилма*

1 -слайд

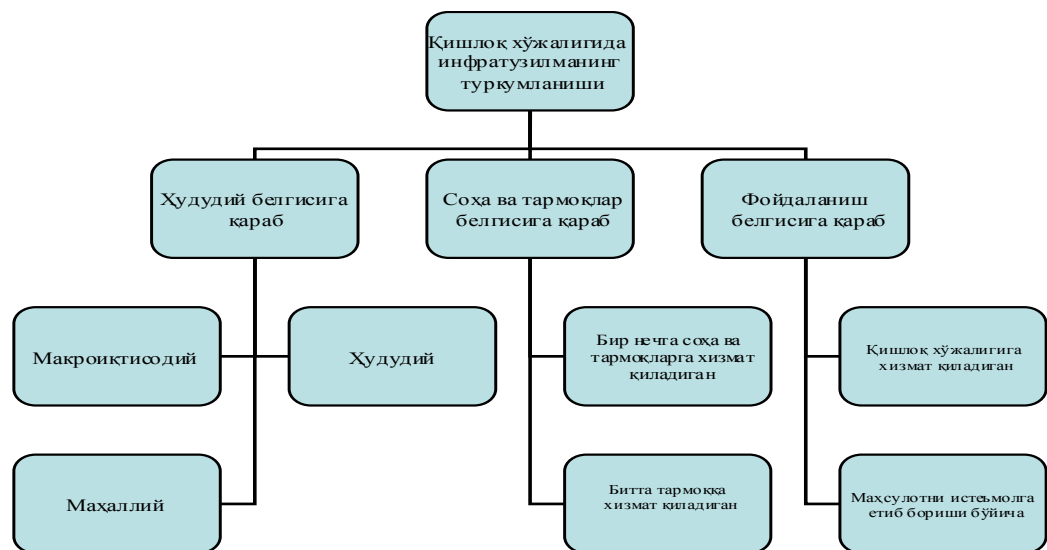
Инфратузилма бу

*ижтимоий ва иқтисодий ишлаб чиқариш
учун нормал шарт-шароитларни
таъминловчи тармоқ ва саноат
мажмуидир.*

2 – слайд

$$ЯД = ЯМ - Мс$$

2-мавзу: Инфратузилманинг моҳияти, тарқиб ва туркумланиши

АСМ тармоқларида ишлаб чиқариш самардорлигига таъсир этувчи омиллар

Иқтисодий самардорлик

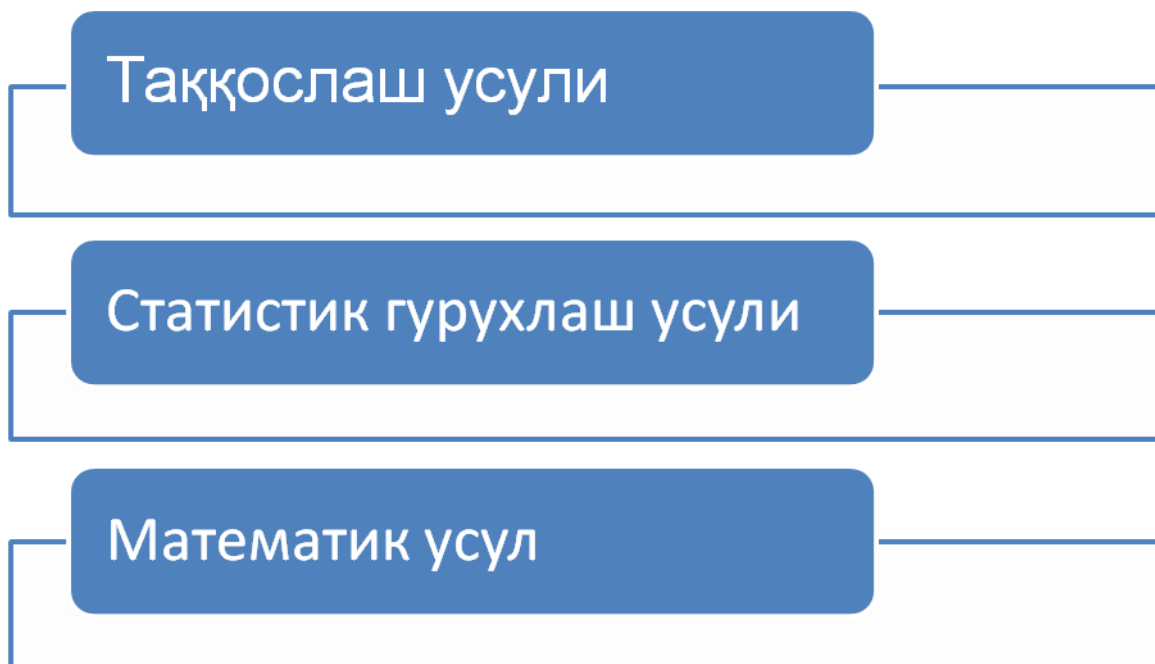
The formula for economic efficiency is presented within a green starburst shape:

$$Ku = \frac{K \text{ ёки } B}{Mu}$$

3-мавзу: Қишлоқ хўжалиги қорхоналари ва хизмат кўрсатувчи қорхоналар ўртасидаги алоқаларнинг ва ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлари

1 - слайд

Қорхоналарни бошқариш усуллари

2 - слайд

Таққослаш усулида

- ҳисобот кўрсаткичлари режада келтирилган маълумотлар билан таққосланади;
- ҳисобот йилида эришилган натижалар кўрсаткичи бу борадаги ижронинг ўтган йилги маълумотлари билан солиштирилади;
- ишлаб чиқариш йўналишида бир неча йил давомида ўзгаришлар динамикаси аниқланади;

Гуруҳларга ажратилган услуб

гуруҳлаш маълумотларини маълум белгиларга кўра, гуруҳларга бўлиш, демакдир. У статистик текширишининг муҳим усули ҳисобланади. Унинг ёрдамида хўжалик тармоқлари, ҳосилдорлик, маҳсулот ҳажми, чорва моллари, маҳсулдорлиги ва бошқалар аниқланади.

4-мавзу: АСМда моддий-техника таъминотининг ташқиллий ва иқтисодий омиллари

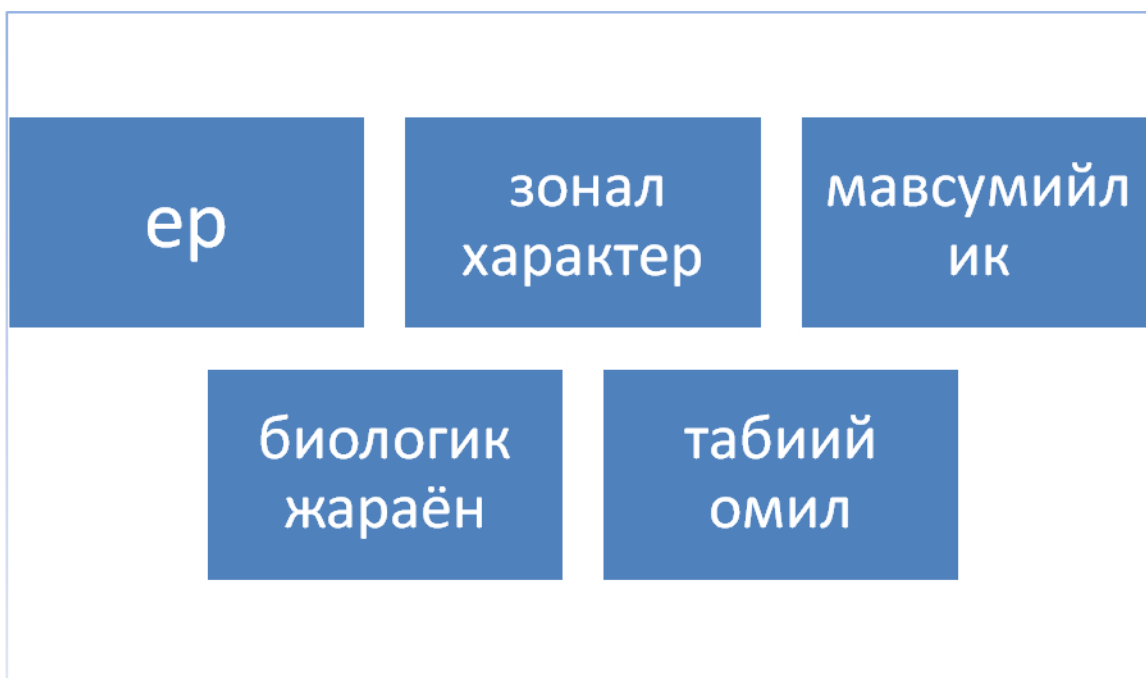
Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси

моддий бойлик ишлаб чиқариш шароитида бевосита банд бўлган меҳнат воситалари ва меҳнат буюмлари йиғиндиси тушинилади. Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси - фан техника янгиликларидан кенг кўламда фойдаланиладиган, электрлашган йирик машина ишлаб чиқаришидир.

Исроил технологияси бўйича томчилаб суғориш

*Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг
ташкилий омиллари*

5-мавзу: Электр энергиясидан фойдаланишни ташқил қилиш

***Қишлоқ хўжалигини электрлаштиришнинг
самарадорлигини аниқлаш кўрсаткичлари***

- ер майдони ва шудгор қилинган ерларда: натурал ва пул ҳисобида экинлар бўйича деҳқончилик маҳсулотлари етиштириш;
- ҳайвонлар тури бўйича уларнинг сони натурал ва пул ҳисобида чорвачилик маҳсулотларини етиштириш;
- соҳалар ва жараёнлар бўйича электр двигателлари, электр аппаратлари, қурилмалар сони ва қуввати, электрлаштириш

Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш жараёнини электрлаштириш

Деҳқончиликда электр энергиясидан фойдаланиш харажатларни 20 фоизга қисқартиради

Чорвачиликда электр энергиясидан фойдаланиш меҳнат сарфини кескин камайтирашга олиб келади.

Суғориш ишларини автоматлаштириш чорва моллари маҳсулдорлигини 10-15 % га оширади

Ем-хашакни молга бериш олдидан таёрлаш ишларида электр энергиясидан фойдаланиш меҳнат сарфини 75-90 % га камайтиради

1 ц. сут қўлда соғилганда 4,4 киши-соат сарфлангани ҳолда, соғиш апарати ёрдамида соғилганда 2,5 киши-соат, соғиш залида соғилганда эса 1,8 киши-соат сарфланади.

Ғаллачиликда электр энергиясидан фойдаланиш меҳнат унумдорлигини 3-4 марта оширади. Ғаллани тозалашда «ОС-1», «ОС-3», «ОБ-10» маркали ғалла тозалаш механизмларидан фойдаланиш меҳнат сарфини 20-25 %, маҳсулот таннархини эса 15-35 % камайтиради. Ғаллани қуритишда меҳнат сарфи 30-40 % га, таннархи эса 20-35 %га камаяди.

6-мавзу: АСМда транспорт хизматини ташқил Қилиш

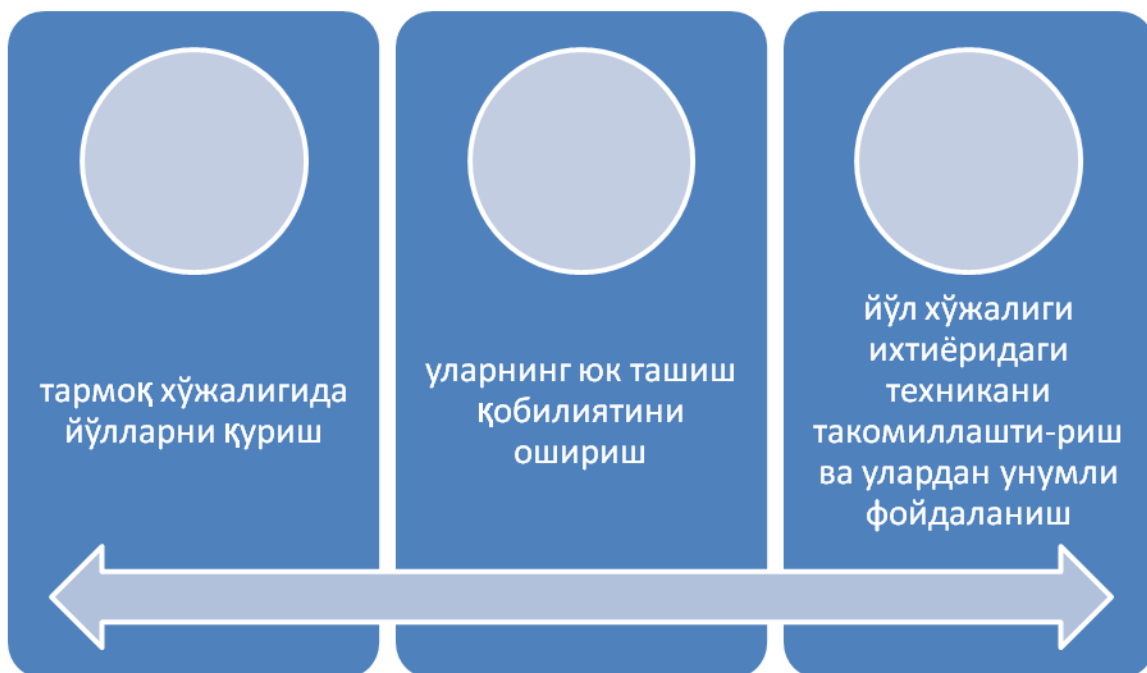
1 –слайд

2 – слайд

1. Транспорт янги маҳсулот яратмайди, балқи ишлаб чиқарилган маҳсулотни истеъмолчига етқзади, ишлаб чиқариш билан истеъмол ўртасидаги алоқани таъминлайди. Иш қучи, меҳнат қуроллари ва меҳнат буюмларини бир жойдан иқкинчи жойга қўчириб, жами истеъмол маҳсулоти қўламига таъсир қўрсатади. Транспорт воситаларидан фойдаланиш маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни реализация қилиш учун сарфланадиган вақтни қисқартиради, меҳнат унумдорлигини оширади, маҳсулот таннарҳини пасайтиради.

Транспорт воситаларидан унумли фойдаланиш бу

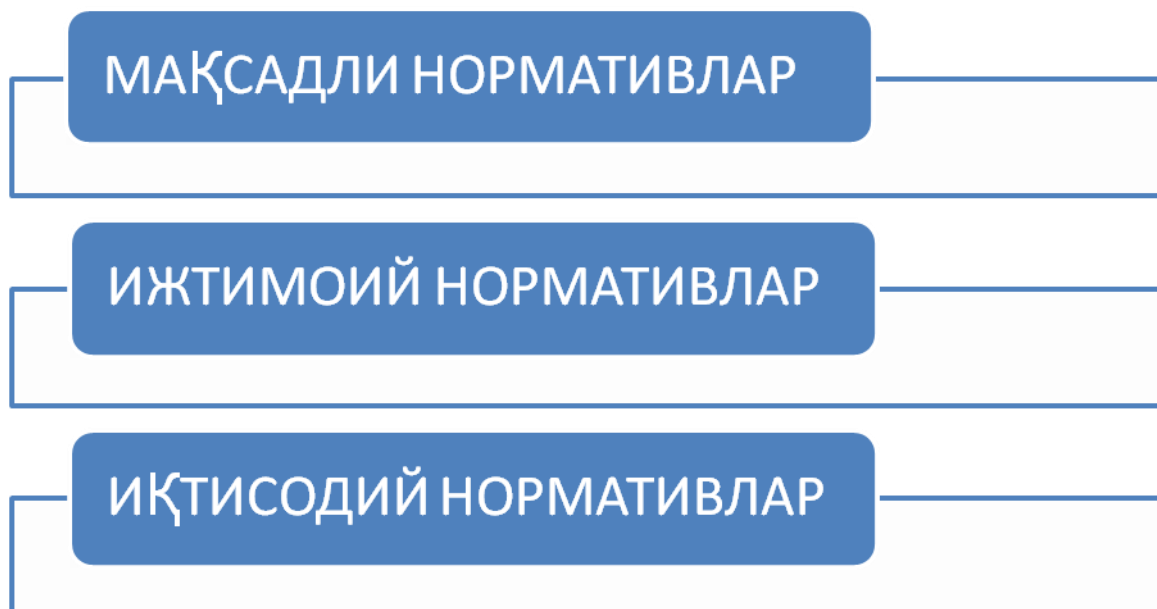

7-мавзу: Ижтимоий инфратузилманинг мазмуни ва тушунчаси

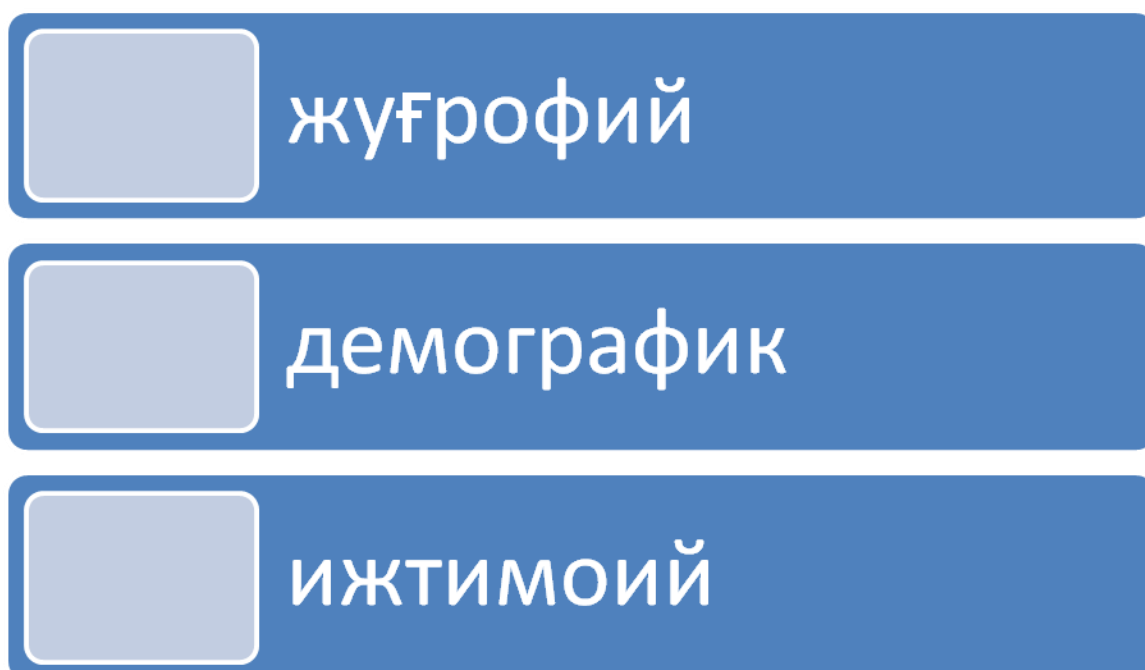
Ижтимоий инфратузилманинг асосий жиҳатлари

- ишлаб чиқарувчи кучларни оқилона жойлаштириш;
- аҳоли меҳнат фаоллиги кўламини кенгайтириш;
- меҳнат ресурслари сафарбарлигини тартибга солиш;
- бўш вақт фондини бойитиш ва ундан фойдаланиш шарт-шароитларини яхшилаш учун имконият яратиш;

ИЖТИМОЙ НОРМАТИВЛАР ТИЗИМИ

ИЖТИМОЙ НОРМАТИВЛАРГА ТАЪСИР ЭТУВЧИ ОМИЛЛАР

8-мавзу: Қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишни ривожлантириш

1 -слайд

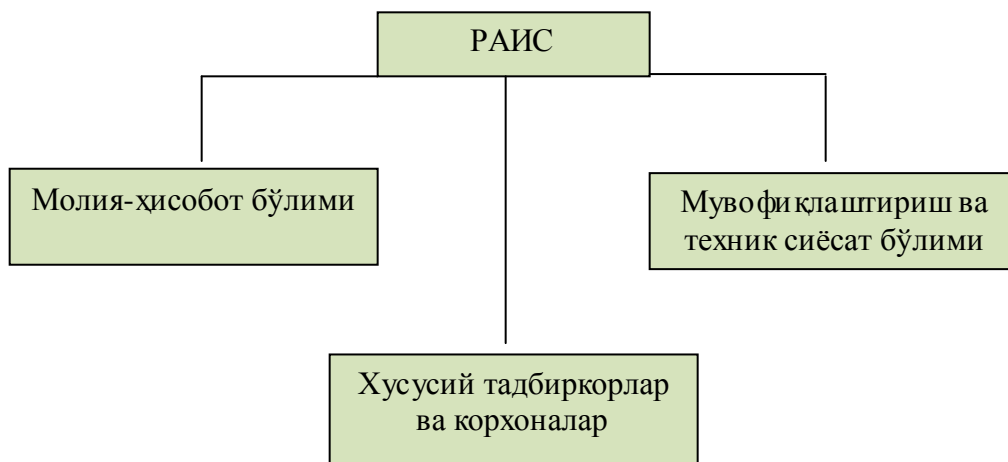
Маданий-маиший хизмат кўрсатиш турлари

2 – слайд

Маиший хизмат кўрсатиш уюшмалари Давлат мулк кўмитаси, вилоятлар ва шаҳар савдо, аҳолига маиший хизмат кўрсатиш ва халқ истеъмоли ишлаб чиқарувчилари депортаменти, инвестиция бошқармалари, «Бизнес-фонд», Товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси, тижорат банклари томонидан қўллаб турилиши қарорларда белгилаб ўтилган.

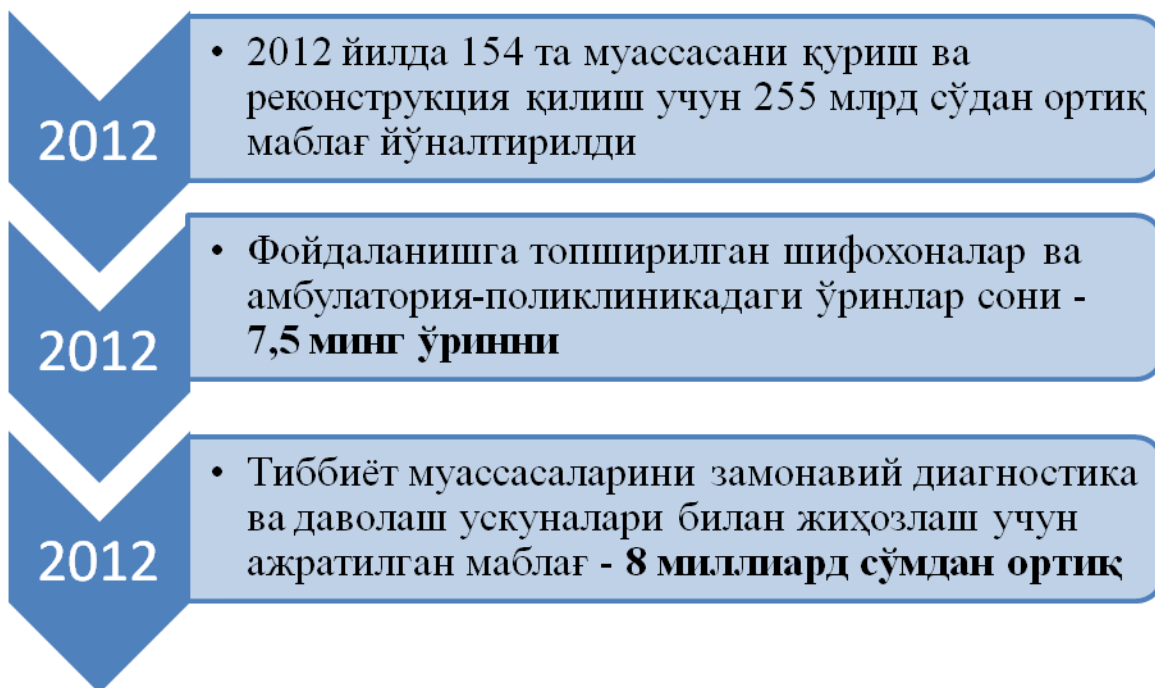
Маиший хизмат кўрсатиш уюшмаси

9-мавзу: Соғлиқни сақлашни ташқил қилиш

СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИДАГИ ИСЛОҲОТЛАР

2011 йилда Республика нейрохирургия илмий маркази, Республика жарроҳлик маркази ҳузуридаги кардиохирургия бўлими, Гематология ва қон қуйиш институтининг янги бўлими каби йирик соғлиқни сақлаш объектларини фойдаланишга топшириш ва энг замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозлаш ишлари давом эттирилади. Нукус, Андижон, Гулистон ва

*Концентрация – бу
арзон ва йириқ партиядаги
маҳсулот ишлаб чиқаришдир*

Тайёрлов тизимининг аҳамияти деҳқон ва фермер хўжаликлари тармоқланиши билан ошиб боради. Шу жиҳатдан бу тизим замонавий, ишлаб чиқаришни ташкил қилишнинг янги, прогрессив шакллари томонидан қўйилаётган келажақдаги талабларга ҳам жавоб бериши жуда муҳим. Замонавий шароитларда бундай талабларнинг кучайиши агросаноат кооперацияси (ҳамкорлиги) жараёни ишлаб чиқаришни янги ташқилий шакли сифатида намоён бўлиши билан боғлиқ ҳолда кузатилмоқда.

ТАЙЁРЛОВ ТИЗИМИНИНГ АФЗАЛЛИКЛАРИ

тайёрлов жараёнидаги тиғизликни камайтиради, транспортга эҳтиёжни пасайтиради маҳсулотнинг оқилона ишлатилишини таъминлайди, пировард натижада хомашё ва истеъмол фондлари ҳажмини оширади

агросаноат интеграцияси, қишлоқ хўжалиги корхоналарининг бевосита ўзида қайта ишлаш қуваатлари ривож баъзи турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини нафақат натурал холида, балки қайта ишланган кўринишда ҳам сотиш масалаларини ҳал этади.

Бевосита алоқаларнинг иқтисодий моҳияти шунда кўринадикки, улар маҳсулот сотишининг катта кафолатини яратиш билан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари харид нархига киритилган барча потенциал имкониятларни юзага чиқаришининг ҳолисона белгилари ҳисобланади, шу тариқа ишлаб чиқариш унумдорлиги ошишининг энг муҳим омили сифатида иштирок этади.

ГЛОССАРИЙ

Агросаноат мажмуасини истеъмолчиларнинг талабини қондириш имкониятига эга бўлган махсулотларни ишлаб чиқариш мақсадида иқтисодийнинг айрим ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, қайта ишлаш ҳамда сотиш билан шуғулланувчи соҳаларнинг иқтисодий уйғунлашуви ташкил этади.

Айланма восита (ўзгарувчи восита) – қишлоқ хўжалик махсулотларини ишлаб чиқариш ишларини бажариш, хизматлар кўрсатиш жараёнида бир марта марта қатнашиб, ўз қийматини уларга тўлиқ ўтказадиган воситадир.

Асосий восита (доимий капитал) – қишлоқ хўжалик субъекти фаолиятида узоқ йиллар мобайнида фойдаланиб, ўз қийматини ишлаб чиқариладиган махсулотларга, ишларга, хизматларга астафсекин ўтказиб берадиган воситадир.

Асосий капиталга инвестиция (капитал қуйилма) – асосий воситаларни барпо этиш ва такрор ишлаб чиқариш билан боғлиқ сарфлар.

Давлат буюртмаси – давлат эҳтиёжини қондириш имкониятига эга бўлган махсулот миқдори.

Давлат ер кадастри – ернинг таркиби, хўжалик, ҳуқуқий режими, уларнинг тоифалари, сифат кўрсаткичлари ва қиймати (бахоси), ер участкаларининг манзили ва ўлчамлари, уларнинг ер эгалиги, ундан фойдаланувчиларга, ижарачиларга, тўғри тақсимлаш тўғрисида зарур, ишончли маълумотлар ва ҳужжатлар йиғиндиси.

Давр харажати – қишлоқ хўжалик субъектини бошқариш билан боғлиқ бўлган харажатлар йиғиндиси.

Дехқон хўжалиги - оила аъзоларининг шахсий меҳнати асосида, мерос қилиб қолдириладиган умрбод эгалик қилиш учун оила бошлиғига берилган томорқа ер участкасида қишлоқ хўжалиги махсулотлари етиштириб реализация қиладиган юридик шахс мақомига эга бўлган ёхуд эга бўлмаган оилавий майда товар хўжалигидир.

Ер участка ижараси – давлат мулки ҳисобланган ер участкаларини ҳуқуқий ва меъёрий ҳужжатлар асосида ердан фойдаланувчиларга ҳақ тўлаш эвазига маълум муддатга ҳамда умрбод мерос қолдириш ҳуқуқи билан бериш.

Ердан фойдаланиш коэффициентини - қишлоқ хўжалик корхонасида йил мобайнида ҳақиқатда фойдаланилган ер майдонини фойдаланиш мумкин бўлган ер майдонига нисбатидир.

Ерлардан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини барча омилларидан тадбиркорлик билан фойдаланиш натижасида ҳар бир гектар ердан олинган соф фойда муммасини ифодалайди.

Ер мониторинги – ер фонди, ундан фойдаланувчилар, уларнинг таркибидаги ўзгаришларни ўз вақтида аниқлаш, ерларнинг сифати, қийматини баҳолаш, барча салбий жараёнларни олдини олиш, уларнинг

оқибатларини тугатиш, ер фондидан фойдаланиш даражасини аниқлаш билан боғлиқ бўлган чора-тадбирлар мажмуи.

Жонлаштириш – табиий ва иқтисодий шароитларни эътиборга олган холда қишлоқ хўжалик субъектларида у ёки бу махсулотларни ишлаб чиқариш.

Ижтимоий инвестиция – инсон салохиятини, малакасини, тажрибасини оширишга ҳамда номоддий неъматларни ривожлантиришга сарфланадиган маблағлар.

Иқтисодий қонун – иқтисодий жараёнларнинг мазмун, мохиятини ҳамда турли томонларини акс эттирувчи, муҳим, инсон таъсирисиз доимо такрорланадиган, узвий иқтисодий заруриятни тақоза этувчи муносабатлар.

Инвестиция – қишлоқ хўжалик субъектини барча омилларини ривожланишига сарфланадиган маблағ.

Инвестициянинг иқтисодий самарадорлиги – бир вақтда инвестиция қилинган маблағ эвазига олинган соф фойда.

Инвестициянинг қопланиш муддати – инвестиция қилинаётган маблағнинг шуни эвазига олинган соф фойда суммасига нисбати билан хисобланади.

Инновацион инвестиция – техника ва технолигияларнинг янги навларини яратиш ва ўзлаштириш билан боғлиқ бўлган маблағ сарфи.

Интенсив йўл (усул) – фан-техника ютуқларини, илғор технолигияларни жорий этиш учун кўшимча меҳнат, маблағ сарфлаб, инвестицияларни жалб этиш махсулот ишлаб чиқариш хажмин, унинг сифатини яхшилаш, бажариладиган ишлар ва кўрсатиладиган хизматлар кўламини кенгайтиришдир.

Ихтисослаштириш – табиий, иқтисодий шароитларни ҳамда талабни эътиборга олган холда қишлоқ хўжалик субъектларини бир ёки икки турдаги махсулот етиштиришга мослаштириш.

Ишлаб чиқриш харажатлари - махсулот ишлаб чиқриш билан боғлиқ бўлган меҳнат, маблағ, материал, харажатлар йиғиндиси.

Ишнинг механизациялашганлиги – қишлоқ хўжалигида махсулот ишлаб чиқариш, хизмат кўрсатиш, иш бажариш жараёнида бажариладиган ишларни машина ва механизмлар ёрдамида бажарилганлиги.

Махсулотнинг ишлаб чиқариш таннари – етиштирилган бир бирликдаги махсулотга сарфланган ишлаб чиқриш харажатларининг суммаси.

Меҳнат ресурси – қонунларда белгиланган ёшга эга бўлиб қишлоқ хўжалик субъекти худудида яшаб, меҳнат қобилиятига эга бўлган инсон.

Меҳнат унумдорлиги - меҳнат қилиш қобилиятига эга бўлган инсоннинг маълум бир вақт ичида бажарадиган ишининг, кўрсатадиган хизматининг, ишлаб чиқарадиган махсулотининг миқдори (қиймати).

Меҳнатнинг фонд билан қуролланганлиги – қишлоқ хўжалик субъектининг бир бирликдаги меҳнат ресурсига тўғри келадиган энергетик ресурслар қуввати миқдори.

Молиявий харажатлар – солиқлар, тўловлар ва бошқа молиявий харажатлар суммаси.

Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш – давлат мулкига асосланган давлат корхоналари ва ташкилотларини нодавлат мулкчилигига асосланган ширкатларга, фермер ва ижара корхоналарига ҳамда давлатга қаришли мулк бўлмайдиган бошқа субъектларга айлантиришдир.

Пул даромади – қишлоқ хўжалик махсулотларини сотиш, иш бажариш ва хизмат кўрсатиш оқибатида олинган пул тушумларидир.

Пул тушумлари оқими – тайёр махсулотларни сотиш, иш бажариш ва хизмат кўрсатиш натижасида ойлар, чораклар бўйича тушадиган пуллар суммаси.

Реал инвестиция – моддийлашган асосий ва айланма восита (капитал) барпо этишга сарфланган маблағ.

Соф капитал қуйилма – маблағ сарфлаш натижасида ишга туширилган объектнинг ёки асосий капиталнинг қиймати.

Соф фойда - барча пул тушумларидан ишлаб чиқариш, давр, молиявий ва фавқулодда харажатларни чегиргандан сўнгги сумма.

Суғориладиган ерлар – қишлоқ хўжалигида фойдаланиш ва суғориш учун яроқли бўлган, сув ресурслари шу ерни суғорилишини таъминлай оладиган суғориш манбаи билан боғланган ерлардир.

Тадбиркорлик – мулкчилик субъектларининг амалдаги қонунлар доирасида ташаббускорлик билан тайёр махсулотларни ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш натижасида даромад ҳамда фойда олишга қаратилган фаолиятидир.

Тайёр махсулот - қишлоқ хўжалик субъектларида ишлаб чиқарилиб, сотишга, айирбошлашга мўлжаллаган махсулотлар.

Товар махсулоти - қишлоқ хўжалик субъектлари томонидан истеъмол талабни қондириш имкониятига эга бўлган махсулот.

Тупроқнинг унумдорлиги – тупроқ таркибида мавжуд бўлган турли хилдаги микро ва макро элементларнинг махсулот етиштириш мақсадида амалга ошириладиган агро-техник ҳамда технологик тадбир ёрдамида махсулот етиштириб бериш қобилиятидир.

Ўсимликчилик ялпи махсулоти - қсимликларга ишлов бериш, парвариш қилиш натижасида етиштирилган махсулот миқдори.

Фермер хўжалиги – ўзига узоқ (30 йилдан 50 йилгача) муддатга ижарага берилган ер участкаларидан фойдаланган холда товар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши билан шуғулланувчи юридик шахс ҳуқуқига эга бўлган мустақил хўжалик юритувчи субъектдир.

Фойдалиликни қишлоқ хўжалик субъектлари томонидан сарфланган барча харажатлар эвазига олинган соф фойда суммасини ифодалайди.

Фонд билан таъминланиш – қишлоқ хўжалик субъектларининг бир бирликдаги ер майдонига тўғри келадиган фондлар қиймати.

Хусусийлаштириш – давлат мулкчилигига асосланган давлат акциядорлик жамиятларининг акцияларини амалдаги қонун талаблари асосида сотиб олиш нодавлат мулкига айлантришдир.

Чорвачилик ялпи махсулоти - чорва хайвонларини парвариш этиш, боқиш натижасида етиштирилган махсулот миқдори.

Ширкат хўжалиги - қишлоқ хўжалик товарлари ишлаб чиқариш ва хизмат кўрсатиш мақсадида фуқароларнинг пойчиликка асосан оилавий пудрат асосида уюшиб, эркаин, мустақил фаолият кўрсатадиган, юридик шахс мақомига эга бўлган хўжалик юритиш субъектидир.

Экинлар хосилдорлиги - тадбиркорлик билан амалга ошириладиган барча ирригацион, мелиоратив, агро-техник, технологик ҳамда иқтисодий тадбирлар натижасида маълум бир ер майдонидан етиштириб олиган махсулот миқдори.

Экстенсив йўл (усул) – меҳнат ва маблағ сарфлаб, мавжуд воситалардан фойдаланиб ишлаб чиқариш кўламини кенгайтириш эвазига махсулот ишлаб чиқариш хажмини кўпайтиришдир.

Ялпи капитал қуйилма – асосий капиталга сарфланган асосий жами маблағ.

Қишлоқ хўжалик ерлари – қишлоқ хўжалик субъектларига турли хилдаги тайёр махсулотларни, ишлаб чиқариш мақсадида маълум муддат давомида фойдаланиш учун берилган хайдаланиладиган ерлар, яйловлар, пичанзорлар, кўп йиллик дарахтлар майдони йиғиндиси.

Қишлоқ хўжалиги ялпи махсулотининг ҳақиқий қиймати – бозор иқтисодиёти субъектлари томонидан бир календар йил давомида ишлаб чиқарилган махсулотлар, бажарилган ишлар ва кўрсатилган хизматларнинг ҳақиқий баҳолардаги қиймати.

Қишлоқ хўжалигининг ялпи махсулоти – бозор иқтисоди субъектлари томонидан бир календар йил давомида ишлаб чиқарилган махсулот миқдори.

“Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанидан мустақил таълим мавзулари

1. “Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанининг предмети ва усуллари.
2. Агросаноат мажмуасида инфратузилманинг туркумланиши.
3. Иқтисодиётни модернизация қилиш шароитида корхоналарнинг ҳуқуқий-иқтисодий имкониятлари.
4. Хизмат кўрсатиш ва сервис соҳаси.
5. Қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатлари .
6. Қишлоқ хўжалиги субъектларига банк хизматини ташкил этиш.
7. Ижтимоий соҳани ривожлантириш.
8. Иқтисодиётнинг рақобатбардошлигини оширишга қаратилган комплекс дастурнинг моҳияти.
9. Қишлоқ жойларда замонавий хусусий уй-жойларни қуриш бўйича амалга ошириб келинаётган дастурни жадаллаштириш.

10. Қишлоқ жойларда аҳолига маданий маиший хизмат кўрсатишни ташкил этиш.
11. Таълим соҳасини ривожлантириш бўйича олиб борилган тизимли ишлар.
12. Янги иш ўринларини ташкил этиш орқали аҳоли бандлигини таъминлашнинг устивор йўналишлари.
13. Транспорт ва муҳандислик-коммуникация инфратузилмасини ривожлантириш йўналишлари.

ТАЪМИНОТ

Асосий адабиётлар:

1. Ўзбекистон республикаси Президенти И.А.Каримонинг 2012 йилда мамлакатимизни ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш яқунлар ва 2013 йилга мўлжалланган иқтисодий дастурнинг энг муҳим устивор йўналишларига бағишланган Вазирлар Маҳкамасининг мажлисидаги маърузаси. “Халқ сўзи” 19 январ 2013 йил
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Қарори “Ўзбекистон Республикаси давлат мустақиллигининг йигирма йиллигини нишонлашга тайёргарлик кўриш ва уни ўтказиш тўғрисида”. “Халқ сўзи” 2011 йил 7 апрель, № 68 (5235).
3. Каримов И.А. Мамлакатда демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва фуқаролик жамиятини ривожлантириш Концепцияси. Президент И.А.Каримовнинг 2010 йил 12 ноябрдаги Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлиси Қонунчилик Палатаси ва Сенатининг қўшма мажлисидаги маърузаси. //Халқ сўзи, 2010 йил 13 ноябр.
4. Каримов И.А. асосий вазифамиз – Ватанимиз тараққиёти ва халқимиз фаровонлигини янада юксалтиришдир. Т.: “Ўзбекистон”, 2010.
5. Каримов И.А. Бизнинг йўлимиз - демократик ислохотларни янада чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. Президент Ислом Каримовнинг Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 19 йиллигига бағишланган тантанали маросимидаги маърузаси. // Халқ сўзи. 2011 йил 8 декабр.
6. Каримов И.А. Жаҳон молиявий-иқтисодий инқирози, Ўзбекистон шароитида уни бартараф этишнинг йўллари ва чоралари / И.А.Каримов. – Т: Ўзбекистон, 2009
7. Салимов Б.Т., Ўроқов Н. Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти. – Т.: ТДИУ, 2004-112 бет
8. Салимов Б.Т., Ҳамдамов ва бошқалар Дехқон ва фермер хўжаликлари иқтисодиёти.- Т.: ТДИУ, 2004-176 бет.

Қўшимча адабиётлар:

1. Рахимова М. Минтақа ва маҳаллий хўжалик иқтисодиёти.-Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси. 2004 й.
2. Тухлиев Н. Ўзбекистон иқтисодиёти. – Т. Ўзбекистон. 2002 й.
3. Додобоев А. Ўзбекистон миллий иқтисодиёти. Фарғона 2004й.
4. Ишмухаммедов А. Ўзбекистон миллий иқтисодиёти.-Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси. 2004 й.
5. Йўлдошев З. Миллий иқтисодиёт.-Т: Молия институти. 2004.
6. Данилов Ю. Национальная экономика.-Т: Янги аср авлоди. 2003

1-мавзу: Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма

Кўриб чиқиладиган асосий саволлар:

1. Агросаноат мажмуаси соҳалари
2. АСМда ишлаб чиқаришнинг ўзига хос хусусиятлари
3. Қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлигининг асосий кўрсаткичлари

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: агросаноат мажмуаси, қишлоқ хўжалиги, инфратузилма, ялпи даромад, ялпи маҳсулот, соф даромад, ҳудудий АСМ, маҳсулот бўйича АСМ, аграр муносабатлар, ер муносабатлари, такрор ишлаб чиқариш, агросаноат интеграцияси, озиқ -овқат хавфсизлиги стратегияси, агросаноат мажмуаси соҳалари.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1.1. Бозор шароитида АСМнинг ривожланишида инфратузилманинг ўрнини кўрсатиш.

1.2. АСМнинг соҳаларини ўзаро бир-бири билан боғлиқлигини изоҳлаш.

1-савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда агросаноат мажмуаси ва унинг соҳалари ўртасидаги боғлиқлиги ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.1. Агросаноат мажмуаси тушунчасини изоҳлаб бера олади.

1.2. Агросаноат мажмуасининг соҳаларини ва уларнинг боғлиқлигини тушунтира олади.

1 савол баёни: Агросаноат мажмуи (АСМ) қишлоқ хўжалигининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, сақлаш, қайта ишлаш ва истеъмолчига етказиб беришда иштирок этадиган тармоқлари мажмуидан иборат.

АСМ умумий ҳолда тўрт соҳани ўз ичига олади: биринчи соҳа – қишлоқ хўжалиги корхоналарини; иккинчи соҳа – қишлоқ хўжалигига ишлаб чиқариш воситаларини етказиб берадиган саноат тармоқлари, шунингдек, ишлаб чиқариш, техника хизмати кўрсатиш билан банд бўлган тармоқларни; учинчи соҳа – қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини истеъмолчига етказиб беришни таъминлайдиган тармоқлар (қайта ишлаш, тайёрлаш, сақлаш, ташиб бериш, сотиш тармоқлари)ни;

тўртинчи соҳа – инфратузилма, яъни ишлаб чиқариш ва ишчилар фаолиятининг шарт-шароитларини таъминловчи хўжалик тармоқлари (йўл-

транспорт хўжалиги, алоқа, моддий- техника хизмати, маҳсулотни сақлаш тизими, омбор ва товар хўжалиги, моддий бўлмаган ишлаб чиқариш тармоқлари ва шунга ўхшаш тармоқлар)ни ўз ичига олади.

Инфратузилманинг ўзи 2 қисмдан:

а) ижтимоий инфратузилма – кишиларнинг ҳаёт фаолиятлари шароитини таъминловчи тураржой, маданий-маиший хизмат тармоқлари, савдо, умумий овқатланиш каби соҳалардан;

б) ишлаб чиқариш инфратузилмаси – йўллар, транспорт хўжалиги, алоқа, омборхона ва шунга ўхшашлардан иборат.

Агросаноат интеграцияси, яъни қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи корхоналар, маҳсулотни қайта ишловчи, истеъмолчига етказиб берувчи туташ тармоқларнинг ўзаро ҳамкорликдаги узвий боғлиқ ишлаб чиқаришини ривожлантириш АСМ вужудга келиши ва ривожланишининг асосий негизи ҳисобланади. Агросаноат мажмуи интеграция жараёнининг кўриниши ва шаклига кўра, 2га бўлинади:

1) тармоқ ёки маҳсулот бўйича АСМ;

2) ҳудудий АСМ.

Аграр сиёсатни аниқлашда, одатда, иқтисодий соҳа алоҳида ўрин тутади. Бунда унинг экология ва ижтимоий томонлари ҳисобга олинмайди.

Аграр сиёсатнинг бошқа бир қисми борки, уни иқтисодий соҳа билан ҳисобга олиб бўлмайди. Бу қишлоқ хўжалиги ҳудудлари ривожланишига тааллуқлидир. Масалан, қишлоқлардаги ишсизлик озик-овқат ишлаб чиқариши билан бевосита боғлиқ эмас. Иш билан бандлик даражасига саноат, хизмат кўрсатиш тармоқларини ривожлантириш йўли билан таъсир этиш мумкин.

Жаҳон амалиётида «**Озик-овқат хавфсизлиги**» иборасини қўллашга одатланилган. Бир гуруҳ олимлар бу иборанинг асосида фақат истеъмолни кўшиб ишлатишади. Уларнинг фикрича, озик-овқат хавфсизлиги - аҳолининг фаол ҳаёти учун қанча миқдорда озик-овқат талаб этилса, аҳолига шунча миқдорда озик-овқат таъминоти кафолатланиши назарда тутилади. Бинобарин, озик-овқат хавфсизлигига эришишда икки усул бор: биринчиси, импорт қилиш, иккинчиси ўзини-ўзи маҳсулот билан таъминлаш.

Озик-овқат қарамлиги, жамият ўз озик-овқат хавфсизлиги муаммосини ўзи мустақил равишда еча олмаса, вужудга келади. Бу ҳол қишлоқ хўжалиги, саноат, транспорт мажмуи тармоқларининг бузилишига сабаб бўлади. Шу билан бирга, давлат иқтисодиётнинг зарур бўлган импорт озик-овқат молларини сотиб олиш имкониятини йўқ қилади. Озик-овқат қарамлигига асосий сабаб давлатнинг ўз ишлаб чиқарувчиларига ёрдам бермаслиги ва миқдоридан кўп озик-овқат моллари импорти ошишидир. Озик-овқат мустақиллиги аҳолини белгиланган меъёردа озик-овқат билан таъминлаш учун энергия стратегик заҳиралари, ер майдони, қишлоқ хўжалиги машиналари, моддий ресурслар мавжудлигини англади.

Озиқ-овқат мустақиллигига АСМ мустақил равишда ишлаб чиқариш, сақлаш, қайта ишлаш ва аҳолини ҳар хил турдаги озиқ-овқат маҳсулотлари билан керакли миқдорда таъминлаши орқали эришилади.

Озиқ-овқат хавфсизлиги стратегияси қуйидагиларни ўз ичига олади:

АСМ меҳнат ресурсларига нисбатан протекционистик чораларни кўриш ва аҳоли ҳар хил қатламларининг давлат таъминотига эришиш; саноат, сақлаш, қайта ишлаш ва озиқ-овқатларни тарқатиш тизимида меҳнат ресурсларининг оптимал мувозанатини ушлаб туриш; АСМ тизимини энергия ва ресурс сақлаш технологиясига айлантириш; давлат режа тизими ишлаши ва АСМ фаолиятини таъминлаш.

2-савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда агросаноат мажмуасининг ўзига хос хусусиятлари ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.1. Агросаноат мажмуасининг ўзига хос хусусиятларини тушунтириб бера олади.

1.2. Аграр сиёсатнинг моҳиятини ёрита олади.

2 - савол баёни: 2010 йилда ЯММдаги саноатнинг улуши 24 фоизни, транспорт ва алоқанинг улуши тегишли равишда 7,7 ва 12,4 фоизни ташкил этди, хизматлар бўйича бу рақам 37 фоиздан 49 фоизга ўсди. Қишлоқ хўжалигининг улуши эса 30,1 фоиздан 17,5 фоизга тушди.

Шунга алоҳида эътибор қаратиш керакки, қишлоқ хўжалигининг ялпи ички маҳсулотдаги улуши камайиб бораётган бир шароитда ушбу соҳада маҳсулот етиштириш юқори суръатлар билан кўпаймоқда.

2010 йилда қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ишлаб чиқариш 2009 йилга нисбатан 6,8 фоизга, 2000 йилга нисбатан эса 1,8 баробар ошгани ҳам шундан далолат беради.

Қишлоқ хўжалигини ислоҳ қилиш, фермер хўжаликларига бириктирилган ер участкаларини оптималлаштириш, пахта ва ғалланинг харид нархларини ошириш бўйича амалга оширилаётган изчил ишлар натижасида иқтисодиётимизнинг аграр секторида таркибий сифат ўзгаришлари юз бермоқда.

Пахта ва ғалла каби стратегик муҳим қишлоқ хўжалиги экинлари билан бир қаторда, мева-сабзавотчилик, чорвачилик, паррандачилик ва балиқчилик соҳаларида ҳам ишлаб чиқариш ҳажми сезиларли даражада ўсди, қайта ишлаш тармоқлари ва ички бозорни сут, гўшт, картошка, сабзавот каби энг муҳим озиқ-овқат ҳамда бошқа қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари билан янада кўпроқ тўлдириш учун мустаҳкам хомашё базаси яратилмоқда.

Маҳсул ишлаб чиқилган кенг кўламли дастурни изчил амалга ошириш ҳисобидан ерларнинг мелиоратив ҳолати муттасил яхшиланмоқда. Фақат 2010 йилнинг ўзида ерларнинг мелиоратив ҳолатини яхшилашга қаратилган лойиҳаларни амалга ошириш учун 150 миллиард сўмдан ортиқ маблағ йўналтирилди ва бу 724 километрлик коллектор-дренаж тармоқлари, 208 та мелиоратив қудуқларни барпо этиш ва реконструкция қилиш, қарийб 14 минг

километрлик коллектор-дренаж тизимини таъмирлаш, қайта тиклаш ва 335 та замонавий мелиорация техникасини харид қилиш имконини берди.

Қашқадарё, Бухоро, Навоий, Сурхондарё, Сирдарё, Жиззах вилоятлари, шунингдек, Марказий Фарғона худуди ва Қорақалпоғистон Республикасида ирригация ҳамда мелиорация иншоотларини қайта тиклаш учун 2010 йилда халқаро молия институтларининг 62 миллион доллардан зиёд маблағлари жалб қилинди ва ўзлаштирилди.

Амалга оширилган ана шундай кенг миқёсдаги ишлар натижасида 260 минг гектар суғориладиган ернинг мелиоратив ҳолати яхшиланди ва бу қишлоқ хўжалиги экинлари ҳосилдорлигини, фермер ҳамда деҳқон хўжалиқларининг даромадини ошириш учун мустаҳкам замин бўлиб хизмат қилмоқда.

Агросаноат интеграциясининг моҳиятини фақат қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини саноатда қайта ишлашдан иборат, деб тушуниш керак эмас. Чунки ишлаб чиқарувчи кучларнинг ўсиши, ишлаб чиқариш кўламининг кенгайиши, табиийки, агросаноат интеграциясини тезлаштиради ва чуқурлаштиради. У ишлаб чиқариш алоқалари турли хил шаклларда вужудга келишининг тезлашиши ва ривожланишини тақозо этади. Қишлоқ хўжалигининг саноат ва халқ хўжалигининг бошқа тармоқлари билан иқтисодий боғлиқлиги ҳамда алоқаси ривожланиши объектив тарихий жараён бўлиб, тобора кучайиб боради. Ҳозирги кунда ривожланган мамлакатларда бу жараён вертикал интеграция, яъни агробизнес кўринишида амалга оширилмоқда.

АСМда кечаётган такрор ишлаб чиқариш жараёни, халқ хўжалигининг бошқа биронта тармоғида юзага келмайдиган, техника, иқтисод, биология ва экологиянинг бирлиги уларнинг мувофиқлашган ҳолда ривожланишини тақозо этиши билан тавсифланади. Шу билан бирга, АСМ такрор ишлаб чиқаришининг хусусиятлари кўп жиҳатдан унинг асосий бўғини бўлган қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши жараёни билан белгиланади. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш жараёни ўз маромига эга бўлиб, биологик жараёнлар, яъни ўсимликларнинг ва чорва молларининг ривожини, табиий-иқлим шароити билан боғлиқдир.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ўзига хос мароми, ўз навбатида, АСМнинг қайта ишловчи ва бошқа соҳа тармоқларини ривожлантиришга таъсир этади. Деҳқончиликдаги такрор ишлаб чиқаришнинг бир қанча хусусиятлари ишларнинг мавсумийлиги билан боғлиқдир. Унда ишлар йил давомида узлуксиз олиб борилмайди. Бу ҳол ходимларнинг иш билан бандлиги ва уларнинг меҳнатини сарфлашда меҳнатга ҳақ тўлаш ва зарур даражада даромад билан таъминлаш каби муаммоларни келтириб чиқаради. Бу муаммоларни ҳал этишда маҳсулотларни қайта ишлашни бевосита қишлоқ жойларнинг ўзида ташкил қилиш, турли майда саноат корхоналарини, ёрдамчи хўжалик тармоқларини ривожлантириш муҳим аҳамиятга эга. Бу тадбир иш билан бандликни

таъминлаш билан бир қаторда маҳсулот нобудгарчилигини камайтиради, унинг сифатини яхшилайти.

Қишлоқ хўжалигининг кўпгина тармоқларида, айниқса, деҳқончиликда меҳнат сарфи билан маҳсулот олиш ўртасида вақт жиҳатидан узилиш мавжуд, яъни маблағ деярли бутун йил давомида сарфланади, маҳсулот эса маълум даврдагина олинади. Шу муносабат билан меҳнатга ҳақ тўлашда, иш ҳақи ва моддий рағбатлантиришни ишнинг сифати, ишлаб чиқаришнинг пировард натижаси билан боғлашда ўзига хос муаммолар юзага келади. Бу муаммоларни бартараф этиш ёки юмшатишнинг турли шакллари мавжуд, хусусан кооперативлар, ижарачилар, фермер хўжаликларини ривожлантириш, шунингдек, давлат хўжалигида меҳнатни ташкил этиш ва унга ҳақ тўлашнинг илғор усуллари жорий этиш ва шу кабилар.

Қишлоқ хўжалигида такрор ишлаб чиқариш фондлари, кўпроқ уруғлик, озика, чорва моллари ва шунга ўхшашлар ҳисобидан ташкил этилмоқда. Бу такрор ишлаб чиқариш маромининг навбатдаги босқичига кенг миқёсли таъсир этиб, уни капиталталаб тармоққа айланттирди, ишлаб чиқариш потинциалини кенгайттирди ва меҳнат унумдорлиги суръатларини ўсттирди. Айни вақтда қишлоқ хўжалиги нисбатан майда капиталлар қўйиладиган соҳа бўлиб қолди.

Ишлаб чиқариш ва капиталнинг тўпланиш даражаси жиҳатидан қишлоқ хўжалиги саноатдан орқада қолмоқда. Бунга аввало, қишлоқ хўжалигининг ўзига хос хусусияти туфайли корхоналарнинг мақбул миқёси анча кичиклиги сабаб бўлмоқда, ҳолбуки кўпингина мамлакатларда йирик корхоналар билан бир қаторда кўп сонли деҳқон-фермер хўжаликлари сақланиб келмоқда. Улар асосан фермер ва унинг оила аъзолари кучи билан юритилади. Бироқ, хўжалик мавқеи йирик фермерлар қўлида.

Қишлоқ хўжалигида ҳам халқ хўжалигининг бошқа тармоқларида амал қиладиган умумий иқтисодий қонунлар амал қилади. Лекин уларда тармоқнинг алоҳида хусусиятлари ҳисобга олинган. Қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг ўзига хос хусусияти шундаки, бунда асосий ишлаб чиқариш воситаси ер ҳисобланади. Бошқа ишлаб чиқариш воситаларига солиштирилса, ер эскирмайди, балки тўғри фойдаланилса, унинг сифати яхшиланиб боради.

Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш воситалари сифатида тирик идораизмлар, яъни хайвонлар ва ўсимликлар қатнашади. Улар эса биологик қонуниятлар асосида ривожланади. Демак, такрор ишлаб чиқаришнинг иқтисодий жараёни тирик идораизмларнинг табиий ривожланиш жараёни билан узвий боғлиқ. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш жараёни йирик майдонларда амалга оширилади ва турли иқлим зоналари бўйича ёйилган. Пировард натижалар қўлланилган ресурслар миқдори ва сифатини эмас, балки кўпинча ишлаб чиқариш амалга ошириладиган аниқ шароитларга боғлиқ бўлиб қолади.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ҳудудий жойлашуви ишлаб чиқарилган маҳсулот (буғдой, кртошка, қанд лавлаги, суг, гўшт ва ҳоказо)ни

ҳам, техника ва моддий ресурслар (ёқилғи, иссиқлик-мойлаш материаллари, минерал ўғитлар)ни ҳам ташишни қийинлаштиради.

Қишлоқ хўжалигининг энг муҳим хусусиятларидан бири шундаки, унда яратилган маҳсулот кейинчалик ишлаб чиқариш жараёнида иштирок этади. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш воситаси сифатида уруғлар ва экиш материаллари (буғдой, картошка ва ҳоказо), ем-хашак ҳамда ҳайвонлар подасини қайта тиклаш ва кенгайтириш учун поданинг катта қисми кўлланилади. Буларнинг барчаси иншоотлар ва ишлаб чиқариш вазифасидаги объектлар (молхона), ем-хашак, уруғ ва экиш материаллари омборлари ва ҳоказоларни куриш учун қўшимча моддий ресурсларни талаб қилади.

Қишлоқ хўжалигининг энг муҳим хусусияти – ерда иш даври маҳсулот ишлаб чиқариш даври билан бир-бирига мос келмаслигидир. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш даври инсон меҳнати остида амалга ошириладиган жараёни (ерни ҳайдаш, ишлов бериш, экиш, ўсимликларни парваришлаш, ҳосилни йиғиб олиш ва ҳоказо) вақтлари ва табиий омилларнинг бевосита таъсири остида амалга ошадиган (ўсимликларнинг униши, ўсиши, ҳосилга кириши ва ҳоказо) вақт тўпламидан иборат.

Ишлаб чиқариш даври ва иш даврининг мос келмаслиги қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг мавсумийлигини асослайди. Мавсумийлик ишлаб чиқаришни ташкил этиш, техника, меҳнат ресурсларидан самарали фойдаланиш ва охир-оқибатда бутун тармоқ самарадорлигига сезиларли таъсир кўрсатади.

Қишлоқ хўжалигида меҳнат тақсимоти, унинг тақозосига кўра, ишлаб чиқаришни ихтисослаштириш халқ хўжалигининг бошқа тармоқлари, хусусан, саноатдагига нисбатан бошқача тарзда юз беради. Ер, меҳнат ва моддий ресурслардан оқилона фойдаланиш мақсадида бу ерда ўсимликшунослик тармоғини чорвачилик тармоғи билан ҳамда ёрдамчи ишлаб чиқариш ва хунармандчиликни ривожлантиришнинг оқилона мувофиқлигига эришиш лозим. Ижтимоий меҳнат тақсимотини такомиллаштиришда алоҳида ҳудудларнинг ўзига хос шароитларини ҳисобга олиш зарур.

Қишлоқ хўжалигининг энг асосий хусусиятларидан бири, шубҳасиз, техникадан фойдаланиш даражаси ва шароити ҳисобланади. Одатда, ишлаб чиқариш воситалари (машиналар, комбайнлар, қишлоқ хўжалиги техникаси) ҳаракат қилиши, меҳнат предметлари эса (ўсимликлар) бир жойда туришидан келиб чиқиб, қишлоқ хўжалигининг техник таъминланганлиги саноат тармоғидагидан кескин фарқ қилади. Саноат тармоғигига нисбатан энергетик ресурсларга бўлган умумий эҳтиёж бу соҳада жуда юқори. Қишлоқ хўжалигининг ҳудудий тарқоқлиги ва мавсумий характердалиги техника ва асосий ишлаб чиқариш воситаларига бўлган эҳтиёжни оширади.

Қишлоқ хўжалигининг ўсимликчилик ва чорвачилик тармоқларида меҳнат жараёнини ташкил қилиш турлича амалга оширилади. Бу ерда ижрочи саноатдаги каби доимий иш ўрнига эга бўлмайди. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш жараёнида йил фасли ва ўсимликнинг ўзига хос

хусусиятларига қараб дала ишчиси ва механизаторлар турли хил ишларни бажаришади. Механизатор барча машина ва агрегатларда ишлай олиши керак, деҳқон эса уруғлар ва экиш материалларини тайёрлаш, ўсимликларни парвариш қилиш, тайёрлаш, ҳосилни йиғиб олиш жараёнидаги барча ишларни бажара олиши лозим. Бунда ишнинг тури ҳар куни эмас, балки шароитдан келиб чиқиб, муайян бир иш куни давомида ўзгариши ҳам мумкин.

Қишлоқ хўжалигининг саноат тармоқларидан ажралиб турувчи бу каби хусусиятлари моддий-техника базасини шакллантириш, ишлаб чиқаришни ташкил этиш ва бошқариш, ишлаб чиқариш ресурсларидан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлигини аниқлашда ҳисобга олиниши зарур.

3-савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлигининг асосий кўрсаткичлари ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

3.1. Қишлоқ хўжалиги иқтисодий самарадорлигининг асосий кўрсаткичларини тушунтириб бера олади.

3 - савол баёни: Ҳозирги шароитда қишлоқ хўжалиги ривожланишини янада жадаллаштиришнинг энг долзарб муаммоларидан бири тармоқ самарадорлигини оширишдир. Ишлаб чиқариш самарадорлиги мураккаб иқтисодий категория бўлиб, унда иқтисодий қонунларнинг ҳаракатлари ўз ифодасини топади ва корхона фаолиятининг муҳим томони – натижавийлиги юзага келади.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши иқтисодий самарадорлигини характерлашда натурал ва қиймат кўрсаткичлари тизимидан фойдаланилади. Самарадорликнинг натурал кўрсаткичлари қишлоқ хўжалиги ўсимликлари ҳосилдорлиги ва ҳайвонлар маҳсулдорлиги ҳисобланади. Натурал кўрсаткичлар қиймат кўрсаткичларни: ялпи ва товар маҳсулот, ялпи ва соф даромад, фойда ва ишлаб чиқариш рентабеллигини ҳисоблашда асос саналади.

Ялпи маҳсулот – маълум давр мобайнида яратилган барча қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг пулдаги ифодаси, товар маҳсулот эса, сотилган маҳсулотдир.

Ялпи даромад (ЯД) – ялпи маҳсулот (ЯМ) қиймати билан ундаги моддий сарфлар (Мс) орасидаги фарқдир:

$$ЯД = ЯМ - Мс$$

Соф даромад (СД) ялпи маҳсулот қийматидан ишлаб чиқариш харжатлари ёки унинг таннархини айириб ташлаш йўли билан аниқланади:

$$СД = ЯМ - Тм$$

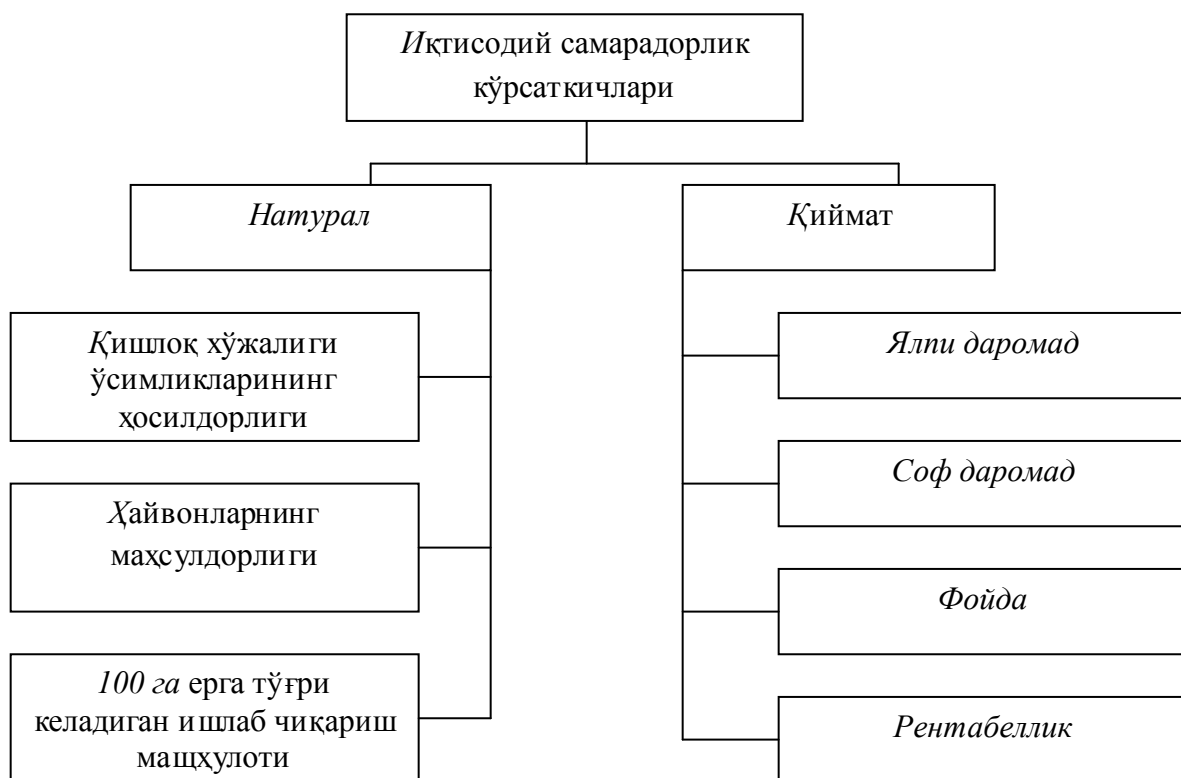
Соф даромад ҳажмини ялпи даромад қийматининг иш ҳақига тўловини (Ҳи) айириб ҳам ҳисоблаш мумкин:

$$СД = ЯД - Хи$$

Иқтисодий адабиётларда яратилган (T) ва реализация қилинган (T') соф даромад фарқланади. Соф даромаднинг реализация қилинган қисми корхона фойдаси ҳажмига тўғри келади. Демак, агар соф даромадни ялпи маҳсулотни тақсимлаш орқали топадиган бўлсак, унда фойда (Φ) маҳсулотни сотишдан келадиган тушум (T_c) билан унинг тўлиқ таннари (T_k) айирмаси сифатида ҳисобланади.

$$\Phi = T_c - T_k$$

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг иқтисодий самарадорлигини умумлаштирувчи натижа рентабелликдир. Рентабеллик даражаси (P) фойданинг маҳсулотнинг тўлиқ (тижорат) таннарига нисбатан %даги қиймати сифатида ҳисобланади. Бу кўрсаткичлар бутун қишлоқ хўжалигининг самарадорлигини характерлашда ҳам, тармоқ самарадорлигини ифодалашда алоҳида маҳсулот бўйича ҳам қўлланилади.

1 - чизма. Ишлаб чиқаришнинг иқтисодий самарадорлиги кўрсаткичлари

2-мавзу: Инфратузилманинг моҳияти, таркиби ва туркумланиши

Кўриб чиқиладиган асосий саволлар:

1. Қишлоқ хўжалигидаги инфратузилманинг моҳияти ва аҳамияти
2. Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий моҳияти
3. Ижтимоий инфратузилманинг қишлоқ хўжалиги ривожланишидаги аҳамияти

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: ишлаб чиқариш хажми, корхонанинг самарали фаолияти, пировард маҳсулот, моддий ишлаб чиқариш, АСМ инфратузилмаси элементлари, ҳудудий инфратузилма, функционал йўналиш.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1.1. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ишлаб чиқариш жараёнига таъсирини тушунтириш.

1.2. Ишлаб чиқариш инфратузилмаси тармоқларининг бир бири билан боғлиқлигини кўрсатиш.

1- савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда қишлоқ хўжалигидаги инфратузилманинг моҳияти ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.1. Инфратузилманинг иқтисодий моҳиятини тушунтириб бера олади.

1.2. АСМ инфратузилмаси элементларининг туркумланишини ёритиб бера олади.

1-савол баёни: Агросаноат ишлаб чиқаришининг пировард натижалари фақат қишлоқ хўжалиги ривожланиш даражасига эмас, балки унинг хизмат кўрсатиш тармоқларига ҳам боғлиқдир. Ишлаб чиқариш хажми ўсиши билан қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари, керакли хомашё ва ёрдамчи материаллардан фойдаланиш хажми ҳам ошади. Хўжаликларнинг электроэнергияси, транспорт, алоқа воситаларига, маҳсулотни сақлаш жойларига талаб ошади. Қишлоқ хўжалигининг таъмирлаш-техник хизматига, моддий-техника таъминоти ташкилотларига, муҳандислик, зооветеринария, агрокимё хизмати ва бошқа хизматларга боғлиқлик даражаси ўсади. Бу жараёнда самарали фойдаланиш ва истеъмолчига етказиб беришни таъминлайдиган ташкилот ва тармоқларнинг ривожланиши ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бундай тармоқлар ва хизматларни иқтисодиётда инфратузилма дейилади.

Инфратузилма – ижтимоий ва иқтисодий ишлаб чиқариш учун нормал шарт-шароитларни таъминловчи тармоқ ва саноат мажмуидир. У ишлаб чиқариш, технологик, иқтисодий ва ташкилий алоқалар жараёнида вужудга келадиган реализация орқали АСМнинг самарали ишлашини таъминлайди. Инфратузилма жамият ишлаб чиқариш кучларининг бўлинмас қисми ҳисобланади. У корхонанинг самарали фаолиятини таъминлайди ва АСМнинг пировард маҳсулоти миқдоран кўп ва сифатан юқори бўлишига йўналтирилган. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг ялпи ишлаб чиқарилиши провард натижада тармоқнинг ишлаб чиқариш фондлари, айланма маблағлари, меҳнат ресурслари билан таъминланганлик даражаси билан бирга хизмат қилувчи ишлаб чиқаришнинг ривожланганлик даражасига

боғлиқ. Улар орасида агрокимё, зооветеринария, консультация хизматларига катта эътибор берилади.

Моддий ишлаб чиқариш инфратузилмасининг асосий мақсади қишлоқ хўжалиги корхоналарини ишлаб чиқаришига хизмат қилиш вазифасидан босқичма-босқич озод этишдан иборат. Инфратузилма ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва қишлоқ хўжалигининг асосий маҳсулотлари сифатан юқори бўлиши учун шарт-шароитлар яратишга йўналтирилган. Мустақил равишда пировард маҳсулотни ишлаб чиқармайдиган тармоқ ва хизматлар маълум миқдорда бутун ишлаб чиқариш самарадорлигига таъсир этади. Инфратузилма АСМ учун кадрлар тайёрлаш, уни ишчи кучи билан таъминлашга ёрдам беради.

Инфратузилма элементларининг характерини кўп томонлама ҳисобга олган ҳолда уни конкрет хусусияти бўйича туркумлаш мумкин эмас. АСМ инфратузилмаси элементларини қуйидаги тўрт хусусияти орқали туркумлаштириш мумкин (2-чизма).

- ишлаб чиқариш жараёнига таъсири даражаси билан;
- ҳудудий;
- тармоқ;
- функционал йўналтирилганлиги бўйича.

АСМ инфратузилмасини ишлаб чиқариш жараёнига таъсири даражаси бўйича қуйидаги икки гуруҳга бўлиш мумкин: ишлаб чиқариш; ижтимоий.

Иқтисодий самарадорлик. Ишлаб чиқариш инфратузилмаси иқтисодий самарадорлигининг асосий кўрсаткичи объектлар ишлаб чиқариши харажатларининг ўз-ўзини қоплаши ҳисобланади. У қуйидаги формула орқали ҳисобланади:

$$K_{и} = \frac{K \text{ ёки } Б}{M_{и}}$$

Бу ерда: $K_{и}$ – ишлаб чиқариш инфратузилмасига кетган харажатларнинг ўз-ўзини қоплаши;

K ёки $Б$ – қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг қиймати;

$M_{и}$ – ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ишлаб чиқаришга кетган моддий харажатлари.

2-чизма. АСМ инфратузилмаси элементларининг туркумланиши.

Худудий хусусияти ва ишлаб чиқаришга хизмат кўрсатиш бўйича тармоқлар қуйидагиларга бўлинади: инфратузилманинг халқ хўжалиги тармоқлари; худудий тармоқлар; конкрет корхонада маҳаллий ёки ишлаб чиқариш тармоқлари.

Халқ хўжалиги инфратузилмаси бутун халқ хўжалигининг самарали ишлашига хизмат қиладиган тармоқ ва хизматлардан иборат. Шундай қилиб, у ягона энергетик, транспорт, алоқа тизимлари буюк инфратузилма мажмуи ҳисобланади; халқ хўжалигининг электрэнергиясига, почта, телеграф ва транспорт алоқларига бўлган талабини қондиришга йўналтирилган.

Худудий инфратузилма алоҳида иқтисодий районларнинг ривожланиш ва худудий ишлаб чиқариш мажмуилари шаклланиши билан боғлиқ. Локал ёки ишлаб чиқариш инфратузилмаси алоҳида корхоналарнинг фаолиятини таъминлайдиган элемент ва ишлаб чиқаришдан иборат. Локал

инфратузилмага ички хўжалик ва хўжаликлараро йўл курадиган ташкилот мисол бўла олади.

Тармоқ хусусиятлари бўйича инфратузилма тармоқлараро инфратузилма ва тармоқ ички инфратузилмасига бўлинади. Тармоқлараро инфратузилма халқ хўжалигининг кўпгина тармоқларига хизмат қилишга йўналтирилган. Тармоқ ичи инфратузилмаси эса конкрет тармоқнинг ишлашига ёрдам беради.

Функционал йўналтирилганлик бўйича АСМ инфратузилмасида иккита соҳани кўриш мумкин: бевосита қишлоқ хўжалигига хизмат қилувчи соҳа ҳамда пировард маҳсулот истеъмолчига етиб боришини таъминлайдиган соҳа. Биринчи соҳа машина таъмир-таъминоти тармоғи, транспорт-мелиоратив, сув таъминоти ташкилотлари, агрономия, ветеринария, информация хизматлари, моддий-техника таъминоти ва электрлаштириш тизимларидан, иккинчи соҳа эса маҳсулотни тайёрлаш, ташиш, сақлаш ташкилотларидан иборат. АСМ нормал ишлашини турли қадоқлаш материалларининг етарли миқдорисиз таъминлаш мумкин эмас.

2 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иқтисодий моҳияти ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

2.1. Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг тушунчасини ёрита олади.

2.2. Қишлоқ хўжалигидаги ишлаб чиқариш инфратузилмасини моҳиятини очиб бера олади.

2 – савол баёни: Ишлаб чиқариш инфратузилмаси ишлаб чиқариш маблағлари ҳамда уларнинг узок муддат ишлашини таъминлайдиган тармоқларни ўз ичига олади. Ишлаб чиқариш инфратузилмаси таркибига бевосита қишлоқ хўжалигига хизмат қилувчи тармоқлар киради: ишлаб чиқаришга йўналтирилган транспорт, таъмирлаш устахоналари, омбор хўжаликлари, коммуникация тизими ва телеграф, алоқа, электроэнергия узатиш линиялари, техник хизмат станциялари, илмий – ишлаб чиқариш лабораториялари, ҳисоб марказлари. Бундай хизматларга ўсимлик муҳофазаси, агротехника, ветеринария, техник таъмир, юридик ва бошқа хизматлар киради.

Хўжаликларнинг сифатли маҳсулот етиштириши ва наслдор чорва моллари билан таъминланишида бозордаги ҳолатни ўрганиш ва бошқа жараёнларда илмий ва ахборот таъминоти ўзига хос ўрин тутди. Бу таъминот орқали янгиликлар қанча тез тарқатилса, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқарувчилари бу янгиликларни шунча тез ўзлаштириши ва жорий этишлари, иккинчидан, улардан фойдаланиб, ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишлари мумкин.

Асосий йирик хизмат кўрсатувчи тармоқлардан бири йўл хўжалигидир. Қишлоқ хўжалигида энг кўп тарқалган ва асосий тармоқ автомобиль йўллари ҳисобланади. Тармоқлараро характерга эга бўлган йўллар қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқарилган маҳсулотларни истеъмолчиларгача етказиш каби кенг кўламли ва салмоқли вазифаларни бажаришади, ички тармоқ

характеридаги йўллар эса хўжалик ичидаги барча ички муаммоларни ҳал этишда ўзига хос ўрин тутди.

Етиштириладиган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини истеъмолчиларгача бўлган узлуксизлигини таъминлашга ишлаб чиқариш инфратузилмасининг иккинчи йирик тармоғи хизмат қилади. Бу тармоққа маҳсулотларни саралаш, тайёрлаш, сақлаш ва сотиш билан боғлиқ бўлган жараёнлар киради.

Хўжаликларда маҳсулот ишлаб чиқарилгандан сўнг уни саралаш ва тайёрлаш ишлари олиб борилади. Саралашда маҳсулот таркибидаги озуқа моддалари кўринишига қараб икки гуруҳга бўлинади. Бу эса, ўз навбатида, маҳсулотларни сақлаш учун тайёргарлик кўришга имкон яратади. Чунки саралаш жараёнида маҳсулотнинг пишиш даражаси, нави ва турига қараб, сақлаш дастури ишлаб чиқилади. Маҳсулотнинг қисмини қайта ишлашга топшириш, иккинчи бир қисмини эса сақлаш масаласи ҳал этилади.

Маҳсулотларни саралаш ишлари олиб борилмаса, саралаш жараёнидаги эътиборсизлик ва камчиликлар туфайли исрофгарчиликка йўл кўйилиши мумкин. Сараланган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини тайёрлаш ишлари уларнинг сифатига катта таъсир кўрсатади. Республикамиз қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган маҳсулотлар орасида асосий пул тушуми пахта, ғалла ва мева-сабзавот маҳсулотлари ҳисобига бўлади. Бу турдаги маҳсулотларга айниқса, мева ва сабзавотларга тез ва соз хизмат кўрсатилса, иккинчи қисми тайёрлов ташкилотларига сотилса, нобудгарчиликка йўл кўйилмайди. Қишлоқ хўжалиги корхоналарида етиштириладиган мева ва сабзавот ҳамда ғалла маҳсулотларини сақлаш, биринчидан, хўжаликларнинг молиявий аҳволини яхшилашга имконият туғдирса, иккинчидан, истеъмолчиларнинг йил давомида доимий талаби қондирилиши мумкин.

Мева ва сабзавотларни сақлаш омборхоналари 2 турга бўлинади:

1. Муваққат (вақтинчалик омборлар);
2. Доимий омборлар.

Муваққат омборлар аҳоли ва чорвачилик мажмуасига яқин жойга қурилади. Унда илдизмевалар ва картошкани сақлаш мумкин. Доимий омборлар сифими 100 тоннадан 30000 тоннагача бўлиши мумкин. Бундай омборларда фаол вентиляция бўлганда маҳсулот яхши сақланади.

Ҳозирги пайтда мева ва сабзавотларнинг газ муҳитини бошқариб сақлаш ривожланган Англия, Франция, Голландия, АҚШ, Германия ва бошқа мамлакатларда кенг қўлланилади. Бунда маҳсулотлар сифати 7-8 ойгача бузилмасдан сақланиши мумкин.

Маълумки, республикамиз қишлоқ хўжалигида ғалла майдонлари ва ҳосили йилдан-йилга ошиб бормоқда. Етиштирилган режадаги ҳосилнинг давлатга сотилганидан қолган қисми хўжалик ихтиёрида бўлади. Унинг бир қисми истеъмол ва уруғлик учун омборхоналарда маълум вақтгача сақланади.

Ҳозирги кунда дон ва дон маҳсулотларини сақлашда 10-15 %гача нобудгарчиликка йўл кўйилмоқда. Бу эса, ўз навбатида, хўжалик учун зарардир. Дунё миқёсида дон маҳсулотлари 3 тартибда сақланади:

- дон массасини қуруқ ҳолда сақлаш;

- дон массасини совутилган ҳолда сақлаш;
- ҳавосиз жойда сақлаш.

Умуман, қишлоқ хўжалигида етиштириладиган маҳсулотнинг турига қараб, уларни сақлаш учун замонавий омборхоналар ва совутгичлар қурилишини ташкил этиш керак.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарида ўзлари етиштирган маҳсулотларни сотиш, яъни истеъмолчига етказиш жуда муҳим аҳамиятга эга. Бу борада ҳозирги пайтда республикаимизда тажриба йўқлиги ҳамда хўжаликлар бозор ҳолатини билмасликлари сабабли кўп ҳолларда касодга учрамоқда. Хўжаликларда маҳсулотни сотишдан аввал бозор конъюнктурасини билиш лозим. Бунда ўтган йил якунларини ҳисобга олиб, келгуси йилда қайси маҳсулотларга талабнинг ошиши ёки камайиши ҳамда қайси турдаги маҳсулотларни етиштирганда хўжалик йил якунида юқори рентабелли кўрсаткич билан чиқиши мумкинлигини бозор конъюнктураси ойдинлаштиради.

3-чизма. Ишлаб чиқариш инфратузилмасининг шаклланиши.

3 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда ижтимоий инфратузилманинг қишлоқ хўжалиги ривожланишидаги аҳамияти ҳақида

тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

3.1. Ижтимоий чиқариш инфратузилмасининг тушунчасини ёрита олади.

3.2. Қишлоқ хўжалигидаги ижтимоий инфратузилмасини моҳиятини очиб бера олади.

3 – савол баёни: Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг самарали ишлаб чиқариш фаолияти ишчи-ходимларга меҳнат жараёнида бўлгани каби, ишчи кучини такрор ишлаб чиқаришда ҳам зарур шарт-шароитлар яратишни талаб этади. Ижтимоий инфратузилма бўлимлари ва хизмат соҳалари, бу вазифани бажаришга йўналтирилган.

Ижтимоий инфратузилма ўзида меҳнат жараёнида ишчиларни самарали фаолият юритиши учун зарур шарт-шароитларни яратишга йўналтирилган жамият ишлаб чиқариш кучларининг бир қисмини акс эттиради. Ижтимоий инфратузилманинг асосий вазифаси қишлоқ аҳолисининг ижтимоий-маиший шароитларини келгусида яхшилаш ҳисобланади. Ижтимоий инфратузилма соҳалари якуний маҳсулот яратишда бевосита иштирок этмайди, лекин улар ишлаб чиқариш жараёнининг нормал ривожланиши учун шарт-шароитларни таъминлайдилар.

Ижтимоий инфратузилманинг аҳамияти шундаки, у ишлаб чиқаришнинг зарур малакадаги кадрларга бўлган талабини қондиришни тартибга солади, кадрларни такрор ишлаб чиқариш ва қишлоқ хўжалигига боғланиб кетишига кўмаклашади, меҳнат муҳофазаси ва техника хавфсизлигини таъминлайди. Ижтимоий инфратузилма бўлимлари нафақат корхона ишчилари, балки уларнинг оила аъзолари коммунал-маиший талабларини қондириш учун ҳам шарт-шароитларни яратишда қатнашади.

Қишлоқ хўжалигида ижтимоий инфратузилма объектларига коммунал уй-жой хўжаликлари, медицина ва мактабгача тарбия муассасалари, умумий овқатланиш ташкилотлари, ўқув-ишлаб чиқариш комбинатлари, меҳнат муҳофазаси бўйича хизмат соҳалари, спорт-соғломлаштириш ташкилотлари, ишчи-хизматчиларга хизмат кўрсатувчи транспорт, алоқа ва ахборот хизмати бўлимлари киради. Мақсадли йўналиши, шаклланиш манбаи, ҳудудий жойлашуви ва ишлаб чиқариш жараёнида қатнашишига кўра, ижтимоий инфратузилма объектлари ва хизмат соҳаларини 2 гуруҳга бўлиш мумкин.

Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш инфратузилмасининг ҳар бир тармоғидаги нуқсонлар бартараф этилиши учун зарурий ҳолатларда капитал қўйилмаларни жалб этиш керак. Мавжуд ишлаб чиқариш инфратузилмаси тармоқларини ривожлантириш давр талабидир. Инфратузилманинг ҳар бир тармоғида, у агросервис тармоқлари бўладими ёки тайёр маҳсулотни истеъмолчига етказиб беришдаги хизмат кўрсатувчи тармоқлар бўладими, бундан қатъи назар, ҳар бир соҳа объектларини энг самарали ва жаҳон талабларига жавоб берадиган техник жиҳозлар билан таъминлаш ҳозирги куннинг долзарб муаммоларидандир. Бу муаммоларни ўз вақтида ечиш, биринчидан, қишлоқ хўжалиги корхоналари ишлаб чиқариш жараёнини ривожлантирса, иккинчидан, аҳолининг озиқ-овқат ва бошқа маҳсулотларга бўлган талабини тўла қондириш имкони яратилади.

4-чизма. Ижтимоий инфратузилманинг туркумланиши

Биринчи гуруҳга корхоналар ҳисобидан барпо этилган, хўжалик бўлимларида жойлашган ва меҳнат шароитлари, техника хавфсизлиги ва ишлаб чиқариш жараёнида ишчиларнинг ҳордиқ олиши, шарт-шароитларини яхшилашга қаратилган объектлар тегишлидир. Бу гуруҳ таркибига бригадалар ва чорвачилик фермаларидаги маиший иншоотлар, бўлимлардаги умумий овқатланиш пунктлари (буфетлар, ошхоналар, тамадди хоналар), соғлиқни сақлаш, маданият ва ҳордиқ объектлари (профилакторийлар, врач кабинетлари, ўқув заллари ва бошқалар), ёнғинга қарши пунктлар киради. Улар чорвачилик мажмуаларида, фермаларида, устахоналарда, трактор бригадаларида, дала станцияларида жойлаштирилади.

Иккинчи гуруҳга қишлоқ хўжалиги корхоналарининг аҳоли пунктларида жойлашган, аҳолининг коммунал уй-жой талабларини қондириш учун мўлжалланган ва қоида бўйича давлат ресурслари, катта корхоналар ва агросаноат уюшмаларининг махсус воситалари ҳисобига ташкил этилган ижтимоий инфратузилма объектлари, маиший хизмат

корхоналари, соғлиқни сақлаш, спорт, мактаб ва мактабгача тарбия муассасалари, маданият уйлари ва клублар, савдо корхоналари тааллуқлидир.

Ижтимоий инфратузилманинг ушбу объектлари қишлоқ жойларидаги аҳолининг, меҳнат соҳаси ва ижтимоий аҳволдан қатъи назар, ҳаммасига хизмат кўрсатишга йўналтирилган.

3-мавзу: Қишлоқ хўжалиги корхоналари ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ўртасидаги алоқаларнинг ва ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлари

Кўриб чиқиладиган асосий саволлар:

1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятининг таҳлили
2. Қишлоқ хўжалиги тармоқлари ривожланишининг табиий ва иқтисодий шароитлари
3. Корхоналарда меҳнатни ташкил этиш ва бошқариш

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: таққослаш усули, ишлаб чиқариш имкониятлари, иқтисодий кўрсаткичлар, статистик гуруҳлаш, тармоқларни жойлаштириш, ихтисослашиш, меҳнатни бошқариш, АСМ ни бошқариш тизими.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1.1. Қишлоқ хўжалигида иқтисодий ва табиий омилларнинг ишлаб чиқариш жараёнига кўраستاётган ижобий ва салбий оқибатларини тушунтириш.

1.2. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини ташкил этиш ва бошқаришнинг талаб қилинаётган усулини ёритиш.

1-савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятининг таҳлили ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.1. Қишлоқ хўжалиги фаолиятини ўрганиш усулларини тушунтириб бера олади.

1.2. Қишлоқ хўжалиги корхоналарини таҳлил қила олади.

1 – савол баёни: Қишлоқ хўжалиги фаолиятини ўрганишда унинг асоси қилиб олинган услубга кўра, таққослаш, текшириш, маълумотларни ишлаб чиқиш ва ҳоказоларнинг махсус усулларидан фойдаланилади. Корхоналарнинг ишлаб чиқариш - моливий фаолиятларини ҳар томонлама ўрганиб чиқиш жараёнида қўлланиладиган асосий вазифалар қуйидагилардир: таққослаш, статистик гуруҳлаш, ўртача ва нисбий кўрсаткичлар, занжирли боғланиш усуллари, математик усулларни қўллаш ва ҳоказолар.

Қишлоқ хўжалиги фаолиятини юқорида қайд этилган усуллар ёрдамида ўрганиш хўжаликдаги фойдаланилмаётган имкониятларни аниқлаш, уларни ишлаб чиқариш жорий этиш, иш фаолияти самарадорлигини ошириш имконини яратади. Бундан энг кўп қўлланиладиган усуллардан бири

таққослашдир. Бу усулда бир неча иқтисодий кўрсаткичлардан фойдаланилади. Жумладан:

- ҳисобот кўрсаткичлари режада келтирилган маълумотлар билан таққосланади;

- ҳисобот йилида эришилган натижалар кўрсаткичи бу борадаги ижронинг ўтган йилги маълумотлари билан солиштирилади;

- ишлаб чиқариш йўналишида бир неча йил давомида ўзгаришлар динамикаси аниқланади;

- қишлоқ хўжалиги бўлинмаларининг ишлаб чиқариш натижалари туман, вилоят ва республика бўйича эришилган кўрсаткичлар ҳамда деҳқон ва фермер хўжаликлари иш натижалари билан солиштирилади. Бу орқали ишлаб чиқариш имкониятларини аниқлаш ва уларни жорий этиш чораларини белгилаш имконияти аёнлашади.

Таққослаш усули ёрдамида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида ўзаро узвий боғлиқ кўп кўрсаткичлар бир-бирига солиштирилади. Хусусан, ҳар гектар қишлоқ хўжалиги ери ҳисобига қанчадан даромад олиш, ҳар 100га ер ҳисобига чорва маҳсулотлари етиштириш, меҳнат унумдорлигини, маҳсулот таннархини, маҳсулот сотиш, қишлоқ хўжалигида товар маҳсулотлари ҳажми ўсишини, хўжаликларнинг даромадлари ва уларнинг тақсимланиши, техникадан фойдаланиш, меҳнат, ем-хашак балансини, хўжалик иқтисодиётининг ривожланиши ва бошқа кўрсаткичларни таққослаш мумкин.

Ҳар бир таққослаш ўзига хос аҳамиятга эга бўлиб, корхоналарнинг ишлаб чиқариш кўрсаткичларини яхшилаш йўналиши учун зарур муаммоларни топишга имкон беради.

Айни таққослаш усулида фойдаланишда таққослаш учун солиштириш мумкин бўлган кўрсаткичлардан фойдаланиш керак. Масалан, бир неча йил давомида етиштирилган қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг умумий ҳажмидаги ўзгаришларни белгилаш учун ҳақиқий сотиш нархларини олиш керак эмас, балки бир бирликка келтирилган нархларда таққослаш зарур.

Гуруҳларга ажратилган услуб гуруҳлаш маълумотларини маълум белгиларга кўра, гуруҳларга бўлиш, демакдир. У статистик текширишнинг муҳим усули ҳисобланади. Унинг ёрдамида хўжалик тармоқлари, ҳосилдорлик, маҳсулот ҳажми, чорва моллари, маҳсулдорлиги ва бошқалар аниқланади.

Иқтисодий кўрсаткичлар сифат жиҳатдан бир хил бўлган гуруҳларга бўлинади. Кўрсаткичлар ўртасида бир-бирига боғланишлар борлиги, ўрганилаётган ҳодисаларнинг энг муҳими қайси бири эканлиги аниқланади. Ҳар хил омилларнинг ишлаб чиқариш натижаларига қай даражада, қандай таъсир қилиши белгиланади.

Статистик гуруҳлаш услуби қишлоқ хўжалигини ривожлантириш имкониятларини аниқлаб беришнинг муҳим воситасидир. Унинг ёрдамида сифати бир хил бўлган кўрсаткичлар бир гуруҳга бирлаштирилади. Масалан, пахтачилик ишлаб чиқариш гуруҳлари ҳосилдорлик кўрсаткичига қараб

гуруҳларга ажратилади. Гуруҳлар кўрсаткичига қараб, бригадаларда юқори ёки паст ҳосил омилларини аниқлаш мумкин.

Қишлоқ хўжалиги фаолиятига тўғри баҳо бериш ва тармоқни такомиллаштиришга оид тадбирларни ишлаб чиқиш, маблағлардан самарали фойдаланишни йўлга қўйишда таҳлил ишларининг аҳамияти катта.

Таҳлилни тўғри уюштириш учун таҳлил режасини ишлаб, мавжуд маълумотларни ўрганиш, олдиндан текшириш зарур.

Корхоналарда эса таҳлил ишларини ташкил этишни режа тузиш билан якунлаб бўлмайди. Пухта тузилган режа ҳам имкониятлардан фойдаланиш ва ишчиларни режа бажарилишига йўллашни аниқлайдиган ташкилотчилик ишлари режа (бажарилишига) билан боғланмаса, мўлжалланган натижани бермайди. Шу сабабли, унинг бажарилиши назорат қилиб турилади. Назорат хўжалик иқтисодиётини ривожлантиришда имкониятлардан тўлиқ фойдаланишга ёрдам беради. Статистика соҳаси ходимлари ҳам иқтисодий таҳлил билан шуғулланади. Улар қабул қилинган ҳисобот маълумотларини статистика усуллари билан қайта ишлаб, вазирликлар, бошқармалар ва корхоналарни йиғма ахборот маълумотлари билан таъминлайди. Комплекс таҳлилда корхона ва ташкилотларнинг хўжалик фаолияти чуқур ва ҳар томонлама ўрганилади. Унинг натижаси билан хўжалик фаолиятига иқтисодий баҳо берилади.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарида таҳлил қилиш ишларини ташкил этишнинг асосий шакли иқтисодий таҳлил билан шуғулланувчи иқтисодий кенгашдир. Унинг асосий вазифаси хўжалик ва ишлаб чиқариш бўлинмаларининг маълум давр ичидаги иш натижаларини ҳар томонлама ўрганиш, ижтимоий ва иқтисодий ривожланишнинг жорий истиқболли режаларини ишлаб чиқишда қатнашиш, имкониятларни аниқлаш ва ишлаб чиқариш самарадорлигини ошириш йўллари белгилашдан иборат.

2-савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда қишлоқ хўжалиги тармоқлари ривожланишининг табиий ва иқтисодий шароитлари ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

2.1. Қишлоқ хўжалиги иқтисодий шароитини тушунтира олади.

2.2. Қишлоқ хўжалиги тармоқларининг табиий шароитларини таҳлил қила олади.

2 – савол баёни: Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий шароити таҳлил этилаётганида унинг жойлашган ери, туман ва вилоят марказига, темир йўл станциясига, маҳсулот топшириладиган ва сотадиган омборга яқин-узоқлиги эътиборга олинади. Ер-сув, меҳнат ва моддий-техника ресурслари, тураржой, маданий-маиший бинолар билан таъминланганлиги, уларнинг газлаштирилганлик ва телефонлаштирилганлик даражаси ўрганилади. Чунки айни шу омиллар кўп ва арзон қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари етиштириш имконини беради; шаҳар аҳолисининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларига бўлган эҳтиёжини қондиришга, жамоа, давлат, ширкат хўжаликларида сутчилик, мевачилик, узумчилик ва сабзавот етиштириш тармоқларини ривожлантиришга шароит яратади.

Қишлоқ хўжалиги тармоқларини жойлаштиришда юк ташиш шароитлари ҳам ҳисобга олиниши керак. Улов воситалари талаб доирасида бўлмаса, сут, сабзавот, картошка ва сифати тез бузиладиган бошқа маҳсулотларни ўз вақтида манзилга етказиб бериш ва сотиш қийинлашади. Маҳсулот сифати бузилиши натижасида корхона иқтисодий зарар кўради.

Ҳар бир корхона эгаси корхонасининг иқтисодий фаолияти ривожини таъминлаш учун ишловчиларни танлаб олиш орқали уларнинг ҳар бирига бажариши лозим бўлган вазифаларни белгилаб беради, ўз навбатида, бажарилган ишни қабул қилиш тадбиркор зиммасига тушади.

Бозор муносабатларини шакллантириш шароитида меҳнат унумдорлиги юқори бўлишини таъминлаш қишлоқ хўжалигини ривожлантиришнинг муҳим шартларидан биридир. Бусиз тармоқда маҳсулот етиштиришни кўпайтиришга, таннархини арзонлаштиришга эришиб бўлмайди. Меҳнат унумдорлигини ошириш учун, аввало, ички хўжалик ишлаб чиқариш муносабатларини такомиллаштириш лозим. Ўз харажатларини ўзи қоплаш бирламчи ишлаб чиқариш бўлимлари даражасида амалга оширилиши зарур.

Кейинги йилларда, соҳада меҳнат интизомини мустаҳкамлаш эвазига меҳнатни турлича ташкил этиш, иш вақтини беҳуда сарфламаслик, режалаштиришни такомиллаштириш, малака ошириш каби, умуман, меҳнат ва ишлаб чиқаришга ижобий таъсир қилувчи кўплаб самарали шакл ва услублар юзага келди. Меҳнатни самарали ташкил қилишга, табиийки, техника ва технологик жараёнларни такомиллаштирмасдан туриб эриша олмаймиз. Ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга фақат меҳнатни ташкил қилишни илмий ва амалий натижалар асосида такомиллаштириш эвазига эришамиз, дейдиган олим ва амалиётчилар фикрига тўла қўшилаемиз.

Ижара фақат маълум мулкнинг субъектлари орасида хўжалик вазифаларини аниқлаш ва мустаҳкамлаш имконини берибгина қолмай, балки уларнинг иқтисодий эркинлиги ва ўзаро боғлиқлигини таъминлайди.

Бугун ривожланган мамлакатлар, жумладан, Хитой тажрибаси шуни кўрсатаптики, аҳолининг 80 %дан кўпроғини деҳқонлар ташкил қиладиган хитойдек катта давлатда халқнинг қорнини тўқ, устини бут қилиш анча меҳнат талаб қилади. Шунинг учун ҳам, дастлаб ерлар ҳар бир оилага унинг жон сони ёки ишчи кучига қараб (пудратга) берилди. Деҳқончилик солиғи сифатида давлатга маълум миқдорда маҳсулот топширилгандан ташқари, давлат у белгилаган баҳо бўйича муайян миқдорда декончилик маҳсулотини сотиб олиш вазифасини ҳам белгилади, қолган маҳсулотни истаган ерда, истаган субъектга, истаган нархда сотиш деҳқоннинг ихтиёрида қолдирилди.

Ерларнинг ижарага берилиши, ҳосилнинг деҳқон ихтиёрида бўлиши ва уни хоҳлаган жойда сотиш эркинлиги, бўш ва ташландиқ ерларни ўзлаштирганлардан солиқ олмаслик ёки уларга кам солиқ солиш, фоизсиз кредит бериш, маблағ билан таъминлаш каби эътиборли сиёсат ишбилармон деҳқонлар учун ташландиқ ерлар, тоғ бағри, адирлар ва жарликлардаги бўш ерларни ўзлаштириш имконини яратди. Улар янги ўзлаштирилган ерларга турли зироатлар (донли ва бошқа) экишди, боғлар барпо қилишди, кейинчалик ўз хомашёларини ўзлари қайта ишлайдиган бўлишди, шароит

талабига кўра, бўрдоқчилик билан шуғулланишди, хунармандлар шогирд тайёрлашди, хунармандлик дўконлари очилди, бозорлар барпо қилинди.

Ўзбекистон илғор мамлакатлар қаторига кириши учун ишлаб чиқариш, хусусан, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг инфратузилмасини замонавий саноат асосига қуриб, қайта ишлаш саноатини шакллантириши лозим. Қишлоқда саноатлашган меҳнат кўринишига ўтиб, фақат деҳқончилик билан боғланиб қолмаслик, қишлоқ ижтимоий-сиёсий ривожланишининг муҳим шарти эканлиги англаб етилмоқда, меҳнат соҳаларига, қишлоқ ижтимоий муаммоларини ҳал этишга нисбатан янги қарашлар шакллана бошлади.

Бугунги кунда қишлоқ хўжалигида меҳнат унумдорлиги даражасининг юқори эмаслиги ижтимоий тараққиётга салбий таъсир кўрсатмоқда. Бозор муносабатлари шаҳар ва қишлоқлар ўртасидаги миграция жараёнига ҳам таъсир кўрсатади, чунки қишлоқда хизмат кўрсатиш соҳасининг кам ривожланганлиги кўпгина кишиларни, хусусан, ёшларни иш ахтариб шаҳарга келиши ёки ишлаб қолишларига сабаб бўлиши мумкин. Иш билан таъминлаш соҳасида шаҳар маълум устунликка эга, имкониятлари кўпроқ.

3 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда корхоналарда меҳнатни ташкил этиш ва бошқариш ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

3.1. Қишлоқ хўжалиги корхоналарида меҳнатни ташкил этишни тушунтира олади.

3.2. Қишлоқ хўжалиги корхоналарида меҳнатни бошқаришни тушунтира қила олади.

4 – савол баёни: Корхоналарда меҳнатни ташкил этишда ўта муҳим ишларни малакали мутахассислар, иккинчи даражали юмушларни ўта малакали ишловчиларга топшириш, корхона ишловчилари орасидан ниҳоятда иқтидорлиларини танлаб олиб, келажакда амалга ошириладиган янги фаолиятлар учун тайёрлаш зарурат ҳисобланади. Ишловчиларга уларнинг фаолияти характери, қобилиятини ҳисобга олиб, иш участкаларини тақсимлаш лозим.

Меҳнатни бошқаришда кичик корхоналарнинг ниҳоятда қулайлиги, жамоа аъзолари бир-бирининг малака даражасидан яхши хабардорлиги, ишловчилар меҳнатида корхонада ишлаб чиқариш самарадорлигини юксалтириб боришда фойдаланиш айти мудида ҳисобланади. Ишловчига вазифа берилиши ва ўз навбатида, ундан тўлиқ бажарилган ишни қабул қилиш, шунга қараб меҳнатга ҳақ тўлаш зарур.

Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналарда меҳнат жамоасини назорат қилиш, улар меҳнатининг унумдорлигини техника ёрдамида ошириш учун кенг имкониятлар мавжуд. Шунингдек, бозор талабидан келиб чиққан ҳолда янги мутахассисликлар юзага келади, эски мутахассисликларга эса улар – маънавий жиҳатдан ҳаётдан орқада қолганлиги туфайли талаб камайиб боради, замонавий техника, технология тараққиёти ишлаб чиқариш

корхоналаридан ишловчиларни янги соҳаларни эгаллашга ҳар томонлама сафарбар этади.

Корхоналарни бошқариш ўзига хос муҳим хусусиятларга эга бўлиб, аслида ишлаб чиқаришга ташкилотчилик қобилияти бўлганларни, юқори меҳнат унумдорлиги асосида ишлашга сафарбар қила оладиганларни корхонада раҳбарлик лавозимига қўйиш яхши натижалар беради. Бу корхоналарда меҳнат жараёнини тўғри ташкил этиш, аввало, корхонанинг нормал фаолият кўрсатиши учун қанча миқдорда меҳнат сарфлаш талаб қилишини билиш керак. Бунинг учун у ёки бу ишни бажаришга ҳар бир ишчи сарфлайдиган меҳнат миқдорини аниқлаб олиш лозим. Бу ўз-ўзидан корхоналарда ишлаб чиқаришни ривожлантириш учун ҳам, ишловчиларга меҳнат нормаларини белгилашга ҳам эътиборни кучайтиришни тақозо этади.

Агросаноат мажмуини бошқаришнинг замонавий усулларида (тизимли ва вазиятли бошқарув) фойдаланиб, узоқни кўра билиш ва хавф-хатарнинг олдини олиш дастурларини ишлаб чиқишга йўналтирилган бошқариш аҳамияти ошиб бормоқда. Моддий, молия ва меҳнат ресурсларидан оқилона фойдаланишни таъминлаш мақсадида бошқаришнинг барча босқичларида индектив режалаштириш усулидан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир. Бу усул истиқболни аниқлаш, турли мақсадларга мўжалланган ҳар хил дастурларни ишлаб чиқиш, агросаноат мажмуи корхоналарининг маркетингга мўлжалланган фаолиятини аниқлашга ёрдам беради.

Хавф-хатарни чуқур таҳлил қилиш, бошқариш ходимлари масъулиятини ошириш ва унга мос равишда бошқариш объекти ва субъекти ўртасидаги муносабатларга оид санкциялар ва чоралар мажмуини бошқаришнинг барча йўналишларида, хусусан, ишлаб чиқариш, иқтисодиёт, инновация жараёнини бошқаришда давлат бошқарув идораларининг аралашуви ёки аралашмаслиги тўғрисида аниқ ва тўла маълумотга асосланган қарорга эга бўлмоқ лозим. Агросаноат мажмуини бошқаришнинг барча босқичларида маркетинг тизимини ташкил этиш, ахборот-маслаҳат хизмати бўлимлари фаолиятини жадаллаштириш зарур.

Бошқаришнинг ўзига хос хусусияти шундаки, у бевосита кишилар меҳнатини ташкил этиш ва улар фаолиятини мақсадга мувофиқ амалга оширишга йўналтирилган кўп укладли иқтисодиётнинг шаклланиши ва ривож топиши билан раҳбар ходимлар вазифаси, масъулият даражаси ўзгариб, вазиятли ёндашишга бўлган талаб ўсиб бормоқда. Корхона эришадиган ютуқлар дастлаб унинг фаолиятига таъсир этувчи ташқи иқтисодий, илмий-техник, демографик омиллар ва ижтимоий муҳитга мослашувига боғлиқдир. Энг керакли воситаларни сотиб олишга, ресурсларни тақсимлашга оқилона ёндашиш лозим. Бунинг учун хўжалик раҳбарига тажрибали технологлар (агроном, муҳандис, зоотехник ва бошқалар) керак.

Корхона қўлга киритадиган муваффақият кўп жиҳатдан инсон омилига боғлиқ. Бозор иқтисоди шароитида агросаноат мажмуини бошқаришнинг ўзига хос муҳим хусусияти унинг очик ижтимоий тизим сифатида намоён

бўлишидадир. Бошқариш вазифалари шакли, усули ва уларни қўллаш жараёни объектив шароитга мос келмоғи ва доимо ишлаб чиқариш муносабатларининг ўзгаришига мослашиб бормоғи лозим. У ёки бу бошқарув тузилмасини қабул қилишда корхонанинг ташкилий тузилиши, ишлаб чиқариш ҳажми ва йириклаштириш даражаси, ўзига хос хусусиятлари, тармоқларнинг жойлашиши, аҳоли пунктлари сони ва катталиқ даражаси, хўжалиқ юритиш усуллари, кадрлар малакасини ҳисобга олиш керак. Хўжалиқнинг бошқарув босқичлари сони, минимал бошқариш ходимлари сони иқтисодий жиҳатдан мақсадга мувофиқ, оператив бошқариш учун эса қулай бўлмоғи лозим.

Малакали ва фаол бошқарув тизимисиз агросаноат ишлаб чиқаришини нафақат самарали бошқариш, балки унинг маҳсулотларини сотиш ва истеъмол қилиш ҳам мумкин бўлмай қолади. Агросаноат бошқаруви ходимларида бозор талабларига мос келадиган бошқариш тажрибаси ва малакаси етишмайди.

Улар ишлаб чиқариш маркетингига қаратилган бозор шароитида ишлашга ўрганмаган. Шунинг учун агросаноат мажмуини бошқаришнинг барча босқичларида мутахассис ва раҳбар ходимлар захирасини тайёрлаш ва уларни замонавий бошқариш усул ва услубларига ўргатиш, бунда ўқитишнинг истиқболли технологиялари, усуллари ва самарали шаклларида кенг миқёсда фойдаланишни ташкил этиш давр талаби бўлиб қолмоқда.

4-мавзу: АСМда моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари

Кўриб чиқиладиган асосий саволлар:

1. «Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси» тушунчаси.
2. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари.
3. Қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатлари.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: моддий техника базаси, энергетика ресурслари, энергия қувватлари, биологик жараёнлар, технологик карта, лизинг операциялар, молиявий лизинг, муқобил машина трактор парклари.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

- 1.1. Қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатларининг замонавий ҳолати таҳлилини қилиш.
- 1.2. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг иқтисодий омиллари ва уларни моддий-техника жиҳатдан ривожлантиришнинг асосий йўналишларидаги ўзгаришларни аниқлаш.

1-савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда «қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси» тушунчаси ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. «Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси» тушунчаси

ёрита олади.

1.2. Қишлоқ хўжалигининг энергетика ресурсларини таҳлил қила олади.

1–савол баёни: Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси дейилганда, моддий бойлик ишлаб чиқариш шароитида бевосита банд бўлган меҳнат воситалари ва меҳнат буюмлари йиғиндиси тушунилади. Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси – фан-техника янгиликларидан кенг кўламдан фойдаланиладиган, электрлашган йирик машина ишлаб чиқаришидир. Масалан, деҳқончиликнинг моддий-техника базасини тавсифласак, уни моддий асосда, техника асосида, тракторлар ва машиналарни деҳқончиликда кўплаб ишлатиш, электрлаштиришни оммавий миқёсда амалга ошириш асосидагина ҳал қилиш мумкин.

Қишлоқ хўжалигининг моддий базаси таркибига ер ресурслари, тракторлар, машиналар, меҳнат қуроллари ва буюмлари; электр жиҳозлари; ёнилғи ва мойлаш материаллари, таъмир техникаси, ишлаб чиқариш бинолари, меторация ва йўл иншоотлари; алоқа воситалари; маҳсулдор ва ишчи ҳайвонлар; кўп йиллик дарахтлар; уруғлик; озиқ ва ҳоказолар киради.

Қишлоқ хўжалиги моддий-техника базаси халқ хўжалигининг бошқа соҳалари моддий-техника базасига нисбатан ўзига хос бир қатор хусусиятларга эга. Юқорида айтганимиздек, айниқса, қишлоқ хўжалиги моддий-техника базасида энергетика ресурслари катта роль ўйнайди. Қишлоқ хўжалиги корхоналари ихтиёридаги барча двигателлар, куч берувчи механизмлар ва ишчи ҳайвонлар қуввати йиғиндиси уларнинг энергетика ресурсларини ташкил этади.

Қишлоқ хўжалигининг энергетика ресурсларига хўжалик ихтиёридаги тракторлар, комбайнлар, пахта териш машиналари, стационар двигателлар, автомашиналар, электр генераторлар, пасайтирувчи трансформаторлар, ишчи ҳайвонлар ва бошқа турдаги механизмлар киради.

Қишлоқ хўжалигининг энергетика ресурслари доимо ривожланиб, такомиллашиб бормоқда. Кам қувватли ва тезлиги кам тракторлар кучли, тезюрар ва иқтисодий жиҳатдан қулай тракторлар билан алмаштирилмоқда. Бунга мисол қилиб, республикаимиз сотиб олаётган «Кейс» ва «Магнум» тракторларини кўрсатишимиз мумкин. Бу эса қишлоқ хўжалиги корхоналарини юқори сифатли энегия қувватлари билан таъминламоқда.

2- савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг ташкилий омиллари ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

2.1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг моҳиятини ёрита олади.

2.2. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг ташкилий омилларини тушунтира олади.

2 – савол баёни: Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий таъминотининг ташкилий асослари асосан «Корхоналар тўғрисида»ги қонунга мувофиқ олиб борилади. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг ташкилий омиллари қишлоқ хўжалигининг бир қатор хусусиятларига боғлиқ.

Биринчидан, хўжалик моддий-техника базасида асосий ролни ер ўйнайди. Ер – қишлоқ хўжалигида асосий ишлаб чиқариш воситасидир. Бошқа ишлаб чиқариш воситаларининг ривожланиши бевосита ундан фойдаланишга боғлиқ. Ер унумдорлиги ҳар хил бўлиб, маҳсулот бирлигини етиштириш учун ҳар хил миқдорда харажат қилиш талаб этилади. Бу эса ҳар хил унумдорликка эга бўлган ердан бир хил миқдорда ҳосил етиштириш учун ҳар хил миқдорда асосий ва айланма фондларга эга бўлиш заруратини келтириб чиқаради.

Иккинчидан, қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси табиий шароитлар таъсирига учраб туради. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариш зоналарига эга бўлиб, ҳар бир зона тупроқ-иқлим шароити ҳар хил бўлиши туфайли уларда ҳар хил тизимдаги машиналардан фойдаланишга тўғри келади. Шунинг учун зоналарда ва улар ичидаги хўжаликларда моддий-техника базаси тузилмаси ҳамда ишлаб чиқаришни интенсифлаштириш даражаси ҳар хил бўлади.

Учинчидан, қишлоқ хўжалигида иш даври билан ишлаб чиқариш вақти бир-бирига мос келмаслиги туфайли ишлаб чиқариш мавсумий характерга эга. Бу моддий-техника воситаларидан унумли фойдаланишга салбий таъсир этади. Хўжалик машиналардан ўсимликчиликда йил мобайнида бир неча ой фойдаланилади. Ишлаб чиқаришнинг мавсумий бўлиши уруғлик, озик, ёқилғи ва мойлаш материаллари ва бошқа меҳнат буюмлари захирасига эга бўлиш заруратини вужудга келтиради.

Тўртинчидан, қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши биологик жараёнлар билан чатишиб кетади, қишлоқ хўжалиги моддий-техника базасининг бир қисми жонли идораизмлардан (ишчи ва маҳсулдор ҳайвонлар, парандалар билан ҳайвонлар, боқувга қўйилган ҳайвонлар, кўп йиллик дарахтлар ва бошқалар) иборат. Улардан самарали фойдаланишга эришмоқ учун тегишли ишлаб чиқариш воситаларига эга бўлмоқ керак. Қишлоқ хўжалиги моддий-техника базасининг ўсиши жамоа хўжаликлари ва бошқа қишлоқ хўжалиги корхоналари ишлаб чиқариш фондларининг ўсишига олиб келади.

Ўзбекистон Республикаси Қишлоқ ва сув хўжалиги вазирлиги мутахассисларининг ҳисоб-китобларига кўра, агросаноат мажмуи учун бугунги кунларда 6275 бирлик ҳайдов тракторлари (юқори унумдорликка айлантириб ҳисобланганда), шу жумладан, 2872 та "Магнум" ва "Маоей Ферпосон" русумли ғилдиракли, 3403 та «Т-4А» занжирли хиллари, 39297 та ихтисослаштирилган уч ғилдиракли чопиқ трактори, 40840 та 4 ғилдиракли универсал-чопиқ трактори, 2636 та юқори унумли ғалла ва шоли комбайнлари, 2642 та пахта териш машинаси, 1850 та озуқа йиғиш комбайнлари, 15687 та турли хилдаги плуглар, 311603 та культиваторлар ва бошқа техника воситалари зарур. 2001 йилнинг 1 январь ҳолатига ҳайдов тракторларига бўлган талаб 95, чопиқ тракторларига - 87, ғалла комбайнларига - 98, культиваторларга - 86, трактор тиркамаларига - 75, дори пуркагичларга - 74 %га кондирилди.

Техника сонини эҳтиёж даражасига етказиш, амортизация муддатларини ўтаб бўлганларини йилма-йил янгилари билан алмаштириб бориш маҳсулот етиштирувчилар (ширкат ва фермер хўжаликлари) учун ҳам, уларга ишлаб чиқариш ва техника хизмати кўрсатувчи сервис корхоналари (машинасозлик заводлари, давлат ва муқобил машина-трактор парклари) учун ҳам муҳим вазифа ҳисобланади. Зеро, машина саройлари технологик карталарда кўрсатилган миқдордаги ва турдаги техника воситаларига эга бўлган тақдирдагина барча агротехник талаблар ўз муддатларида сифатли бажарилади, хўжалик ишлаб чиқаришини механизациялаштириш даражасининг ўсиши таъминланади.

Техника сонини эҳтиёж даражасига етказиш, амортизация муддатларини ўтаб бўлганларини йилма-йил янгилари билан алмаштириб бориш маҳсулот етиштирувчилар (ширкат ва фермер хўжаликлари) учун ҳам, уларга ишлаб чиқариш ва техника хизмати кўрсатувчи сервис корхоналари (машинасозлик заводлари, давлат ва муқобил машина-трактор парклари) учун ҳам муҳим вазифа ҳисобланади. Зеро, машина саройлари технологик карталарда кўрсатилган миқдордаги ва турдаги техника воситаларига эга бўлган тақдирдагина барча агротехник талаблар ўз муддатларида сифатли бажарилади, хўжалик ишлаб чиқаришини механизациялаштириш даражасининг ўсиши таъминланади.

3-савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатлари ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

3.1. Лизинг тушунчасини тушунтира олади.

3.2. Қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатларини шаклланишини ёрита олади.

3 – савол баёни: Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 2 ноябрдаги "Қишлоқни лизинг шартларида қишлоқ хўжалиги техникаси билан таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида"ги П1 424-сонли қарорининг қабул қилиниши айни муддао бўлди. Дарҳақиқат, мазкур ҳужжатга асосан вазирлик мақомидаги "Ўзқишлоқхўжаликмашлизинг" компанияси ташкил этилди, унинг тузилмаси тасдиқланди, энг муҳими, 2001-2007 йиллар мобайнида, тажриба тариқасида "Ўзқишлоқхўжаликмашхолдинг" компанияси заводлари ва қўшма корхонлари томонидан ишлаб чиқарилаётган қишлоқ хўжалиги машиналарини (биринчи навбатда тракторлар ва ўрим-йиғим техникасини) машина-трактор паркларига, қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлар)га ва фермер хўжаликларига 7 йил муддатга лизингга беришнинг ташкилий, иқтисодий ҳамда техникавий механизмлари аниқ ва равшан белгилаб қўйилди.

Лизинг операцияларда "Ўзқишлоқхўжаликмашлизинг" компанияси (лизинг берувчи), ТТП вилоят ҳудудий бирлашмалари, муқобил машина-трактор парклари, қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлар), фермер хўжаликлари (лизингга олувчилар), қишлоқ хўжалиги машинасозлиги заводлари ва қўшма корхоналари (техника воситаларини ишлаб чиқарувчилар) билан бир қаторда Молия вазирлиги ҳузуридаги қишлоқ

хўжалигини техника билан таъминлашни давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармаси, "Пахтабанк" ва "Ўзагросуғурта" компанияси фаолият кўрсатмоқда.

Лизинг компаниясига: республикада қишлоқ хўжалиги техникаси лизинг сиёсатини олиб бориш ва уни такомиллаштириш бўйича асосланган таклифлар ишлаб чиқиш; ўзининг минтақавий филиаллари орқали ижарачилар (машина-трактор парклари ҳудудий бирлашмаси, муқобил машина-трактор парки, ширкат хўжалиги, фермер хўжалиги) билан лизинг шартномаларини тузиш; Молия вазирлиги ҳузуридаги махсус жамғарма маблағларига бўлган ўз эҳтиёжини аниқлаш; жамғарма билан молиявий ресурслар ажратиш, "Пахтабанк" билан молия агенти вазифаларини, "Ўзагросуғурта" компанияси билан эса суғурта агенти вазифаларини бажариш юзасидан тегишли шартномаларни тузиш; жамғарманинг кафолат хатлари асосида зарур техника воситаларини ишлаб чиқариш юзасидан машинасозлик корхоналарига буюртмалар бериш ва уларни етказиб беришга доир шартномаларни тузиш; ижарачилар томонидан шартномаларга илова қилинган лизинг тўловлари жадваллари асосида бундай тўловлар ўз вақтида бажарилишини назорат қилиш; «Пахтабанк» даги операция ҳисоб рақамидан машинасозлик корхонасига навбатдаги чорак учун жойлаштирилган буюртма умумий ҳажмининг 30 %и миқдорида аванс пулини тўлаш; ижарачиларга техникани суғурта полиси мавжуд бўлгандагина бериш; техника воситасини ижарачи томонидан олиб кетилгани тасдиқлангандан кейин машинасозлик корхонасига қолган 70 фонз маблағни ўтказиб, узил-кесил ҳисоб-китоб қилиш.

"ПАХТАБАНК" ка:

(Лизинг компаниясининг молиявий агенти)

Лизинг компаниясининг барча ҳисоб-китобларига молиявий хизмат кўрсатиш; ижарачилар билан тузилган лизинг шартномалари ва машинасозлик корхоналари билан техника воситаларини етказиб беришга доир тузилган шартномалар бўйича белгиланган тўловлар ва ўзаро молиявий мажбуриятларнинг ўз вақтида бажарилиши устидан назорат ўрнатиш; ижарачи томонидан лизинг тўловлари олдиндан тузилган жадвал асосида амалга оширилмаганда унинг ҳисоб рақамига сўзсиз бажарилиши лозим бўлган тўлов талабларини қўйиш ва ундирилган пул маблағларини операция ҳисоб рақамига ўтказиш.

Лизингга олувчилар (ижарачилар)га: лизинг бўйича етказиб бериладиган техника воситаларига бўлган ўз эҳтиёжларини аниқлаш ва улар асосида тузилган буюртмаларни Лизинг компаниясининг минтақавий филиалларига топшириш; техника воситаси қийматининг 15 %ини ўз маблағлари ҳисобидан Лизинг компаниясига аванс тариқасида тўлаш; лизингга олинadиган техникани ўз маблағлари ҳисобидан суғурталаш; техника қийматининг қолган 85 %ини ва лизинг бўйича %ларни 7 йил мобайнида тўлаш юзасидан лизинг шартномаларини тузиш; жадвалда белгилаб қўйилган лизинг тўловларини ўз вақтида амалга ошириш; лизингга

олинган машина ва механизмларни техник талабларга риоя қилган ҳолда ишлатиш ва уларни бузилишдан сақлаш.

5-мавзу: Электр энергиясидан фойдаланишни ташкил қилиш

Кўриб чиқиладиган асосий саволлар:

1. Электрлаштириш – техник тараққиётнинг муҳим йўналиши сифатида.
2. Ишлаб чиқариш жараёнини электрлаштириш.
3. Электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: табиий монополия, электр энергияси билан таъминланганлик, электр узатиш тармоқлари, электр тарқатувчи объектлар, электрлаштиришнинг самарадорлиги, эксплуатация харажатлари, электр энергиясига талаб, трансформаторнинг қуввати.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

- 1.1. Қишлоқ хўжалигини электрлаштириш якуний натижага таъсирини кўрсатиш.
- 1.2. Электрлаштиришнинг ижтимоий ва иқтисодий шароитларга таъсирини изоҳлаш.

1-савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда электрлаштириш – техник тараққиётнинг муҳим йўналиши ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Қишлоқ хўжалигини электрлаштиришнинг моҳиятини ёрита олади.

1 – савол баёни: Халқ хўжалигининг барча тармоқларида иқтисодий ислохотлар давом этмоқда. Кўпгина тармоқлар давлат тасарруфидан чиқарилиб, хусусий мулк шаклига ўтмоқда. Бу борада қишлоқ хўжалигида ҳам бир қанча ишлар олиб борилмоқда. Қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган ялпи маҳсулотнинг 97 %и нодавлат сектори ҳиссасига тўғри келмоқда. Қишлоқ хўжалиги корхоналарига хизмат кўрсатувчи тармоқларнинг давлат тасарруфидан чиқарилиши ва хусусийлаштирилиши олиб борилаётган ислохотларнинг муҳим натижадир.

Қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқариш инфратузилмалари объектларида бир қанча йирик тармоқлар давлат тасарруфида қолган бўлиб, булар қаторига электр узатиш, йўл хўжалиги, асосий транспорт хўжалиги ва бошқа шу каби тармоқлар киради. Бу тармоқлар ривожланган давлатлардаги каби давлат тасарруфида бўлиб келгана шундай бўлиб қолиши керак. Чунки бозор муносабатлари шароитида бундай йирик тармоқлар саноклигини бўлгани учун улар хусусийлаштирилса, йирик монополистлар пайдо бўлиши эҳтимолдан холи эмас.

Халқ хўжалигининг барча тармоқларидаги каби қишлоқ хўжалигида ҳам электр энергияси билан таъминланганлик ва ундан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Қишлоқ хўжалигида электр энергияси асосан ёритиш, иситиш, яъни иссиқхоналар, сув кўтариб берувчи насос станцияларни электрлаштириш, стационар ва кўчма суғориш агрегатларини электрлаштириш, инкубаторияларда ҳамда чорвачилик фермаларида микроиқлим ҳосил қилиш ва бошқалар учун ишлатилади.

Қишлоқ хўжалигини электрлаштиришнинг самарадорлигини аниқлаш учун бошланғич кўрсаткичлар қуйидагилар ҳисобланади:

- ер майдони ва шудгор қилинган ерларда: натурал ва пул ҳисобида экинлар бўйича деҳқончилик маҳсулотлари етиштириш;
- ҳайвонлар тури бўйича уларнинг сони натурал ва пул ҳисобида чорвачилик маҳсулотларини етиштириш;
- соҳалар ва жараёнлар бўйича электр двигателлари, электр аппаратлари, қурилмалар сони ва қуввати, электрлаштириш воситалари (подстанциялар, электр узатиш тармоқлари, механизмлар)нинг қиймати, бутун хўжалик соҳалари бўйича йиллик истеъмол қилинадиган энергия, 1 кВт қувватнинг қиймати, хизмат кўрсатувчи ходимлар сони, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш учун электрлаштиришгача ва электрлаштирилгандан кейинги меҳнат сарфи, хўжаликларнинг электр билан таъминланганлиги ишлаб чиқариш жараёнларини электрлаштириш имкониятларини характерлайди.

Электр узатиш тармоқлари ва тарқатувчи ҳамда ишлаб чиқарувчи объектлар қурилиши қанчалик мустаҳкам ва қафолатли даражада бўлса, нафақат қишлоқ хўжалиги, балки, халқ хўжалигининг барча соҳалари самарали фаолият кўрсатиши таъминланади. Бу тармоқнинг қишлоқ хўжалигидаги ўрни жуда муҳимлиги шундаки, у биринчидан, экинларни суғориш билан боғлиқ бўлган жараёнларда сув кўтариш қурилмалари узлуксиз ишлаши, иккинчидан, етиштирилган айрим маҳсулот турларини омборхоналар ва совутгичларда бузилмасдан сақланишини таъминлайди. Бундан ташқари, электр узатиш тармоғи чорвачилик соҳаси ёки паррандачилик тармоқларида электр энергиясидан фойдаланиш жараёнида етиштириладиган маҳсулот сифати ва миқдорини оширишда ўз таъсирини кўрсатади.

Энергетика ресурслари таркибида электр энергияси асосий ўринни эгаллайди. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш жараёнини электрлаштириш корхоналарнинг хўжалик фаолияти кескин ривожланишига олиб келади. Қишлоқ хўжалигида 1 киловат-соат электр энергияси ёрдамида 120кг. донни янчиш, 38 бош сигирни соғиш, 15 бош қўйнинг жунини олиш, 2,3 тонна илдизмевани қирқиш, 88 кг. нонни ёпиш мумкин.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини тўла электрлаштириш меҳнат унумдорлигини оширади, ишлаб чиқариш харажатларини камайтиради.

Электр станцияларини қуриш электр энергияси билан таъминлаш харажатларини қоплаш муддатини қисқартиради, қишлоқ аҳолисининг турмуш шароитини яхшилайдди. Қишлоқ хўжалигини электр энергияси билан тўла таъминлаш етиштирилаётган маҳсулотлар сифатини яхшилайдди ва иш кучига бўлган талабни камайтиради.

/аллачиликда электр энергиясидан фойдаланиш меҳнат унумдорлигини 3-4 марта оширади. /аллани тозалашда «ОС-1», «ОС-3», «ОБ-10» маркали ғалла тозалаш механизмларидан фойдаланиш меҳнат сарфини 20-25 %, маҳсулот

таннархини эса 15-35 % камайтиради. /аллани қуритишда меҳнат сарфи 30-40 % га, таннархи эса 20-35 %га камаяди.

2-савол бўйича дарсинг мақсади: Талабаларда ишлаб чиқариш жараёнини электрлаштириш ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

2.1. Қишлоқ хўжалигида ишлаб чиқариш жараёнини электрлаштиришни ёрита олади.

2–савол баёни: Дехқончиликда электр энергиясидан фойдаланиш экинларни суғориш ишларини механизациялаш имконини яратиб, меҳнат харажатларини 10-20% га, эксплуатация харажатларини эса 10% га камайтиради. Иссиқхонани иситиш, ёритиш, сув насосларини ишга солиш ишларида электр энергиясидан фойдаланиш фақат меҳнат сарфини камайтирибгина қолмай, балки ҳар га экин майдонидан олинadиган ҳосилни ҳам оширади. Ҳар бир сўмлик электр энергияси ҳисобига 100-150 сўмлик маҳсулот яратилади.

Чорвачиликда электр энергиясидан фойдаланиш меҳнат сарфини кескин камайтиришга олиб келади. Электр энергиясидан фойдаланиш фермадаги бир қатор ишлар, шу жумладан, сув билан таъминлаш, озикларни ҳайвонларга бериш, сигирларни соғиш, юкларни ташиш, кўй жунларини қирқиш, сутга дастлабки ишлов бериш, инкубация ва ҳоказо ишларни механизациялар ёрдамида бажариш имконини беради.

Суғориш ишларини автоматлаштириш чорва моллари маҳсулдорлигини 10-15 % га оширади, олинadиган маҳсулот сифатини яхшилади. Ем-хашакни молга бериш олдидан таёрлаш ишларида электр энергиясидан фойдаланиш меҳнат сарфини 75-90 % га камайтиради, озиқ сифатини яхшилади, унинг нишхўрдга чиқишини кескин камайтиради. Чорва молларини соғишни электрлаштириш катта аҳамиятга эга. Сигир соғиш апаратлари ёрдамида соғилганда меҳнат сарфигина тежаиб қолмай, балки соғувчиларнинг меҳнати ҳам енгиллашади. 1 ц. сут қўлда соғилганда 4,4 киши-соат сарфлангани ҳолда, соғиш апарати ёрдамида соғилганда 2,5 киши-соат, соғиш залида соғилганда эса 1,8 киши-соат сарфланади. Чорвачиликда электр энергиясидан фойдаланиш сут соғиб олиш меҳнатини тежабгина қолмай, балки соғиладиган сутнинг тозалик даражасини ҳам оширади.

Кўй жунини механизмлар билан қирқиш меҳнат унумдорлигини 3-4 баробар оширади. Қирқиб олинган жун сифати ҳам анча юқори бўлади.

Паррандачилик фермаларини тунда электр энергияси билан ёритиш натижасида товуқ ва ўрдақлардан олинadиган тухум 25-30 %га кўпаяди. Электр энергиясидан хўжаликда ёрдамчи тармоқларда, жумладан, устахона, тегирмон, ёғоч арралаш ва ҳоказо ишларда фойдаланиш катта иқтисодий самара беради.

3-савол бўйича дарсинг мақсади: Талабаларда электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичлари ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

3.1. Қишлоқ хўжалигида электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичларини ёрита олади.

3–савол баёни: Илмий-текшириш институтларининг маълумотларига кўра, қишлоқ хўжалигида фойдаланилган ҳар бир миллиард квт/соат электр энергия йилига меҳнатга яроқли 700 минг кишининг меҳнاتини тежаб, маҳсулот етиштириш учун сарфланадиган харажатларни 2 млн. сўмга камайтиради.

Электр энергиясидан фойдаланиш қишлоқ аҳолисини моддий ва маданий фаровонлигини оширишда, қишлоқ маданиятини шаҳар маданиятига яқинлаштиришда катта роль ўйнайди.

1980 йилда қишлоқ хўжалигида бир ходим ҳисобига тўғри келадиган электр энергияси 2520 квт/соат ни ташкил этди. 1990 йилга келиб, қишлоқ хўжалигида фойдаланиладиган электр энергияси 210-235 млрд квт/соатга етди.

Қишлоқ хўжалигида электр энергиясидан самарали фойдаланиш қуйидаги кўрсаткичлар ёрдамида аниқланади: меҳнат унумдорлиги, маҳсулот таннархи, 1 киши-соатга тўғри келадиган соф даромад, 1 сўмлик ишлаб чиқариш сарфига олинган даромад, рентабеллик даражаси, қўшимча сарфланган капитал маблағнинг қайтиш муддати.

Электр энергиясидан фойдаланиш фақат меҳнат унумдорлигини ошириб, маҳсулот таннархини камайтирибгина қолмай, балки ижтимоий, иқтисодий ва ишлаб чиқариш шароитлари ҳам яхшиланиши олиб келади.

Хўжаликнинг электр энергиясига бўлган йиллик талабни аниқлаш учун аввал тармоқлар бўйича талаб аниқланади.

Ҳисоблаш икки йўл билан амалга оширилади:

1. Ҳар бир квадрат метрни ёритишга, ҳар бир электр двигателига, ҳар бир иситкич прибор ёки электр қувватини барча тармоқлар бўйича ҳисоблаб, бир бирига қўшиш йўли билан аниқланади. Бундай ҳисоблаш анча мураккаб бўлиб кўп вақт талаб этади. Бириқ ҳисоб аниқ бўлади.

2. Умумлаштирилган ҳолда: бир хонадонга, 1 т. Маҳсулот етиштиришга ёки қайта ишлашга, чорва молларини бир бошига, устахоналарда 1 та трактор ёки машинани ремонт қилишга ва ҳоказолар бир йилда ўртача қанча электр энергия талаб қилинишини аниқланади.

Ҳисоблашни формула шаклида қуйидагича ёзиш мумкин:

$$P_{и} = P_{1} + P_{2} + P_{3} + P_{4}$$

$P_{и}$ – хўжалик бўйича электр энергиясига талаб (кВт);

P_{1} – деҳқончилик;

P_{2} - чорвачилик;

P_{3} - устахоналар;

P_{4} – хонадонлар бўйича талаб.

Хўжаликдаги барча чироклар, электр ускуналар ва двигателлар бир вақтда ишлайди. Шу нинг учун $P_{и}$ ни талаб коэффицентига (K_c) кўпайтириб ҳақиқий талаб аниқланади.

$$P = P_{и} * K_{с}$$

Ҳақиқийга талабга хўжалик ичидаги электр тармоқларида электр токини йўқолишини кўшсак, хўжалик бўйича қанча қувватга эга бўлган трансформатор ўрнатиш кераклигини аниқлаймиз.

Хўжалик бўйича ёки хўжаликнинг бирон участкасига қандай трансформатор ўрнатиш кераклигини қуйидагича аниқланади:

$$P_{тр} = (P_{и} * P_{й}) * K_{с} K_{вт}$$

$P_{тр}$ – трансформатор қуввати;

$P_{и}$ – белгиланган норма бўйича талаб;

$P_{й}$ – тармоқда токнинг йўқолиши;

$K_{с}$ – талаб коэффиценти.

6-мавзу: АСМда транспорт хизматини ташкил қилиш

Кўриб чиқиладиган асосий саволлар:

1. АСМда транспортнинг аҳамияти
2. АСМда транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари
3. Транспортдан фойдаланишни ташкил қилиш

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: моддий ишлаб чиқариш соҳалари, транспорт воситалари транспортдан фойдаланиш хусусиятлари, юк ташаш масофаси, марказлаштирилган таърифлар, транспортдан воситаларидан унумли фойдаланиш, юк кўтариш коэффиценти.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1.1. АСМда транспорт хизматининг маҳсулот қийматидаги улушини ўзгартириш.

1.2. АСМ соҳаларидаги транспортнинг ўрнини аниқлаш.

1 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда АСМда транспортнинг аҳамияти ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.1. АСМда транспортнинг аҳамияти ёрита олади.

1-савол баёни: Моддий ишлаб чиқариш тўрт соҳадан: қазиб оловчи; ишлаб берувчи; саноат; деҳқончилик ва транспортдан ташкил топган. Транспортнинг бошқа ишлаб чиқарувчи соҳалардан фарқи шундаки, у янги маҳсулот яратмайди, балки ишлаб чиқарилган моддий бойликни истеъмолга етказди.

Транспорт ёрдамида соҳалар, соҳа ичидаги тармоқлар, тармоқ ичидаги корхоналар бир-бири билан боғланиб, ишлаб чиқариш жараёни маромида бориши учун барча шароитлар яратилади. Транспорт ишлаб чиқариш билан истеъмол ўртасидаги алоқани таъминлайди. Иш кучи, меҳнат қуроли ва

мехнат буюмларини бир жойдан иккинчи жойга кўчириб, жами истеъмол маҳсулоти кўламига таъсир кўрсатади.

Транспорт воситалари ёрдамида моддий бойликлар бир жойдан иккинчи жойга кўчирилиши натижасида истеъмолгача яқинлашади, истеъмол қийматининг ташкил топиши тезлашади. Транспорт воситаларининг ўзига хос хусусиятлари улардан моддий бойлик ишлаб чиқаришнинг ҳамма соҳаларида кенг кўламда фойдаланиш заруратини келтириб чиқаради. Транспорт воситаларидан фойдаланиш маҳсулот ишлаб чиқариш ва уни реализация қилиш учун сарфланадиган вақтни қисқартиради, мехнат унумдорлигини оширади, маҳсулот таннархини камайтиради.

Транспорт воситаларидан унумли фойдаланиш қишлоқ хўжалигида йўллар қуриш, уларнинг юк ташиш қобилиятини ошириш, таъмир ишларини мунтазам равишда олиб бориш, йўл хўжалиги ихтиёридаги техникани такомиллаштириш ва улардан унумли фойдаланиш, демакдир. Кузатишлар автомобилнинг юк кўтариш қобилияти қаттиқ қопламали йўлларда қаттиқ қопламасиз йўллардагига нисбатан 25-80%, тезлиги 2-3 марта ошишини, ёнилғи сарфини эса 2 марта камайтишини кўрсатади. Шунинг учун хўжаликлараро ва хўжалик ичидаги йўлларни реконструкциялаш ва ўз муддатида таъмирлаш, йўл қурилишини кенгайтириш ва қишлоқ хўжалигини янда интенсив ривожлантириш учун реал шароитлар яратади.

2 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда АСМда транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятлари ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

2.1. АСМда транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятларини ёрита олади.

2-савол баёни: Қишлоқ хўжалигида транспорт воситаларидан фойдаланиш халқ хўжалигининг бошқа соҳаларига нисбатан ўзига хос хусусиятларга эга. Бу хусусиятларга қуйидагилар киради:

- қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари кенг ҳудудда етиштирилиши туфайли уларни ташиш бир қатор қийинчиликларни келтириб чиқаради;
- қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг мавсумийлиги туфайли юк ташишни йил мобайнида бир меъёрда амалга ошириб булмайди. Айрим ҳолларда қатта миқдордаги юкларни қисқа вақт ичида ташиш зарурати пайдо бўлади;
- турли хил транспорт воситалари талаб этилади;
- ташиладиган юклар тури, ҳажми, хусусиятига кўра ҳар хилдир;
- юк ташиш масофаси ҳар хил бўлади;

транспорт воситалари ширкат хўжаликларига кам боради.

Қишлоқ хўжалигида транспорт воситаларидан фойдаланишнинг бу хусусиятлари қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари таннархида транспорт харажатлари миқдорининг ошишига олиб келади. Ҳисоб-китобларга кўра, маҳсулот таннархида транспорт харажатлари 30-40 %ни, дон маҳсулотлари таннархида 26 %ни, маккажўхори таннархида 15 %ни ташкил этади. Ҳозирги вақтда ширкат хўжаликларига ташиладиган юкларнинг 80%и автомобиль

транспортига, 16%и трактор транспортига ва 4 %и от-улов транспортига тўғри келади. Хўжаликлараро ташиладиган юкларнинг кўпи автомобиль транспорти, хўжаликлар ичида ташиладиган юкларнинг кўп қисми эса трактор транспортлари ҳиссасига тўғри келади. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида ҳаво ва сув, темир йўл транспортдан ҳам фойдаланилмоқда.

3 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда транспортдан фойдаланишни ташкил қилиш ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

3.1. АСМда транспортдан фойдаланишнинг ўзига хос хусусиятларини ёрита олади.

3-савол баёни: Бозор иқтисодиёти шароитида ва соғлом рақобат муҳитида, автотранспорт корхоналари ўз мижозлари, яъни юк эгалари юкларни ўз вақтида, сифатли ташилганлиги ва албатта, ташишлар ва бошқа ишлар ҳамда хизматларга белгиланган нархлардан қониқишларини таъминлашга интилишлари лозим. Хўжалик юритишнинг маъмурий-буйруқбозлик шароитида автотранспорт хизматлари учун нарх-наво (тариф)лар давлат томонидан марказлаштирилган ҳолда белгиланган ва ҳар бир автотранспорт корхонаси учун ягона ҳисобланган. Оқибатда кўпчилик корхоналар зарар билан ишлаганлар. Бозор иқтисодиётига ўтиш муносабати билан автотранспорт корхоналарининг нарх-наво (тариф)ларни белгилаш тизимида ўзгартиришлар киритиш тақозо этилмоқда. Ҳозирги кунда ҳар бир корхона ўзининг нарх-наво (тариф) сиёсатини ишлаб чиқади, чунки тарифлар доимо назорат остида бўлиши, таҳлил қилиниши керак. Зеро автотранспорт корхонаси томонидан шундай нарх-наво сиёсати қўлланилиши лозимки, у мижозларни ҳам қониқтириши, шу билан бирга, корхона фойда билан ишлашини ҳам таъминлаши лозим.

Фирмалар концепцияси назариясида нарх-наво шаклланиши муҳим аҳамиятга эга. Ушбу концепциянинг асосий маъноси корхона фаолият кўрсатиши ва энг юқори фойда олишга интилишидан иборатдир. Бинобарин, ҳар бир корхонада маҳсулот баҳосини аниқлашга қаратилган маълум ишлар амалга оширилиши лозим.

Юк ташувчи автокорхоналарда ушбу ишлар, яъни юк ташиш, бошқа ишлар ва хизматларга тарифларни белгилаш мутахассис-менежерлар томонидан амалга оширилиши лозим. Нарх-наво (тариф)лар юзасидан узил-кесил қарор қабул қилишдан олдин менежерлар керакли маълумотларга эга бўлишлари зарур. Менежерларни етарли, ҳақиқий ва долзарб маълумотлар билан таъминлаш автотранспорт корхонасида бошқарув ҳисоби қай даражада йўлга қўйилганлиги билан белгиланади.

Автомобиль ташувлари, бошқа ишлар ва хизматларга тарифларни белгилаш кўп омилларни ҳисобга олувчи мураккаб жараёндир. Нарх-наво шаклланишига таъсир этувчи барча омилларни икки гуруҳга ташқи ва ички омиллар ажратиш мумкин.

Шундай қилиб, корхоналарда тарифларни ишлаб чиқиш ва белгилашда бозор ҳақидаги маълумотлардан (ташқи омил) ташқари харажатлар

тўғрисидаги маълумотлар ҳам ҳисобга олинishi лозим. Бу борада иқтисодчи-олимлар турли фикрларни билдиришган. Жумладан, "...нарх-навони белгилаш тўғрисида якуний қарорни қабул қилиш учун бозор аҳолини, истемолчи талабларини яхши билиш керак," - деб эътироф этишган. Шунингдек, у таъкидлаганки, «...рақобат маҳсулот таннархини ҳисоблашни деярли маъносиз қилиб қўяди, чунки бу ҳолда нарх талаб ва таклиф таъсирида шаклланади, ҳақиқий таннарх эса, ўзича сотиш нархига таъсир этмайди. Таннарх асосида ишлаб чиқаришни бошқариш, айниқса ички имкониятларни аниқлаш мумкин эмас".

Нарх-наво шаклланишига ҳам ташқи, ҳам ички омиллар катта таъсир кўрсатади. Таннарх асосий ички омиллардан биридир. Бозор иқтисодиёти шароитида ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг калькуляцияси тўғри ташкил қилинмаса ва йўлга қўйилмаса, корхона муқаррар равишда инқирозга учрайди.

Ўтказилган тадқиқотлар шуни кўрсатдики, 20 та юк ташиш автокорхонасидан 16 таси, яъни аксарияти (80 %) харажатларга асосланиб, нарх-наво белгилайди ва фақат 4 таси (20 %) харажатларга ҳам, бозорни ўрганишдан олинган маълумотларга ҳам асосланади. Шундан келиб чиқиб, қайд этиш мумкинки, аксарият автокорхоналар автотранспорт хизмати бозорини ўрганмайдилар, нафақат нарх-навони белгилашга, якуний натижалари бўйича корхона даромадига ҳам таъсир этувчи бошқарув қарорларини қабул қилишга алоқадор бўлган маркетинг изланишлар билан шуғулланмайдилар.

Транспорт воситаларидан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлиги, чунончи:

- бир тонна километр юк таннархи кўрсаткичи қилинган харажатларни ташилган тонна километрга бўлиш йўли билан;
- транспорт воситаларининг соатлик ёки сменалик иш унуми кўрсаткичи ташилган тонна километр юкнинг сарфланган вақтга нисбати билан;
- машинанинг ишда бўлиш коэффиценти кўрсаткичи ишда бўлган машина-кунлари сонини машинанинг хўжалиқда бўлган машина кунлари сонига бўлиш билан аниқланади.
- машинанинг юк кўтариш коэффиценти кўрсаткич умумий ташилган юкнинг юк билан босилган йўлга нисбати билан аниқланади.

Бунда автомобильнинг техник жиҳатдан таёргарлик коэффиценти, машиналарни ишга чиқариш коэффиценти, ўртача ишда бўлган вақти, суткалик ўртача юрган йўли, ўртача техник тезлиги, юкни ўртача ташиш масофаси, юк ташиш мавсумийлик коэффиценти каби кўрсаткичлардан ҳам фойдаланилади.

Транспорт воситаларидан унумли фойдаланиш ва уларнинг харажатларини камайтириш автомашина ва уни бошқарувчиларнинг меҳнат унумдорлигини ошириш, мойлаш ва ёқилғи материалларини тежаб-тергаш,

жорий таъмир ва жорий қаровлар учун қилинадиган харажатларни тежашга боғлиқ.

7-мавзу: Ижтимоий инфратузилманинг мазмуни ва тушунчаси

Кўриб чиқиладиган асосий саволлар:

1. Ижтимоий инфратузилманинг моҳияти ва тузилмаси
2. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари
3. Ижтимоий инфратузилмани ташкил қилиш ва ривожлантириш
4. Ижтимоий нормативларни белгиловчи омиллар.

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: Ижтимоий турмуш, аҳоли меҳнат фаоллиги, меҳнат ресурслари, мақсадли нормативлар, иқтисодий нормативлар тизими, демографик омил, ижтимоий омил, ижтимоий сиёсат.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1. 1.1. Қишлоқ жойларда ижтимоий инфратузилманинг зарурлигини изоҳлаш.
2. 1.2. Қишлоқ жойларда ижтимоий инфратузилманинг ривожланганлик ҳолати таҳлилини қилиш.

1 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда ижтимоий инфратузилманинг моҳияти ва тузилмаси ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Ижтимоий инфратузилманинг моҳияти ва тузилмасини ёрита олади.

1-савол баёни: Ижтимоий инфратузилма аҳолининг фаровонлигини ошириш, кишилар меҳнат шароити ва турмуш тарзини яхшилаш билан боғлиқ муҳим ижтимоий вазифаларни ҳал этар экан, жамият аъзоларининг эҳтиёжлари қондирилишини таъминлайди, мамлакат иқтисодий юксалиши учун шароит яратади. Айти вақтда ижтимоий инфратузилма ишлаб чиқариш самарадорлиги ўсишига бевосита таъсир кўрсатади. Инфратузилманинг ривожланиши иқтисодиёт реал сектори билан бевосита боғланганки, у мазкур тузилманинг ҳолати ва ўсиш суръатларини шакллантиради.

Ижтимоий турмушга таъсир ўтказувчи инфратузилманинг асосий жиҳатларига қуйидагилар киради:

- ишлаб чиқарувчи кучларни оқилона жойлаштириш;
- аҳоли меҳнат фаоллиги кўламини кенгайтириш;
- меҳнат ресурслари сафарбарлигини тартибга солиш;
- бўш вақт фондини бойитиш ва ундан фойдаланиш шарт-шароитларини яхшилаш учун имконият яратиш;
- иш кучини такрор етиштиришга таъсир этиш.

Ижтимоий инфратузилма мураккаб вазифалар тизимидан иборат бўлиб, унда барча унсурлар ўзаро боғланганки, улардан бирининг ривожланишдан ортда қолиши бошқаларидан самарасиз фойдаланилишига сабаб бўлади. Шу боисдан минтақа ижтимоий инфратузилмасининг мажмуа тарзида ривожланишини таъминлаш муҳим ишдир.

2 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

2.1. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммолари ёрита олади.

2-савол баёни: Маъмурий-буйруқбозликка асосланган бошқарув тизими ҳукм сурган шароитда ижтимоий инфратузилмани молиялаш манбалари фақат марказлаштирилган фондлар ва элементлар билан чекланган, улардан фойдаланиш тартиби ҳамда йўналиши жуда қаттиқ назорат қилинар эди. Минтақанинг ижтимоий тараққиёти унинг хўжалик юритиш самарадорлигига боғлиқ эмас, ҳудудий бошқарув идоралари, меҳнаткашлар депутатлари маҳаллий Кенгашлари аслида марказ, вазирликлар ва идоралар тазйиқи остида эди.

Бозор иқтисодиётига ўтиш шароитида ижтимоий инфратузилма тараққиётини бошқаришнинг асосий йўналишлари қуйидагилардан иборат:

- республика, тармоқ ва ҳудудий бошқарув идораларининг вазифаси ҳамда мақсадлари, мулкӣ ҳуқуқларини чегаралаш;
- қишлоқ кенгашлари, туман, шаҳар ва вилоят ҳокимликлари ролини қайта кўриб чиқиш;
- мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш жараёнини ҳисобга олиб, ижтимоий соҳада қайта қуриш дастурини ишлаб чиқиш;
- ҳужжатлар ва тавсиялар, меъёрий йўриқномалар базасини тайёрлаш;
- минтақавий хусусиятлар ва омилларни ҳисобга олиш, буларга ижтимоий меъёр кўрсаткичлари тизимини ишлаб чиқишга диққат қилиш;
- уй-жой муаммоларига эътибор бериш ва яқка тартибда уй-жой қурилишини ривожлантириш. Шаҳар жойларда ижтимоий инфратузилма тараққиётини бошқариш муаммолари қуйидагилардан иборат;
- ижтимоий инфратузилмаларни ривожлантиришда мўлжалланган маблағлар ва ресурсларни бошқаришга оид барча вазифаларнинг маҳаллий бошқарув идоралари қўлида ҳақиқатан жамланишига эришиш;
- хўжалик юритиш ва тармоқлар ҳамда ҳудудларнинг ўзаро таъсири ташкилий-иқтисодий механизмини такомиллаштириш;
- минтақалар ўртасида ва ичида, унинг унсурлари, вертикал ва горизонтал тузилмалари ўртасида ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришдаги номутаносибликларга барҳам бериш;
- шаҳар ва қишлоқ ижтимоий инфратузилмасини янада интеграция қилиш, бунда иш тизимларга хос ижобий жиҳатларни бутун чоралар билан ривожлантириш ҳамда уларнинг ноҳуш жиҳатларини имкон қадар чеклаш (ёки бартараф қилиш) мақсадини кўзлаш;
- шаҳарни ижтимоий қайта қуришнинг мақсадли, комплекс дастурини тузиш ва амалга ошириш, меҳнат ресурсларидан оқилона фойдаланиш, фаол демократик сиёсат юритиш.

Мазкур талабларнинг жами минтақа ижтимоий инфратузилмаси хўжалик механизмини такомиллаштиришнинг асосий йўналишларини белгилайди.

Хўжалик юритиш янги иқтисодий механизмининг яратилиши маҳаллий бюджетга кўпгина маблағларни жалб этиш имконини беради, аммо муайян

жой шароитида мана шу барча ресурслар ҳар ҳолда корхона ва ташкилотлар ҳисобига шаклланади. Айни вақтда кўпчилик ҳокимликларда қишлоқда ижтимоий инфратузилма иншоотларини қуриш бўйича ягона буюртмачи вазифаларини бажариш учун ҳақиқий имконият вужудга келмаган.

Ижтимоий инфратузилмани ривожлантириш бошқарув механизмини яратишнинг турли вариантлари бир хил баҳолалишига қарамай, минтақадаги районларнинг ўзига хослигига боғлиқ ҳолда вазиятни ривожлантиришнинг учта эҳтимолий йўналишини қўллаш учун асос бор. Улар қуйидагилардир:

маблағлар ва ресурслар ҳокимлик қўлида жамланади;

б) вазифалар агросаноат корхоналари ва ташкилотлар қўлида жамланади;

в) дастлабки икки вариант энг мақбул тарзда бирга қўшилади.

Ижтимоий инфратузилманинг айрим унсурларини ривожлантириш вазифалари алоҳида тақсимланган тақдирдагина манфаатлар уйғунлигига эришиш мумкин.

3 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда ижтимоий инфратузилмани ташкил қилиш ва ривожлантириш ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

3.1. Ижтимоий инфратузилмани ташкил қилиш ва ривожлантириш механизмини ёрита олади.

3-савол баёни: Ҳозирги вақтгача ижтимоий инфратузилманинг комплекс ривожлантириш даражаларини белгиловчи нормативлар тизими ишлаб чиқилмаган. Амалдаги идоравий меъёрлар ва нормативлар одатда, ижтимоий мақсадларга йўналтирилмаган ресурслардан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлиги тизимига асосланади. Шаҳарлар, шаҳарчалар ва қишлоқ аҳоли пунктларини режалаштиришда ҳамда қуришда қўлланиладиган қурилиш меъёрлари ва қоидалари мажбурий тусда эмас, чунки уларда қишлоқ жойлар ва шаҳар манзиллари ижтимоий инфратузилмаси ўртасидаги алоқа ҳисобга олинмайди.

Шу туфайли ижтимоий инфратузилма барча унсурларини мажмуа тарзида мувозанатланган ривожлантиришга эришиб ҳам бўлмайди. Ундан ташқари, тавсия этилаётган кўпгина меъёрларни зудлик билан қайта кўриб чиқиш талаб этилмоқда. Ижтимоий инфратузилманинг меъёрий базаси ва ижтимоий нормативлар тизими қуйидагилардан иборат бўлиши керак:

мақсадли нормативлар.

б) ижтимоий инфратузилма муассасалари хизматлари билан таъминланишнинг энг кам даражаси;

в) фаолият шароитининг комплекс ижтимоий андозалари;

г) иқтисодий нормативлар (қиёсий сарфлар нормативлари, фойдаланилаётган ресурслар учун тўловлар).

Шу тариқа инсоннинг уй-жойга эга бўлиш, соғлиғини сақлаш, таълим олиш, ҳордиқ чиқариш, меҳнат қилиш ва ҳоказо ҳуқуқлари амалга ошади. Мазкур энг кам даража ижтимоий истеъмол фондлари ҳисобига таъминланиши шарт, бу ҳолда улар турмуш жами шароити бўйича барча ижтимоий гуруҳларни

яқинлаштириш ролини ўйнайди. Бу жиҳатдан айрим иқтисодчи олимларнинг уй-жой қурилишини ўтказиш тўғрисидаги фикрларига қўшилиш лозим, бунда давлат тураржой майдони ва ободонлаштириш бўйича белгиланган, ижтимоий кафолотланган меъёр доирасида тураржой биносининг бир қисмини қуриш учунгина маблағ ажратади.

4 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда ижтимоий нормативларни белгиловчи омиллар ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

4.1. Ижтимоий нормативларни белгиловчи омилларини ёрита олади.

4-савол баёни: Ижтимоий нормативлар тизимини ишлаб чиқишда минтақавий хусусиятлар, шаҳар ва қишлоқ жойларда, аҳоли турмуш тарзи ва бошқа кўп жиҳатлар ўртасидаги тафовфутларни ҳисобга олмоқ лозим. Улар доирасида қуйидаги жамлама омилларни ажратиш мумкин:

Жўғрофий омиллар – аҳоли жойлашув таркиби, шаҳарлашув (урбанизация) даражаси; биологик иқлим хусусиятлари, табиий иқлим шароитининг меҳнат туси ва режимига, халқ хўжалигининг ихтисослашуви, меъморчиликка таъсири, рекреация имкониятлари ва улардан фойдаланиш даражаси; табиий ресурслар билан таъминланганлик ва табиатдан фойдаланиш хусусияти.

Демокрафик омиллар – аҳолининг кўпайиш режими, унинг сони, таркиби ва табиий кўчиб юриш таъсирида жойлашувнинг ўзгариши, аҳоли миграцияси ва сафарбарлиги; аҳоли ва меҳнат ресурсларининг жинсий ва ёш таркиби; оилаларнинг шаклланиши, ўсиш ва ажратиш шароити, уларнинг тури ва таркиби, миграция туси, миграция оқимлари таркиби, аҳолининг миллий таркиби, айрим миллатлар ва элементларни зич ёки тарқоқ яшаш даражаси:

Ижтимоий омиллар – ишлаб чиқарувчи кучларининг ривожланиш даражаси ва ўсиш истиқболи, минтақанинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги улуши; ҳозирги босқичда ва истиқболда халқ хўжалигининг таркиби, бошқарув тизими, минтақада илмий-техник тараққиёти туси, шаҳар ва қишлоқ аҳолисининг турмуш тарзи, миллий ва маиший хусусиятлар, анъанавий этник қадриятлар, уларнинг меъморчиликда акс этиши; минтақада яшовчи миллатлар ва элатларнинг, миллий ва этнографик гуруҳларнинг ижтимоий-иқтисодий ва маданий ривожланиши ҳамда маданий эҳтиёжлар туси ва тил тараққиёти.

Мазкур омилларни минтақавий хусусиятлар ва бошқа аломатлардан келиб чиқиб, сифат ва аралаш тавсифлар бўйича ташкил қилиш; улардан ҳал этиш заруратига кўра, энг долзарб омилларни ажаратиш мумкин. Иқтисодиётнинг ижтимоий соҳага йўналтирилиши ижтимоий инфратузилмани мустақил бошқарув объекти, уни ривожлантириш муаммоларига тизимли ёндашув сифатида алоҳида ажратиб олишни шарт қилиб қўяди.

Инфратузилманинг яхлит бошқарув объекти сифатида ажратилиши бутун халқ хўжалиги мувозанатли ва мутаносиблик асосида ривожлантирилиши, минтақалар ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги номутаносибликларга барҳам бериш имконини яратади. Ижтимоий адолат принципларини рўёбга чиқаришдан иборат мақсад ижтимоий инфратузилмани шакллантириш ва

ривожлантиришнинг асосий вазифаларини маҳаллий бошқарув идоралари, ҳокимликлар кўлига топширишни тақозо этади.

Кучли ижтимоий сиёсат юритиш муаммолари ижтимоий инфратузилмани ривожлантиришни давлат вазифаси даражасига кўтаришни, айти вақтда молиялаш манбаидан қатъи назар, нивестиция сиёсатини, уни амалга оширишнинг барча белгиланган афзалликлари билан бирга қайта кўришни тақозо этади.

8-мавзу: Қишлоқларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатишни ривожлантириш

Кўриб чиқиладиган асосий саволлар:

1. Ўзбекистон Республикасида аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш турлари ва улар фаолиятини янгилаш ташкил қилиш
2. Қишлоқда маданий-маиший хизмат кўрсатиш корхоналарини ташкил қилишда мулкчилик
3. Маиший хизмат кўрсатиш уюшмалари фаолияти.
4. Қишлоқларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоғида кадрлар тайёрлаш ва иқтисодий ҳамкорликлар

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: хизмат кўрсатиш соҳаси, аҳолини иш билан таъминлаш, маданий-маиший хизмат, маиший хизмат кўрсатиш уюшмаси, ижтимоий муҳофаза, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш, кадрлар тайёрлаш ва қайта тайёрлаш.

Мавзу бўйича ечимини қутаётган илмий муаммолар:

3. 1.1. Қишлоқ жойларда хизмат кўрсатиш турларини кўрсатиш. Қишлоқ жойларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш аҳамиятини тушунтириш.

1 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш турлари ва улар фаолиятини янгилаш ташкил қилиш ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.1. Ўзбекистон Республикасида аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш турларини ёрита олади.

1.2. Аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш фаолиятини янгилаш ташкил қилишни тушунтира олади.

1-савол баёни: Қишлоқда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш тартиби, уни ташкил этиш тизими ва йўналишлари турли хил. Лекин, уларнинг ҳаёт, ривожланганлик даражаси мавжуд ижтимоий, иқтисодий-сиёсий эҳтиёжлар талабига тўла жавоб бермайди.

Қишлоқларнинг истиқболда ижтимоий ривожланишини хизмат кўрсатиш соҳаларисиз тасаввур этиб бўлмайди. Шундай экан эндиликда: ишлаб чиқаришга хизмат қилиш; деҳқончиликнинг барча йўналишлари бўйича маҳсулотни қайта ишлаш билан боғлиқ бўлган хизмат кўрсатиш; деҳқонлар томонидан етиштирилган маҳсулотни сотиб олиш ва аҳолига етказиб бериш бўйича хизмат кўрсатадиган соҳаларни ташкил этиш; техник-транспорт

хизматини яхшилаш; ишчи кучларининг иш жойларига бориб-келишларини таъминлайдиган, иш жойларини ўрганадиган, маълум тавсиялар, ёрдам ва юридик маслаҳатлар берадиган хизмат кўрсатиш соҳаларини шакллантириш мақсадга мувофиқ.

Булар асосан, деҳқончилик меҳнати, уни ташкил этиш билан хизмат кўрсатиш соҳаларини боғлайдиган ташкилотларга тегишли бўлиб, бу ташкилотлар ўз истиқболи, манфаатларини деҳқончиликда хизмат соҳасини шу асосда яратишлари зарур.

Аҳолини иш билан таъминлаш муаммосини ҳал этиш қишлоқда саноат ва хизмат кўрсатиш соҳаларини ривожлантириш тадбирларини амалга ошириш билан бевосита боғлиқ. Бугун саноат, хизмат кўрсатиш соҳаларини қишлоққа олиб келиш, маҳсулотларни қайта ишлайдиган саноат корхоналарини қишлоққа жойлаштиришни маҳаллий ҳокимиятлар, тадбиркор ишбилармонлар, турли мулк эгалари олдига асосий вазифа этиб қўйилгани ҳам тасодифий эмас.

Бугунги кунда хизмат кўрсатиш тармоқлари асосан шаҳар ва туман марказларида кўпроқ жойлашган бўлса, энди уни шаҳар атрофидаги посёлка, қишлоқларда ташкил этиш зарурати ортмоқда. Шунини доимо назарда тутмоғимиз керакки, хизмат кўрсатиш тармоқлари даражаси мамлакатнинг тараққий этаётганлиги, жамиятнинг ривожланаётганлигини кўрсатувчи муҳим мезондир.

Аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш тўғрисида сўз борар экан, биз Ўзбекистонда амал қилаётган хизмат турларини санаб ўтишимиз лозим. Булар турли соҳаларда бўлиб, қуйидагилардан иборат: маиший хизмат кўрсатиш; йўловчи ташиш хизмати; алоқа хизмати; уй-жой хўжалиги; таълим тизими; маданий хизмат кўрсатиш; сайёҳлик-экскурсия хизмати; жисмоний тарбия ва спорт хизмати; соғлиқни сақлаш (тиббий) хизмати; санатория-курорт ва соғломлаштириш хизмати; ҳуқуқий тусдаги ва банк муассасаси хизмати; коммунал хизматлар.

Маданий-маиший хизмат кўрсатиш таркибига қуйидаги хизматлар киради: пойабзал таъмирлаш ва тикиш; кийим-бош ва трикотаж молларини тикиш, тўқиш ва таъмирлаш; телерадио, видео, аудио аппаратларини таъмирлаш; металл буюмларини тайёрлаш ва таъмирлаш; автомобилларга техник хизмат кўрсатиш; мебель яшаш ва таъмирлаш; кимиёвий тозалаш ва бўяш; кир ювиш хизмати; уй-жойларни таъмирлаш ва қуриш; сурат ва ва сурат кинолаборатория хизмати; ҳаммом ва душ хизмати; сартарошлик ва косметаллогик хизмат; буюмларни ижарага бериш хизмати; аҳолига юк ташиш транспорти хизмати; маросимлар ўтказиш хизмати.

2 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда қишлоқда маданий-маиший хизмат кўрсатиш корхоналарини ташкил қилишда мулкчилик ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

2.1. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш корхоналарини ташкил қилишда мулкчилик муносабатларини ёрита олади.

2-савол баёни: Маиший хизмат кўрсатишнинг бошқа турлари, яъни бильярд ва теннис столларини соатбай ижарага бериш хизмати янги хизмат турига кирази.

Ўзбекистон Республикаси Президентининг 1999 йил 17 сентябрдаги «Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш тизимида ислохотларни давом эттириш тўғрисида»ги ПФ-1843 сонли фармонида, Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 1997 йил 19 сентябрдаги «Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш тизими фаолиятини ташкил этиш тўғрисида»ги 446-сонли, 1995 йил 12 сентябрдаги «Аҳолига маиший хизмат кўрсатиш корхоналари фаолиятини барқарорлаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги 399-сонли қарорларига мувофиқ республикаси шаҳар ва вилоятларида ҳудудий маиший хизмат кўрсатувчи объектларни ҳисобга олиш мақсадида шаҳар ва вилоят ҳокимиятлари таркибида маиший хизмат кўрсатиш уюшмалари ташкил қилинган. Уларга аъзо бўлган маиший хизмат кўрсатиш корхоналарига турли қийматликлар ва имтиёзларни қўллаш имкониятлари берилди:

- маиший хизмат кўрсатиш объектлари янгидан ташкил этилган тақдирда бино ва ер майдонлари билан таъминлашни вилоят ва шаҳар ҳокимиятлари миқёсида ҳал қилиш;

- янги ташкил этилган маиший хизмат корхонаси ҳокимият балансидаги бинода жойлашган бўлса, ижара шартномаси тузилган вақтда имтиёзли нархлардан фойдаланади;

- маиший хизмат кўрсатиш корхоналари ташкил қилинганда, уларни рўйхатдадан ўтказишда ва фаолиятини амалга оширишда амалда кўрсатилган тадбиркорларни фаолиятни ҳимоя қилиш қонун-қоидаларида кўрсатилгандек қўллаб-қувватлаш.

3 - савол бўйича дарсинг мақсади: Талабаларда маиший хизмат кўрсатиш уюшмалари фаолияти ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

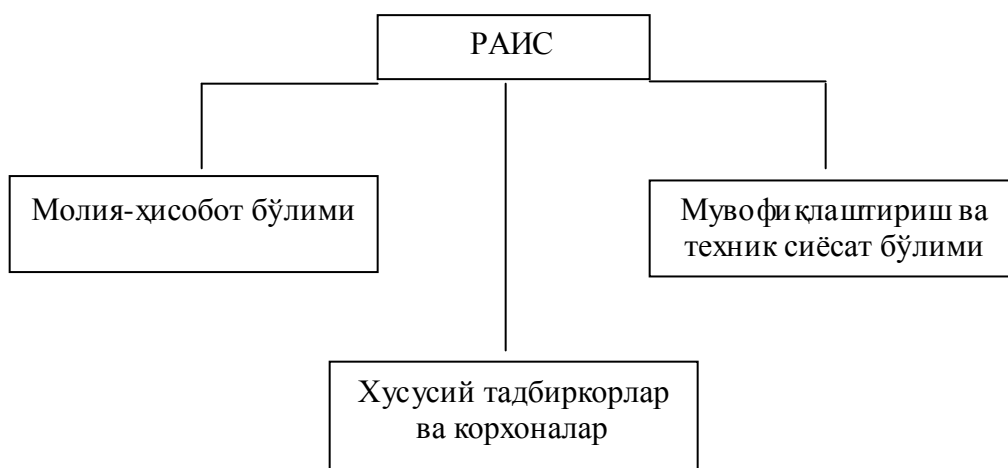
3.1. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш уюшмалари фаолиятини ёрита олади.

3-савол баёни: Маиший хизмат кўрсатиш уюшмалари Давлат мулк кўмитаси, вилоятлар ва шаҳар савдо, аҳолига маиший хизмат кўрсатиш ва халқ истеъмоли ишлаб чиқарувчилари депортаменти, инвестиция бошқармалари, «Бизнес-фонд», Товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси, тижорат банклари томонидан қўллаб турилиши қарорларда белгилаб ўтилган. Маиший хизмат кўрсатиш корхоналарини ташкил этиш ва янги моддий-техника жиҳозларига, замонавий инвентарларга, инвестиция лойиҳалари учун хорижий банклар ва халқаро молия ташкилотлари кредит линиялари бўйича кредит олиш, кадрлар тайёрлаш, уларнинг малакасини ошириш, хомашё, энг сўнгги замонавий асбоблар ва инвентарлар етказиб беришда тўғридан-тўғри шартномалар тузиш тажрибаларини белгилаган.

Шунингдек, меҳнат ва иш билан боғлиқ аҳолини ижтимоий муҳофаза қилиш бошқармалари зиммаларига, айниқса, бандлик хизмати жамғармаси ҳисобидан ишсиз аҳолини мутахассис сифатида тайёрлашга жалб қилиш тўғрисида кўрсатиб ўтилган.

Вилоят ва шаҳар молия бошқармалари хузуридаги монополиядан чиқариш ва рақобатни ривожлантириш бошқармаси, «Ўздавстандарт» вилоят ва шаҳар бошқармалари, солиқ бошқармалари томонидан маиший хизмат кўрсатувчи корхоналарни «Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунга, «Маиший хизмат кўрсатиш корхоналари қоидалари»га тўла риоя этиш бўйича назорат қилади ва керакли норматив ва қўлламалар, ахборотлар билан таъминлайди.

Маиший хизмат кўрсатиш корхоналаридан тушган солиқлар аҳолига маиший хизмат кўрсатиш объектларини қуриш, реконструкция қилиш жараёнидаги харажатларни камайтиради.

Маиший хизмат кўрсатиш уюшмаси чизмаси

Қишлоқда ислохотларни жадаллаштириш мақсадида Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида давлат тасарруфидан чиқариш ва кўп укладли иқтисодий ривожлантириш дастури ишлаб чиқилиб, амалга оширилмоқда.

Қишлоқ хўжалигида ўтказилаётган ислохотлар аграр муносабатларнинг янги турларини шакллантирди. Бунга деҳқон ва фермер хўжалиқларига ерни узоқ муддатга ижарага топшириш ўтиш даврининг асосий йўналишлари бўлди. Шулар билан бирга маиший хизмат кўрсатиш соҳасида ҳам мулкчилик шакллари ўзгарди. Бунда асосан маиший хизмат кўрсатиш объектларини хусусийлаштириш ёки аукционда сотиш йўллари билан эришилди. Туманлар марказларида, маҳалла, жамоа хўжалиқларида маиший хизмат кўрсатиш шохобчалари ташкил этила бошлади. Маиший хизмат кўрсатиш объектларини хусусий фирма шаклида ҳамда хусусий тадбиркорликлар шаклида тузиш жадал тус олди. Бу маиший хизмат кўрсатиш соҳасида монополия тугатилишича, рақобатли хизмат кўрсатиш йўлга қўйилишига олиб келди. Рақобатли хизмат кўрсатиш, маълумки, нархни пасайтиради ва хизмат кўрсатиш сифати даражасини оширади.

4 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда қишлоқларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоғида кадрлар тайёрлаш ва иқтисодий ҳамкорликлар ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

4.1. Қишлоқларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоғида кадрлар тайёрлаш масалаларини тушунтира олади.

4.2. Қишлоқларда маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоғида иқтисодий ҳамкорликлар масалларини ёрита олади.

4-савол баёни: Қишлоқда маиший хизмат кўрсатиш корхоналари ташкил этилиши меҳнатга яроқли аҳолининг иш билан банд бўлмаган ортиқча қисмини, асосан қишлоқда яшаётган хотин-қизлар ва ёшларни ижтимоий фойдали меҳнатга жалб қилиш ва шу тариқа қишлоқларда ишсизликнинг кучайиб бориш хавфи баҳам топишида ўзига хос аҳамият касб этади.

Маиший хизмат кўрсатиш соҳасида кадрлар тайёрлаш ўтиш даврининг талаби бўлган узлуксиз таълим асосида бажарилади. Маиший хизмат кўрсатиш соҳасида ишлашни хоҳловчи қишлоқ ёшлари мажбурий таълимдан сўнг жойларда ташкил қилинган лицей ва коллежларда касб-хунар эгаллайдилар. Ҳозирги вақтда узлуксиз таълим тизимини жаҳон андозаларига тўлиқ жавоб бера оладиган даражага кўтариш амалга оширилмоқда. Уларда таълим харажатлари давлат томонидан ажратилган маблағлар ҳисобига қопланади.

Маиший хизмат кўрсатиш ходимларини тайёрлаш ва қайта тайёрлаш ҳозирда ташкил қилинаётган ўқув марказлари, ойлик курсларда, чет элнинг Ўзбекистондаги ўқув фондлари, фирмалар ёки жисмоний шахслар буюртмалари бўйича пуллик амалга оширилади.

Маиший хизмат кўрсатиш соҳасида чет элликлар билан ҳам алоқалар ўрнатилмоқда, хусусан, сартарошлик хизмати бўйича, Германия ва Франция давлатлари билан тузилган шартномалар асосида замонавий асбоб-анжомлар, электр техникалари олиб келинмоқда ва ўрнатилмоқда. Автомобилларни таъмирлаш соҳасида Корея, Туркия, АҚШ, Германия, Италияда ишлаб чиқарилган дастгоҳлар олиб келиниб, жаҳон андозаларига жавоб берадиган хизмат даражасига эришилмоқда. Кимиёвий тозалаш ва кир ювиш хизмат турлари бўйича Италия, Германия давлатлари билан ҳамкорликда корхоналар ташкил этилмоқда. Пойабзал, хусусан, ортопедия пойабзалларини тикиш бўйича Германия билан ҳамкорлик ўрнатилган.

Радиоаппаратура, сурат ва сурат кинооператорлари хизмат турлари бўйича Корея, АҚШ фирмалари билан яқин ҳамкорлик алоқалари йўлга қўйилган.

9-мавзу: Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш

Кўриб чиқиладиган асосий саволлар:

1. Соғлиқни сақлаш ишларини ташкил қилиш муаммолари
2. Соғлиқни сақлаш тизимида ислохотлар

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: соғлиқни сақлаш тизими, соғлиқни сақлашни молиялаштириш, соғлиқни сақлашни ривожлантириш тамойиллари, соғлиқни сақлашни ислоҳ қилиш, она ва бола саломатлиги, пуллик тиббий хизматлар, тиббий ёрдам марказлари.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

1.1. Қишлоқ жойларда соғлиқни сақлаш тизимининг аҳамиятини ёритиш.

1.2. Қишлоқ жойларда соғлиқни сақлаш истиқболларини кўрсатиш.

1 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда соғлиқни сақлаш муассаларининг таъминоти ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

1.1. Соғлиқни сақлаш муассаларининг таъминотини ёрита олади.

1.2. Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишнинг истиқболларини ёрита олади.

1-савол баёни: Соғлиқни сақлашнинг давлат тизимини қайта қуриш тиббий хизматлар бозорини яратишда, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва унинг турли шакллари ва вужудга келтиришда намоён бўлади. Ўз навбатида, бу ўтиш даврига хос бўлган ва тиббий хизмат кўрсатиш ҳажми ҳамда сифатига сезиларли таъсир кўрсатувчи муаммони юзага келтиради, яъни соғлиқни сақлаш тизимини молиялаштириш механизми қайта қурилади. Бу ижтимоий молиялаштиришнинг камайишида, хусусий бўғиннинг пайдо бўлиши ва кенгайишида, тармоқни бошқариш тизимининг кескин ўзгаришида намоён бўлади.

Жаҳонда ўтказилаётган тадқиқотлар шундан далолат берадики, миллатнинг соғломлиги соғлиқни сақлашга қилинаётган харажатлар миқдорига бевосита боғлиқ бўлмаса-да, соғлиқни сақлаш соҳаси ўзининг асосий вазифасини бажариш учун соҳага сарфланадиган харажатлар ялпи ички маҳсулотга нисбатан 6-10 %ни ташкил этиши лозимлиги умумий равишда қабул қилинган. Кўплаб ривожланган мамлакатларда беморларнинг даволаниши учун қилинадиган сарфлар хиссаси умумий харажатлар миқдорининг 10-30 %и чегарасида тебраниб туради.

Умумжаҳон соғлиқни сақлаш ташкилоти (УССГ) мутахассисларининг фикрича, молиялаштиришнинг асосий манбалари ўртасидаги нисбатда қуйидагича ҳолат афзал деб ҳисобланади: давлат бюджети-60, тиббий суғурта-30, пулли хизматлар-10%.

Соғлиқни сақлашни ривожлантиришда давлатга муҳим аҳамият берилиши қуйидаги уч асосий шароит билан асосланади: биринчидан, камбағалликни қисқартириш ва хизмат учун эса ўзи ҳақ тўлай олмайдиганларни тиббий ёрдам билан таъминлашнинг зарурати; иккинчидан, тиббий хизматларнинг баъзи кўринишлари ижтимоий неъмат ҳисобланади ва у ташқи самарага эга. Масалан, касаллик тарқатувчилар билан курашган, соғлом турмуш тарзини тарғиб қилиш, тиббий билимларни тарқатиш ва ниҳоят, учинчидан, соғлиқни сақлашга ҳамда тиббий суғурта бозори механизми камчиликларни бартараф этиш (касалланиш хавфининг турли даражаси, инфорацион асимметрия: тиббий хизматчилар фақат хизмат кўрсатибгина қолмай, шу билан бирга қандай хизмат кўрсатилиши лозимлиги ҳақида қарор қабул қиладилар). Шу сабабдан ҳам барча мамлакатларда давлат соғлиқни сақлаш тизимига аралашади. Бироқ, бу аралашув даражаси соғлиқни сақлаш тизими фаолиятининг асосий йўналишлари бўйича турличадир.

Соғлиқни сақлашни ислоҳ қилишнинг энг муҳим шартларидан бири тармоқни молиялаштиришнинг янги шаклини излаб топиш бўлди. Амбулатория-поликлиника муассасаларини молиялаштириш хизмат кўрсатилган аҳоли сонига, доимий даволаш муассасаларида даволанган беморлар сонига қараб белгилана бошлади. Сўнгги йилларда самарасиз фойдаланилган ўрин-тўшак сонлари қисқартирилди, бу тиббий ёрдам кўрсатишнинг иқтисодий рентабелли амбулатория шаклини жорий этиш имконини берди.

Соғлиқни сақлаш муассасаларининг молиявий асосларини шакллантириш негизида молиявий режалаштириш ётади. Айнан ана шундай режалаштириш муассасаларни сақлаш эҳтиёжи учун йўналтирилаётган маблағлар миқдори, тармоқ ичида ресурсларни тақсимлаш принциплари, улардан самарали фойдаланиш даражаси, тиббий хизмат кўрсатиш сифатини шартли равишда чегаралаб беради. Шунинг учун соғлиқни сақлаш, молиялаштиришни такомиллаштириш бўйича бошланган ислохотларнинг муваффақияти кўп жихатдан тармоқни молиялашни режалаштириш ва мувофиқлаштириш масалалари қанчалик пухта ишлаб чиқилганлиги билан белгиланади.

Соғлиқни тизимини сақлаш молиявий таъминлаш жараёнини такомиллаштириш саломатликни муҳофаза этиш учун харажатларни режалаштиришнинг шакли ва услуби ўзгариши билан узвий боғлиқ. Ушбу йўналишдаги бош вазифа ажратилаётган молиявий ресурсларни тиббий муассасалар фаолиятининг пировард натижаси билан мустахкам боғлашдан иборат қилиб қўйилмоғи керак. Соғлиқни сақлаш муассасалари фаолият кўрсатишлари учун йўналтирилаётган молиявий маблағларнинг миқдори бевосита бажарилган ишлар ҳажми ва унинг самарадорлиги даражасига боғлиқ бўлиши керак. Тиббий ёрдам кўрсатилиши учун харажатларни режалаштиришни ташкил қилишда бундай ёндашув тармоқнинг молиявий ресурсларидан энг кўпроқ тежамли фойдаланиш, уларнинг сафарбарлигини кучайтириш имконини беради.

Тармоқни молиялаштиришнинг бюджет-суғурта модели шаклида тиббий муассасалар эҳтиёжи учун сарфларни қоплаш масаласини ҳал этишга энг мақбул ёндашувларни излашда соғлиқни сақлаш тизимини молиявий режалаштиришнинг ҳозирги амалиётини таҳлил этиш ёрдам беради. Бозор иқтисодиётини шакллантириш босқичини босиб ўтган мамлакатлар тажрибаси кўрсатиб турибдики, у соғлиқни сақлаш етарли фаолият кўрсатиши учун давлат соғлиқни сақлаш тизими билан хизмат кўрсатишнинг хусусий соҳаси қўшиб олиб борилиши керак. Айни вақтда республикада бир қатор хусусий тиббиёт муассасалари ишлаб турибди. Шунингденк, дорихона хизматини, «Тибтехника» ва «Тибтаълим» муассасаларини марказлаштириб бошқаришдан воз кечилди амалга оширилди.

2010 йилда соғлиқни сақлаш соҳасини ислоҳ қилиш ва ушбу тизимда сифат ўзгаришларини амалга оширишни таъминлаш борасидаги ишлар давом эттирилди. Ҳозирги кунда мамлакатимизда сифат жихатидан янги, энг юксак талабларга жавоб берадиган ва республика ҳамда вилоятлар шошилинч

тиббий ёрдам кўрсатиш марказларини ўз ичига олган тиббиёт муассасалари тармоғи шаклланди.

Барча вилоятлар марказларида катталар ва болалар учун кўп тармоқли тиббиёт марказлари, ҳар бир туманда энг замонавий медицина асбоб-ускуналари билан жиҳозланган қишлоқ врачлик пунктлари фаолияти йўлга қўйилди. Ушбу қишлоқ врачлик пунктларининг сони 2000 йилга нисбатан 2 баробар кўпайиб, 3 минг 200 тадан ошди.

Сўнгги йилларда мамлакатимизда оналик ва болаликни муҳофаза қилиш бўйича юксак самарали замонавий тиббиёт муассасаларининг мустақкам тизими яратилгани шу йўлдаги муҳим қадам бўлди.

Вилоятлар марказлари ва Тошкент шаҳрида скрининг марказлари ташкил этилди ва уларнинг фаолиятини таъминлаш учун 2010 йилнинг ўзида 4 миллион доллардан ортиқ маблағ йўналтирилди. 2010 йилда 116 минг нафардан зиёд бўлажак она скрининг марказларида тиббий кўрикдан ўтказилди.

Шу билан бирга, перинатал марказлар тармоғи ҳам жадал ривожланмоқда. Ўтган ўн йил давомида юртимизда 11 та перинатал марказ ташкил этилди. 2010 йилда уларда 158 минг нафардан ортиқ, яъни 2000 йилга нисбатан 10 баробар кўп она ва бола тиббий кўрикдан ўтказилди.

Бунинг натижасида кейинги ўн йилда мамлакатимизда оналар ўлими коэффициенти 33,1 промилледан 19,7 промиллега, болалар ўлими коэффициенти эса 18,9 промилледан 10,1 промиллега тушди. Туғма ва ирсий касалликлар билан туғиладиган болалар сони қарийб икки баробар камайди.

Шу йилларда аҳолининг юқумли касалликлар, жумладан, сил, гепатит каби оғир турдаги ва бошқа хасталикларга чалинишининг умумий даражаси анча пасайди. Бундай натижаларга эришишда шифокорлар ва тиббиёт ходимларининг меҳнатини моддий рағбатлантиришни кучайтириш, уларнинг касб тайёргарлиги даражасини ошириш, мамлакатимиз фармацевтика саноатини жадал ривожлантиришга қаратилган чора-тадбирлар ҳам муҳим омил бўлмоқда. Биргина 2010 йилнинг ўзида 32 номдаги янги дори препаратларини ишлаб чиқариш ўзлаштирилди ва бу 2009 йилга қараганда 23 фоизга кўпдир.

2010 йилда стационар тиббиёт муассасаларида қўшимча равишда 1 минг 630 та ёки 2009 йилга нисбатан қарийб 2,5 марта кўп даволаниш ўринлари фойдаланишга топширилди.

Ҳисобот даврида соғлиқни сақлаш соҳасини ривожлантириш учун жами 2 триллион сўмдан ортиқ маблағ йўналтирилди, бунинг 1 триллион 700 миллиард сўми бюджет маблағларидир.

2 – савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда соғлиқни сақлаш муассасаларининг истиқболлари ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 2.1. Соғлиқни сақлаш муассасаларининг устивор йўналишларини ёрита олади.
- 2.2. Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишнинг истиқболларини ёрита олади.

2- савол баёни: 2011 йилда Республика нейрохирургия илмий маркази, Республика жарроҳлик маркази ҳузуридаги кардиохирургия бўлими, Гематология ва қон қуйиш институтининг янги бўлими каби йирик соғлиқни сақлаш объектларини фойдаланишга топшириш ва энг замонавий асбоб-ускуналар билан жиҳозлаш ишлари давом эттирилади. Нукус, Андижон, Гулистон ва Термиз шаҳарларида кўп тармоқли вилоят болалар марказлари, Қарши, Наманган ва Термиз шаҳарларида кўп тармоқли тиббиёт марказларини, жами 6 минг 400 ўринга мўлжалланган 51 та стационар муассаса, бир кунда 6 минг кишини қабул қила оладиган 23 та поликлиникани қуриш ва реконструкция қилишни якунига етказиш кўзда тутилмоқда.

Соғлиқни сақлаш вазирлиги Қорақалпоғистон Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари 168илан биргаликда бюджет маблағларидан самарали фойдаланиш, уларни ўз вақтида ўзлаштириш, қурилиш ва таъмирлаш ишларининг сифати устидан қатъий назоратни таъминлаши зарур.

Айни пайтда хусусий тиббий хизматлар ва тиббий суғурталашни ривожлантириш қатор муҳим шарт-шароитлар йўқлиги ёки етарли эмаслиги оқибатида тўхтаб турибди. Булардан, ёрдамга мухтож аҳоли даромад ва жамғармаларининг паст даражадалигини ҳамда молия бозорининг суст ривожланганлигини ажратиб кўрсатиш керак. Шунга қарамай, соғлиқни сақлаш бюджетининг умумий ҳажмида пулли тиббий хизматлар ҳиссаси ўсиб бормоқда. Ушбу шароитда пулли хизматларнинг ўсиш жараёни икки вазият туфайли юз бериши мумкин:

а) ҳар қандай тиббий хизматларни сотиб олиш имконига эга бўлган бой кишилар сонининг кўпайиши;

б) аҳолини ўз пул маблағларининг маълум қисмини, бошқа муҳим ҳаётий эҳтиёжларидан тежаган ҳолда, тиббий хизматлар учун ажратишга мажбур қилувчи соғлиқни сақлаш соҳасидаги мураккаб вазият.

Шундай қилиб, умуман, тўла ижобий ифодага эга бўлган бу жараён ҳозирги шароитда аҳолининг тиббий хизматларни истеъмол қилишда кескин табақалашувига, тиббиёт ходимлари малакаси ва маънавияти кескин фарқланиши, малакавий табақалашувига олиб келиш эҳтимоли бор. Мамлакатимизда амалга оширилаётган тиббий муассасаларни хусусийлаштириш дастури бу жараённи янада чуқурлаштириши мумкин. Шунинг учун, соғлом авлодни вояга етказиш мақсадида шахсларнинг даромади даражасидан қатъи назар, давлат томонидан қафолатланган тиббий хизматлар турларини аниқлаш ва ўрнатиш, шунингдек, кам таъминланган тоифаларга ўз соғлиғини сақлашга ижтимоий ёрдам кўрсатиш имкониятларини яратиш долзарб ҳисобланади.

Ҳозирги даврда республикада соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишнинг биринчи босқичи умуман муваффақиятли амалга оширилмоқда. Кечиктириб бўлмайдиган тез тиббий ёрдам тизими — Республика шошилич тиббий ёрдам маркази, вилоят марказлари ва туман марказий шифохоналарида ихтисослаштирилган бўлимлар тузилган бўлиб, улар

аҳолига тезкор бепул шошилишчи тиббий ёрдам кўрсатилишини таъминламоқда. Кечиктириб бўлмайдиган тез тиббий ёрдам муассасалари замонавий ташхис ва даволаш ускуналари билан жиҳозланмоқда.

Шифокорлар малакаси ҳамда замонавий тиббий техника билан жиҳозлашни ҳисобга олган ҳолда кечиктириб бўлмайдиган тез тиббий ёрдам тизими шифокорлари ҳамда тиббиёт ходимлари меҳнатини ташкил этиш ва моддий рағбатлантириш тизими муттасил такомиллаштириб борилмоқда. Аҳолига, энг аввало, қишлоқ жойлардаги аҳолига бирламчи тиббий-санитария ёрдами тизими ислоҳ қилинмоқда. Республиканинг барча туманларида замонавий тиббий ускуналар ва дори-дармонлар билан таъминланган қишлоқ врачлик пунктлари ташкил этилмоқда.

Соғлиқни сақлаш тизимидаги ислоҳотларни янада чуқурлаштириш, республикада юксак жаҳон талаблари даражасидаги юқори технологияли, ихтисослаштирилган тиббий марказларни шакллантириш, илғор тиббий технологияларни кенг жорий этишнинг ташкилий, молиявий-иқтисодий ва ҳуқуқий шарт-шароитларини вужудга келтириш мақсадида муҳим вазифалар амалга оширилмоқда.

Илғор чет эл тажрибасини ҳисобга олган ҳолда юқори малакали, ихтисослаштирилган, тиббий ёрдамга муҳтож беморларни қабул қилувчи ҳамда замонавий ташхис ва даволаш тиббий ускуналаридан фойдаланиб даволайдиган махсус клиникалар ва тиббий марказларни ташкил этиш орқали соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилинмоқда. Махсус клиникалар ва тиббий марказлар, қоида тариқасида, қуйидаги талабларга мос келиши лозим:

- яхши тайёргарлик кўрган ва ўз тиббиёт соҳасида тан олинган ҳамда юксак обрў-эътибор қозонган шифокор-мутахассисларга эга бўлиш;
- юқори технологияли ташхис ва даволаш тиббий ускуналари билан жиҳозланган, замонавий моддий-техника базасига эга бўлиш;
- ўз тиббий амалиётида жаҳон талабларига мос келадиган даволаш ва ташхиснинг мураккаб усулларини жорий этиш ҳамда кенг қўллаш.

Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси Ижтимоий комплекси, Соғлиқни сақлаш вазирлиги ва Молия вазирлигининг тажриба тариқасида қуйидагиларни ташкил этиш тўғрисидаги таклифига биноан:

- Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг Урология илмий маркази негизида Республика ихтисослаштирилган урология маркази;
- Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг академик В.Воҳидов номидаги Жарроҳлик илмий маркази негизида Республика ихтисослаштирилган жарроҳлик маркази;
- Тошкент шаҳридаги Тошкент вилоят кўз микрохирургияси маркази негизида Республика ихтисослаштирилган кўз микрохирургияси маркази;

• Кардиология илмий-тадқиқот институти ва Тошкент шаҳридаги 15-шаҳар клиник шифохонаси негизида Республика ихтисослаштирилган кардиология маркази фаолияти йўлга қўйилди. Қуйидагилар ташкил этилаётган ихтисослаштирилган тиббий марказларнинг асосий вазифалари этиб белгиланди:

- Марказ фаолиятининг тегишли соҳаси бўйича замонавий ташхис усулларини жорий этиш ҳамда аҳолига юқори малакали ихтисослаштирилган тиббий ёрдам кўрсатиш;
- мавжуд тиббий техника ва аппаратларнинг доимий янгиланиб ва замонавийлаштириб борилишини таъминлаш, марказни илғор жаҳон ютуқлари даражасида юқори малакали ихтисослаштирилган тиббий ёрдам кўрсатиш имконини берадиган замонавий тиббий асбоб-ускуналар билан жиҳозлаш;
- Марказнинг ўзини-ўзи молиялаш ва ўзини-ўзи қоплаш шартлари асосида фаолият кўрсатишини таъминлаш учун молиявий ва моддий-техникавий ресурсларни жалб этиш борасидаги менежмент ва маркетинг ишларини ташкил этиш;
- Марказ тиббиёт ходимларининг, шу жумладан, мутахассисларнинг етакчи хорижий тиббиёт ўқув муассасалари ва клиникаларда амалий малака орттиришларини ташкил этиш ҳисобига касб маҳоратини доимий ошириб бориш ва такомиллаштириш;
- беморларни даволашнинг илғор усуллари ва технологияларини ишлаб чиқиш ҳамда тиббий амалиётга жорий этишга қаратилган илмий тадқиқотлар ўтказиш;
- соҳага алоқадор илғор хорижий тиббиёт муассасалари ва марказлари билан халқаро ҳамкорликни кенгайтириш ҳамда мустақамлаш, ахборот, тўпланган тажриба ва мутахассисларни кенг қўламда айрибошлашни таъминлаш.

Бу тадбирларни амалга оширишда шундай тартиб ўрнатилдики, бунда:

- давлат иомидан Ўзбекистон Республикаси Давлат мулки қўмитаси ва Молия вазирлиги ҳамда Марказ Кенгаши тимсолида Марказнинг меҳнат жамоаси Республика ихтисослаштирилган тиббий марказларининг муассислари ҳисобланадилар;
- давлатга тегишли мулк ишончли бошқарув ҳуқуқи билан Марказнинг устав жамғармасига топширилади;
- давлат томонидан мададга муҳтож бўлган шахслар (имтиёзли тоифадаги шахслар)га давлат бюджети ҳисобидан юқори малакали ихтисослаштирилган тиббий ёрдам кўрсатилади.

Марказнинг фаолияти давлат бюджети маблағлари, Марказнинг ўз даромадлари ва жалб этиладиган манбалар (грантлар, хомийларнинг маблағлари ва бошқалар) ҳисобига аралаш асосда молияланади. Бунда давлат бюджети маблағлари ҳар бир Марказга Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги орқали харажат моддалари бўйича тақсимланмаган ҳолда алоҳида сатр билан ажратилади.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ҳар йилги республика бюджетларини шакллантириш чоғида Соғлиқни сақлаш вазирлиги билан биргаликда 2004 йилдан бошлаб, Республика ихтисослаштирилган марказларининг узоғи билан 2008 йилда ўзини-ўзи молиялаш ва ўзини-ўзи қоплашга ўтишини назарда тутган ҳолда ушбу Марказларни сақлашга бюджет маблағларининг жорий харажатлари босқичма-босқич камайтириб борилишини кўзда тутган. Ўзбекистон Республикаси Давлат мулки кўмитаси, Молия вазирлиги Республика ихтисослаштирилган марказлари фаолиятининг натижаларини ҳисобга олган ҳолда 2006 йилнинг 1 январига бориб Марказларнинг устав жамғармасига топширилган давлат мулкни имтиёзли шартлар билан меҳнат жамоасига мулк сифатида сотиш тўғрисидаги таклифларни Вазирлар Маҳкамасига тақдим этиши режалаштирилган. Марказ меҳнат жамоасининг умумий йиғилиши томонидан сайланадиган Марказ Кенгаши Республика ихтисослаштирилган тиббий марказининг юқори бошқарув идораси ҳисобланиши белгилаб қўйилиши кўзда тутилмоқда. Кенгаш аъзолари орасидан Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлигининг тақдимномаси бўйича ҳукумат қарори билан тайинланадиган директор Марказ Кенгашининг раиси ҳисобланади.

Марказларга қуйидаги ҳуқуқлар берилган:

- Марказнинг устав жамғармасига топшириладиган давлат мулкидан фойдаланиш ва уни бошқариш;
- лавозимлар рўйхатини мустақил равишда ишлаб чиқиш ва тасдиқлаш, Марказ ходимларининг меҳнатига ҳақ тўлаш ва моддий рағбатлантириш шартларини бажариладиган ишларнинг мураккаблик даражаси, сифати ва ҳажмига нисбатан табақалаштирилган тарзда белгилаш.

Қуйидагилар тасдиқланди:

- Республика ихтисослаштирилган тиббий марказини барпо этиш ва унинг фаолиятини ташкил қилиш тартиби тўғрисида Низом;
- Республика ихтисослаштирилган марказлари томонидан давлат бюджети маблағлари ҳисобига тиббий ёрдам кўрсатиладиган имтиёзли тоифадаги шахсларнинг рўйхати.

Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги, Соғлиқни сақлаш вазирлиги ташкил қилинаётган ихтисослаштирилган марказлар билан биргаликда белгиланган тартибда қуйидагиларни ишлаб чиқиб, тасдиқлади:

- ташхис ва даволаш сифати стандартларига риоя этган ҳолда юқори малакали ихтисослаштирилган тиббий ёрдам кўрсатиш бўйича Республика марказлари томонидан аҳолига пулли хизмат кўрсатиш қоидалари;
- Республика ихтисослаштирилган марказларини молиялаш тартиби ва манбалари тўғрисида Низом;
- ихтисослаштирилган марказлар томонидан пулли тиббий ёрдам кўрсатиш учун тарифларни шакллантириш ва тасдиқлаш тартиби;

- имтиёзли тоифадаги беморларни даволаш ҳақини давлат бюджети маблағлари ҳисобидан тўлаш тартиби.

10-мавзу: Тайёрлов тизими ва унинг ташкилий-иқтисодий асослари

Кўриб чиқиладиган асосий саволлар:

1. Тайёрлов тизимини такомиллаштиришнинг объектив шарт-шароитлари ва унинг инфратузилма тармоғи сифатида шаклланиши
2. Ишлаб чиқаришни жойлаштириш ва марказлаштиришнинг тайёрлов тизимига таъсири
3. Тайёрлов тизимининг режали-иқтисодий ва ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалалари

Мавзуга оид таянч тушунча ва иборалар: Тайёрлов тизими, технологик ва функционал хизматлар, агросаноат кооперацияси, маҳсулот сотиш тизими, тўғридан-тўғри алоқалар, хўжаликлар аро кооперация, маҳсулот учун аванс бериш.

Мавзу бўйича ечимини кутаётган илмий муаммолар:

- 1.1. Қишлоқ хўжалигида тайёрлов тизимининг замонавий ҳолати таҳлилин қилиш.
 - а. Қишлоқ хўжалиги тайёрлов тизимини ривожлантиришнинг асосий йўналишларидаги ўзгаришларни аниқлаш.

1 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда тайёрлов тизимини такомиллаштиришнинг объектив шарт-шароитлари ва унинг инфратузилма тармоғи сифатида шаклланиши ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. Тайёрлов тизимининг ишлаб чиқариш инфратузилмасидаги ўрнини ёрита олади.
- 1.2. Тайёрлов тизимини ривожлантиришнинг шарт-шароитларини тушунтира олади.

1-савол баёни: Маълумки, моддий ишлаб чиқариш жараёни фақат унумдор (ишлаб чиқарувчи) меҳнатнинг амал қилиши эмас. Бизнинг ҳолатимизда маҳсулотни сотиш бўйича қилинган меҳнат каби унумсиз (ноишлаб чиқарувчи) меҳнат ҳам унинг таркибий қисми ҳисобланади. Меҳнатнинг бу икки кўриниши ўртасида тескари боғлиқлик мавжуд. Унумли (ишлаб чиқарувчи), меҳнат билан банд бўлган шахсларнинг унумсиз (ноишлаб чиқарувчи) вазифалари қанча кам бўлса, меҳнат шунчалик унумдор бўлади. Шу жиҳатдан қишлоқ хўжалигида сотиш бўйича асосий бўлмаган иккиламчи вазифаларни унумдор меҳнатдан ажратиш ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишнинг муҳим шарти бўлиб қолади. Маҳсулотни сотиш бўйича меҳнат эса такрор ишлаб чиқаришнинг бошқа иштирокчиларнинг вазифаси бўлиши керак.

Қишлоқ хўжалигининг у ёки бу соҳасидаги раҳбар ва мутахассис бевосита ишлаб чиқаришни ташкил этиш, уни бошқариш бўйича тобора кўпроқ ҳажмдаги ишларни бажариши лозим. Агар бунда бир вақтнинг ўзида ишлаб

чиқариш ва сотиш масалаларини ҳал қилишга тўғри келса, кўпинча раҳбар қай бирини афзал кўриш керак, деган саволга (танловга) дуч келади. Чунки айнан шу ерда ишлаб чиқариб бўлинган маҳсулотнинг бузилиши ва нобуд бўлиши рўй беради ва бу босқичда у (сотиш) мураккаброқ (қийинроқ, чигалроқ) бўлади. Бу эса ишлаб чиқаришнинг кўп томонлари бой берилишига олиб келади. Қишлоқ хўжалигидан тармоқларнинг ажралиб чиқиши унинг ривожланиш даражаси билан доим мос ҳолда рўй берган. Қишлоқ хўжалиги ўз ривожига янги поғонага кўтарилиши биланок, аввал у учун мажбурий ҳисобланмаган баъзи вазифалар билан шуғулланиш қийин бўлиб борди.

Бундай тизимда ихтисослашган технологик ва функционал хизматлар яратилади. Агрономик, зоотехник ва бошқа хизмат турлари мустақил хизматларга бўлинади. Бу хизматларни бош мутахассислар бошқаради. Аммо бу нарса махсус таъминот ва сотиш хизматларини яратишни тақозо этади. Қисқача айтганда, ишлаб чиқаришни бошқаришни такомиллаштириш масалаларини тубдан ҳал қилишда қайта қуриш ва бошқа хизматларнинг, шу жумладан, сотиш ва таъминот хизматларининг ажралиб чиқиши талаб этилади.

Ишлаб чиқариш ва сотиш фаолиятларини ажратиш зарурати ялпи ва товар маҳсулотлари ишлаб чиқариш ҳажмларининг ўсиши ва уни реализация қилишнинг бир қатор ташкилий ва иқтисодий шароитлари ўзгариши фактидан келиб чиқади. Аввало, баъзи маҳсулот турларини етказиш масофаси ўзгаради, бу эса дифференциал рента I нинг шаклланишига тудбан катта таъсир кўрсатади. Хўжаликнинг йўллар, магистраллар, қайта ишловчи корхоналар ва тайёрлов базаларига нисбатан жойлашуви омили маҳсулот реализацияси бўйича транспорт ва бошқа харажатларнинг даражасини белгилайди.

2 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда ишлаб чиқаришни жойлаштириш ва марказлаштиришнинг тайёрлов тизимига таъсири ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

2.1. Тайёрлов тизимининг ишлаб чиқариш инфратузилмасидаги қрнини ёрита олади.

2.2. Тайёрлов тизимини ривожлантиришнинг шарт-шароитларини тушунтира олади.

2-савол баёни: У ёки бу хўжаликнинг жойлашуви хўжалик юритиш шароитларига сезиларли таъсир кўрсатади. Ҳозирда сотиш жойидан узоқда жойлашган хўжаликлар реализация бўйича катта транспорт харажатлар қилмоқдалар. Аксинча, яқин жойлашган хўжаликлар асосланган устунликка эга. Кўрсатиб ўтилган ҳолат рақобатга тенг шароитлар яратиш (бизнинг фикримизча) муаммоси ичида долзарбларидан бири ҳисобланади.

Маълумки, маҳсулотни ишлаб чиқариш ва реализация қилиш жараёнлари ажралиши билан алоҳида хўжаликларнинг жойлашуви бўйича дифференциал рента олиш шароитлари бекор қилинади (йўқолади), ягона тайёрлов ташкилоти ташкил этилиши билан эса уни жамият манфаати йўлида

ишлатиш имкони туғилади. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг баъзи соҳаларидаги ихтисослашув ва концентрация даражаси пастлиги тайёрлов идоралари ишини қийинлаштирмоқда. Бу эса бевосита алоқаларнинг ривожини қийинлаштиради, хўжаликларнинг сезиларли қисмида маҳсулот заготовкасини мураккаблаштиради ва ҳатто, амалда бу мумкин бўлмай қолади, бу эса корхоналар ва халқ хўжалиги иқтисодиётига оғир юк бўлиб тушади. Шундай қилиб, ишлаб чиқаришнинг ихтисослашуви ва концентрацияси аҳамияти тор бир тармоқ (соҳа) доирасидан чиқади. Бу омиллар заготовкаларни оқилона ташкил қилишнинг энг муҳим шароити ва охир-оқибат маҳсулот ишлаб чиқаришдан пировард истеъмолчигача ҳаракатланишининг барча технологик ва ташкилий занжирини самарали бошқариш шарти сифатида намоён бўлади. Ишлаб чиқаришнинг концентрацияси ва ихтисослашув даражасини ошириш нафақат заготовкани тартибли амалга оширишга, балки арзонроқ маҳсулотни сотиб олишга ҳам имкон беради.

Эслатиб ўтамиз, ерни ишлашда ишлаб чиқариш концентрациясининг кўпгина масалаларини хўжаликлар ичидаги экиш айланмаси майдонлари ўлчами чекланганлиги туфайли ҳал қилиш иложи йўқ. Янги технологияларни ва ишлаб чиқаришнинг прогрессив шакллари татбиқ қилиш учун бундай экиш айланмаларининг торлиги тобора сезиларли бўлмоқда. Концентрация нафақат машиналарни татбиқ қилиш ва соҳани индустриал асосга ўтказиш учун мақбул шароит яратади, балки тайёрлов ташкилотлари билан мустақамроқ ишлаб чиқариш ва иқтисодий муносабатлар ўрнатишга ҳам имкон беради. Биринчидан, концентрация – аввало, арзонроқ, шу билан бирга йирик партиядаги маҳсулот ишлаб чиқаришдир. Бундан эса тайёрловчи ва қайта ишловчи корхоналар манфаатдор. Иккинчидан, концентрациялашган ишлаб чиқариш учун маҳсулот сотиш ташкилий-технологик жараённинг ажралмас қисми бўлиб қолади. Ихтисослашган ишлаб чиқариш сотиш бўғинига катта талаблар қўяди. Бу, тайёрлов идораларини ўз-ўзини тезроқ қайта тузишга ва янги талабларга мувофиқ ўз фаолиятини такомиллаштиришга мажбур қилади.

Шундай қилиб, тайёрлов тизимининг аҳамияти деҳқон ва фермер хўжаликлари тармоқланиши билан ошиб боради. Шу жиҳатдан бу тизим замонавий, ишлаб чиқаришни ташкил қилишнинг янги, прогрессив шакллари томонидан қўйилаётган келажакдаги талабларга ҳам жавоб бериши жуда муҳим. Замонавий шароитларда бундай талабларнинг кучайиши агросаноат кооперацияси (ҳамкорлиги) жараёни ишлаб чиқаришни янги ташкилий шакли сифатида намоён бўлиши билан боғлиқ ҳолда кузатилмоқда.

Агросаноат кооперацияси ва ишлаб чиқариш саноат асосида ташкил қилинадиган шароитда сотишнинг технологик жараёндаги роли таққослаб бўлмас даражада ортади. Ишлаб чиқаришнинг хўжаликлараро ва агросаноат корхоналари, комбинатлар ва бирлашмалар шаклида ташкил қилиниши махсус сотиш бўғинларини ташкил этиш (яратиш) заруратини туғдиради (Молдавиядагидек).

Сабзавотчиликда концентрациянинг умумий якуни маҳсулот ишлаб чиқариш ҳажмининг ўсишида намоён бўлди. Бу нафақат ишлаб чиқариш жараёнининг ўзини, балки маҳсулотни истеъмолчига етказиш ҳаракатининг барча кейинги босқичларини ҳам аниқ ташкил этишни талаб қилди. Айнан шу ҳол хўжаликлараро кооперацияга асосланган ихтисослашган ишлаб чиқаришдаги устунликлар қай даражада амал қилишини белгилайди.

Катта масштабдаги ихтисослашган ишлаб чиқариш максимал пировард натижани таъминлайдиган барча хизматлар иши аниқ ташкил этилишини талаб қилади. Маҳсулот сотиш бўйича хўжаликлараро хизмат умумий озик-овқат конвейери – ширкат, деҳқон ва фермер хўжаликлари, транспорт ва қайта ишловчи корхоналар тизимида муҳим бўғинлардан бўлиб боради.

Транспортнинг бир жойда концентрацияси маҳсулот сотиш (биринчи навбатда мева ва сабзавотлар) ташкил қилишни сезиларли даражада яхшилашга имкон беради. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари тайёрловчиларига фақат хўжалик транспортларида етказиб берилса, улар кичик партияларда ва чўзилган муддатларда сотилади. Шу боис маҳсулот ишлаб чиқилган графикка асосан чиқарилади. Бу график бўйича хўжаликлар йиғим-теримни ўтказиш ва ҳосилни сотишга тайёрлаш ишларини режалаштирадилар.

Янги шаоитларда маҳсулотлар қайта ишловчи корхоналарга тезроқ етказиб берила бошлади. Қишлоқ хўжалиги корхоналари маҳсулот сотишнинг аниқроқ тизимига, қайта ишловчи корхоналар эса - қувватларнинг хом ашё билан ўз вақтида таъминланиш ва тўлиқ бандлигига эришиш имкониятига эга бўлдилар.

Фикримизча, қишлоқ хўжалиги корхоналарининг маҳсулот сотишни ташкил этиш вазифаларидан озод этилиши, маъмурий қишлоқ ҳудуди доирасида янги сотиш бўғинининг ташкил қилиниши мантиқан асослидек кўринади. Сотиш бўғинининг вазифаси, қишлоқ хўжалиги корхоналари ишлаб чиқарадиган барча турдаги маҳсулотларни сотиш ҳисобланади.

Табиийки, бу таклифни амалга ошириш осон эмас. Ҳозирда туман сотиш бўғинини ташкил этишни қийинлаштирувчи қатор сабаблар мавжуд. Улардан бири шуки, бундай тизимни ташкил қилишни, моҳиятан, янги жойда бошлаш керак. Туманда ҳозир янги тизимни яратишни бошлаш мумкин бўлган зарурий моддий-техник базага эга бўлган бирорта ташкилот йўқ. Бунга фақатгина истеъмолчи кооперацияси маълум даражада жавоб бериши мумкин. Аммо истеъмолчи кооперациясининг ўзига хос хусусиятлари ва у қишлоқда бажарадиган вазифаларни кўплигини ҳисобга олсак, бу кооперация реализация хизматини ташкил қилиш учун асос бўла олмайди.

Бошқаришнинг ҳудудий принципи (тамоёили) ҳақидаги масалани ҳаётнинг ўзи кўтармоқда. Бунда аниқ бир ҳудуд (минтақа) чегарасида қишлоқ хўжалигининг ривожланиши билан боғлиқ масалаларнинг бутун мажмуасини ечишда бирликни таъминлаш мумкин бўлади. Бу ишлаб чиқаришнинг ихтисослашуви ва хўжаликлараро кооперациянинг ривожини учун муҳим аҳамиятга эга. Маҳсулот ишлаб чиқариш даражасига унинг реализацияси ва истеъмолчига етказиб бериш ташкилий шаклининг мос келиши жуда муҳим.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг маҳсулот сотишни ташкил қилиш вазибаларидан озод қилиниши, бу вазибаларнинг ихтисослашган хизмат томонидан бажарилиши мамлакат иқтисодиётига ижобий таъсир қилади, деҳқон, фермер ва ширкат хўжаликларига ўз қувватларини фақат ишлаб чиқаришда жамлашга имкон беради, бу эса хўжаликларнинг ривожланиш суръатини оширади. Натижада фондлар таркибининг ишлаб чиқаришдаги улуши кўпаяди. Қишлоқ хўжалигидаги транспорт воситалари сони фақатгина ишлаб чиқариш эҳтиёжлари талаб этадиган миқдор билан чекланади.

Ҳозирда қишлоқ хўжалиги корхоналари маҳсулотларни етказиб учун зарур бўлган автомашиналар ўрнига ишлоқ хўжалиги корхоналари кўпроқ ишлаб чиқаришни кенгайтириш билан боғлиқ бўлган тракторлар, комбайнлар, ўғитлар ва бошқа воситаларни сотиб олишлари мумкин. Транспорт воситаларининг ягоналигини ихтисослашган ташкилотларда концентрациялашуви улардан юқори унум билан фойдаланишини таъминлайди, маҳсулот ўз хисобидан ташилиши хисобига аграр давлат жойлашуви бўйича дифференциал рентани ўзлаштиради. Натижада қишлоқ хўжалиги корхоналарининг хўжалик юритиш шароитлари тенглашади қолаверса, сотиш бўйича ихтисослашган ташкилотларда реализацияни яхшироқ ташкил қилиш имконияти туғилади. Бу маҳсулот исрофгарчилигини, сотиш харажатларини камайтиради. Пировард натижада бундай тизимда бевосита алоқаларнинг аҳамияти ортади.

3 - савол бўйича дарснинг мақсади: Талабаларда тайёрлов тизимининг режали-иқтисодий ва ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалалари ҳақида тушунча ҳосил қилиш.

Идентив ўқув мақсадлари:

3.1. Тайёрлов тизимининг режали-иқтисодий амал қилишини такомиллаштириш масалалари ёрита олади.

3.2. Тайёрлов тизимининг ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалалари тушунтира олади.

3-савол баёни: Кейинги пайтларда тайёрлов тизимини такомиллаштириш муаммоси тубдан қайта кўриб чиқилди. Лекин маҳсулотлар сотиш билан боғлиқ камчиликлар ҳам тўлиқ бартараф этилгани йўқ. Иқтисодий адабиётларда улар фақат режалаштиришдаги нотўғри ҳисоб-китоб билан боғлиқ тарзда изоҳланади. Тўғри маҳсулотларни сотиш билан боғлиқ нўқсонлар содир бўлишига нотўғри ҳисоб-китоблар ҳам муайян даражада таъсир кўрсатапти, аммо улар асосий сабаб эмас. Мавжуд узилишлар, агар айтиш жоиз бўлса, ўсиш ва ишлаб чиқаришнинг ривожланиш жараёнидаги қийинчиликлар ҳисобланади. Ривожланаётган ишлаб чиқариш кўпгина янги масалаларни (жумладан, маҳсулот сотиш соҳасида ҳам) илгари суради. Бутун ишлаб чиқариш жараёни барча босқичларда бир текис ривожланишини тақозо қилганда, ҳам оралик, ҳам пировард маҳсулотни ишлаб чиқариш бўйича тузилмавий бўғинлар орасидаги иқтисодий муносабат ва алоқалар юксакроқ даражага кўтарилганда бу масалаларнинг долзарблиги ортади.

Янги алоқалар нафақат маҳсулот яратганда, балки уни истемолчигача ҳаракатлантиришда ҳам вужудга келади. Бу эса уларнинг амалий

реализациясини назарда тутади. Бундай реализация алмашув муносабатларини такомиллаштиришда намоён бўлади. Тайёрлов тизимининг амалдаги янги сифат даражаси реализация қилинадиган маҳсулотни ҳисоблаш тизими билан ҳам боғланган. Анъанавий жиҳатдан қишлоқ хўжалиги корхоналаридан давлат тайёрлаш тизимига келтирилган ва одатда, натурал кўринишда бўлган маҳсулот тайёрланадиган маҳсулот ҳисобланади.

Бундай ёндашувга кўра, қисқа куз даврида барча ўсимликчилик маҳсулотларини бир вақтнинг ўзида йиғиштириш ва ташиш лозим. Бу иш кунидан фойдаланишда тиғизликка, **барча тўрдаги транспорт воситаларни** транспортнинг барча турларини меъёрдан ортиқ ишлатилишига олиб келади. Тайёрлов тизими эса бу даврда узлуксиз келтирилаётган кўп миқдордаги маҳсулотни доим ҳам қайта ишлай олмайди. Оқибатда маҳсулот нобуд бўлади, сифати пасаяди.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарида омборлар қурилса, баъзи турдаги маҳсулотларни йиғиштириб олиб, шаҳарларга – тайёрлов ташкилотларига жўнатиш зарурати йўқолади. Муайян маҳсулот (дон, сабзаёт, мева ва ҳ.)ларнинг бир қисми хўжаликларнинг ўзида сақланиши ва зарур ҳолда истеъмол жойига жўнатилиши мумкин. Таъкидлаб ўтамизки, тайёрлов ишларини ташкил этишнинг бундай шакли анча катта фойда келтиради. Чунончи: биринчидан, тайёрлов жараёнидаги тиғизликни камайтиради, транспортга эҳтиёжни пасайтиради, маҳсулотнинг оқилона ишлатилишини таъминлайди, пировард натижада хомашё ва истеъмол фондлари ҳажмини оширади; иккинчидан, агросаноат интеграцияси, қишлоқ хўжалиги корхоналарининг бевосита ўзида қайта ишлаш куваатлари ривожига баъзи турдаги қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини нафақат натурал холида, балки қайта ишланган кўринишда ҳам сотиш масалаларини ҳал этади. Бу пировард мақсадларга мувофиқ келади.

Бевосита алоқаларнинг асосий устунликларидан бири шундаки, бунда маҳсулотнинг ишлаб чиқаришдан истеъмолчига ўтиб бориши тезлашади. Бунда айланма тезлиги жадаллашишига, муомала харажатлари қисқаришига эришилади. Бевосита алоқалар маҳсулот ҳаракатининг барча босқичлари устидан муайён даражада назорат ўрнатишга имкон беради.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши ривожининг замонавий босқичи учун бевосита алоқалар ривожини эътиборга олувчи бир қатор тенденция (йўналиш)лар хос. Бевосита алоқалар талабларига ихтисослашган ва концентрланган ишлаб чиқариш тўлароқ жавоб беради. Тайёрловчи у ёки бу маҳсулотни етказиб беришини битта ишлаб чиқарувчи амалга оширишидан манфаатдор. Ўз навбатида, қишлоқ хўжалиги корхонаси учун битта ёки камида минимал сондаги тайёрловчига эга бўлиш фойдали. Бу маҳсулотни яхшироқ ва камроқ харажат билан сотишга имкон беради. Демак, бевосита алоқалар қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришининг ихтисослашув ва концентрация йўлидан ривожланишининг муҳим шартлари ҳисобланади.

Хўжаликлараро кооперация асосида ихтисослашув кўп тармоқли хўжаликлар тугатилишига олиб келади. Тор ихтисосдаги хўжаликлар эндиликда маҳсулот сотиш масалаларини ҳал қиладиган бирлашмага

кирадилар. Бундай ташкилотда вазифанинг бўлиниши каби ҳолат юз беради. Корхоналар – маҳсулотни ишлаб чиқариш, бирлашма – уни сотиш ҳақида бош қотирадилар. Бу узоқ муддатли алоқаларни ўрнатишга ўтиш учун имкон беради, у эса тайёрлов жараёнларини ташкил қилишнинг бутун тизимини тубдан яхшилайти.

Маҳсулотнинг бевосита ишлаб чиқарувчилардан олиниши савдо ташкилотларини маҳсулот заготовкеси билан боғлиқ қўшимча чиқимлардан озод қилади, чунки улар тайёрлов ташкилотларидан маҳсулот олганларида маълум бир суммани уларга тўлайдилар. Бу эса, бевосита алоқаларни татбиқ қилиш рағбатларидан бири ҳисобланади. Қишлоқ хўжалиги корхоналари иқтисодиётининг мустаҳкамланиши, ишлаб чиқариш бирлашмалари ва концентрациялари яратилиши билан хўжаликларда музлатгичлар ва сабзаёт омборлари барпо этиш имкони туғилди.

Тайёрлов ташкилотлари моддий-техника асосининг мустаҳкамланиши билан бевосита алоқаларнинг ривожланишига ҳам объектив шароитлар вужудга келади. Чунки маҳсулотни етказиб бериш шартларидан бири тайёрловчи унинг нафақат режадаги миқдори, балки барча ортикча қисмини ҳам қабул қилишга тайёрлиги ҳисобланади. Бунга эса, тайёрловчи фақатгина сақлаш иншоотлари мавжуд ҳоллардагина мувофиқ бўлади.

Бевосита алоқаларни ташкил этишни яхшилашда тайёрлов ташкилотлари томонидан ҳеч бўлмаганда баъзи турдаги ўсимликчилик маҳсулотларининг бевосита даланинг ўзида қабул қилиш ҳам алоҳида аҳамиятга эга. Булар дала ишлари тезлигини пасайтиради. Маълумки, йиғим-терим ва топшириш ишлари ҳажми ортганда ёз-куз ойларида маҳсулотни жойида қабул қилиш билан қишлоқ хўжалиги корхоналарини сотиш ташвишидан ҳатто қисман озод қилинганда ҳам, уларда кучларни бошқа ишларни тугатиш учун сафарбар қилиш имкони кенгаяди. Аммо кўпинча «маҳсулотни далада қабул қилиш» тушунчаси тайёрлов ташкилотлари ўз транспортида маҳсулотни тўғридан-тўғри даладан олиб чиқиб кетади, деган маънода тушунилади. Бу ерда фақат ишнинг ташкилий шакли устида гап кетмоқда. Бундай соддалашган ёндашув шунга олиб келмоқдаги, маҳсулот сотишни ташкил этишнинг бу шакли ҳозирча кенг тарқалмаяпти.

Бевосита алоқаларнинг иқтисодий моҳияти шунда кўринадики, улар маҳсулот сотишнинг катта кафолатини яратиш билан қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари харид нархига киритилган барча потенциал имкониятларни юзага чиқаришнинг ҳолисона белгилари ҳисобланади, шу тариқа ишлаб чиқариш унумдорлиги ошишининг энг муҳим омили сифатида иштирок этади.

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА
МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ГУЛИСТОН ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ
ИЖТИМОЙ-ИҚТИСОДИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

«УМУМИЙ ИҚТИСОДИЁТ» КАФЕДРАСИ

**«ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ИНФРАТУЗИЛМАСИ
ИҚТИСОДИЁТИ» ФАНИДАН АМАЛИЙ
МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ БЎЙИЧА
УСЛУБИЙ КЎРСАТМА**

Тузувчи: Аллаярова М.Қ.

ГУЛИСТОН - 2011

Аллаёрова М.Қ. «Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти» фанидан мустақил иш топшириқларини ташкил этиш бўйича услубий кўрсатма. – Гулистон, 2011 - 27 б.

Ушбу услубий кўрсатма 5340100 – «Иқтисодиёт» бакалаврият таълим йўналиши учун мўлжалланган. Унда талабаларга мавзуларни мустақил ўзлаштириш бўйича тавсиялар берилган. Услубий кўрсатма иқтисодиёт факультети Ўқув Методик Кенгаши йиғилишида (3-баённома, 23 ноябр – 2010 йил) тасдиқланган.

Такризчилар: доцент Сатторкулов О.Т.
 к.ў. Абдувоҳидов А.А.

1-мавзу: Ўзбекистонда агросаноат мажмуасининг ривожланиши ва инфратузилма

Агросаноат ишлаб чиқаришининг пировард натижалари фақат қишлоқ хўжалиги ривожланиш даражасига эмас, балки унинг хизмат кўрсатиш тармоқларига ҳам боғлиқдир. Ишлаб чиқариш ҳажми ўсиши билан қишлоқ хўжалигида моддий-техника ресурслари, керакли хомашё ва ёрдамчи материаллардан фойдаланиш ҳажми ҳам ошади. Хўжаликларнинг электроэнергияси, транспорт, алоқа воситаларига, маҳсулотни сақлаш жойларига талаб ошади. Қишлоқ хўжалигининг таъмирлаш-техник хизматига, моддий-техника таъминоти ташкилотларига, муҳандислик, зооветеринария, агрокимё хизмати ва бошқа хизматларга боғлиқлик даражаси ўсади. Бу жараёнда самарали фойдаланиш ва истеъмолчига етказиб беришни таъминлайдиган ташкилот ва тармоқларнинг ривожланиши ҳам муҳим аҳамият касб этади. Бундай тармоқлар ва хизматларни иқтисодиётда инфратузилма дейилади.

«Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти» фан сифатида объектив иқтисодий қонунларни ҳамда уларнинг қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида амал қилиш шаклларини ўрғанади. Қишлоқ хўжалиги бўйсунадиган иқтисодий қонунлар объектив характерга эга ва инсон онгига боғлиқ бўлмаган ҳолда амал қилади. Умумий иқтисодий қонунлар томонидан бошқарилган ҳолда қишлоқ хўжалиги иқтисоди ушбу қонунларнинг аниқ бир шароитларда амал қилиш хусусиятларини очиб беради, улардан хўжаликлар амалиётида фойдаланиш услубларини ишлаб чиқади.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 1.1. АСМ нинг соҳаларини тушунтира олади.
- 1.2. Инфратузилманинг қисм ва уларнинг вазифалари айта олади.

Асосий тушунчалар ва иборалар:

1. Рентабеллик даражаси
 2. Ялпи даромад
 3. ялпи маҳсулот
 4. АСМ
 5. соф даромад
- А) қишлоқ хўжалигининг қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш, сақлаш, қайта ишлаш ва истеъмолчига етказиб беришда иштирок этадиган тармоқлари мажмуидан иборат.
- Б) маълум давр мобайнида яратилган барча қишлоқ хўжалиги маҳсулотларининг пулдаги ифодаси, товар маҳсулот эса, сотилган маҳсулотдир.
- В) ялпи маҳсулот қиймати билан ундаги моддий сарфлар орасидаги фарқдир.

Г) ялпи маҳсулот қийматидан ишлаб чиқариш харжатлари ёки унинг таннархини айириб ташлаш йўли билан аниқланади.

Д) фойданинг маҳсулотнинг тўлиқ (тижорат) таннархига нисбатан фоиздаги қиймати сифатида ҳисобланади.

Тестлар

1. «Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисоди» фанининг предмети нимадан иборат?

А. Ташкилий-сиёсий ва ижтимоий муносабатларни ўрганиш

Б. Иқтисодий қонунлар, категориялар асосида ҳозирги даврдаги иқтисодий муносабатларни ишлаб чиқариш кучлари билан боғланган ҳолда ўрганиш

С. Қишлоқ хўжалигида инфратузилма иқтисодини ўрганиш, уни ривожлантириш йўналишлари, асосларини ўрганиш

Д. Маҳсулот ишлаб чиқаришни ўрганиш

2. Тушириб қолдирилган сўзларни тўлдилинг:

Қишлоқ хўжалигини билан таъминлаш хизмат кўрсатиш натижасида маҳсулот ҳажмини кўпайтириш, сифатини яхшилаш, ўз вақтида тайёрлаш, қайта ишлаш, сақлаш ва истеъмолчини талабини доим қондиришдир

А) техника

Б) ишчи кучи

В) хом ашё

Г) ишлаб чиқариш воситалари

Д) ишлаб чиқариш кучлари

3. Мосликни ўрнатинг:

А) қишлоқ хўжалигининг хусусиятлари

Б) инфратузилманинг хусусиятлари

1. Турли хилдаги техникаларни, чорва ҳайвонларини, шахсларни қатнашиши

2. Бир жойдан иккинчи жойга кўчиш имконининг борлиги

3. Бозорнинг барча агентларига тегишлилиги

4. Ер, сув ресурсларининг асосий воситалиги, табиатни таъсири, ишлаб чиқаришнинг кенг территорияда амалга оширилиши, иш даври билан ишлаб чиқариш даврини номутаносиблиги, меҳнат тақсимотини ўзгарувчанлиги

5. эгилувчанлик

6. Турли мулкчиликка асосланган корхоналарнинг мавжудлиги, маҳсулотларни ишлаб чиқарилиши, уларни тақсимланиши

7. Мавсумийлик

Тўғри / нотўғри

1. Ишлаб чиқариш инфратузилмаси инсон учун шарт шароитлар яратиш беради.
2. АСМ моддий ва номоддий ишлаб чиқариш соҳасида банд бўлган корхоналарни мажмуидан иборатдир.
3. Инфратузилма тармоқлари ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳасидаги узлуксизликни таъминлаб турувчи тармоқлар йиғиндисидан иборатдир.
4. АСМ нинг тўртинчи тармоғи қишлоқ хўжалигининг ўзи бўлиб, у ўз ичига деҳқончилик ва чорвачиликни қамраб олади.
5. АСМ қишлоқ хўжалиги маҳсулотини етиштириш, қайта ишлаш, сақлаш ва истеъмолчига етказиб берувчи тармоқлар йиғиндисидан иборатдир.
6. ижтимоий инфратузилма – кишиларнинг ҳаёт фаолиятлари шароитини таъминловчи турар жой, маданий-маиший хизмат тармоқлари, савдо, умумий овқатланиш каби соҳалардан иборатдир.
7. Иқтисодий самарадорлик кўрсаткичлари натурал ва қиймат кўринишига эга.

2-мавзу. Инфратузилманинг моҳияти, таркиби ва туркумланиши

Инфратузилма – ижтимоий ва иқтисодий ишлаб чиқариш учун нормал шарт-шароитларни таъминловчи тармоқ ва саноат мажмуидир. У ишлаб чиқариш, технологик, иқтисодий ва ташкилий алоқалар жараёнида вужудга келадиган реализация орқали АСМнинг самарали ишлашини таъминлайди. Инфратузилма жамият ишлаб чиқариш кучларининг бўлинмас қисми ҳисобланади. У корхонанинг самарали фаолиятини таъминлайди ва АСМнинг пировард маҳсулоти миқдоран кўп ва сифатан юқори бўлишига йўналтирилган. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотининг ялпи ишлаб чиқарилиши провард натижада тармоқнинг ишлаб чиқариш фондлари, айланма маблағлари, меҳнат ресурслари билан таъминланганлик даражаси билан бирга хизмат қилувчи ишлаб чиқаришнинг ривожланганлик даражасига боғлиқ. Улар орасида агрокимё, зооветеринария, консультация хизматларига катта эътибор берилади.

Моддий ишлаб чиқариш инфратузилмасининг асосий мақсади қишлоқ хўжалиги корхоналарини ишлаб чиқаришига хизмат қилиш вазифасидан босқичма-босқич озод этишдан иборат. Инфратузилма ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва қишлоқ хўжалигининг асосий маҳсулотлари сифатан юқори бўлиши учун шарт-шароитлар яратишга йўналтирилган.

Ижтимоий инфратузилма ўзида меҳнат жараёнида ишчиларни самарали фаолият юритиши учун зарур шарт-шароитларни яратишга йўналтирилган жамият ишлаб чиқариш кучларининг бир қисмини акс эттиради. Ижтимоий инфратузилманинг асосий вазифаси қишлоқ аҳолисининг ижтимоий-маиший шароитларини келгусида яхшилаш ҳисобланади. Ижтимоий инфратузилма соҳалари яқуний маҳсулот яратишда бевосита иштирок этмайди, лекин улар ишлаб чиқариш жараёнининг нормал ривожланиши учун шарт-шароитларни таъминлайдилар.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 2.1. АСМда инфратузилманинг аҳамиятини акс эттира олади.
- 2.2. Ижтимоий инфратузилманинг асосий мақсад ва вазифалари айта олади.

Асосий тушунчалар ва иборалар:

1. Тармоқ ичи инфратузилмаси
 2. Тармоқлараро инфратузилма
 3. Худудий инфратузилма
 4. Локал ёки ишлаб чиқариш инфратузилмаси
 5. Инфратузилма
 6. Моддий ишлаб чиқариш инфратузилмасини мақсади
- А) ижтимоий ва иқтисодий ишлаб чиқариш учун нормал шарт-шароитларни таъминловчи тармоқ ва саноат мажмуидир.
- Б) моддий ишлаб чиқариш инфратузилмасининг асосий мақсади қишлоқ хўжалиги корхоналарини ишлаб чиқаришига хизмат қилиш вазифасидан босқичма-босқич озод этишдан иборат.
- В) бутун халқ хўжалигининг самарали ишлашига хизмат қиладиган тармоқ ва хизматлардан иборат.
- Г) алоҳида иқтисодий районларнинг ривожланиш ва худудий ишлаб чиқариш мажмуилари шаклланиши билан боғлиқ.
- Д) алоҳида корхоналарнинг фаолиятини таъминлайдиган элемент ва ишлаб чиқаришдан иборат.
- Е) тармоқ хусусиятлари бўйича инфратузилма тармоқлараро инфратузилма ва тармоқ ички инфратузилмасига бўлинади.
- К) халқ хўжалигининг кўпгина тармоқларига хизмат қилишга йўналтирилган.
- Л) конкрет тармоқнинг ишлашига ёрдам беради.

Тестлар

1. **Ишлаб чиқариш ва ноишлаб чиқариш соҳасидаги такрор ишлаб чиқаришнинг узлуксизлигини таъминловчи тармоқ**
 - А) бозор инфратузилмаси

- Б) ишлаб чиқариш инфратузилмаси
- В) ижтимоий инфратузилма
- Г) институционал инфратузилма
- Д) инфратузилма

2. Тушириб қолдирилган сўзларни тўлдилинг:

«Инфратузилманинг мақсадичекланган шароитда унинг иштирокчиларини фойдасини юқорилаштиришдан иборатдир».

- А) тўловга қобилиятли талаб чекланганда
- Б) тўловга қобилиятли талаб чекланмаганда
- В) талаб ва таклиф мувозанати юз берганда
- Г) талаб таклифга нисбатан ошганда
- Д) таклиф талабга нисбатан камайганда

3. Мосликни ўрнатинг:

- А) АСМ тармоқлари
 - Б) Инфратузилма тармоқлари
1. энергетика
 2. қишлоқ хўжалиги
 3. биржалар
 4. транспорт
 5. қишлоқ хўжалигига техника етказиб берадиган саноат тармоқлари
 6. коммуникация
 7. қишлоқ хўжалик маҳсулотларини қайта ишлаш корхоналари
 8. банклар
 9. консигнацион омборлар
 10. улгуржи базалар

Тўғри / нотўғри

1. Инфратузилма ишлаб чиқариш ҳажмини ошириш ва қишлоқ хўжалигининг асосий маҳсулотлари сифатан юқори бўлиши учун шарт-шароитлар яратишга йўналтирилган.
2. Моддий ишлаб чиқариш инфратузилмасининг асосий мақсади қишлоқ хўжалиги корхоналарини ишлаб чиқариш вазифасини бажаришдан иборатдир.
3. Инфратузилма элементларининг характерини кўп томонлама ҳисобга олган ҳолда уни конкрет хусусияти бўйича туркумлаш мумкин.
4. АСМ инфратузилмасини ишлаб чиқариш жараёнига таъсири даражаси бўйича қуйидаги икки гуруҳга бўлиш мумкин: ишлаб чиқариш ва ижтимоий.
5. Ишлаб чиқариш инфратузилмаси иқтисодий самарадорлигининг асосий кўрсаткичи объектлар ишлаб чиқариши харажатларининг ўз-ўзини қоплаши ҳисобланади.

6. Худудий хусусияти бўйича инфратузилма ишлаб чиқариш ва ижтимоий инфратузилмаларга бўлинади.

7. Ишлаб чиқариш жараёнига таъсир даражаси бўйича халқ хўжалиги, худудий ва маҳаллий инфратузилмаларга бўлинади.

3-мавзу. Қишлоқ хўжалиги корхоналари ва хизмат кўрсатувчи корхоналар ўртасидаги алоқаларнинг ҳуқуқий ва иқтисодий шароитлари

Бозор муносабатларининг ҳозирги босқичида, аввало, барча мавжуд маданий-маиший хизмат кўрсатиш корхоналари инсоннинг ўй-фикрлари, фаолияти, унга бахтиёр ҳаётни инъом этишга бўйсундирилган бўлмоғи лозим. Қишлоқда хизмат кўрсатиш маданиятига алоҳида эътибор бериш тақозо этилади. Биринчидан, қишлоқда ижтимоий инфратузилма ва унинг ажралмас қисми – хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш орқали аҳолининг турли хизматларга бўлган эҳтиёжи қондирилса, иккинчидан, ортиқча меҳнат ресурсларини иш билан таъминлаш муаммоси ҳал қилинишига ёрдам беради. Бундан ташқари, шу соҳада банд аҳоли даромадлари ҳамда давлат хазинаси маблағларининг (солиқлар орқали) шаклланиш даражаси ортади.

Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналарда меҳнат жамоасини назорат қилиш, улар меҳнатининг унумдорлигини техника ёрдамида ошириш учун кенг имкониятлар мавжуд. Шунингдек, бозор талабидан келиб чиққан ҳолда янги мутахассисликлар юзага келади, эски мутахассисликларга эса улар – маънавий жиҳатдан ҳаётдан орқада қолганлиги туфайли талаб камайиб боради, замонавий техника, технология тараққиёти ишлаб чиқариш корхоналаридан ишловчиларни янги соҳаларни эгаллашга ҳар томонлама сафарбар этади.

Идентив ўқув мақсадлари:

3.1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари фаолиятини таҳлилидаги усулларни изоҳлай олади.

3.2. Бозор шароитида корхоналарнинг ҳуқуқий иқтисодий имкониятларини кўрсата олади.

Асосий тушунчалар ва иборалар:

1. Статистик гуруҳлаш усули
2. Таққаслаш усули
3. Корхоналарни қишлоқ жойларда ташкил этиш
4. Ижара шаклидаги ишлаб чиқариш ва бошқарув тизими
5. Ижара

А) Таққаслаш усули ёрдамида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида ўзаро узвий боғлиқ кўп кўрсаткичлар бир-бирига солиштирилади.

Б) Статистик гуруҳлаш услуби қишлоқ хўжалигини ривожлантириш имкониятларини аниқлаб беришнинг муҳим воситасидир.

В) Ижара шаклидаги ишлаб чиқариш ва бошқарув тизими қишлоқ хўжалиги ходимларининг ижтимоий шароитларини яхшилайти, шунингдек, эркинлик, тадбиркорлик ва мулкка эгалик туйғуларини шакллантиради. Ижара фақат маълум мулкнинг субъектлари орасида хўжалик вазифаларини аниқлаш ва мустақамлаш имконини берибгина қолмай, балки уларнинг иқтисодий эркинлиги ва ўзаро боғлиқлигини таъминлайди.

Г) Корхоналарни қишлоқ жойларда ташкил этиш, аввало, меҳнат ресурсларини жалб этишга қулай имкониятлар мавжудлиги билан алоҳида аҳамиятга эга, чунки қишлоқларда ишчи кучининг ортиқлик даражаси шаҳарлардагига нисбатан анча юқори.

Д) Бошқаришнинг ўзига хос хусусияти шундаки, у бевосита кишилар меҳнатини ташкил этиш ва улар фаолиятини мақсадга мувофиқ амалга оширишга йўналтирилган кўп укладли иқтисодиётнинг шаклланиши ва ривож топиши билан раҳбар ходимлар вазифаси, масъулият даражаси ўзгариб, вазиятли ёндашишга бўлган талаб ўсиб бормоқда.

Тестлар

1. Бозор иқтисодиётига ўтаётган даврда янгитдан барпо этилган хўжаликлар?

- А) Ижара, деҳқон хўжаликлари, майда, қўшма корхоналар
- Б) Совхозлар, бирлашмалар, заводлар
- В) Колхозлар
- Г) Агрофирмалар
- Д) Уюшмалар

2. Тушириб қолдирилган сўзларни тўлдилинг:

.....шартнома асосида хўжаликни мустақил юритиш мақсадида асосий воситаларни ижарачига зарур бўлган миқдорда ҳақ тўлаш эвазига муддатли эгалик қилиш, ундан фойдаланиш

- А) фермерлик
- Б) ижара
- В) лизинг
- Г) банклар
- Д) кредит

3. Мосликни ўрнатинг

- А) Ишлаб чиқариш инфратузилмаси
 - Б) ижтимоий инфратузилма
1. транспорт
 2. алоқа
 3. эннегетика
 4. уй жой ва коммунал хўжалик
 5. савдо ва умумий лвқатланиш
 6. моддий техника таъминоти

7. тайёрлов
8. таълим ва маданият
9. элеватор
10. тиббий пунктлар

Тўғри / нотўғри

1. Гуруҳларга ажратилган услуб ёрдамида қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришида ўзаро узвий боғлиқ кўп кўрсаткичлар бир-бирига солиштирилади.
2. Таққаслаш усули гуруҳлаш маълумотларини маълум белгиларга кўра, гуруҳларга бўлиш, демакдир.
3. Статистик гуруҳлаш услуги қишлоқ хўжалигини ривожлантириш имкониятларини аниқлаб беришнинг муҳим воситасидир. Унинг ёрдамида сифати бир хил бўлган кўрсаткичлар бир гуруҳга бирлаштирилади.
4. Қишлоқ хўжалигининг иқтисодий шароити таҳлил этилаётганида унинг жойлашган ери, туман ва вилоят марказига, темир йўл станциясига, маҳсулот топшириладиган ва сотадиган омборга яқин-узоқлиги эътиборга олинади.
5. Ишлаб чиқариш самарадорлиги корхоналарнинг ўз-ўзини маблағ билан таъминлаши, ижтимоий-иқтисодий ривожланиши, ишчи ўринларининг таркиби ва хусусиятини белгилаш, қишлоқларда яшовчилар муаммосини ҳал қилишга ёрдам беради, бир сўз билан айтганда, ижара шакли аграр секторнинг ижтимоий-иқтисодий йўналишига ижобий таъсир кўрсатади.
6. Бозор иқтисодиёти шароитида корхоналарда меҳнат жамоасини назорат қилиш, улар меҳнатининг унумдорлигини техника ёрдамида ошириш муаммо ҳисобланади.
7. Моддий, молия ва меҳнат ресурсларидан оқилона фойдаланишни таъминлаш мақсадида бошқаришнинг барча босқичларида индекатив режалаштириш усулидан фойдаланиш мақсадга мувофиқ эмасдир.

4-мавзу. АСМда моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омиллари

Қишлоқ хўжалигининг моддий-техника базаси – фан-техника янгиликларидан кенг кўламдан фойдаланиладиган, электрлашган йирик машина ишлаб чиқаришидир.

Қишлоқ хўжалигининг моддий базаси таркибига ер ресурслари, тракторлар, машиналар, меҳнат қуроллари ва буюмлари; электр жиҳозлари; ёнилғи ва мойлаш материаллари, таъмир техникаси, ишлаб чиқариш бинолари, меторация ва йўл иншоотлари; алоқа воситалари; маҳсулдор ва ишчи ҳайвонлар; кўп йиллик дарахтлар; уруғлик; озиқ ва ҳоказолар киради.

Вазирлар Маҳкамасининг 2000 йил 2 ноябрдаги "Қишлоқни лизинг шартларида қишлоқ хўжалиги техникаси билан таъминлаш чора-тадбирлари тўғрисида"ги П1 424-сонли қарорининг қабул қилинди. Мазкур ҳужжатга асосан вазирлик мақомидаги "Ўзқишлоқхўжаликмашлизинг" компанияси

ташкил этилди, унинг тузилмаси тасдиқланди, энг муҳими, 2001-2007 йиллар мобайнида, тажриба тариқасида "Ўзқишлоқхўжаликмашхолдинг" компанияси заводлари ва қўшма корхонлари томонидан ишлаб чиқарилаётган қишлоқ хўжалиги машиналарини (биринчи навбатда тракторлар ва ўрим-йиғим техникасини) машина-трактор паркларига, қишлоқ хўжалиги кооперативлари (ширкатлар)га ва фермер хўжаликларига 7 йил муддатга лизингга беришнинг ташкилий, иқтисодий ҳамда техникавий механизмлари аниқ ва равшан белгилаб қўйилди.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг моддий-техника таъминотини ривожлантиришнинг асосий йўналишлари қуйидагилардир: ҳар бир қишлоқ хўжалиги зонасига мос келадиган ва иқтисодий жиҳатдан қулай бўлган техника ишлаб чиқариш ва шу асосда ишлаб чиқаришни комплекс механизациялаштириш; ишлаб чиқаришни автоматлаштириш воситаларидан кенг кўламда фойдаланиш; қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини кимёлаш даражасини ошириш ва иқтисодий жиҳатдан қулай бўлган кимё маҳсулотлари ишлаб чиқаришга уринишдир

Идентив ўқув мақсадлари:

- 4.1. Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг ташкилий ва иқтисодий омилларини тушунтира олади.
- 4.2. Қишлоқ хўжалигида лизинг муносабатларини ёрита олади

Асосий тушунчалар ва иборалар:

1. Лизинг.
2. Техника марказлари
3. Ер
4. Муқобил МТП
5. Қишлоқ хўжалигининг моддий техника маркази
 - А) Моддий бойлик ишлаб чиқариш шароитида бевосита банд бўлган меҳнат воситалари ва меҳнат буюмлари йиғиндиси тушунилади.
 - Б) Қишлоқ хўжалигида асосий ишлаб чиқариш воситасидир.
 - В) Узоқ муддатга қишлоқ хўжалик техникасини ижарага бериш.
 - Г) У ёки бу ҳудудда машина ва ускуналар ишлаб чиқарувчининг вакили сифатида фаолият кўрсатади.
 - Д) Қишлоқ хўжалиги ширкати таркибида муқобиллик асосида ташкил этиладиган хусусий машина-трактор парклари.

Тестлар

1. **Қишлоқ хўжалигини моддий-техника ресурслари ҳақида тушунча.**
 - А. Ишлаб чиқаришда қатнашган меҳнат ресурслари
 - Б. Мавжуд бўлган асосий ва айланма воситалар, ер ресурсларининг ҳаммаси
 - В. Темир йўл, ҳаво транспорти, сув ресурслари

- Г. Тракторлар сони
- Д. Хом ашё

2. Тушириб қолдирилган сўзларни тўлдириг:

«.....— фан-техника янгиликларидан кенг кўламдан фойдаланиладиган, электрлашган йирик машина ишлаб чиқаришидир».

- А) муқобил МТП
- Б) техника марказлари
- В) қишлоқ хўжалигининг моддий техника базаси
- Г) қишлоқ хўжалиги техникаси
- Д) асосий ишлаб чиқариш фондлари

3. Мосликни ўрнатинг:

А) Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг ташкилий омиллари

Б) Қишлоқ хўжалиги корхоналари моддий-техника таъминотининг иқтисодий омиллари

1. электрлаштириш
2. ер
3. техника
4. ишлаб чиқаришни автоматлаштириш
5. қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқариши биологик жараёнлар билан чатишиб кетиши
6. қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини кимёлаш
7. тупроқ-иқлим шароити
8. ерларнинг мелиорация ҳолатини яхшилаш
9. иш даври билан ишлаб чиқариш вақти бир-бирига мос келмаслиги
10. меҳнат ресурслари

Тўғри / нотўғри

1. Қишлоқ хўжалигининг энергетика ресурсларига хўжалик ихтиёридаги тракторлар, комбайнлар, пахта териш машиналари, стационар двигателлар, автомашиналар, электр генераторлар, пасайтирувчи трансформаторлар, ишчи ҳайвонлар ва бошқа турдаги механизмлар киради.

2. Қишлоқ хўжалиги моддий-техника базасида асосий ролни техника ўйнайди.

3. қишлоқ хўжалигида иш даври билан ишлаб чиқариш вақти бир-бирига мос келмаслиги туфайли ишлаб чиқариш мавсумий характерга эга.

4. лизинг тизими мижозларнинг техникани сотиб олиш ва уни молиялаштиришни ечиб беради.

5. моддий-техника таъминотида иқтисодий омилларга иқлим, биологик жараён ва мавсумийлик киради.

6. техник марказлар у ёки бу иш тартибларини бажариш учун машиналар мажмуини етказиб беради, уларни нефть маҳсулотлари билан ўз ҳисобидан таъминлайди, техник сервис хизмати кўрсатади.

5-мавзу. Электр энергиясидан фойдаланишни ташкил этиш қилиш

Халқ хўжалигининг барча тармоқларидаги каби қишлоқ хўжалигида ҳам электр энергияси билан таъминланганлик ва ундан фойдаланиш муҳим аҳамият касб этади. Қишлоқ хўжалигида электр энергияси асосан ёритиш, иситиш, яъни иссиқхоналар, сув кўтариб берувчи насос станцияларни электрлаштириш, стационар ва кўчма суғориш агрегатларини электрлаштириш, инкубаторияларда ҳамда чорвачилик фермаларида микроклим ҳосил қилиш ва бошқалар учун ишлатилади.

Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини тўла электрлаштириш меҳнат унумдорлигини оширади, ишлаб чиқариш харажатларини камайтиради.

Деҳқончиликда электр энергиясидан фойдаланиш экинларни суғориш ишларини механизациялаш имконини яратиб, меҳнат харажатларини 10-20% га, эксплуатация харажатларини эса 10% га камайтиради. Иссиқхонани иситиш, ёритиш, сув насосларини ишга солиш ишларида электр энергиясидан фойдаланиш фақат меҳнат сарфини камайтирибгина қолмай, балки ҳар га экин майдонидан олинадиган ҳосилни ҳам оширади. Ҳар бир сўмлик электр энергияси ҳисобига 100-150 сўмлик маҳсулот яратилади.

Чорвачиликда электр энергиясидан фойдаланиш меҳнат сарфини кескин камайтиришга олиб келади. Электр энергиясидан фойдаланиш фермадаги бир қатор ишлар, шу жумладан, сув билан таъминлаш, озикларни хайвонларга бериш, сигирларни соғиш, юкларни ташиш, кўй жунларини қирқиш, сутга дастлабки ишлов бериш, инкубация ва ҳоказо ишларни механизациялар ёрдамида бажариш имконини беради.

Идентив ўқув мақсадлари:

5.1. Электрлаштириш – техник тараққиётнинг муҳим йўналиши эканлигини изоҳлаб бера олади

5.2. Электр энергиясидан самарали фойдаланиш кўрсаткичларини айта олади.

Асосий тушунчалар ва иборалар:

1. табиий монополия
2. электр энергияси билан таъминланганлик
3. электр узатиш тармоқлари
4. электр тарқатувчи объектлар

А) ёритиш, иситиш, яъни иссиқхоналар, сув кўтариб берувчи насос станцияларни электрлаштириш, стационар ва кўчма суғориш агрегатларини электрлаштириш, инкубаторияларда ҳамда чорвачилик фермаларида микроклим ҳосил қилиш

Б) электр энергияси

В) экинларни суғориш билан боғлиқ бўлган жараёнларда сув кўтариш курилмалари узлуксиз ишлаши, иккинчидан, етиштирилган айрим маҳсулот турларини омборхоналар ва совутгичларда бузилмасдан сақланишини таъминлайди.

Г) чорвачилик соҳаси ёки паррандачилик тармоқларида электр энергиясидан фойдаланиш жараёнида етиштириладиган маҳсулот сифати ва миқдорини оширишда ўз таъсирини кўрсатади.

Тестлар

1. Қишлоқ хўжалигини энергетик ресурсларини нималар ташкил этади?

А. Электростанцияларда ишлаб чиқарилаётган электро энергиялар

Б. Трактор ва автомашина, энергетик, механик двигателлар ҳамда ишчи ҳайвонлари кучи

В. Қуёш энергияси, атом энергияси

Г. Ўғитлар

Д). Хом ашё

2. Тушириб қолдирилган сўзларни тўлдиринг:

Қишлоқ хўжалигида.....асосан ёритиш, иситиш, яъни иссиқхоналар, сув кўтариб берувчи насос станцияларни электрлаштириш, стационар ва кўчма суғориш агрегатларини электрлаштириш, инкубаторияларда ҳамда чорвачилик фермаларида микроклим ҳосил қилиш ва бошқалар учун ишлатилади.

А) техника

Б) технология

В) электр энергияси

Г) двигателлар

Д) ёриткичлар

3. Мосликни ўрнатинг

А) электр энергияси тармоқлари

Б) электрлаштириш кўрсаткичлари

1. ер майдони ва шудгор қилинган ерларда: натурал ва пул ҳисобида экинлар бўйича деҳқончилик маҳсулотлари етиштириш;

2. ёритиш

3. ҳайвонлар тури бўйича уларнинг сони натурал ва пул ҳисобида чорвачилик маҳсулотларини етиштириш;

4. иситиш

5. электрлаштириш

6. микроклим ҳосил қилиш

7. соҳалар ва жараёнлар бўйича электр двигателлари, электр аппаратлари, курилмалар сони ва қуввати, электрлаштириш воситалари нинг қиймати

Тўғри / нотўғри

1. Қишлоқ хўжалигида етиштирилаётган ялпи маҳсулотнинг 67 %и нодавлат сектори ҳиссасига тўғри келмоқда.
2. Қишлоқ хўжалигига хизмат кўрсатувчи ишлаб чиқариш инфратузилмалари объектларида бир қанча йирик тармоқлар давлат тасарруфида қолган бўлиб, булар қаторига электр узатиш, йўл хўжалиги, асосий транспорт хўжалиги ва бошқа шу каби тармоқлар киради.
3. Энергетика ресурслари таркибида иситиш асосий ўринни эгаллайди.
4. Қишлоқ хўжалиги ишлаб чиқаришини тўла электрлаштириш меҳнат унумдорлигини оширади, ишлаб чиқариш харажатларини камайтиради.
5. Деҳқончиликда электр энергиясидан фойдаланиш экинларни суғориш ишларини механизациялаш имконини яратиб, меҳнат харажатларини 10-20% га, эксплуатация харажатларини эса 10% га камайтиради.

6 – мавзу. АСМ да транспорт хизматини ташкил қилиш

Моддий ишлаб чиқариш тўрт соҳадан: қазиб олувчи; ишлаб берувчи; саноат; деҳқончилик ва транспортдан ташкил топган. Транспортнинг бошқа ишлаб чиқарувчи соҳалардан фарқи шундаки, у янги маҳсулот яратмайди, балки ишлаб чиқарилган моддий бойликни истеъмолга етказди.

Транспорт ёрдамида соҳалар, соҳа ичидаги тармоқлар, тармоқ ичидаги корхоналар бир-бири билан боғланиб, ишлаб чиқариш жараёни маромида бориши учун барча шароитлар яратилади. Транспорт ишлаб чиқариш билан истеъмол ўртасидаги алоқани таъминлайди. Иш кучи, меҳнат қуроллари ва меҳнат буюмларини бир жойдан иккинчи жойга кўчириб, жами истеъмол маҳсулоти кўламига таъсир кўрсатади.

Транспорт ёрдамида соҳалар, соҳа ичидаги тармоқлар, тармоқ ичидаги корхоналар бир-бири билан боғланиб, ишлаб чиқариш жараёни маромида бориши учун барча шароитлар яратилади. Транспорт ишлаб чиқариш билан истеъмол ўртасидаги алоқани таъминлайди. Иш кучи, меҳнат қуроллари ва меҳнат буюмларини бир жойдан иккинчи жойга кўчириб, жами истеъмол маҳсулоти кўламига таъсир кўрсатади.

Транспорт воситалари ёрдамида моддий бойликлар бир жойдан иккинчи жойга кўчирилиши натижасида истеъмолгача яқинлашади, истеъмол қийматининг ташкил топиши тезлашади.

Идентив ўқув мақсадлари:

АСМда транспортнинг аҳамиятини очиб бера олади.

Транспортдан фойдаланишни ташкил қилишни ёрита олади

Асосий тушунчалар ва иборалар:

1. Транспорт
2. бир тонна километр юк таннархи кўрсаткичи
3. транспорт воситларининг соатлик ёки сменалик иш унуми кўрсаткичи

4. машинанинг юк кўтариш коэффициенти кўрсаткич
5. машинанинг ишда бўлиш коэффициенти кўрсаткичи

- А) ишлаб чиқариш билан истеъмол ўртасидаги алоқани таъминлайди.
Б) умумий ташилган юкнинг юк билан босилган йўлга нисбати билан аниқланади.
В) ишда бўлган машина-кунлари сонини машинанинг хўжаликда бўлган машина кунлари сонига бўлиш билан аниқланади.
Г) қилинган харажатларни ташилган тонна. километрга бўлиш йўли билан;
Д) ташилган тонна километр юкнинг сарфланган вақтга нисбати билан;

Тестлар

1. Транспортнинг қандай турлари мавжуд?

- А) автомобиль
Б) темир йўл
В) денгиз
Г) ҳаво
Д) ҳамма жавоблар тўғри

2. Тушириб қолдирилган сўзларни тўлдилинг:

Бозор иқтисодиёти шароитида ҳисоби ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг калькуляцияси тўғри ташкил қилинмаса ва йўлга қўйилмаса, корхона муқаррар равишда инқирозга учрайди.

- А) муомала харажатлари
Б) ишлаб чиқариш харажатлари
В) домий харажатлар
Г) ўзгарувчан харажатлар
Д) ҳамма жавоблар нотўғри

3. Мосликни ўрнатинг

- А) АСМда транспортнинг хусусиятлари
Б) Транспорт хизматлари нарҳини белгилаш
1. корхоналарда тарифларни ишлаб чиқиш ва белгилаш
2. қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари кенг ҳудудда етиштирилиши туфайли уларни ташиш бир қатор қийинчиликларни келтириб чиқаради;
3. Таннарх асосида ишлаб чиқаришни бошқариш
4. бошқарув қарорларини қабул қилиш
5. ташиладиган юклар тури, ҳажми, хусусиятига кўра ҳар хилдир;
6. транспорт воситалари ширкат хўжаликларига кам боради.
7. асосий хўжалик фаолияти (тушум)дан олинган даромадлар

Тўғри / нотўғри

1. Транспорт ёрдамида соҳалар, соҳа ичидаги тармоқлар, тармоқ ичидаги корхоналар бир-бири билан боғланиб, ишлаб чиқариш жараёни маромида бориши учун барча шароитлар яратилади.

2. Транспорт бозор билан истеъмол ўртасидаги алоқани таъминлайди.
3. Автомобиль ташувлари, бошқа ишлар ва хизматларга тарифларни белгилаш кўп омилларни ҳисобга олувчи мураккаб жараён дир.
4. Бозор иқтисодиёти шароитида ишлаб чиқариш харажатлари ҳисоби ва ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг калькуляцияси тўғри ташкил қилинмаса ва йўлга қўйилмаса, корхона муқаррар равишда инқирозга учрайди.
5. Даромадларни ҳисобга олиш асосий вазифалардан бири бўлиб, асосий хўжалик фаолияти (тушум)дан олинган даромадларни тан олиш ҳисобланади.

7-мавзу. Ижтимоий инфратузилманинг мазмуни ва тушунчаси

Ижтимоий инфратузилма аҳолининг фаровонлигини ошириш, кишилар меҳнат шароити ва турмуш тарзини яхшилаш билан боғлиқ муҳим ижтимоий вазифаларни ҳал этар экан, жамият аъзоларининг эҳтиёжлари қондирилишини таъминлайди, мамлакат иқтисодий юксалиши учун шароит яратади.

Ҳозирги вақтгача ижтимоий инфратузилманинг комплекс ривожлантириш даражаларини белгиловчи нормативлар тизими ишлаб чиқилмаган. Амалдаги идоравий меъёрлар ва нормативлар одатда, ижтимоий мақсадларга йўналтириладиган ресурслардан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлиги тизимига асосланади.

Ҳозирги вақтгача ижтимоий инфратузилманинг комплекс ривожлантириш даражаларини белгиловчи нормативлар тизими ишлаб чиқилмаган. Амалдаги идоравий меъёрлар ва нормативлар одатда, ижтимоий мақсадларга йўналтириладиган ресурслардан фойдаланишнинг иқтисодий самарадорлиги тизимига асосланади.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 7.1. Ижтимоий инфратузилманинг моҳияти ва тузилмасини айтиб бера олади.
- 7.2. Ижтимоий инфратузилмани бошқариш муаммоларини еча олади

Асосий тушунчалар ва иборалар:

1. Ижтимоий инфратузилманинг меъёрий базаси.
 2. Ижтимоий инфратузилма
 3. Ижтимоий нормативларни белгиловчи демократик омиллар
 4. Ижтимоий нормативларни белгиловчи жўғрофий омиллар
 5. Ижтимоий нормативларни белгиловчи ижтимоий омиллар
- А). жамият аъзоларининг эҳтиёжлари қондирилишини таъминлайди, мамлакат иқтисодий юксалиши учун шароит яратади.

Б). мақсадли нормативлар, комплекс ижтимоий андозалари; иқтисодий нормативлар (қиёсий сарфлар нормативлари, фойдаланилаётган ресурслар учун тўловлар).

В). аҳоли жойлашув таркиби, шаҳарлашув (урбанизация) даражаси; биологик иқлим хусусиятлари, табиий иқлим шароитининг меҳнат туси ва режимига, халқ хўжалигининг ихтисослашуви, меъморчиликка таъсири

Г). аҳолининг кўпайиш режими, унинг сони, таркиби ва табиий кўчиб юриш таъсирида жойлашувнинг ўзгариши, аҳоли миграцияси ва сафарбарлиги; аҳоли ва меҳнат ресурсларининг жинсий ва ёш таркиби; оилаларнинг шаклланиши, ўсиш ва ажратиш шароити,

Д). ишлаб чиқарувчи кучларининг ривожланиш даражаси ва ўсиш истиқболи, минтақанинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги улуши; ҳозирги босқичда ва истиқболда халқ хўжалигининг таркиби, бошқарув тизими, минтақада илмий-техник тараққиёти туси

Тестлар

1. Ижтимоий инфратузилма таркиби.

А) Жисмоний тарбия, маориф, маданият

Б) Уй-жой, соғлиқни сақлаш, жисмоний тарбия, спорт, маориф, маданият, савдо, транспорт

В) Уй-жой, қурилиш, транспорт

Г) Савдо ва транспорт

Д) Умумий овқатланиш

2. Тушириб қолдирилган сўзларни тўлдириш:

..... ишлаб чиқишда минтақавий хусусиятлар, шаҳар ва қишлоқ жойларда, аҳоли турмуш тарзи ва бошқа кўп жихатлар ўртасидаги тафовутларни ҳисобга олмоқ лозим.

А) нархларни

Б) солиқ миқдорини

В) ижтимоий нормативларни

Г) ишлаб чиқариш нормативларини

Д) таннархни

3. Мосликни ўрнатинг

А) ижтимоий нормативларни белгиловчи ижтимоий омиллар

Б) ижтимоий нормативларни белгиловчи демографик омиллар

1. ишлаб чиқарувчи кучларининг ривожланиш даражаси ва ўсиш истиқболи

2. аҳолининг кўпайиш режими

3. аҳоли миграцияси ва сафарбарлиги

4. минтақада илмий-техник тараққиёти туси

5. аҳолининг миллий таркиби

6. миграция оқимлари таркиби

7. шаҳар ва қишлоқ аҳолисининг турмуш тарзи

Тўғри / нотўғри

1. Ижтимоий нормативларни белгиловчи демографик омиллар – аҳоли жойлашув таркиби, шаҳарлашув (урбанизация) даражаси; биологик иқлим хусусиятлари.
2. Ижтимоий инфратузилма мураккаб вазифалар тизимидан иборат бўлиб, унда барча унсурлар ўзаро боғланганки, улардан бирининг ривожланишдан ортда қолиши бошқаларидан самарасиз фойдаланилишига сабаб бўлади.
3. Ижтимоий нормативларни белгиловчи жуғрофий омиллар – аҳолининг кўпайиш режими, унинг сони, аҳоли миграцияси ва сафарбарлиги;
4. Инфратузилманинг ривожланиши иқтисодиёт реал сектори билан бевосита боғланганки, у мазкур тузилманинг ҳолати ва ўсиш суръатларини шакллантиради.
5. Ижтимоий нормативларни белгиловчи ижтимоий омиллар – ишлаб чиқарувчи кучларининг ривожланиш даражаси ва ўсиш истиқболи, минтақанинг мамлакат ижтимоий-иқтисодий тараққиётидаги улуши;

8-мавзу. Қишлоқларда аҳолига маданий - маиший хизмат кўрсатишни ривожлантириш

Қишлоқда хизмат кўрсатиш соҳасини ривожлантириш тартиби, уни ташкил этиш тизими ва йўналишлари турли хил.

Бугунги кунда хизмат кўрсатиш тармоқлари асосан шаҳар ва туман марказларида кўпроқ жойлашган бўлса, энди уни шаҳар атрофидаги посёлка, қишлоқларда ташкил этиш зарурати ортмоқда. Шунинг учун назарда тутмоғимиз керакки, хизмат кўрсатиш тармоқлари даражаси мамлакатнинг тараққий этаётганлиги, жамиятнинг ривожланаётганлигини кўрсатувчи муҳим мезондир.

Маданий-маиший хизмат кўрсатиш таркибига қуйидаги хизматлар киради: пойабзал таъмирлаш ва тикиш; кийим-бош ва трикотаж молларини тикиш, тўқиш ва таъмирлаш; телерадио, видео, аудио аппаратларини таъмирлаш; металл буюмларини тайёрлаш ва таъмирлаш; автомобилларга техник хизмат кўрсатиш; мебель ясаш ва таъмирлаш; кимиёвий тозалаш ва бўйяш; кир ювиш хизмати; уй-жойларни таъмирлаш ва қуриш;

Қишлоқда ислохотларни жадаллаштириш мақсадида Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида давлат тасарруфидан чиқариш ва кўп укладли иқтисодиётни ривожлантириш дастури ишлаб чиқилиб, амалга оширилмоқда.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 8.1. Ўзбекистон Республикасида аҳолига маданий-маиший хизмат кўрсатиш турлари ва улар фаолиятини янгилаш ташкил қилишни тушунтира олади.
- 8.2. Қишлоқда маданий-маиший хизмат кўрсатиш корхоналарини ташкил қилишда мулкчиликни ёрита олади

Асосий тушунчалар ва иборалар:

1. Хизмат кўрсатиш соҳаси
2. Аҳолини иш билан таъминлаш
3. Маданий-маиший хизмат
4. Маиший хизмат кўрсатиш уюшмаси
5. Ижтимоий муҳофаза

А) саноат, хизмат кўрсатиш соҳаларини қишлоққа олиб келиш, маҳсулотларни қайта ишлайдиган саноат корхоналарини қишлоққа жойлаштириш.

Б) ишлаб чиқаришга хизмат қилиш; маҳсулотни қайта ишлаш билан боғлиқ бўлган хизмат кўрсатиш; маҳсулотни сотиб олиш ва аҳолига етказиб бериш бўйича хизмат кўрсатиш, техник-транспорт хизматини яхшилаш;

В) маиший хизмат кўрсатувчи корхоналарни «Истеъмолчиларнинг ҳуқуқларини ҳимоя қилиш тўғрисида»ги қонунга, «Маиший хизмат кўрсатиш корхоналари қоидалари»га тўла риоя этиш бўйича назорат қилади.

Г) пойабзал таъмирлаш ва тикиш; кийим-бош ва трикотаж молларини тикиш, тўқиш ва таъмирлаш; телерадио, видео, аудио аппаратларини таъмирлаш;

Д) Давлат мулк кўмитаси, вилоятлар ва шаҳар савдо, аҳолига маиший хизмат кўрсатиш ва халқ истеъмоли ишлаб чиқарувчилари департаменти, инвестиция бошқармалари, «Бизнес-фонд», Товар ишлаб чиқарувчилар ва тадбиркорлар палатаси

Тестлар

1. Маданий-маиший хизмат кўрсатиш турлари

- А) металл буюмларини тайёрлаш ва таъмирлаш;
- Б) автомобилларга техник хизмат кўрсатиш;
- В) мебель ясаш ва таъмирлаш;
- Г) кимиёвий тозалаш ва бўяш;
- Д) ҳамма жавоблар тўғри

2. Тушириб қолдирилган сўзларни тўлдириш:

Бугунги кундатармоқлари асосан шаҳар ва туман марказларида кўпроқ жойлашган бўлса, энди уни шаҳар атрофидаги посёлка, қишлоқларда ташкил этиш зарурати ортмоқда.

- А) ишлаб чиқариш
- Б) хизмат кўрсатиш
- В) етказиб бериш
- Г) истеъмол
- Д) қайта ишлаш

3. Мосликни ўрнатинг

- А) Хизмат нўрсатиш тармоқлари
 - Б) Маданий-маиший хизмат кўрсатиш тармоқлари
1. маиший хизмат кўрсатиш;

2. сартарошлик ва косметолог хизмат;
3. йўловчи ташиш хизмати;
4. алоқа хизмати;
5. ҳаммом ва душ хизмати;
6. уй-жойларни таъмирлаш ва қуриш;
7. сурат ва ва сурат кинолабаротория хизмати;
8. ҳаммом ва душ хизмати;

Тўғри / нотўғри

1. Маиший хизмат кўрсатиш корхоналаридан тушган солиқлар аҳолига маиший хизмат кўрсатиш объектларини қуриш, реконструкция қилиш жараёнидаги харажатларни оширилади.
2. Мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва хусусийлаштириш кўп укладли бозор иқтисодиётини шакллантиришда муҳим ўрин тутиши керак.
3. Қишлоқда ислохотларни жадаллаштириш мақсадида Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида давлат тасарруфидан чиқариш ва кўп укладли иқтисодиётни ривожлантириш дастури ишлаб чиқилиб, амалга оширилмоқда.
4. Маиший хизмат кўрсатиш соҳасида кадрлар тайёрлаш ўтиш даврининг талаби бўлган узлуксиз таълим асосида бажарилади.
5. Маиший хизмат кўрсатиш ходимларини тайёрлаш ва қайта тайёрлаш ҳозирда ташкил қилинаётган ўқув марказлари, ойлик курсларда, чет элнинг Ўзбекистондаги ўқув фондлари, фирмалар ёки жисмоний шахслар буюртмалари бўйича пулсиз амалга оширилади.

9-мавзу. Соғлиқни сақлашни ташкил қилиш

Ўзбекистон Республикасида соғлиқни сақлашни ривожлантириш тамойиллари ишлаб чиқилган бўлиб, у соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилишнинг узоқ даврга мўлжалланган истиқболларини назарда тутди: ривожланишнинг экстенсив йўлидан тиббий-санитария муассасаларини интенсификациялашга ўтиш; ресурслардан самарали фойдаланиш бўйича янги иқтисодий механизмларни шакллантириш; соғлиқни сақлаш бошқарувини марказлаштиришдан воз кечиш; соғлиқни сақлашда янги молиявий механизмларни яратиш; аҳоли соғлиғини муҳофаза этишда устувор йўналишларни белгилаш; олий тиббий таълим ва тиббий кадрлар тайёрлаш тизимини ислоҳ қилиш; юқумли касалликларнинг олдини олиш чораларини кўриш.

Шунинг ўзиёқ аҳоли ва соғлиқни сақлаш муассасаларининг тиббиёт техникаси ва жиҳозларига бўлган эҳтиёж бозорини қондириш имконини беради. Бундан ташқари, молиялаштиришни марказлаштиришдан воз кечиш соғлиқни сақлаш бюджетининг 80-85 %ини маҳаллий ҳокимият идоралари томонидан шакллантириш ва 12-20 %ини республика миқёсида сақлаб қолиш имконини яратди. Яқин йилларда соғлиқни сақлаш бюджети маблағлари 60

%ини давлат ҳисобидан, 30 %ини тиббий суғуртани ривожлантириш ҳисобидан ва 10 %ини пуллик хизмат ҳисобидан қоплаш мўлжалланмоқда.

Идентив ўқув мақсадлари:

- 9.1. Соғлиқни сақлаш муассаларининг таъминотини тушунтира олади.
- 9.2. Соғлиқни сақлаш тизимида ислохотларни ёрита олади.

Асосий тушунчалар ва иборалар:

1. Соғлиқни сақлаш тизими
 2. Соғлиқни сақлашни молиялаштириш
 3. Соғлиқни сақлашни ривожлантириш тамойиллари
 4. Соғлиқни сақлашни ислох қилиш
 5. Пуллик тиббий хизматлар
- А) камбағалликни қисқартириш ва хизмат учун эса ўзи ҳақ тўлай олмайдиганларни тиббий ёрдам билан таъминлашнинг зарурати
- Б) амбулатория, молиявий режалаштириш, бюджет-суғурта модели
- В) Ўзбекистон Республикаси Соғлиқни сақлаш вазирлиги Молия вазирлиги
- Г) соғлиқни сақлаш тизимини ривожлантиришни интенсификациялаш ва захиралардан самарали фойдаланиш бўйича янги иқтисодий механизмларни шакллантириш
- Д) юқори малакали, ихтисослаштирилган, тиббий ёрдамга муҳтож беморларни қабул қилувчи ҳамда замонавий ташхис ва даволаш тиббий ускуналаридан фойдаланиб даволайдиган махсус клиникалар ва тиббий марказлар

Тестлар

1. Соғлиқни сақлаш истиқболлари

- А) ривожланишнинг экстенсив йўлидан тиббий-санитария муассасаларини интенсификациялашга ўтиш;
- Б) ресурслардан самарали фойдаланиш бўйича янги иқтисодий механизмларни шакллантириш;
- В) соғлиқни сақлаш бошқарувини марказлаштиришдан воз кечиш;
- Г) соғлиқни сақлашда янги молиявий механизмларни яратиш;
- Д) ҳамма жавоблар тўғри

2. Тушириб қолдирилган сўзларни тўлдириш:

Соғлиқни сақлашнинг қайта қуриш тиббий хизматлар бозорини яратишда, мулкни давлат тасарруфидан чиқариш ва унинг турли шакллари ва вужудга келтиришда намоён бўлади.

- А) давлат тизимини
- Б) хусусий тизимни
- В) аралаш тизимни
- Г) тоталитар тизимни
- Д) давлатлаштирилган тизимни

3. Мосликни ўрнатинг

А) Соғлиқни сақлашни ривожлантириш тамойиллари

Б) Соғлиқни сақлашдаги ислохотларнинг асосий қоидалари

1. тиббиёт хизматини қайта тузиш
2. ривожланишнинг экстенсив йўлидан тиббий-санитария муассасаларини
3. интенсификациялашга ўтиш;
4. амбулатория-ёрдам маркази
5. тиббий ёрдам кўрсатишнинг самарали, янги шакллари жорий қилиш
6. уйда даволаш
7. ресурслардан самарали фойдаланиш бўйича янги иқтисодий механизмларни шакллантириш;
8. соғлиқни сақлаш бошқарувини марказлаштиришдан воз кечиш;
9. соғлиқни сақлашда янги молиявий механизмларни яратиш;

Тўғри / нотўғри

1. Кўплаб ривожланган мамлакатларда беморларнинг даволаниши учун қилинадиган сарфлар ҳиссаси умумий харажатлар миқдорининг 20-40 %и чегарасида тебраниб туради.
2. Амбулатория-поликлиника муассасаларини молиялаштириш хизмат кўрсатилган аҳоли сонига, доимий даволаш муассасаларида даволанган беморлар сонига қараб белгилана бошлади.
3. Соғлиқни сақлаш муассасаларининг молиявий асосларини шакллантириш негизида молиявий режалаштириш ётади.
4. Соғлиқни сақлаш муассасалари фаолият кўрсатишлари учун йўналтирилаётган молиявий маблағларнинг миқдори бевосита бажарилган ишлар ҳажми ва унинг самарадорлиги даражасига боғлиқ бўлмаслиги керак.
5. Тармоқни молиялаштиришнинг бюджет-суғурта модели шаклида тиббий муассасалар эҳтиёжи учун сарфларни қоплаш масаласини ҳал этишга энг мақбул ёндашувларни излашда соғлиқни сақлаш тизимини молиявий режалаштиришнинг ҳозирги амалиётини таҳлил этиш ёрдам беради.

10 – мавзу. Тайёрлов тизими ва унинг ташкилий – иқтисодий асослари

Тайёрлов тизимининг аҳамияти деҳқон ва фермер хўжаликлари тармоқланиши билан ошиб боради. Шу жиҳатдан бу тизим замонавий, ишлаб чиқаришни ташкил қилишнинг янги, прогрессив шакллари томонидан қўйилаётган келажакдаги талабларга ҳам жавоб бериши жуда муҳим. Замонавий шароитларда бундай талабларнинг кучайиши агросаноат кооперацияси (ҳамкорлиги) жараёни ишлаб чиқаришни янги ташкилий шакли сифатида намоён бўлиши билан боғлиқ ҳолда кузатилмоқда.

Агросаноат кооперацияси ва ишлаб чиқариш саноат асосида ташкил қилинадиган шароитда сотишнинг технологик жараёндаги роли таққослаб бўлмас даражада ортади. Ишлаб чиқаришнинг хўжаликлараро ва агросаноат

корхоналари, комбинатлар ва бирлашмалар шаклида ташкил қилиниши махсус сотиш бўғинларини ташкил этиш (яратиш) заруратини туғдиради

Янги шароитларда маҳсулотлар қайта ишловчи корхоналарга тезроқ етказиб берила бошлади. Қишлоқ хўжалиги корхоналари маҳсулот сотишнинг аниқроқ тизимига, қайта ишловчи корхоналар эса - қувватларнинг хом ашё билан ўз вақтида таъминланиш ва тўлиқ бандлигига эришиш имкониятига эга бўлдилар.

Қишлоқ хўжалиги корхоналарининг маҳсулот сотишни ташкил этиш вазифаларидан озод этилиши, маъмурий қишлоқ худуди доирасида янги сотиш бўғинининг ташкил қилиниши мантқан асослидек кўринади. Сотиш бўғинининг вазифаси, қишлоқ хўжалиги корхоналари ишлаб чиқарадиган барча турдаги маҳсулотларни сотиш ҳисобланади.

Идентив ўқув мақсадлари:

Тайёрлов тизимини такомиллаштиришнинг объектив шарт-шароитлари ва унинг инфратузилма тармоғи сифатида шаклланишини тушунтира олади

Тайёрлов тизимининг режали-иқтисодий ва ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалаларини ёрита олади

Асосий тушунчалар ва иборалар:

1. Тайёрлов тизими
2. Технологик ва функционал хизматлар
3. Агросаноат кооперацияси
4. Маҳсулот сотиш тизими
5. Хўжаликлар аро кооперация

А) Агрономик, зоотехник ва бошқа хизмат турлари

Б) аниқ бир ҳудуд (минтақа) чегарасида қишлоқ хўжалигининг ривожланиши билан боғлиқ масалаларнинг бутун мажмуасини ечиши

В) Таъминот ва сотиш хизматларни мустақил бўлимларга ажратиш, ишлаб чиқариш омилларини бошқариш фойдасига қишлоқ хўжалигини бошқариш усули

Г) хўжаликлараро хизмат умумий озиқ-овқат конвейери – ширкат, деҳқон ва фермер хўжаликлари, транспорт ва қайта ишловчи корхоналар

Д) Ишлаб чиқаришнинг хўжаликлараро ва агросаноат корхоналари, комбинатлар ва бирлашмалар шаклида ташкил қилиниши

Тестлар

1. Ихтисослашган технологик ва функционал хизматлар

- А) агрономик
- Б) зоотехник
- В) агрономик ва зоотехник
- Г) сотиш
- Д) қайта ишлаш

2. Тушириб қолдирилган сўзларни тўлдилинг:

..... – аввало, арзонрок, шу билан бирга йирик партидаги маҳсулот ишлаб чиқаришдир.

- А) марказлашув
- Б) концентрациялаш
- В) реализация қилиш
- Г) етказиб бериш
- Д) реклама қилиш

3. Мосликни ўрнатинг

- А) Ишлаб чиқаришни жойлаштириш ва марказлаштиришнинг тайёрлов тизимига таъсири
- Б) Тайёрлов тизимининг режали-иқтисодий ва ташкилий амал қилишини такомиллаштириш масалалари
 - 1. дифференциал рента
 - 2. реализация қилинадиган маҳсулотни ҳисоблаш тизими
 - 3. ишлаб чиқаришнинг ихтисослашуви концентрацияси агросаноат интеграцияси
 - 4. ишлаб чиқаришнинг концентрацияси транспорт воситалари
 - 5. экиш айланмаси майдонлари ўлчами чекланганлиги

Тўғри / нотўғри

- 1. Мавжуд тайёрлов тизимининг йириклиги ва кўп қирралилиги кўшимча харажатларни юзага келтиради, бу эса маҳсулот баҳосини камайтиради.
- 2. Маҳсулот реализацияси жараёнининг кўп поғоналилигига барҳам бериш имконини яратувчи асосий йўналиш – бевосита (тўғридан-тўғри) алоқаларни ривожлантиришдир.
- 3. Бевосита алоқаларнинг самарадорлиги ва амал қилиши даражаси контрагентларнинг давомий ва доимий ўзаро муносабатлари жараёнида ортиб боради.
- 4. Тайёрлов ташкилотлари моддий-техника асосининг мустаҳкамланиши билан бевосита алоқаларнинг ривожланишига ҳам объектив шароитлар вужудга келмайди.
- 5. Қишлоқ хўжалиги корхонасининг бир вақтнинг ўзида ҳам ишлаб чиқариш, ҳам сотиш билан шуғулланиши эндиликда асосланган ҳисобланади.
- 6. Қишлоқ хўжалигининг у ёки бу соҳасидаги раҳбар ва мутахассис бевосита ишлаб чиқаришни ташкил этиш, уни бошқариш бўйича тобора кўпроқ ҳажмдаги ишларни бажариши лозим.

Асосий адабиётлар:

1. И.А.Каримов. Ўзбекистон иқтисодий ислохотларни чуқурлаштириш йўлида. Т.: Ўзбекистон, 1998.
2. Каримов И.А. Қишлоқ хўжалигини ислох қилиш. Аграр муносабатларнинг янги турларини шакллантириш. – Т.: Ўзбекистон, 1995.
3. Абдуганиев А. Қишлоқ хўжалиги иқтисоди. Дарслик. -Т.: Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси қошидаги Адабиёт жамғармаси, 2004.
4. Абдуганиев А. «Қишлоқ хўжалиги иқтисоди». Маърузалар матни. - Т., 2001.
5. Зокиров О. Қишлоқ хўжалиги иқтисоди. Дарслик. -Т.: ЎзАЖБНТ, 2003.
6. Пассута В.И. Организация и нормирование труда на предприятиях. Минск: Новое знание, 2001.
7. Кузнецова В.В. Экономика сельского хозяйства. Ростов на Дону, 2003.
8. Бороздин. Земельные отношения и аграрная реформа. М.: Изд. Единства, 2002.
9. Тургаев А.К. Охрана труда в сельском хозяйстве. М.: Академия, 2003.
10. Дадабоев и другие. Организация фермерного хозяйства в Республике Узбекистан с учётом опыта США. Т.; 2003.
11. Петранева Г.А. Экономика и управление в сельском хозяйстве. М.: Академия, 2003.
12. Илвини З.М. Рынок сельскохозяйственного сырья и продовольствия. Минск: БГЕУ, 2000.
13. Николаев В.С. Основы технологии сельскохозяйственного производства. Земледелие и растениеводство. М.: Бўлина, 2000.
14. Цынкин Ю.А. Агрорыкетинг и консалтинг. М.: Юнити, 2002.
15. Дадабоев Ю.Т. Экономика АПК. Часть-1, Т.; 2000.
16. Иванова В.Н. Основы социального управления. М.: Вўышшая школа, 2001.
17. Петров М.Н. Основы экономики и предпринимательства. СПб.: Герда, 2001.
18. Голованов М.Д. Технологический основа развития экономики. Учебное пособие. М.: Российское Экономической Академия, 2001.
19. Попов Н.А. Экономика сельского хозяйства. Учебник. М.: Дело и Сервис, 2000.
20. Морозовой Т.Г., Пикулкин А.В. Прогнозирование и планирование в условиях рўнка. Учебное пособие дял вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2000.
21. Салимов Б.Т., Ўроқов Н.И. Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти. Ўқув кўлланма. Т.: ТДИУ, 2004.

Қўшимча адабиётлар:

1. Основных показатели деятельности малых предприятий и микрофирм за 2003 год. Статистический бюллетень. Государственный комитет Республики Узбекистана по статистике, Т.; 2003.
2. Реализация бытовых услуг населения за 2002 год. Статистический бюллетень. Государственный комитет Республики Узбекистана по статистике, Т.; 2002.
3. Сеть предприятий бытовых обслуживания населения. Статистический бюллетень. Государственный комитет Республики Узбекистана по статистике, Т.; 2002.
4. Здравоохранения Узбекистана за 2001. Статистический сборник. МинМакроЭкономСтатистика Республики Узбекистана, Т.; 2002.

Информацион-техник воситалар

Интернет сайтлари:

1. Тошкент Давлат Иқтисодиёт Университети. www.tsue.uz
2. University of Hawaii at Hilo – Agroecology and Environmental Quality Program www.uhh.hawaii.edu
3. Московская сельскохозяйственная академия www.ecfak.timacad.ru
4. Институт Агроэкономики и Бизнеса Приамурский www.admin.ru
5. Саратовская сельскохозяйственная академия. www.tstu.ru
6. Rozvoj integrace a infrastruktura. www.deloitte.com
7. Ikkinchi asossiy faktor esa infrastruktura va soliq yuki. www.forum.uz
8. ЛБР – сельскохозяйственная техника, комбайнў, косилки, сеялки, запчасти к сельхозтехники www.lbr.ru
9. Radio Tashkent International. http://info.uzpak.uz/uzb/econom_uzb/
10. Recently Published Books. www.eastview.com
11. Мардонова А.Т., Исхоқова С.А. Аграр соҳада мулкрий муносабатларни рўёбга чиқаришнинг долзарб услублари. www.ski.ilm.uz

Хорижий адабиётлар

1. Хаймон Д.Н. Современная микроэкономика: анализ и применение. Москва, Финансы и статистика, 2011 г.
2. Пассута В.И. Организация и нормирование труда на предприятиях. - Минск.: Новое знание, 2010.
3. Кузнецова В.В. Экономика сельского хозяйства. Ростов на Дону, 2008.
4. Бороздин. Земельные отношения и аграрная реформа. М.: Изд. Единства, 2011.
5. Тургаев А.К. Охрана труда в сельском хозяйстве. - М.: Академия, 2010.
6. Петранева Г.А. Экономика и управление в сельском хозяйстве. М.: Академия, 2009.

7. Илвини З.М. Рынок сельскохозяйственного сырья и продовольствия. Минск: БГЕУ, 2010.
8. Николаев В.С. Основы технологии сельскохозяйственного производства. Земледелие и растениеводство. М.: Былина, 2009.
9. Цынкин Ю.А. Агроткетинг и консалтинг. М.: Юнити, 2008.
10. Осипов М.Ю. Основы предпринимательского дела. Москва, 2011 г.

“Қишлоқ хўжалиги инфратузилмаси иқтисодиёти” фанидан курс иши мавжуд эмас.

Мундарижа

Аннотация	3
Муаллифлар ҳақида маълумот	4
Маслаҳат ва тавсиялар.....	5
Талабаларнинг фанлардан қолдирган дарсларини қайта ўзлаштириши тўғрисида НИЗОМ.....	7
Талабаларнинг фанлардан мустақил ишларини ташкил этиш, назорат қилиш ва баҳолаш тартиби тўғрисида НИЗОМ.....	11
Фан бўйича талабалар билим, кўникма ва малакаларини баҳолаш мезони ва рейтинг ишланмаси	16
Фан ишчи ўқув дастури	24
Фан дастури бажарилишининг календарь режаси	42
Фаннинг технологик харитаси	46
Фан бўйича мавзуларга оид амалий машғулотлар тўплами	57
Фан бўйича оралиқ ва якуний назорат бўйича саволлар вариантлари	62
Фан бўйича тест саволлари	66
Фан бўйича умумий назорат саволлари	95
Фан бўйича ишлаб чиқилган тақдимотлар	99
Глоссарий	115
Фан бўйича талаба мустақил ишлари мавзулари.....	119
Фан бўйича фойдаланилган адабиётлар рўйхати	120
Фан бўйича таянч конспект.....	121
Фан бўйича ўқув материаллари (маъруза матни, услубий қўлланма)	179
Хорижий адабиётлар.....	204
Фан бўйича курс иши мавзулари.....	206

**ҚИШЛОҚ ХЎЖАЛИГИ ИНФРАТУЗИЛМАСИ ИҚТИСОДИЁТИ
ФАНИДАН ЎҚУВ – УСЛУБИЙ МАЖМУА**

М. АЛЛАЯРОВА

Гулистон - 2013

Масъул муҳаррир:

Такризчилар: иқтисод фанлари номзоди, доцент О.Сатторкулов
иқтисод фанлари номзоди, доцент О.Райимбердиева
компютерда саҳифаловчи: М.Аллаярова

Босишга рухсат этилди ____ ____ 2013. Қоғоз бичими 60x84.
Times New Roman гарнитураси. Нашр б.т. 13,0.

707000, Гулистон шаҳри, 4 – мавзе,
Гулистон давлат университети,
Гулистон Давлат Университети босмахонасида чоп этилди